

การพัฒนากระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญ
เพื่อปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติของครูการศึกษาปฐมวัย

นางสาวหฤทัย อนุสรราชกิจ

สถาบันวิทยบริการ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน ภาควิชาหลักสูตร การสอนและเทคโนโลยีการศึกษา

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2549

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

DEVELOPMENT OF LEARNING PROCESS ORGANIZATION BASED ON
THE CONTEMPLATIVE CHILD STUDY APPROACH FOR THE TRANSFORMATION OF
EARLY CHILDHOOD TEACHERS' PERSPECTIVES AND PRACTICES

Miss Haruethai Anussornrajakit

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Doctor of Philosophy Program in Curriculum and Instruction

Department of Curriculum, Instruction, and Educational Technology

Faculty of Education

Chulalongkorn University

Academic year 2006

หยุดย อнуสรราชกิจ : การพัฒนากระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็ก
อย่างใคร่ครวญ เพื่อปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติของครูการศึกษาปฐมวัย
(DEVELOPMENT OF LEARNING PROCESS ORGANIZATION BASED ON
THE CONTEMPLATIVE CHILD STUDY APPROACH FOR THE
TRANSFORMATION OF EARLY CHILDHOOD TEACHERS' PERSPECTIVES AND
PRACTICES) อ.ที่ปรึกษา : ผศ.ดร.บุษบง ดันติวงศ์, 154 หน้า

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อ 1) พัฒนากระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่าง
ใคร่ครวญสำหรับครูการศึกษาปฐมวัย 2) ศึกษาผลการปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติของครูที่เข้าร่วม
กระบวนการจัดการเรียนรู้ที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้น ใน 3 ด้าน คือ ต่อตนเอง ต่อเด็ก และต่อผู้อื่น ผู้เข้าร่วมการวิจัย คือ
ครูผู้สอนระดับชั้นอนุบาลของโรงเรียนอนุบาลขนาดเล็กในเขตจังหวัดทางภาคตะวันออกของประเทศไทย จำนวน
3 คน การดำเนินการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพแบบมีการแทรกแซง ประกอบด้วย 2 ระยะ ดังนี้ ระยะที่ 1
การพัฒนากระบวนการจัดการเรียนรู้ ซึ่งประกอบด้วย 3 ช่วง คือ ช่วงที่ 1 การพัฒนาต้นแบบกระบวนการจัดการ
เรียนรู้ ช่วงที่ 2 การทดลองใช้ต้นแบบกระบวนการจัดการเรียนรู้ และช่วงที่ 3 การวิเคราะห์และปรับกระบวนการ
และระยะที่ 2 การสรุปและนำเสนอผลการวิจัย

ผลการวิจัย มีดังนี้

1. กระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญสำหรับครูการศึกษาปฐมวัย
ส่งเสริมให้ครูผู้ตัวเอง รับผิดชอบต่อความจริงในปัจจุบัน มีสติ และส่งผลให้ครูสามารถรับรู้เด็กได้อย่างเป็นธรรมชาติตาม
จริง เป็นกระบวนการที่บูรณาการทั้ง 3 ส่วนของชีวิต คือ ความรู้ วิชาชีพ และจิตวิญญาณ และประกอบด้วย 4
ขั้นตอนหลัก คือ 1) การเปิดใจรับรู้ ยอมรับทั้งตนเองและผู้อื่น 2) การพัฒนาภายในตนเองด้วยการฝึกสติ สมาธิ
ประสาทสัมผัส การรู้เท่าทันปัจจุบัน 3) การศึกษาเด็กที่เน้นการสังเกตเด็กและการใคร่ครวญในชีวิตประจำวัน
และ 4) การสะท้อนการเรียนรู้ วิพากษ์ประสบการณ์เดิม นำสู่การเกิดประสบการณ์ใหม่

2. การปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติของครู 3 คนที่มีลักษณะการเรียนรู้ที่ต่างกัน มีการปรับเปลี่ยน
ต่างกัน คือ 1) ครูที่ใช้ความรู้สึก เชื่อมโยงการเรียนรู้จากใจ โดยเรียนรู้ผ่านความงามของศิลปะ มาสู่การปฏิบัติ
ทางกาย การปรับเปลี่ยนเกิดขึ้นเมื่อรับรู้อารมณ์ ความรู้สึกของตนเอง มีการปรับเปลี่ยนที่เด่นชัด คือ การ
ปรับเปลี่ยนการปฏิบัติต่อเด็กที่เกิดโดยผุดขึ้นมาจากใจ ไม่รู้ตัว ในภาวะที่ใจนิ่งและสอดคล้องพอดีกับเด็ก
2) ครูที่ยึดมั่นกับความคิดของตนเอง การปรับเปลี่ยนปรากฏในเรื่องการเข้าใจตนเอง และไม่ปรากฏการ
ปรับเปลี่ยนในด้านที่เกี่ยวกับเด็กและผู้อื่น และ 3) ครูที่เป็นนักปฏิบัติ เชื่อมโยงการเรียนรู้จากกายเข้าสู่ใจ คือ
เกิดความตระหนัก รับรู้ตนเอง เชื่อมโยงสู่การรับรู้เด็ก ส่งผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนการปฏิบัติต่อตนเอง ต่อเด็ก
และต่อผู้อื่นตามการรับรู้ที่เกิดขึ้น

ภาควิชา.....หลักสูตร การสอนและเทคโนโลยีการศึกษา.....ลายมือชื่อนิสิต.....หยุดย อнуสรราชกิจ.....

สาขาวิชา.....หลักสูตรและดุษฎีบัณฑิต.....ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา.....บุษบง ดันติวงศ์.....

ปีการศึกษา.....2549.....ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาพร้อม.....[ลายมือ].....

##4584652627 : MAJOR CURRICULUM AND INSTRUCTION

KEY WORD: LEARNING PROCESS / CONTEMPLATIVE EDUCATION / TRANSFORMATIVE
LEARNING / TEACHER / EARLY CHOLDHOOD

HARUETHAI ANUSSORNRAJAKIT : DEVELOPMENT OF LEARNING
PROCESS ORGANIZATION BASED ON THE CONTEMPLATIVE CHILD
STUDY APPROACH FOR THE TRANSFORMATION OF EARLY
CHILDHOOD TEACHERS' PERSPECTIVES AND PRACTICES.

THESIS ADVISOR : ASSIST. PROF. BOOSBONG TANTIWONG, Ed.D.,

CO-ADVISOR: ASSOC. PROF. SOREE POKAEO, Ph.D., 154 pp.

This research was 1) to develop a learning process of the early childhood teachers based on contemplative child study approach, and 2) to study the transformation of the teachers' perspectives and practices towards oneself, children and others. The research participants were three early childhood teachers from a small-sized school in an Eastern province of Thailand. This study was a qualitative research with intervention. The research consisted of two phases: 1) the development of learning process consisting of three steps; (1) construction of the initial process, (2) preliminary field study of the process, and (3) analysis and revision of the process, and 2) the conclusion of the research results.

The findings were as follows:

1. The learning process of the early childhood teachers based on contemplative child study approach enhanced self-awareness, clear perception of the reality of present moment, and mindfulness which affected the teachers' ability to perceive children truly. This learning process integrated three main parts of life: knowledge, profession and spirituality and consisted of four steps: 1) mind opening for acceptance of oneself and others, 2) inner development – practices of mindfulness, meditation, and deep senses 3) child study - child observation and meditative work in daily life, and 4) reflection of their learning by reviewing the past experience leading to new ones.
2. The transformation of the perspectives and practices of the three teachers varied according to their ways of learning: 1) the first teacher mainly transformed her practice through feeling. Aesthetics of arts played an important role in her contemplative practice. Her creative acts of teaching often unconsciously arose when she was peacefully and harmoniously one with the mood of the children, 2) the second teacher's contemplative practice mainly focused around the thinking of her own thoughts. Her transformation emerged in the area of self-understanding and was not evident in the area of understanding children and others, and 3) the third teacher who mainly acted unconsciously transformed her perspectives and practices through feeling, especially from listening to storytelling, which awakened her self-understanding and clear perception of the children and others.

Department Curriculum, Instruction, and Educational Technology Student's signature *Haruethai A.*
Field of study.....Curriculum and Instruction..... Advisor's signature *Boosbong Tantiwong*
Academic year ...2006..... Co-advisor's signature *Soree Pokaew*

กิตติกรรมประกาศ

หากเส้นทางการเรียนรู้ของชีวิตต้องพบเรื่องราวที่เป็นบททดสอบกำลังใจนานับประการ งานชิ้นนี้ถือเป็นบททดสอบความเข้มแข็ง อดทน และทดสอบใจของผู้วิจัยชิ้นหนึ่ง

การเรียนรู้บนเส้นทางนี้ของผู้วิจัยคงเกิดขึ้นไม่ได้ หากขาดผู้สนับสนุนหลัก คือ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บุษบง ตันตวงศ์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ผู้ให้การเติบโตทางจิตวิญญาณ จุดตะเกียงแห่งความคิด และปัญญาให้ผู้วิจัย พร้อมทั้งขัดถูตะเกียงดวงนี้ ยามมืดมน สิ้นหวังและท้อแท้ ทั้งยังเป็นแบบอย่างของผู้มีจิตวิญญาณของความเป็นครูอย่างสูง การเรียนรู้จากท่านจึงเป็นเส้นทางที่มีความหมาย จุดประกายของการเป็น “ครู” ที่ดีต่อไป ขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.โสริช โพธิ์แก้ว อาจารย์ที่ปรึกษาร่วมวิทยานิพนธ์ ผู้โอบอุ้มและประคอง ตะเกียงดวงนี้ ให้แสงสว่าง และกำลังใจให้ผู้วิจัยมั่นใจในเส้นทางที่เลือกเดิน

ขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.ทศนา เขมมณี ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ รองศาสตราจารย์ ดร.น้อมศรี เคท และ ศาสตราจารย์กิตติคุณสุมน อมรวิวัฒน์ กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ผู้เสียสละร่างกายและแรงใจช่วยให้การเรียนรู้บนเส้นทางนี้มีคุณค่ามากขึ้น

ขอบคุณ คุณวริศชนม์ นิลนนท์ พี่และเพื่อนร่วมสุขทุกข์ในเส้นทางชีวิต ขอบคุณเพื่อนๆ บริญญาเอกสาขาการศึกษาปฐมวัย และ สาขาหลักสูตรและการสอน ที่ร่วมสร้างหนทางแห่งการเรียนรู้ เดินทางเคียงข้างร่วมกัน และสำหรับกำลังใจ ความช่วยเหลือทั้งร่างกายและแรงใจ ทั้งหมด ขอขอบคุณครูและเด็ก ๆ ที่ไว้วางใจ และเชื่อมั่นในเส้นทางที่ผู้วิจัยพาก้าวข้ามผ่าน

เหนือสิ่งอื่นใด ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ “แม่” ผู้มอบชีวิตให้กับลูก ความดีที่เกิดขึ้นจากงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยขอมอบให้ แม่ น้องอิฐ และน้องอิง หลานทั้งสองที่เป็นแรงบันดาลใจให้เกิดงานชิ้นนี้ และทำให้อาพบความหมายของชีวิตจากการทำงานชิ้นนี้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ญ
สารบัญแผนภูมิ.....	ฎ
สารบัญภาพ.....	ฏ
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	9
คำถามการวิจัย.....	9
นิยามศัพท์.....	9
การดำเนินการวิจัย.....	10
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย.....	10
2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	12
แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย.....	13
กระบวนการทัศน์เกี่ยวกับการเรียนรู้.....	13
กระบวนการทัศน์เกี่ยวกับทฤษฎีทางจิตวิทยา.....	17
กระบวนการทัศน์เกี่ยวกับการวิจัยเชิงคุณภาพ.....	19
แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาอย่างใคร่ครวญ.....	20
การใคร่ครวญ.....	21
การศึกษาอย่างใคร่ครวญ.....	22
การใคร่ครวญกับการศึกษาปฐมวัย.....	27
การศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญ.....	31
ความเข้าใจตนเองและผู้อื่นจากการใคร่ครวญ.....	36

บทที่	หน้า
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	40
แนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง.....	40
แนวคิดที่แตกต่างของทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง.....	41
ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง.....	42
กระบวนการบูรณาการเพื่อการเปลี่ยนแปลง.....	43
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	45
บทสรุป.....	47
3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	49
ระยะที่ 1 การพัฒนากระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษา	
เด็กอย่างไร่ควรดู.....	51
ช่วงที่ 1 การพัฒนาต้นแบบกระบวนการจัดการเรียนรู้.....	51
1.1 การทบทวนองค์ความรู้.....	51
1.2 การพัฒนาและตรวจสอบความสามารถของ	
ผู้วิจัย.....	51
ช่วงที่ 2 การทดลองใช้ต้นแบบกระบวนการจัดการเรียนรู้.....	57
2.1 การกำหนดครูผู้เข้าร่วมวิจัย และการสร้าง	
ความสัมพันธ์.....	57
2.2 การศึกษาข้อมูลพื้นฐานของสถานศึกษาและ	
ครูกรณีศึกษา.....	59
2.3 การดำเนินการตามต้นแบบการจัดกระบวนการ	
เรียนรู้.....	59
2.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	69
ช่วงที่ 3 การวิเคราะห์และปรับกระบวนการ.....	71
3.1 การวิเคราะห์ข้อมูลจากการเรียนรู้ที่เกิดขึ้น.....	71
3.2 การประเมินผลการทดลองใช้ต้นแบบ	
กระบวนการจัดการเรียนรู้.....	71
3.3 การปรับกระบวนการจัดการเรียนรู้.....	72
ระยะที่ 2 การสรุปและนำเสนอผลการวิจัย.....	78
2.1 การรวบรวม วิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูล.....	78
2.2 การนำเสนอผลการวิจัย.....	79

บทที่	หน้า
4 ผลการวิจัย : กระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่าง ใคร่ครวญ (ฉบับสมบูรณ์).....	80
บทนำ.....	80
แนวคิดและหลักการของกระบวนการจัดการเรียนรู้.....	81
วัตถุประสงค์ของกระบวนการจัดการเรียนรู้.....	82
เงื่อนไขของกระบวนการจัดการเรียนรู้.....	82
ความรู้พื้นฐานของกระบวนการจัดการเรียนรู้.....	83
ยุทธศาสตร์ที่ใช้ในกระบวนการจัดการเรียนรู้.....	83
ขั้นตอนการดำเนินการกระบวนการจัดการเรียนรู้.....	84
แนวทางการประเมินผลกระบวนการจัดการเรียนรู้.....	92
แนวทางการนำกระบวนการจัดการเรียนรู้ไปใช้.....	92
บทสรุป.....	93
5 ผลการวิจัย : การปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติของครูปฐมวัย.....	95
ตอนที่ 1 สภาพบริบทของสถานศึกษา.....	95
บริบททั่วไปของสถานศึกษา.....	95
ความสัมพันธ์ของบุคลากรภายในสถานศึกษา.....	98
ตอนที่ 2 การปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติของครูกรณีศึกษา.....	100
สรุปผลการวิจัย : การปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติของครูปฐมวัย...	129
6 สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	132
สรุปผลการวิจัย.....	135
อภิปรายผลการวิจัย.....	136
ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้.....	139
ข้อเสนอแนะในการวิจัย.....	140
รายการอ้างอิง.....	141
ภาคผนวก.....	146
ภาคผนวก ก.....	147
ภาคผนวก ข.....	151
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	154

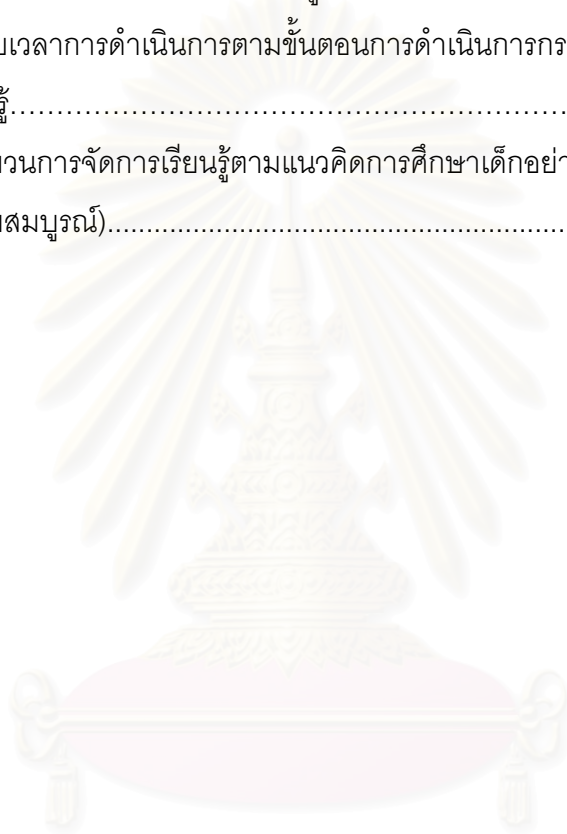
สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	ขั้นตอนการดำเนินกิจกรรมตามต้นแบบกระบวนการจัดการเรียนรู้.....	60
2	สรุปกิจกรรมในขั้นตอนของต้นแบบกระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิด การศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญ.....	69
3	การปรับกระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญ..	75
4	วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลตามขั้นตอนการดำเนินการวิจัยระยะที่ 1.....	77
5	ความเชื่อมโยงของกิจกรรมในกระบวนการจัดการเรียนรู้กับการศึกษาของ ชีวิต.....	89

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่		หน้า
1	ขั้นตอนและระยะเวลาในการดำเนินการวิจัย.....	50
2	กรอบแนวคิดของการวิจัย.....	53
3	ต้นแบบกระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญ..	56
4	ลำดับเวลาการดำเนินการตามขั้นตอนการดำเนินการกระบวนการจัดการ เรียนรู้.....	91
5	กระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญ (ฉบับสมบูรณ์).....	94

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	ภาพวาดสภาพแวดล้อมภายนอกโรงเรียนสวนบ้านแก้ว.....	95
2	ภาพวาดสภาพแวดล้อมภายในชั้น 1 โรงเรียนสวนบ้านแก้ว.....	96
3	ภาพวาดสภาพแวดล้อมภายในบริเวณชั้น 2 โรงเรียนสวนบ้านแก้ว.....	97
4	ภาพวาดห้องเรียนชั้นอนุบาลปีที่ 1.....	101
5	ภาพวาดห้องเรียนชั้นอนุบาลปีที่ 2.....	109
6	ภาพวาดห้องเรียนชั้นอนุบาลปีที่ 3.....	116

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

“Always see the world through the eyes of a child.”

“As we spiritualize education, teacher transformation must come first.”

(Richard C. Brown, 2005)

สังคมปัจจุบันให้ความสำคัญกับการมุ่งพัฒนาความเป็นเลิศทางด้านสติปัญญาเป็นอย่างมาก เพื่อจะนำมาพัฒนาความเจริญทางวัตถุให้ตอบสนองความต้องการ ความพึงพอใจของมนุษย์ แต่เรากลับพบว่า เรามีคำถามต่อการใช้ความเฉลียวฉลาดของมนุษย์ในการดำรงชีวิตมากขึ้น ทำไมคนยิ่งฉลาดแต่ยิ่งทุกข์มาก ไม่สามารถแก้ปัญหาที่ตัวเองสร้างขึ้นได้ วิชาความรู้ที่สั่งสมมา ไม่สามารถตอบโจทย์ของชีวิตได้อย่างแท้จริง (อภิสิทธิ์ กัมพลาวลี, 2548)

การศึกษาในปัจจุบันที่เอา “วิชา” เป็นตัวตั้ง ไม่มีพลังพอจะให้มนุษย์ป้องกัน เผชิญ และออกจากวิกฤติของชีวิตได้ การเรียนรู้โดยเอาตำราเป็นตัวตั้ง โดยไม่เอาสถานการณ์จริงของชีวิตเป็นตัวตั้ง ไม่มีพลังพอที่จะทำให้มนุษย์เข้าใจสถานการณ์ความเป็นจริงที่ซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ความรู้หรือวิชาที่เป็นสิ่งภายนอกตัว ที่ไม่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในจิตใจของผู้เรียน เปรียบเหมือนเครื่องประดับตกแต่ง ไม่ว่าจะสวยงามเลิศเลอเพียงใด ถ้าจิตใจของผู้สวมใส่ยังเหมือนเดิม ไม่เปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น ก็ไม่ใช่ประโยชน์ของการพัฒนาที่แท้ได้ ความรู้ อาจทำให้เกิดความหยิ่งยะโส โอหัง ดูถูกและเอาเปรียบผู้อื่นมากขึ้น (ประเวศ วะสี, 2547)

การเรียนรู้ที่นำความรู้ภายนอกเข้ามาสู่ตัวมนุษย์ ทำให้มนุษย์ห่างเหินจากธรรมชาติ การเรียนรู้ที่ดีต้องช่วยให้มนุษย์พัฒนาจิตภายในของตนเองได้ รู้ตนเอง มองเห็นองค์รวมของธรรมชาติทั้งหมด และเกิดการเปลี่ยนแปลงในตนเอง

“ครู” เป็นมนุษย์ผู้หนึ่งที่อยู่ในกระแสการเรียนรู้ของสังคมปัจจุบัน ที่ถูกคาดหวังว่าต้องเป็นไฝหาความรู้อย่างมาก โดยผ่านการศึกษา อบรม ค้นคว้า เพิ่มพูนองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับเด็กและการเรียนการสอนอย่างสม่ำเสมอ องค์ความรู้ที่เพิ่มพูนขึ้น กลับไม่ช่วยแก้ปัญหาของเด็กที่เกิดขึ้น เมื่อยังพบว่า สภาพของเด็กไทยในปัจจุบันโดยเฉพาะเด็กช่วงอายุตั้งแต่แรกเกิด-6 ปี กำลังเข้าสู่ภาวะวิกฤต จากการประชุม Early Childhood Care and Education in South-East Asia :

Working for Access Quality and Inclusion in Thailand, the Philippines and Viet Nam ซึ่งจัดโดย องค์การ UNESCO นิตยา คชภักดี (2547) ได้นำเสนอผลการประเมินพัฒนาการแบบคัดกรองทุกด้าน ของเด็กอายุแรกเกิดถึง 6 ปี พบว่า เด็กช่วงขวบปีแรกมีพัฒนาการล่าช้า ร้อยละ 10.5 และมีจำนวน เพิ่มขึ้นในกลุ่มอายุที่มากขึ้น จนถึงช่วง 5-6 ปี พบเด็กมีพัฒนาการล่าช้าสูงถึงร้อยละ 26.9 นอกจากนี้ จากการศึกษาในโครงการวิจัยพัฒนาการแบบองค์รวมของเด็กไทย : ปัจจัยคัดสรรด้านครอบครัว และการอบรมเลี้ยงดูเด็ก ของ ลัดดา เหมาะสุวรรณ และคณะ (2547) พบว่า หนึ่งในสี่ถึงเกือบครึ่งหนึ่งของเด็กวัย 1-3 ปี มีพัฒนาการด้านอารมณ์-จิตใจ-สังคมของเด็กปฐมวัยในด้านแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ และด้านความจดจ่อมีสมาธิ ล่าช้ากว่าวัยเมื่อเทียบกับเด็กอเมริกัน และเมื่อศึกษาเด็กในทุกช่วงวัย จนถึง 18 ปี พบว่าผลไม่แตกต่างกัน

“ความรู้” นอกตัวที่ครูสั่งสมไว้ เป็นกรอบที่ทำให้ครูเกิดความยึดมั่นมากขึ้น ทั้งยึดองค์ความรู้ที่ศึกษามาเป็นตัวตั้ง และยึดติดกับความเชื่อ ความคิด มุมมอง และประสบการณ์เดิมของตน เป็นใหญ่ จนกระทั่งมองข้ามความเป็นตัวเด็ก นอกจากนั้นองค์ความรู้ภายนอกที่ครูได้รับนั้น ไม่สามารถพัฒนา “จิต” ของครู ในการที่จะเข้าใจเด็กอย่างที่เป็นจริงได้ เป็นเหตุให้ครูมองเด็กแบบแยกส่วน ขาดความเข้าใจเด็ก ไม่ได้แสดงถึงการพัฒนาความคิด ความรู้สึก ทักษะสติ การรับรู้ของครูที่เกี่ยวกับเด็กอย่างแท้จริง

จากกระแสพระราชดำรัสของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ในปีเด็กสากล ว่า “เด็กเป็นผู้ที่จะรับช่วงทุกสิ่งทุกอย่างต่อจากผู้ใหญ่ รวมทั้งภาระรับผิดชอบในการดำรงรักษาความผาสุกสงบของประชากรในโลก ดังนั้นเด็กทุกคนจึงสมควรและจำเป็นที่จะต้องได้รับการอบรมเลี้ยงดูอย่างถูกต้องเหมาะสม ให้มีความสามารถสร้างสรรค์ประโยชน์ต่าง ๆ พร้อมทั้งการฝึกหัดขัดเกลาคำคิดจิตใจให้ประณีต ให้มีศรัทธามั่นคงในคุณความดี มีความประพฤติเรียบร้อย สุจริต และมีปัญญาฉลาดแจ่มใสในเหตุผล หน้าที่นี้จะต้องเป็นของทุกคนที่จะต้องร่วมมือกันกระทำโดยพร้อมเพรียงสม่ำเสมอ” การที่ครูจะเป็นผู้ขัดเกลาคำคิดจิตใจให้ประณีต มีปัญญาฉลาดแจ่มใสในเหตุผลได้นั้น จำเป็นที่ครูต้องพัฒนาและขัดเกลาคำคิดจิตใจของตนด้วย

การพัฒนาครูจึงควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาภายในจิตของครู โดยเกิดปัญญาในการเข้าถึงความจริง ทำให้ครูคลายจากการยึดมั่นในตัวตน และส่งผลต่อการปฏิบัติต่อเด็ก ตนเอง และผู้อื่นได้เป็นอย่างดี

แนวคิดในการพัฒนาครูนั้น อาศัยแนวคิดทางตะวันออกที่มีรากฐานความคิดมาจาก พุทธศาสนา คือ การศึกษาอย่างใคร่ครวญ (contemplative education) หรือ ในชื่ออื่นๆ เช่น จิตตปัญญาศึกษา การศึกษาเพื่อการตื่นรู้ (awakening) การเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐาน (transformative learning) การเรียนรู้เพื่อจิตสำนึกใหม่ (new consciousness) (ประเวศ วะสี, 2550 : 30)

การศึกษาอย่างใคร่ครวญ เป็นกระบวนการที่รู้จักของตัวเอง และพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้น พิจารณาเห็นจิตของตัวเอง เข้าถึงความจริง หลุดพ้นจากมายาคติ เกิดความเป็นอิสระ ประสบความงามอันเป็นทิพย์ เกิดความสุขอันลึกล้ำ มีความรักต่อเพื่อนมนุษย์และธรรมชาติทั้งหมด (ประเวศ วะสี, 2550 : 30) นอกจากนั้น การใคร่ครวญยังเป็นเป็นวิธีการของการรู้ที่ช่วยเติมเต็มหลักการให้เหตุผลและการได้สัมผัส โดยเริ่มจากการไตร่ตรอง (pondering) ไปสู่การเรียบเรียงเป็นคำประพันธ์ (poetry) และไปสู่การมีสมาธิใคร่ครวญไตร่ตรอง (meditation) สิ่งนี้จะช่วยให้ทำให้เกิดความสงบและเปลี่ยนนิสัยทางจิตไปสู่การมีจิตที่ได้รับการขัดเกลา เพื่อให้เกิดความสามารถที่จะตระหนักรู้ได้อย่างลึกซึ้ง สามารถเพ่งพินิจพิจารณาและเห็นได้จากภายใน (Hart, 2003)

มหาวิทยาลัยนาโรปะ (Naropa University) ในรัฐโคโลราโด สหรัฐอเมริกา ซึ่งใช้แนวคิดทางพุทธศาสนาในการพัฒนาบุคลากรทางการศึกษา ได้จัดสอนวิชา Contemplative Education ตั้งแต่ปี 1974 มีการให้ปริญญาโทในสาขาวิชาการศึกษาอย่างใคร่ครวญ (Contemplative Education) และเปิดสอนสาขาการศึกษาปฐมวัยในระดับปริญญาตรี โดยให้ผู้เรียนได้ผ่านการใคร่ครวญอย่างตระหนักและใส่ใจ ผู้เรียนจะได้พัฒนาความแจ่มชัด ความลึก ความเบิกบาน ในตัวเอง ไปพร้อม ๆ กัน ในหลักสูตรผู้เรียนจะได้เรียนรู้เพิ่มในเรื่องของความเมตตา ความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง และทักษะที่มีความหมายกับการสอน มีการเรียนวิธีสอนแบบองค์รวมในแง่มุมของตะวันตกอย่างหลากหลายเพื่อเพิ่มพูนความตระหนักของทางเลือกที่มากขึ้นในการพัฒนาแบบการสอนที่เป็นจริงและมีประโยชน์ต่อผู้เรียน ซึ่งมีจุดประสงค์เพื่อให้ผู้เรียนเป็นผู้ที่มีความกล้าอย่างแท้จริง และเป็นครูแห่งการเปลี่ยนแปลง ในสาขาการศึกษาปฐมวัยนั้น ทั้งหมดของผู้ที่เรียนจบไปเป็นครูและผู้บริหารในสถานศึกษาปฐมวัยโดยไม่จำกัดว่าเป็นโรงเรียนในศาสนาใด และได้จัดให้มีหลักสูตรสำหรับการพัฒนาผู้เรียนด้วยวิธีการแบบองค์รวม และการปฏิบัติการใคร่ครวญในโรงเรียนอนุบาลของวอลดอร์ฟ มอนเตสซอรี และ โรงเรียนแนวพุทธ

“การอบรมครูเพื่อให้เกิดความชำนาญในหน้าที่อย่างลึกซึ้งเกิดมาจากทัศนคติทางพุทธศาสนา ได้รวมไปถึงให้ความใส่ใจต่อประสบการณ์ส่วนบุคคลของเราและบูรณาการเข้าสู่การสอน การสอนอย่างใคร่ครวญเริ่มต้นจากการรู้และประสบการณ์ของเราโดยตรง เราไม่ใส่ใจว่าเราเคยชินกับการคิด สัมผัส รู้สึกอย่างไร ด้วยเหตุนี้ เราสามารถกลับไปสู่ปัจจุบันขณะอย่างสดชื่น และแจ่มใส” (Montessori cited in Brown, 1999 : 70)

Contemplative Education เป็นภาควิชาหนึ่งในมหาวิทยาลัยนาโรปะ วิจักขณ์พานิช (2547) ซึ่งได้ศึกษา contemplative education จากมหาวิทยาลัยนาโรปะ อธิบายว่าการศึกษาอย่างใคร่ครวญมิใช่แสดงถึงรูปแบบของการศึกษา หรือ ระบบการศึกษา แต่เน้นไปที่ “กระบวนการ” เป็นการจุดประกายความหมายใหม่ ให้เราย้อนกลับไปหาราก คุณค่า และความหมายที่แท้จริงของการเรียนรู้ ที่มีผลระยะยาวต่อชีวิตของคนๆ หนึ่งทั้งชีวิต contemplative education สะท้อนให้เห็นกระบวนการ ความเป็นพลวัตไม่หยุดนิ่ง ความคิดสร้างสรรค์ จินตนาการ นำไปสู่การตั้งคำถามอย่างถึงราก ต่อการศึกษาในระบบ ที่ได้จำกัดการเรียนรู้ให้แน่นิ่ง อยู่ในกรอบในขั้นตอน ที่ถูกจัดวางไว้แล้ว

มนุษย์ทุกคนมีศักยภาพของการศึกษาอย่างใคร่ครวญเหมือนกันหมด ไม่ว่าจะเป็นเด็ก ผู้ใหญ่ คนทุกคนต่างมีธรรมชาติของจิตแบบเดียวกัน เป็นจิตใจที่สามารถเป็นอิสระจากภาพลวงตาของอัตตาตัวตน ก้าวพ้นสู่การสัมผัสความดี ความงาม และความจริง จนก่อให้เกิดความสุขสงบเย็นอย่างยั่งยืนภายใน

ปัญหาของการศึกษาก็คือ เรากลับไปเอาความรู้ในตำราเป็นตัวตั้ง ซึ่งในทางที่ถูกเราต้องไม่เอาความรู้ในตำราเป็นตัวตั้ง แต่ต้องเป็นความรู้ทางปัญญาที่จะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยการเชื่อมโยงกันในสามภาค คือ ภาควิชาชีพ ภาควิชาชีพ และภาควิชาจิตวิญญาณ ทั้งนี้ลักษณะของการเชื่อมโยงได้เป็นการสร้างสะพานเชื่อมโดยที่ยังมองสามเรื่องแยกขาดออกจากกัน

หากเราเข้าใจและได้สัมผัสกับกระบวนการการศึกษาอย่างใคร่ครวญ เราจะเห็นได้เมื่อเราเพิ่มมิติของการใคร่ครวญด้วยใจ เราจะสัมผัสได้ถึงคุณค่าและความงามที่ทำให้จิตใจของเราขยายขึ้น เรียนรู้ที่จะรัก เรียนรู้ที่จะให้ เรียนรู้ที่จะยอมรับความหลากหลายทางความคิดมากขึ้น อันเป็นผลมาจากอัตตาตัวตนที่ลดลง กระบวนการการศึกษาอย่างใคร่ครวญ จึงนำไปสู่ความตั้งใจที่จะทำประโยชน์เพื่อผู้อื่น ดำรงชีวิตเพื่อให้เกิดคุณค่าแก่คนรอบข้างอย่างแท้จริง

สำหรับในประเทศไทยได้มีกลุ่มเครือข่ายของคนกลุ่มหนึ่ง ทั้งที่เป็นอาจารย์ในมหาวิทยาลัยมหิดล จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มูลนิธิสตรี-สตรีศึกษาศาสตร์ โครงการจิตวิวัฒน์ ที่ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ สถาบันขวัญเมือง จังหวัดเชียงราย โรงเรียนสัตยาไสในจังหวัดลพบุรี สถาบันอาศรมศิลป์ แห่งมูลนิธิโรงเรียนรุ่งอรุณ และจากที่อื่นๆ อีก รวมตัวร่วมคิดร่วมทำ เพื่อขับเคลื่อนจิตตปัญญาศึกษา (contemplative education) มีการเสนอโครงการจิตตปัญญาศึกษาเข้าสู่การพิจารณาของสภามหาวิทยาลัยมหิดล แนวคิดหลักของโครงการการศึกษานี้ คือ การศึกษาที่มีอยู่ในโลกโดยทั่วไปขณะนี้ ซึ่งเน้นที่การเรียนรู้วิชาความรู้เรื่องต่างๆ อันเป็นเรื่องนอกตัวเท่านั้น แม้มีความจำเป็น แต่เมื่อขาดการเรียนรู้เรื่องในตัว ก็ขาดความสมบูรณ์ แยกส่วน เมื่อมนุษย์ขาดความสมบูรณ์ในตัวเอง ก็ทำให้โลกทัศน์และวิถีคิดเบี่ยงเบนไปจากความเป็นจริง เกิดความบีบคั้น ทั้งในตัวเองและระหว่างกันในสังคม เป็นต้นเหตุของปัญหาต่างๆ ในสังคมจนวิกฤต อีกทั้งการศึกษาปัจจุบันที่เน้นการเรียนรู้วิชา เกือบไม่มีเลยที่เรียนแล้วเข้าใจเพื่อนมนุษย์และเข้าใจตัวเอง เมื่อไม่เข้าใจเพื่อนมนุษย์และไม่เข้าใจตัวเอง เมื่อมีปัญหาอะไรเกิดขึ้นก็ไม่เข้าใจ แก้ไขไม่ได้หรือแก้ผิดๆ ทำให้ปัญหาหมักหมมเพิ่มพูน นำไปสู่ความขัดแย้งและความรุนแรง และ เป้าหมายของโครงการคือ การที่มนุษย์ทั้งหมดสามารถเรียนรู้เพื่อยกระดับจิตวิญญาณของตนเองไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เพื่อความสุขและการอยู่ร่วมกันด้วยสันติ

จิตตปัญญาศึกษา คือการศึกษาที่ทำให้เข้าใจด้านในของตัวเอง รู้ตัว เข้าถึงความจริง ทำให้เปลี่ยนมุมมองเกี่ยวกับโลกและผู้อื่น เกิดความเป็นอิสระ สุข และความรักอันไพศาลต่อเพื่อนมนุษย์และสรรพสิ่ง หรืออีกนัยหนึ่ง เกิดความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ โดยเน้นการศึกษาจากการปฏิบัติ เช่น จากการทำงาน ศิลปะ โยคะ ความเป็นชุมชน การเป็นอาสาสมัครเพื่อสังคม สุนทรียสนทนา การเรียนรู้จากธรรมชาติ และจิตตภาวนา (ประเวศ วะสี, 2549)

โอโซ่ (2548) ปราชญ์ชาวอินเดีย ได้กล่าวถึงความรู้สามส่วนที่สอดคล้อง และเชื่อมโยงให้เห็นถึงแนวคิดในการพัฒนาภายในของมนุษย์ ที่ยึดหลักการพัฒนา “จิต” เป็นสำคัญ คือ สัญชาตญาณ (กาย) ปรีชาญาณ (สมอง) และปัญญาญาณ (ใจ)

สัญชาตญาณ (instinct) เป็นการทำงานของร่างกายที่ดูแลการทำงานของอวัยวะต่างๆ ซึ่งดูเหมือนว่า ไม่ได้อยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของเรา เป็นธรรมชาติที่ปล่อยให้ร่างกายเรามีอิสระในการทำงาน ปรีชาญาณ (intellect) เป็นการทำงานของสมองในการคิด ทำให้เกิดความรู้ ความรู้ที่เกิดจากความคิดที่มีเหตุมีผลเป็นความรู้ระดับปรีชาญาณ เป็นเรื่องของ การตั้งคำถาม และการใช้ความพยายามในการหาคำตอบ ซึ่งนำไปสู่คำตอบใหม่ๆ ไม่รู้จบ ซึ่งในสังคมปัจจุบันได้ให้ความสำคัญ และยกย่องชื่นชมผู้มีปรีชาญาณ ในขณะที่ปัญญาญาณ (intuition) เป็นการทำงานใน

ส่วนที่เกี่ยวข้องกับจิตใจ สำนึก และความรู้สึกตัวเกิดขึ้นภายในตัวเรา เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องมาจากความรักความเมตตา เป็นปรากฏการณ์ผุดบังเกิดผ่านช่องทางหรือสภาวะที่เรียกกันว่า “สมาธิ” จิตที่มีสมาธิเปรียบได้กับการเคาะประตูเพื่อเข้าสู่ปัญญาญาณ ปัญญาญาณเป็นสิ่งที่มืออยู่แล้ว เราไม่ได้พัฒนาขึ้นมาใหม่ เป็นการเห็นด้วยตัวเอง เป็นความสามารถในการมอง เป็นช่องทางวิสัยทัศน์ เป็นความชัดที่เกิดจากตัวเรา เพียงแต่ขอให้เรารู้ตัวทั่วพร้อมเท่านั้น มันคือการดำรงอยู่ที่แท้จริง ปัญญาญาณสามารถดำเนินการได้โดยผ่านจิตที่ใสสะอาด ว่าง และปล่อยวาง ปัญญาญาณเป็นการได้มาซึ่งคำตอบที่บริสุทธิ์ผุดผ่อง โดยที่มันไม่เคยรู้สึกว่ามีปัญหาแต่อย่างใด (ไอโซ่, 2548)

การศึกษาอย่างใคร่ครวญนำมาซึ่งความสุข สงบ เกิดสมาธิ รู้ตัวตน มีสติตื่นรู้ และรับรู้ธรรมชาติรอบตัวได้อย่างเห็นเป็นจริง เกิดเมตตา ในฐานะครู การฝึกฝนตนเองให้เป็นผู้ใคร่ครวญอย่างลึกซึ้ง โดยบูรณาการวิธีการทำงานกับเด็กกับการศึกษาอย่างใคร่ครวญ จะส่งผลให้ครูเกิดความเข้าใจเด็กของได้ดีที่สุดด้วยองค์ความรู้ของการศึกษา และด้วยธรรมชาติของครูที่มีความเชี่ยวชาญประสิทธิภาพของการสอนเกิดมาจากความตรงไปตรงมา ความชัดเจน ความรัก และความไวต่อความรู้สึก วิธีการใคร่ครวญ (สมาธิ) จะทำให้การพัฒนาลึกซึ้งยิ่งขึ้นที่จะก่อให้เกิดความตั้งอกตั้งใจ (wholeheartedness) (Brown, 1993)

การศึกษาเด็กเป็นงานที่สำคัญสำหรับครูปฐมวัย ดังจะเห็นได้จาก มหาวิทยาลัยราชภัฏซึ่งเป็นสถาบันการฝึกหัดครูในประเทศไทยได้บรรจุรายวิชา การศึกษาเด็ก เป็นรายวิชาหนึ่งในหลักสูตรโปรแกรมการศึกษาปฐมวัย และงานการศึกษาเด็กเป็นรายกรณี เป็นส่วนหนึ่งของการฝึกประสบการณ์วิชาชีพการสอน สำหรับมหาวิทยาลัยนาโรปะ การสังเกตอย่างใคร่ครวญ (contemplative observation) เป็นวิชาหนึ่งในการศึกษาอย่างใคร่ครวญสำหรับครู วิธีนี้เป็นการสอนบนพื้นฐานมาจากการภาวนาในศาสนาพุทธ การสังเกตอย่างใคร่ครวญเริ่มขึ้นจากการตระหนักรู้และการมีประสบการณ์โดยตรง โดยจะเป็นการรับรู้อย่างมีสติและชัดเจน การสังเกตแบบนี้จะทำให้ผู้สังเกตที่อยู่ในสิ่งแวดล้อม ตื่น และมีความชัดเจนในการรับรู้ ความคิด และอารมณ์ และพัฒนาความรู้และความเมตตา (Brown, 1999)

การศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญเป็นแนวคิดที่สามารถพัฒนาความสามารถของครูในการที่จะเข้าใจ มองเห็นและเข้าใจเด็ก ซึ่งเป็นทักษะที่สำคัญของครูปฐมวัย จึงเป็นความจำเป็นที่ครูปฐมวัยจะต้องพัฒนาตนเองให้สามารถเข้าใจเด็ก เพื่อนำสู่การปฏิบัติที่เหมาะสมกับความต้องการและพัฒนาการของเด็กได้ การศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญจึงเป็นแนวทางหนึ่งในการพัฒนาระบบการเรียนรู้ของครูที่สามารถพัฒนาครูให้เข้าใจเด็กและเข้าใจตนเองได้

แนวคิดเกี่ยวกับจิตวิทยาการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานทฤษฎีทางจิตวิทยา กลุ่มต่าง ๆ ครอบคลุมทัศนคติทางจิตวิทยาในช่วงศตวรรษที่ผ่านมา มีกลุ่มนักจิตวิทยา กลุ่มใหญ่ ๆ อยู่ 3 กลุ่ม คือ 1) กลุ่ม First Force เน้นการศึกษาเรื่องจิตสำนึก (consciousness) 2) กลุ่ม Second Force เน้นการศึกษาเรื่องพฤติกรรม และ 3) กลุ่ม Third Force เป็นกลุ่มมนุษยนิยมเน้นการศึกษาเรื่อง "Self" และกลุ่มที่สังเคราะห์ใหม่ คือ 4) กลุ่ม Fourth Force ซึ่งมีแนวคิดที่ผสมผสานทั้งแนวคิดของตะวันตก และตะวันออก คือ กลุ่มจิตวิทยา Transpersonal Psychology

การเกิดขึ้นของ Transpersonal Psychology นั้น เริ่มแรกเกิดมาจาก ความคิดของ Abraham Maslow ผู้มีความเชื่อพื้นฐานว่ามนุษย์เป็นคนดี และมนุษย์มีความต้องการที่เป็นแรงจูงใจ (motivational needs) เพื่อพัฒนาไปสู่ความสมบูรณ์สูงสุดของแต่ละคน คือไปถึงระดับ self-actualization จนในปี 1968 Maslow เริ่มคิดที่จะคำนึงถึงเอกลักษณ์ของปัจเจกบุคคลที่น่าจะเป็นไปได้มากกว่าขั้น self-actualization และความเป็นมนุษยชาติ จึงเกิดกลุ่มที่ศึกษา Psychospiritual Development ที่ Maslow เรียกกลุ่มนี้ว่ากลุ่ม Fourth Force ซึ่งมองว่าการพัฒนามนุษย์ต้องพัฒนาทางด้านจิตวิญญาณ (spiritual) การศึกษาจึงเป็นแบบผสมผสานระหว่าง Modern Academic Psychology กับ Traditional Spiritual Practice

กระบวนทัศน์ใหม่เหล่านี้นำมาซึ่งการปรับเปลี่ยนแนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้ของ มนุษย์ รวมถึงการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ ซึ่งมีการกล่าวถึง จิตสำนึก (consciousness) อย่างเพิ่มมากขึ้น Boucouvalas (1993) ได้มีการสังเคราะห์เรื่องจิตสำนึกกับการเรียนรู้ทั้งในแง่ทฤษฎีและการปฏิบัติในการศึกษาสำหรับผู้ใหญ่ ดังที่ Wacks (1987) ได้จุดประเด็นให้คิดในเรื่อง self-transcendence ว่าเป็นจุดมุ่งหมายของการศึกษาสำหรับผู้ใหญ่ Hansen and Gueulette (1988) ได้สร้างความเข้าใจในแง่มุมมองที่หลากหลายทางจิตวิทยาเพื่อการปรับเปลี่ยนจิตสำนึก Maxfield (1990) ได้นำเสนอภาพรวมของการเคลื่อนไหว "whole mind" กับผู้เรียนที่เป็นผู้ใหญ่ Henry (cite in Boucouvalas, 1993 : 65) ได้เสนอรูปแบบของการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงซึ่งนำไปสู่ระดับและสภาพของโครงสร้างจิตสำนึกของมนุษย์ที่สูงขึ้น สำหรับ Freire (1973) จิตสำนึกและการเรียนรู้ของมนุษย์นำมาซึ่งการพัฒนาความตระหนักในภาวะและพลังที่จะแสดงออก และ Mezirow (1991) อธิบายว่าจิตสำนึกและการเรียนรู้ หมายถึงการมีความตระหนักเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของบุคคล ซึ่งถูกจัดให้เป็นโครงสร้างของความหมายทำนองเดียวกันกับโครงสร้างของจิตสำนึก งานวิจัยของเขาได้สร้างความเข้าใจอย่างมากในเรื่องการคิดไตร่ตรองเกี่ยวกับเนื้อหาของจิตสำนึก ทั้งในแง่การวิพากษ์ การใช้เหตุผล

ทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง (Transformative Learning Theory) ของ Mezirow (1991) ตั้งอยู่บนความเข้าใจในความเป็นมนุษย์ของบุคคล Mezirow มองว่า ผู้ใหญ่มีศักยภาพของความเป็นอิสระเสรีในการคิดและการกระทำที่สูง และมีความเชื่อเกี่ยวกับฐานรากแห่งพฤติกรรมมนุษย์ว่า บุคคลเมื่อมีประสบการณ์เช่นใดก็จะมองสิ่งเร้าหรือปรากฏการณ์ต่าง ๆ ตามประสบการณ์ของตนเอง เป็นกรอบที่บุคคลใช้อ้างอิง (frames of reference) ในการตีความหมายและสร้างความเข้าใจในปรากฏการณ์ต่าง ๆ และส่งผ่านถึงกรอบความคิดและการกระทำของบุคคลนั้น กรอบการอ้างอิงจึงเป็นโครงสร้างของความเชื่อเบื้องต้นของบุคคล (structure of assumptions) เป็นตัวกำหนดกรอบการคิดของบุคคล และเมื่อกรอบความคิดเป็นเช่นไร แนวทางการกระทำก็จะเป็นเช่นนั้น และเป็นการอธิบายความเข้าใจและความซับซ้อนว่า ผู้เรียนสร้างความรู้ ครอบงำ และจัดระบบความหมายของประสบการณ์ได้อย่างไร

การเรียนรู้ตามทฤษฎีของ Mezirow (1991) เป็นกระบวนการที่ผู้เรียนปลดปล่อยหรือเป็นอิสระจากกรอบการอ้างอิงหรือความเชื่อเบื้องต้นที่ตนเองยึดถืออยู่ ซึ่งมี 3 ลักษณะคือ 1) ขยายหรือกลับกรองกรอบการอ้างอิงที่ตนยึดถืออยู่ ซึ่งเกิดจากการเพิ่มเติมประสบการณ์ใหม่ ๆ หรือทบทวนประสบการณ์เดิมที่มีอยู่ของบุคคล นำสู่การขยายกรอบความคิดเดิม หรือ 2) เกิดกรอบการอ้างอิงใหม่ซึ่งเกิดขึ้นหากประสบการณ์ใหม่ที่บุคคลได้รับ ได้เข้าแทนที่ประสบการณ์เดิม มีผลให้สิ่งที่บุคคลยึดถือตามประสบการณ์เดิมเปลี่ยนแปลงไปด้วย นำสู่กรอบความคิดใหม่ขึ้น หรือ 3) จัดรูปกรอบการอ้างอิงที่มีอยู่ ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อบุคคลมีประสบการณ์ใหม่เพิ่มขึ้น ก็มีได้ละทิ้งสิ่งที่ตนยึดถือตามประสบการณ์เดิมทั้งหมด แต่นำประสบการณ์ใหม่มาผสมผสานกับประสบการณ์เดิม เกิดกรอบการอ้างอิงหรือการยึดถือในรูปแบบผสมผสานขึ้น นำสู่กรอบความคิดใหม่ที่มีการผสมผสานกับกรอบความคิดเดิมบางส่วน

การเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงของ Mezirow จึงเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงกรอบการอ้างอิงหรือ ความเชื่อ ความรู้สึก ทศนคติ ต่อเนื่องถึงกระบวนการทศนทางความคิดของบุคคล โดยเริ่มต้นด้วยการทบทวนชีวิต (life review) และคิดไตร่ตรองในประสบการณ์ของตน ตระหนักรู้อย่างมีวิจักษณ์ญาณว่า ความเชื่อเบื้องต้นที่ตนยึดถือและปฏิบัติอยู่ เป็นตัวเข้ามาจำกัดวิถีทางการรับรู้ ความเข้าใจ ความรู้สึก นึกคิดของเราอย่างไร และทำไม เมื่อความเข้าใจในความเชื่อเบื้องต้นของเราครอบคลุมมากขึ้น ก็จะเห็นความแตกต่าง เห็นรายละเอียดทุกแง่มุม และเกิดการบูรณาการความรู้ ความเชื่อ และประสบการณ์ใหม่เข้ากับสิ่งเดิมได้ เกิดการเปลี่ยนแปลงในฐานรากซึ่งเป็นที่มาของพฤติกรรมที่แท้จริง นำสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลต่อเนื่องถึงการปฏิบัติทางสังคม (social action) ในท้ายสุดจะปลดปล่อยบุคคลนั้นออกจากกรอบความเชื่อและความคิดเดิมที่ครอบงำอยู่ ซึ่งหมายถึงบุคคลได้มีการเรียนรู้และเกิดการปรับความเข้าใจ ปรับความรู้สึกนึกคิด และปรับการกระทำ

ในแนวทางใหม่ เพื่อการพัฒนาตนเองและสังคมให้ก้าวหน้าขึ้นอย่างเหมาะสมกับสถานการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลง มิได้ยึดติดกับความเชื่อ ความรู้สึกนึกคิด และการกระทำเดิม (Mezirow, 1995)

จากการศึกษาเอกสารต่างๆ และจากการฝึกปฏิบัติพัฒนาตนเองของผู้วิจัย เพื่อหาแนวทางในการส่งเสริมครูให้เกิดการพัฒนาภายใน “จิต” ของครู ผู้วิจัยพบว่า การศึกษาอย่างใคร่ครวญเป็นแนวทางการเรียนรู้ที่สามารถพัฒนาครูได้ และสามารถปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติของครูโดยผ่านการเรียนรู้ภายในของตนเอง ผู้วิจัยจึงต้องการพัฒนาระบบการจัดการเรียนรู้โดยบูรณาการการศึกษาอย่างใคร่ครวญเข้าสู่วิถีการทำงานของครู คือการศึกษาเด็ก โดยพัฒนาระบบการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญ ให้มีความเป็นรูปธรรมและมีรายละเอียดเพียงพอต่อการส่งเสริมให้ครูปฐมวัยสามารถพัฒนาตนเองได้ และเลือกใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ แบบการศึกษาเฉพาะกรณี เพื่อให้สามารถค้นหา พัฒนา ตรวจสอบปรากฏการณ์การเรียนรู้ของครูจากข้อมูลจริงที่ศึกษา เพื่อนำไปสู่การจัดอธิบายกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากการศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญ และเพิ่มพูนความรู้ทางด้านการพัฒนาครู และได้คำอธิบายปรากฏการณ์การปรับเปลี่ยนของครูที่เกิดขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้นั้น สามารถวิเคราะห์ให้เห็นสภาพการณ์ เงื่อนไข การกระทำ ผลลัพธ์ ของกระบวนการนั้น ๆ เป็นการได้ประโยชน์และเป็นข้อมูลพื้นฐานให้กับการพัฒนาครูปฐมวัยได้ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงพัฒนา โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์

1. เพื่อพัฒนาระบบการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญ สำหรับครูการศึกษาปฐมวัย
2. เพื่อศึกษาผลการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงของครูที่เข้าร่วมกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้น ในด้านการปรับเปลี่ยนมุมมอง และการปฏิบัติใน 3 ด้าน คือ ต่อเด็ก ต่อตนเอง และต่อผู้อื่น

คำถามการวิจัย

1. กระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญสำหรับครูการศึกษาปฐมวัยมีลักษณะอย่างไร มีองค์ประกอบและขั้นตอนในการดำเนินการอย่างไร
2. กระบวนการจัดการเรียนรู้ที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนมุมมอง และการปฏิบัติของครูปฐมวัยหรือไม่ อย่างไร และในลักษณะใด

นิยามศัพท์

การพัฒนาภายในตนเอง หมายถึง กระบวนการหรือวิธีการที่ช่วยให้ครู รับรู้ ตระหนักรู้ ในความคิด ความรู้สึก ที่เกิดขึ้นในตนเองอย่างแจ่มชัด ตามความเป็นจริง ช่วยให้คลายการยึดมั่น ถ้อยมั่น ลดตัวตนลง

การศึกษาอย่างใคร่ครวญ หมายถึง การเรียนรู้ภายในตนของบุคคล ทำให้เข้าใจด้าน ในของตนเอง รู้จิตและพัฒนาจิตให้สูงขึ้น โดยฝึกการมีสติกับการกระทำ การรับรู้อย่างเป็นปัจจุบัน รับรู้ธรรมชาติตามจริง ประกอบด้วย 3 ลักษณะ คือ 1) การรับรู้อย่างลึกซึ้ง 2) น้อมสวู่ใจอย่างใคร่ครวญ และ 3) การปฏิบัติภาวนา

การศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญ หมายถึง การเรียนรู้ภายในของครูที่เรียนรู้จากการ ทำงานกับเด็ก ประกอบด้วย การสังเกตเด็กอย่างมีสติ แจ่มชัด และลึกซึ้ง มองเห็นและรับรู้เด็กอย่าง ปราศจากอคติ ความคาดหวัง ความกลัว หรือการครอบครอง ระวังและสร้างภาพของเด็กขึ้นในใจของ ครู โดยทำทั้งในช่วงของการทำงานในโรงเรียน และในชีวิตส่วนตัวที่บ้าน ในขณะที่ครูมองเด็กก็เฝ้า มองใจของตนไปพร้อมกัน ช่วยให้ครูรับรู้ตนเอง ตระหนักรู้ และเข้าใจตนเอง เชื่อมกับความเข้าใจเด็ก อย่างเป็นองค์รวม

การดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยดำเนินการเป็น 2 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 การพัฒนากระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่าง ใคร่ครวญ ประกอบด้วย

ช่วงที่ 1 การพัฒนาต้นแบบกระบวนการจัดการเรียนรู้ ประกอบด้วย การ ทบทวนองค์ความรู้ และการพัฒนาและตรวจสอบความสามารถของผู้วิจัยในฐานะผู้จัดกระบวนการ เรียนรู้

ช่วงที่ 2 การใช้ต้นแบบกระบวนการจัดการเรียนรู้ ประกอบด้วย การ กำหนด และสร้างความสัมพันธ์กับครูกรณีศึกษา การศึกษาข้อมูลพื้นฐานของสถานศึกษาและครู กรณีศึกษา การดำเนินการใช้ต้นแบบการจัดการกระบวนการเรียนรู้ และการเก็บรวบรวมข้อมูล

ช่วงที่ 3 การสรุปและวิเคราะห์ข้อมูล ประกอบด้วย การวิเคราะห์ข้อมูลจาก การเรียนรู้ที่เกิดขึ้น การประเมินผลการใช้ต้นแบบการจัดการกระบวนการเรียนรู้ และการปรับปรุง กระบวนการจัดการเรียนรู้

ระยะที่ 2 การสรุปและนำเสนอผลการวิจัย ประกอบด้วย การรวบรวม วิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูล การนำเสนอกระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญ (ฉบับสมบูรณ์) และการนำเสนอการปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติของคุณ

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

1. กระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญที่พัฒนาขึ้นสามารถช่วยให้ครูการศึกษาปฐมวัย ครูระดับชั้นอื่นๆ และบุคคลที่ทำงานเกี่ยวข้องกับการพัฒนาเด็กสามารถพัฒนาภายในตน และปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติที่มีต่อเด็ก ต่อตนเอง และต่อผู้อื่นได้
2. ทำให้ได้แนวทางในการพัฒนา “จิต” ของครู ในด้านการมีสติกำกับตน รับรู้ปัจจุบัน เข้าใจตนเอง เด็ก และผู้อื่น
3. ได้แนวทางในการพัฒนาองค์ความรู้ภายในตัวครู และผู้วิจัย สามารถก้าวข้ามพ้นตัวตน ข้อจำกัด และกรอบที่ตนเองที่ยึดถืออยู่ เกิดการสร้างจิตสำนึกใหม่ให้กับตนเอง และสังคม
4. ได้เรื่องราวของคุณสะท้อนการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง ในการรับรู้ตนเอง เข้าใจตนเอง เข้าใจผู้อื่น ซึ่งเป็นสาระของชีวิตที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาครู และเข้าใจครูมากยิ่งขึ้น

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการดำเนินการศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนาการจัดกระบวนการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญ เพื่อปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติของครูปฐมวัย ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง นำมาวิเคราะห์และพิจารณาความเหมาะสมและนำมาใช้เป็นแนวทางในการศึกษาวิจัย โดยจะนำเสนอสาระสำคัญที่สรุปรายละเอียดของแนวคิดและทฤษฎี ดังต่อไปนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย
 - 1.1 กระบวนทัศน์เกี่ยวกับการเรียนรู้
 - 1.2 กระบวนทัศน์เกี่ยวกับทฤษฎีทางจิตวิทยา
 - 1.3 กระบวนทัศน์เกี่ยวกับการวิจัยเชิงคุณภาพ
2. แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาอย่างใคร่ครวญ (contemplative education)
 - 2.1 การใคร่ครวญ
 - 2.2 การศึกษาอย่างใคร่ครวญ
 - 2.3 การใคร่ครวญกับการศึกษาปฐมวัย
 - 2.4 การศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญ
 - 2.5 ความเข้าใจตนเองและผู้อื่นจากการใคร่ครวญ
 - 2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
3. แนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง (Transformative Learning Theory)
 - 3.1 แนวคิดที่แตกต่างของทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง
 - 3.2 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง
 - 3.3 กระบวนการบูรณาการเพื่อการเปลี่ยนแปลง
 - 3.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

1.1 กระบวนการทัศน์เกี่ยวกับการเรียนรู้

ปัญหาของการเรียนรู้ของมนุษย์ในปัจจุบันที่สำคัญ คือ การรู้และคิดแบบแยกส่วน การเรียนโดยเอาวิชาเป็นตัวตั้ง และปัญหาของวิทยาศาสตร์ (แบบเก่า) ที่ละเลยมิติทางด้านจิตใจของมนุษย์ ทำให้มนุษย์ไม่พบความสุขที่แท้จริง และขาดความสมบูรณ์ในตัวเอง แต่เมื่อวิทยาศาสตร์ใหม่เริ่มมีการพัฒนาทฤษฎีสัมพันธภาพ (Theory of Relativity) และทฤษฎีควอนตัม (Quantum Theory) ทำให้วิทยาศาสตร์กับศาสนาบรรจบกัน วิทยาศาสตร์ควรจะนำไปสู่ปัญญา (wisdom) ที่เข้าใจตัวเอง และพัฒนาตัวเองให้เป็นคนที่ดีขึ้น

นอกจากนั้น ในปัจจุบันสังคมได้ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ที่มุ่งพัฒนาความเป็นเลิศทางด้านสติปัญญา มุ่งพัฒนาเพื่อตอบสนองความต้องการ ความพึงพอใจของมนุษย์ แต่กลับพบว่า ทำไม่คนยิ่งฉลาดแต่ยิ่งทุกข์มาก ไม่สามารถแก้ปัญหาที่ตัวเองสร้างขึ้นมาได้ วิชาความรู้ที่สั่งสมมาไม่สามารถตอบใจของชีวิตได้อย่างแท้จริง ทำให้คนต้องหันมาศึกษาหาความรู้ภายในตัวมากขึ้น (อภิสิทธิ์ กัมพลาวลี, 2548)

การเรียนโดยทั่วไปที่เน้นความรู้ หรือวิชายังเป็นสิ่งภายนอกตัว ที่ไม่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในจิตใจของผู้เรียน เปรียบเหมือนการตกแต่งฉากเช่นเสื้อผ้าอาภรณ์ แต่ถ้าจิตใจของผู้สวมยังเหมือนเดิม ไม่เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ก็ไม่ใช่ประโยชน์หรือการพัฒนาที่แท้จริง จึงควรมีการเรียนรู้ใหม่ ที่เป็นการเรียนรู้ธรรมชาติภายนอกและธรรมชาติภายในหรือจิตใจ เชื่อมต่อกันอย่างที่ไม่เคยเรียนรู้อะไรก็พัฒนาธรรมชาติภายในให้สูงขึ้นตลอดเวลา (ประเวศ วะสี, 2547 : 11)

ประเวศ วะสี (2550 : 12-13) ได้กล่าวว่า การเรียนรู้โดยเอาตำราเป็นตัวตั้ง โดยไม่เอาสถานการณ์จริงของชีวิตเป็นตัวตั้ง ไม่มีพลังพอที่จะทำให้มนุษย์เข้าใจสถานการณ์ความเป็นจริงที่ซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทำให้ไม่สามารถเผชิญกับสถานการณ์ความเป็นจริงได้ นำไปสู่วิกฤตการณ์ทั้งในตัวมนุษย์เอง ในสังคม และในสิ่งแวดล้อม ดังนั้น ต้องมีการเรียนรู้ที่ดี ที่ทำให้รู้สถานการณ์ความเป็นจริง ไม่ว่าจะสถานการณ์ความเป็นจริงจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ก็สามารถตามรู้ได้ และสามารถจัดการชีวิตและวิถีชีวิตร่วมกัน เพื่อสร้างดุลยภาพทั้งภายในตัวเอง และกับภายนอกดุลยภาพคือ ความเป็นปกติ และความยั่งยืน

ไอโซ่ (2548) ปราชญ์ชาวอินเดีย ได้กล่าวถึงความรู้สามส่วนคือ
สัญชาตญาณ ปรีชาญาณ และปัญญาญาณ ดังนี้

“ เมื่อเราปล่อยให้ร่างกายทำงานไป....
เรากำลังใช้สิ่งที่เรียกว่า “สัญชาตญาณ”
เมื่อเราปล่อยให้จิตวิญญาณมีอิสระ...
เราจะได้พบกับสิ่งที่เรียกว่า “ปัญญาญาณ”
ถึงแม้ทั้งคู่คล้ายคลึงกัน...
แต่จริงๆ แล้วมันค่อนข้างห่างไกลกันมาก
สัญชาตญาณเป็นเรื่องของทางร่างกาย...เป็นสิ่งที่เราค้นเคย
และรู้สึกได้ชัด ปัญญาญาณเป็นเรื่องทางจิตวิญญาณ....
เป็นสิ่งที่ไม่ชัด เป็นนามธรรม ในท่ามกลางระหว่างทั้งสองสิ่งนี้
เป็นที่อยู่ของสิ่งที่เรียกว่า “ปรีชาญาณ”
ปรีชาญาณเป็นผลงานของความคิด
เป็นผลผลิตที่มาจากสมอง เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความรู้
ไม่ได้เป็นอะไรที่จู่ๆ แล้วเกิดขึ้นได้เอง
สัญชาตญาณเป็นส่วนที่อยู่ลึกกว่าปรีชาญาณ
ปัญญาญาณเป็นส่วนที่อยู่สูงกว่าปรีชาญาณ
ทั้งสัญชาตญาณและปัญญาญาณ
เป็นสิ่งที่ดีที่อยู่ข้ามพ้นส่วนที่เป็นปรีชาญาณ.....”

สัญชาตญาณ (instinct) เป็นการทำงานของร่างกายที่ดูแลการทำงานของ
อวัยวะต่างๆ ซึ่งดูเหมือนว่า ไม่ได้อยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของตัวเรา เป็นธรรมชาติที่ปล่อยให้
ให้ร่างกายเรามีอิสระในการทำงาน สัญชาตญาณไม่เคยคิดว่ามีปัญหา ไม่เคยต้องการคำตอบ
หรือทางออกอะไร แค่ดำเนินไปตามธรรมชาติ

ปรีชาญาณ (intellect) เป็นการทำงานของสมองในการคิด ทำให้เกิดความรู้
ความรู้ที่เกิดจากความคิดที่มีเหตุมีผลเป็นความรู้ระดับปรีชาญาณ เป็นเรื่องของความปราดปรอง
การตั้งคำถาม และการใช้ความพยายามในการหาคำตอบ ซึ่งนำไปสู่คำตอบใหม่ๆ ไม่รู้จบ จนเกิด
เป็นทฤษฎีต่างๆ ที่สะสมเป็นเวลานาน ปรีชาญาณเปรียบประดุจสะพานที่ทอดผ่านเพื่อให้เราก้าว
ข้าม เป็นสิ่งเชื่อมต่อระหว่างสัญชาตญาณและปัญญาญาณเท่านั้น ปรีชาญาณมักจะมองทุกสิ่ง
ทุกอย่างในลักษณะที่เป็นปัญหาที่ยังหาคำตอบไม่ได้

ปัญญาญาณ (intuition) เป็นการทำงานในส่วนที่เกี่ยวข้องกับจิตใจ เกิดขึ้นภายในตัวเรา เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องมาจากความรักความเมตตา เป็นปรากฏการณ์ผุดบังเกิดผ่านช่องทางหรือสภาวะที่เรียกกันว่า “สมาธิ” จิตที่มีสมาธิเปรียบได้กับการเคาะประตูเพื่อเข้าสู่ปัญญาญาณ ปัญญาญาณเป็นสิ่งที่มียู่แล้ว เราไม่ได้พัฒนาขึ้นมาใหม่ เพียงแต่ขอให้เรารู้ตัวทั่วพร้อมเท่านั้น มันคือการดำรงอยู่ที่แท้จริง ปัญญาญาณสามารถดำเนินการได้โดยผ่านจิตที่ใสสะอาด ว่างและปล่อยวาง ปัญญาญาณเป็นการได้มาซึ่งคำตอบที่บริสุทธิ์ผุดผ่อง โดยที่มันไม่เคยรู้สึกว่ามีปัญหาแต่อย่างใด (ไอโซ, 2548)

“สรรพเสียงเหล่านั้น ทำให้ผมตระหนักถึงความเป็นไปของสัตว์โลก

นี่เป็นธรรมชาติ เป็นสัญชาตญาณของสัตว์โลก

สัญชาตญาณบอกให้สุนัขรู้วิธีสืบพันธุ์

ปัญญาญาณสอนให้ผมรู้ว่า ควรเมตตาสุนัขฝูงนี้

สัญชาตญาณธรรมชาติให้มาโดยกำเนิด แต่ปัญญาญาณธรรมชาติให้

โอกาสเราอบรมบ่มเพาะให้เกิดขึ้นจากสัญชาตญาณที่มีอยู่....

สัญชาตญาณทำให้รู้วิธีที่จะมีชีวิตอยู่

แต่การมีชีวิตอยู่ตามสัญชาตญาณ ไม่สามารถที่จะตระหนักและหยั่งถึง

ความหมายที่งดงามแห่งชีวิตได้ การหยั่งถึงความหมายที่งดงามแห่งชีวิตต้อง

อาศัยปัญญาญาณ และปัญญาญาณจะเกิดขึ้นได้ก็ต้องผ่านการเรียนรู้

เรียนรู้ที่จะเข้าใจธรรมชาติต่างๆ รวมทั้งเข้าใจกลไกแห่งสัญชาตญาณที่

กำกับควบคุมพฤติกรรมต่างๆ ของเราอยู่”

ประมวล เพ็งจันทร์ (2550 : 252-253)

ประเวศ วะสี (2547 : 11-15) เสนอรูปแบบการเรียนรู้ที่การเรียนรู้ธรรมชาติ

นอกตัวทุกชนิดมาพัฒนาธรรมชาติในตัว (จิต) คือ กระบวนการภายใน หรือ การเรียนรู้ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในจิตใจของผู้เรียน ดังนี้

1. บรรลุความจริง

ความจริงของธรรมชาติของสรรพสิ่งคือ การเชื่อมโยงเป็นหนึ่งเดียวกัน (The Same Oneness) มนุษย์ทุกคน สัตว์ทุกตัว ต้นไม้ทุกต้น แร่ธาตุ และสสารบรรดามี และดาวทุกดวงในจักรวาล มาจากสภาวะหนึ่งเดียวกัน บุคคลที่เข้าถึงความเป็นหนึ่งเดียวกันของสรรพสิ่ง จะหลุดจากการติดอยู่ในความคับแคบในตัวเอง ความรู้สึกนึกคิดจะเปลี่ยนไป เพราะความเป็นอิสระ เกิดความสุข เกิดความรักอันไพศาลต่อมวลมนุษย์และสรรพสิ่ง ควรพยายามให้สัมผัสอยู่กับความเป็นหนึ่งเดียวกันของสรรพสิ่งตลอดเวลา เราต้องสัมผัสกับธรรมชาติรอบตัวตลอดเวลา เช่น

สายลม แสงแดด อากาศ ต้นไม้ใบหญ้า ท้องฟ้า ดวงดาว ดวงอาทิตย์ ตลอดจนผู้คนทั้งหลาย เมื่อเราเรียนรู้อะไรมาอย่าทิ้งไว้เป็นความรู้เฉพาะเรื่องนั้น เป็นก้อน ๆ แ่ง ๆ ตายตัว แต่ควรโยงหรือบูรณาการไปสู่องค์รวม หรือความเป็นทั้งหมดเสมอ ทำให้ว่าเรียนอะไรมา จะทำให้เรารู้รายละเอียด และเข้าถึงความเป็นทั้งหมด หรือความเป็นหนึ่งเดียวกัน ทำให้เราบรรลุอิสรภาพ คลายจากการยึดมั่นในตัวตน หรือเอาตนเองเป็นศูนย์กลางของสรรพสิ่ง เมื่อปฏิบัติเช่นนี้ จะดึงเราไปสู่ปัญญา เข้าถึงความจริงของความเชื่อมโยงของสรรพสิ่ง ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในหรือจิตใจ ให้เป็นจิตที่มีพัฒนาการสูงขึ้น เป็นคุณค่าที่แท้จริงของชีวิตและการเรียนรู้

2. บรรลุความงาม

ธรรมชาติของสรรพสิ่งมีความงาม เช่น เมื่อเราเห็นทะเล ภูเขา ป่าไม้ หรือท้องฟ้า แล้วมีความรู้สึกที่ว่า ช่างงามจับใจ และให้ความรู้สึกที่ล้ำลึก ผ่อนคลาย สบายใจ ทั้งนี้เพราะจิตหลุดจากความยึดอัดคับแคบไปเชื่อมกับความใหญ่ของธรรมชาติ มนุษย์จึงชอบธรรมชาติเพราะมีความงามและให้ความสุขที่ล้ำลึก ในขณะที่เดียวกันธรรมชาติอื่น ๆ ทุกอย่างก็มีความงาม ขึ้นอยู่กับการรับรู้และสภาพจิตของเรา ถ้าเรารู้แบบแยกย่อยก็จะไม่เห็นความงาม ถ้าเราเห็นความเชื่อมโยงจนเห็นความเป็นทั้งหมด ก็จะเห็นความเชื่อมโยงจนเห็นความเป็นทั้งหมด ก็จะเห็นความงาม สภาพจิตที่ไม่ปรกติจะไม่เห็นความงาม จิตใจที่ปรกติ มีสติมีความสงบ สามารถรับรู้ธรรมชาติตามที่เป็นจริง จะเห็นความงามทุกหนทุกแห่ง การได้สัมผัสกับความงามในธรรมชาติของสรรพสิ่งเป็นกำไรชีวิต ทำให้เกิดความชื่นใจ และความสุขอย่างล้ำลึกอันเป็นทิพย์สัมผัส ฉะนั้น ในการเรียนรู้ใด ๆ ควรฝึกให้เห็นธรรมชาติของความงามในสิ่งนั้น และสามารถฝึกให้สัมผัสกับความงามในธรรมชาติของสรรพสิ่งตลอดเวลา

3. บรรลุความดี

ความดีคือความถูกต้อง ถ้าเรายึดตัวเองเป็นศูนย์กลางของสรรพสิ่ง ก็ไม่สามารถสัมผัสหรือปฏิบัติต่อสรรพสิ่งอย่างถูกต้องได้ เพราะไม่จริง เราไม่ได้เป็นศูนย์กลางของสรรพสิ่ง เมื่อไปยึดในความไม่จริงก็ทำให้ถูกต้องไม่ได้ เมื่อเราบรรลุความจริงตามที่กล่าวมาแล้วว่า สรรพสิ่งล้วนเชื่อมโยงเป็นหนึ่งเดียว และเราไม่ได้เป็นศูนย์กลางของสรรพสิ่ง การรู้ความจริงว่าเราไม่ได้เป็นศูนย์กลางของสรรพสิ่งจะทำให้คลายจากความยึดมั่นในตัวตน การคลายความยึดมั่นในตัวตนคือความดี ที่เรียกว่า พัฒนาการทางจิตวิญญาณ (spiritual development) คือการคลายความยึดมั่นในตัวตน ความยึดมั่นในตัวตนยิ่งน้อยเท่าไร จิตวิญญาณยิ่งสูงขึ้น จิตที่ออกจากความคับแคบในตัวตนไปอยู่กับความดีไปอยู่ที่คุณค่า ฉะนั้นไม่ว่าการเรียนรู้อะไร ๆ ควรต้องทำให้ผู้เรียนบรรลุความดีเสมอทุกครั้งที่ไป

4. บรรลุลความซุขและอิสรภาพ

การเรียนรู้ที่ทำให้บรรลุลความจริงว่า ธรรมชาติของสรรพสิ่งล้วนเชื่อมโยง เป็นหนึ่งเดียวกัน ทำให้จิตหลุดจากควมคับแคบในตัวเองไปเชื่อมกับธรรมชาติซึ่งเป็นอนันต์ เป็นอิสระ และมีความสุขยิ่ง ทั้งการเรียนรู้ที่บรรลุลความจริง การบรรลุลความงาม และการบรรลุลความดี ล้วนนำไปสู่การหลุดพ้นจากควมคับแคบ อิสรภาพและความซุข เป็นความซุขอันประณีต ลึกล้ำ ดึ่มด้าเหนือคำบรรยาย แต่บุคคลเข้าถึงได้ทุกคนถ้ามีการเรียนรู้ที่ดี

เนื่องจากการรู้เห็นธรรมชาติตามความจริงเรียกว่าปัญญา การมีปัญญา เข้าถึงความจริงตามธรรมชาติจะทำให้หลุดพ้นจากควมบีบคั้น เป็นอิสระ มีความสงบ มีความเป็นมิตรกับสรรพสิ่ง บรรลุลความงามตามความเป็นจริงและความซุขอันล้นเหลือ ดังนั้นปัจเจกที่ทำ ให้รู้เห็นธรรมชาติตามความจริงจึงเป็นการรู้้อย่างเชื่อมโยงไม่ติดขัด การคิดอย่งเป็นกลาง อันนำไปสู่การลดละควมเห็นแก่ตัว หรือการเอาตัวเองเป็นศูนย์กลาง การคิดอย่งเป็นกลางทำให้ เกิดปัญญาและความซุข เพราะมีอิสระ (free flow) ในการคิดและคิดเป็นกระบวนการที่เชื่อมโยง เป็นพลวัต ธรรมชาติความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลาย คือเป็นกระแสของเหตุปัจเจกที่หนุนเนื่องหรือที่ เรียกว่าอิทัปปัจเจต หรือการคิดอย่งมีขณิมาปฏิบัติ ถ้าพยายามฝึกให้เข้าใจก็จะเกิดการ เปลี่ยนแปลงภายในตนเองอย่งถึงรากถึงโคนเปลี่ยนสภาพเป็นอยู่ด้วยปัญญา อิสรภาพ ความสงบ ประสบความงาม มิตรภาพ ความซุข และพลังสร้างสรรค์ อันไพศาล (ประเวศ วะสี 2547: 15-23)

กระบวนการนี้เกี่ยวกับการเรียนรู้นี้เป็นจุดต่างจากการศึกษาทั่วไป เป็นการ พัฒนามนุษย์ให้เต็มตามศักยภาพของความเป็นมนุษย์ และหลุดพ้นจากวิกฤตการณ์ของมนุษย์ (human crisis) ในปัจจุบัน

1.2 กระบวนทัศน์เกี่ยวกับทฤษฎีทางจิตวิทยา

การพัฒนามนุษย์จำเป็นต้องใช้องค์ความรู้ที่เกี่ยวกับทฤษฎีจิตวิทยาเป็น พื้นฐานสู่การเรียนรู้ ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้ฐานทฤษฎีทางจิตวิทยากลุ่ม transpersonal ซึ่งมี วิวัฒนาการทางควมคิดมา ดังนี้

การแบ่งกลุ่มเป็น Force ต่างๆตาม Personality Theories จากแนวคิดของ Dr. C. George Boeree (1977)

1. กลุ่ม First Force เน้นการศึกษาเรื่อง conscious ตัวอย่างนักทฤษฎีใน กลุ่มนี้ได้แก่ Carl Jung (Analytical Psychology)
2. กลุ่ม Second Force เน้นการศึกษาเรื่องพฤติกรรมของมนุษย์ ตัวอย่างนัก ทฤษฎีในกลุ่มนี้ได้แก่ Pavlov, Skinner

3. กลุ่ม Third Force กลุ่ม Humanistic เน้นการศึกษาเรื่อง "self" ในทำนอง life-oriented approach ตัวอย่างนักทฤษฎีในกลุ่มนี้ เช่น Abraham Maslow

กลุ่มที่ 3 มีพื้นฐานมาจากการมีปฏิริยาต่อแนวความคิดของกลุ่มที่ 1 และ 2 เป็น Humanistic ร่วมกับ Existential Psychology จึงเน้นเรื่อง life-oriented approach ศึกษาชีวิตทั้งหมดของมนุษย์ คำตอบเรื่องมนุษย์จะรู้ได้จากภาวะรู้สติ (conscious) หรือ ประสบการณ์ (phenomenological method)

4. กลุ่ม Fourth Force

จิตวิทยาการก้าวข้ามพ้นตัวตน (transpersonal psychology) นั้น เริ่มแรกเกิดมาจาก ความคิดของ Abraham Maslow ผู้มีความเชื่อพื้นฐานว่ามนุษย์เป็นคนดี และ มนุษย์มีความต้องการที่เป็นแรงจูงใจ (motivational needs) เพื่อพัฒนาไปสู่ความสมบูรณ์สูงสุด ของแต่ละคน คือไปถึงระดับ self-actualization จนในปี 1968 Maslow เริ่มคิดที่จะคำนึงถึง เอกลักษณะของปัจเจกบุคคลที่น่าจะเป็นไปได้มากกว่าขั้น self - actualization และความเป็น มนุษยชาติ จึงเกิดกลุ่มที่จะศึกษา psychospiritual development ที่ Maslow เรียกกลุ่มนี้ว่ากลุ่ม พลังที่ 4 (Fourth Force)

กลุ่มที่ 4 มองว่าการพัฒนามนุษย์ต้องพัฒนาทางด้าน spiritual การศึกษาจึงเป็นการศึกษาแบบผสมผสานด้าน Modern Academic Psychology กับแนว Traditional Spiritual Practice

กระบวนทัศน์ใหม่เหล่านี้นำมาซึ่งการปรับเปลี่ยนแนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้ ของมนุษย์ รวมถึงการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ ซึ่งมีการกล่าวถึง จิตสำนึก (consciousness) อย่างเพิ่ม มากขึ้น Boucouvalas (1993) ได้มีการสังเคราะห์เรื่องจิตสำนึกกับการเรียนรู้ทั้งในแง่ทฤษฎีและ การปฏิบัติในการศึกษาสำหรับผู้ใหญ่ ดังนี้ Wacks (1987) ได้จุดประเด็นให้คิดในเรื่อง self-transcendence ว่า เป็นจุดมุ่งหมายของการศึกษาสำหรับผู้ใหญ่ Hansen and Gueulette (1988) ได้สร้างความเข้าใจในแง่มุมที่หลากหลายทางจิตวิทยาเพื่อการปรับเปลี่ยนจิตสำนึก Maxfield (1990) ได้นำเสนอภาพรวมของการเคลื่อนไหว "whole mind" กับผู้เรียนที่เป็นผู้ใหญ่ Henry (1988) ได้เสนอรูปแบบของการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงซึ่งนำไปสู่ระดับและสภาพของ โครงสร้างจิตสำนึกของมนุษย์ที่สูงขึ้น สำหรับ Freire (1973) จิตสำนึกและการเรียนรู้ของมนุษย์ นำมาซึ่งการพัฒนาความตระหนักในภาวะและพลังที่จะแสดงออก และ Mezirow (1991) กล่าวถึง จิตสำนึกและการเรียนรู้หมายถึงการมีความตระหนักเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของบุคคล ซึ่งถูกจัดให้เป็นโครงสร้างของความหมายทำนองเดียวกันกับโครงสร้างของจิตสำนึก งานวิจัยของ เขาได้สร้างความเข้าใจอย่างมากในเรื่องการคิดไตร่ตรองเกี่ยวกับเนื้อหาของจิตสำนึก ทั้งในแง่การ วิพากษ์ การใช้เหตุผล

1.3 กระบวนทัศน์เกี่ยวกับการวิจัยเชิงคุณภาพ

เนื่องจากการวิจัยเป็นกระบวนการค้นคว้าหาคำอธิบายหรือคำตอบ (คือ หาความรู้ หรือความจริง) ให้แก่ประเด็นคำถามเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ดังนั้นกระบวนทัศน์ของการวิจัย จึงหมายถึง ระบบความเชื่อที่จะชี้แนะว่า นักวิจัยควรจะทำ “อะไร” และควรทำ “อย่างไร” จึงจะบรรลุสิ่งที่เรียกว่าความจริงหรือความรู้ได้ กระบวนทัศน์ในการวิจัยจึงมีความเชื่อมโยงกันอย่างใกล้ชิดกับแนวทางและวิธีการวิจัย

การวิจัยเชิงคุณภาพได้รับอิทธิพลจากแนวคิดหลายกระแสและปรัชญาจากหลายสำนัก เฉพาะอย่างยิ่งแนวคิดและปรัชญา “ปรากฏการณ์นิยม” (phenomenology) “นฤมิตนิยม” (constructionism) “นัยนิยม” (interpretivism) และ “ทฤษฎีวิพากษ์” (critical theory) ซึ่งถูกเรียกว่า “กระบวนทัศน์ทางเลือก” (alternative paradigm) (Maykut and Morehouse, 1994)

เพื่อความเข้าใจในสาระของกระบวนทัศน์ มีประเด็นคำถามเชิงปรัชญาที่เกี่ยวข้องอยู่ 3 เรื่อง (ชาย โปธิสิตา, 2547 : 67-76) คือ

1) ธรรมชาติของความจริง/ความรู้ (ภววิทยา, ontology)

กระบวนทัศน์ทางเลือกถือว่าความจริงหรือความรู้ที่มีอยู่เป็นอยู่อย่างอิสระด้วยตัวมันเองนั้นไม่มี ความจริงหรือสิ่งที่เป็นจริง (ซึ่งรวมถึงความรู้ที่นักวิจัยอ้างว่าตนได้ค้นพบ) นั้น ล้วนเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้น (reality is constructed) และเพราะเหตุนี้เอง ความจริงจึงมีได้หลากหลาย ไม่ใช่มีเพียงหนึ่งเดียว

กระบวนทัศน์ทางเลือกถือว่า การที่ใครสักคน (อย่างเช่นนักวิจัย) อ้างว่าได้พบความจริงหรือความรู้ นั้น ความจริงหรือความรู้ นั้นไม่ใช่ตัวความจริง/ความรู้ที่แท้ แต่เป็นเพียง “ภาพสร้าง” (construct) ของความจริง/ความรู้เท่านั้น เพราะความจริง/ความรู้ที่แท่นั้นถึงจะมีอยู่ก็ไม่ใช่สิ่งที่มนุษย์สามารถเข้าถึงได้อย่างสมบูรณ์

แนวคิดนี้ได้รับอิทธิพลจากปรัชญาที่ว่าด้วยการทำงานของจิต ซึ่งเชื่อว่าเวลาที่เรารู้อะไรสักอย่างนั้น จิต (mind) ของเราไม่ได้เพียงแต่อยู่เฉย ๆ (passive) แล้วปล่อยให้สิ่งที่อยู่ภายนอก ซึ่งเป็นตัวที่ถูกรู้ นั้นประทับรอยลงไปทีจิตของเรา แต่ความจริงจิตทำงานของมันอย่างแข็งขัน (active) กล่าวคือ เวลาเรารู้อะไรสักอย่างนั้น จิตจะสร้าง มโนทัศน์ (concept) หรือภavnามธรรมนั้น ที่สุดแล้วก็ไม่ใช่ตัวความจริงที่แท้ที่อยู่ดี หากเป็นเพียง “ภาพสร้าง” (construct) ที่จิตของผู้รู้ (knower) สร้างให้กับตัวเองเท่านั้น ดังนั้นเวลาที่เราคิดว่า เราเห็นต้นไม้จริงนั้น จริง ๆ แล้วสิ่งที่เราเห็นไม่ใช่ต้นไม้ที่แท้จริง แต่เป็น “ภาพสร้าง” (construct) ของต้นไม้ที่จิตของเราสร้างขึ้นมาเอง

ในแง่ของการวิจัย ความจริงที่นักวิจัยถือเป็นข้อมูลและที่เก็บรวบรวมมาศึกษานั้น แท้ที่จริงก็คือสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมา (data are created) โดยผ่านกรอบแนวคิดทฤษฎี (theoretical orientation) ที่ผู้วิจัยได้รับการฝึกฝนมา หรือที่ผู้วิจัยใช้เป็นกรอบในการศึกษา

2) ความสัมพันธ์ระหว่างผู้รู้กับสิ่งที่ถูกรู้ (ญาณวิทยา, epistemology)

กระบวนทัศน์ทางเลือกเชื่อว่า ความจริง/ความรู้เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้น ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างผู้รู้กับสิ่งที่ถูกรู้จึงเป็นสิ่งจำเป็นที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ นับที่ตามมาคือ ประการแรก เนื่องจากเป็นสิ่งที่ถูกสร้าง ความจริง/ความรู้จึงมีได้หลากหลาย สิ่งที่สร้างขึ้นมามีหน้าตาเป็นอย่างไร ย่อมขึ้นอยู่กับผู้สร้างและบริบทที่สิ่งนั้นถูกสร้างขึ้นมา ประการที่สอง สืบเนื่องจากประการแรก กระบวนทัศน์ทางเลือกเชื่อว่า ความจริง/ความรู้ไม่ใช่สิ่งที่ปราศจากอัตวิสัย (subjective) เพราะมันขึ้นอยู่กับผู้สร้างและบริบท ซึ่งรวมถึงหลายอย่าง ไม่ว่าจะเป็นสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และแม้แต่สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ดังนั้น สำหรับกระบวนทัศน์ทางเลือก ผู้ที่ทำการวิจัยกับสิ่งที่ถูกวิจัยมีปฏิสัมพันธ์กัน และต่างมีอิทธิพลต่อกัน ผู้รู้กับสิ่งที่ถูกรู้เป็นสองส่วนที่แยกจากกันไม่ได้

3) วิธีวิทยา (methodology)

กระบวนทัศน์ทางเลือกเชื่อว่า วิธีการวิจัยที่ดีเริ่มต้นด้วยความสัมพันธ์อันดีระหว่างนักวิจัยกับผู้ถูกวิจัย และทั้งสองฝ่ายมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันในบรรยากาศที่เป็นกันเอง เป็นธรรมชาติ ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่นักวิจัยจะต้องติดต่ออย่างใกล้ชิดกับผู้ที่ถูกศึกษา เช่น โดยการเข้าไปมีส่วนร่วมในชีวิตประจำวันของผู้ที่เป็นตัวอย่างในการวิจัย วิธีการที่สอดคล้องกับจุดยืนนี้ คือ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึก และวิธีอื่น ๆ

2. แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาอย่างใคร่ครวญ (contemplative education)

ประเวศ วะสี (2550 : 33) กล่าวว่า คนที่มีจิตใจสงบ พิจารณาเห็นจิตของตัวเอง เข้าถึงความจริง หลุดพ้นจากมายาคติ เกิดความเป็นอิสระ ประสบความงามอันเป็นทิพย์ เกิดความสุขอันลึกล้ำ มีความรักต่อเพื่อนมนุษย์และธรรมชาติทั้งหมด เรียกว่า มีการเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐาน (transformation) ในตัวเอง โดยการเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐานในตัวเองนี้มีวิธีการที่ทำให้เกิดขึ้นได้ บุคคลสามารถเรียนรู้หรือฝึกให้เกิดขึ้นได้ มีครูที่สามารถสอนให้คนอื่นสามารถเข้าถึงความจริงได้ เมื่อมีครู มีวิธีการ และมีผลได้จริง จึงเป็นการศึกษาชนิดหนึ่ง เรียกว่า จิตตปัญญาศึกษา (contemplative education) หรือในชื่ออื่นๆ เช่น การศึกษาเพื่อการตื่นรู้ (awakening) การเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐาน (transformative learning) การเรียนรู้เพื่อจิตสำนึกใหม่ (new consciousness)

2.1 การใคร่ครวญ

ในการที่จะนำเด็กไปสู่การพัฒนาโดยเฉพาะการพัฒนาทางด้านจิตใจนั้น จำเป็นที่ครูจะต้องมีวิธีการที่พิถีพิถัน ใคร่ครวญในอันที่จะเข้าถึงใจเด็ก ประเวศ วะสี (2547) กล่าวว่า

ข้อเสียของการศึกษาทุกวันนี้ คือศึกษาความรู้หรือวิชาที่เป็นของนอกตัวโดยไม่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในจิตใจของผู้เรียน แม้แต่การศึกษาเกี่ยวกับจิตก็ศึกษาเป็นความรู้เกี่ยวกับจิตโดยไม่ทำให้จิตของผู้เรียนดีขึ้น หรือแม้ศึกษาเกี่ยวกับศาสนาก็ศึกษาเป็น “ศาสตร์” หรือความรู้โดยไม่ก่อให้เกิดการพัฒนาทางจิตวิญญาณอันเป็นจุดมุ่งหมายของศาสนาแต่อย่างใด ดังนี้ถือว่าไม่ได้เรียนรู้ธรรมชาติของสรรพสิ่งจริงเพราะในสรรพสิ่งมีจิตด้วย แต่ไม่ใช่ศึกษาจิตในฐานะเป็นความรู้ ซึ่งก็ถือว่าเป็นเรื่องภายนอกอีก ควรศึกษาจิตที่เป็นกระบวนการภายใน ที่รู้จิตของตนเองและพัฒนาจิตให้สูงขึ้น ฉะนั้นในการเรียนให้รู้ธรรมชาติของสรรพสิ่งจึงไม่สามารถเรียนได้ด้วยเอาวิชาเป็นตัวตั้ง เพราะถ้าเอาวิชาเป็นตัวตั้งตราบดีก็จะแยกส่วน และเป็นเรื่องภายนอก แต่ต้องเอาจิตของผู้เรียนเป็นตัวตั้งให้การเรียนทุกชนิด เชื่อมโยงมาสู่การรู้จิตและพัฒนาจิตของตนเองจึงจะสามารถเข้าถึงความจริงของธรรมชาติของสรรพสิ่งได้

จากหลักการนี้แม้ครูจะให้เด็กเรียนรู้ผ่านการเล่น แต่การเล่นสามารถนำไปสู่การพัฒนาไม่ใช่เฉพาะทักษะทางร่างกาย อารมณ์ สังคม ปัญญา แต่ให้รวมถึงการพัฒนาจิต เกิดการเปลี่ยนผ่านในตัวของผู้เรียนด้วย ซึ่งสิ่งที่เกิดขึ้นไม่ใช่แค่เกิดปัญญาจากการได้สัมผัสสัมพันธ์กับวัตถุ แต่เกิดเป็นปัญญาภายในของผู้เรียน (wisdom) ผ่านกระบวนการ transcend ดังนั้นครูที่จะนำนักเรียนผ่านไปสู่อขั้นนี้ได้จึงเป็นครูที่มี contemplative mind คือมีจิตที่รู้จักพิจารณาใคร่ครวญไตร่ตรองได้

Hart (2003) ได้ให้คำจำกัดความของ contemplation ไว้ว่า เป็นวิธีการของการรู้ที่ช่วยเติมเต็มหลักการให้เหตุผลและการได้สัมผัส โดยเริ่มจากการไตร่ตรอง (pondering) ไปสู่การเรียบเรียงเป็นคำประพันธ์ (poetry) และไปสู่การมีสมาธิใคร่ครวญไตร่ตรอง (meditation) สิ่งนี้จะช่วยให้ทำให้เกิดความสงบและเปลี่ยนนิสัยทางจิตไปสู่การมีจิตที่ได้รับการขัดเกลา เพื่อให้เกิดความสามารถที่จะตระหนักรู้ได้อย่างลึกซึ้ง สามารถเพ่งพินิจพิจารณาและเห็นได้จากภายใน

ประวัติของการเกิด contemplative knowledge

Hart (2003)กล่าวว่า contemplative knowledge คือ หลักการพื้นฐานในการค้นหาองค์ความรู้และปัญญาภายใน และช่วยประกอบให้เกิดกระบวนการวิเคราะห์ที่สมบูรณ์ซึ่งจะมีผลโดยตรงต่อพฤติกรรมการแสดงออก บุคลิกลักษณะ และความเข้าใจที่ลึกซึ้งของผู้เรียน ซึ่งวิธีการดังกล่าวจะรวมในเรื่องของสมาธิดังที่ได้รับการฝึกฝนมานับพันปีตามแนวของพุทธศาสนา หรือในรูปแบบโยคะตามแนวประเพณีนิยมของฮินดู แม้แต่ตามแนวการฝึก contemplative prayer ตามแนวคริสต์ศาสนาของแมซีเทเรซ่า หรือของ Thomas Merton ก็ใช้หลักการเดียวกัน

นอกจากนี้การใช้วิธีการตั้งคำถามไปให้ถึงราก (radical questioning) ผ่านการสนทนาตามแนวคิดของเพลโต หรือ การตั้งคำถามกับตนเอง (self-inquiry) ของ Ramana Maharsi หรือการใช้การสะท้อนตามปรัชญาว่าด้วยความจริงตามธรรมชาติ (metaphysical reflection) ของประเพณีของซูฟี หรือ การไตร่ตรองอย่างลึกซึ้ง (deep pondering) ตามคำแนะนำของ Jewish Kabbalah ต่างสามารถนำไปสู่การเกิดการหยั่งรู้ภายในใจ ตระหนักรู้ได้อย่างลึกซึ้งได้ และช่วยหยุดนิสัยความเคยชินในกิจวัตรปกติประจำวัน

กล่าวได้ว่าหลักการนี้เน้นในเรื่องที่ว่าเรารู้ได้อย่างไร แต่ไม่ใช่ว่าเรารู้อะไร เราให้ความรู้ อะไรแก่ใคร ซึ่งการจะเกิดการใคร่ครวญได้นั้นจำเป็นต้องใช้ธรรมชาติของมนุษย์ในเรื่องความสามารถที่จะหาความรู้ผ่านความเจ็บ การมองจากภายใน การไตร่ตรองอย่างลึกซึ้ง การเฝ้ามองดู และการรู้จักตนเอง

2.2 การศึกษาอย่างใคร่ครวญ (contemplative education)

วิจักขณ์ พานิช (2550) กล่าวว่า การศึกษาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักพุทธธรรม เป็นรูปแบบการศึกษาที่กลับมาให้ความสำคัญต่อศักยภาพสูงสุดแห่งความเป็นมนุษย์ที่ว่าการเรียนรู้ที่ดีจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อเราได้เข้าถึงหัวใจของกระบวนการการฝึกฝนตนเอง การเคารพในความสามรถและภูมิปัญญาของผู้อื่น และ ความเต็มใจที่จะเผชิญหน้ากับความเจ็บปวด และความทุกข์ยากลำบากของชีวิตอย่างเปล่าเปลี่ยว เป็นประสบการณ์ตรงบนเส้นทางการเรียนรู้แห่งชีวิต อันจะนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงภายในของทั้งผู้เรียนและผู้สอน จุดเริ่มต้นของจิตตปัญญาศึกษาไม่ใช่เรื่องของสร้างกฎเกณฑ์ ค่านิยมทางสังคม ความเป็นเลิศทางวิชาการ ความคาดหวังทางศีลธรรม หรือกระทั่งความสูงส่งทางจิตวิญญาณ แต่กลับเป็นเรื่องง่ายของการให้ความเคารพแก่ศักยภาพแห่งการเรียนรู้ของคนทุกคนอย่างไร้อคติ ปราศจากการแบ่งแยกอายุ สูงต่ำ ดำขาว มีเงิน ดีชั่ว ถูกผิด หัวใจของการศึกษาด้านนี้ มีเพียงกระบวนการการเรียนรู้และเส้นทางการฝึกฝนที่มุ่งให้ผู้เรียนได้ค้นหาศักยภาพภายในตนเอง จนกลายเป็นตัวของตัวเองที่สมบูรณ์อย่างที่ไม่จำเป็นต้องไปเปรียบเทียบกับใคร กระบวนการเรียนรู้เช่นนี้จะต้องตั้งอยู่บนความเข้าใจที่ว่า ธรรมชาติพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ คือ ธรรมชาติแห่งการตื่นรู้หรือพุทธสภาวะ ซึ่งกระบวนการ

ศึกษาจะนำผู้เรียนเข้าสู่กระบวนการใคร่ครวญด้วยใจ การขบคิดด้วยปัญญาจากการบ่มเพาะและให้คุณค่าพื้นที่ว่างแห่งการเรียนรู้ด้านใน การลองผิดลองถูกด้วยประสบการณ์ตรง เพื่อเป้าหมายของการตระหนักรู้ถึงพุทธสภาวะที่มีอยู่แล้วในตนเองอย่างเป็นทางการตามธรรมชาติของชีวิต

วิจักขณ์ พานิช (2547) ได้อธิบาย การศึกษาอย่างใคร่ครวญ (contemplative education) ไว้ดังนี้ ความหมายของ contemplative แปลเป็นไทยในว่า “ที่ใคร่ครวญครุ่นคิดคำนึงด้วยใจโดยแยบคาย” เมื่อความหมายเป็นเช่นนั้น ทำให้นึกถึงคำบาลีในพุทธศาสนาที่ว่า “โยนิโสมนสิการ” (การพิจารณาโดยแยบคาย) ที่ดูแล้วสองคำจากสองภาษาต่างให้ความหมายอันเดียวกัน

ความหมายของ education แปลเป็นไทยได้ว่า “การศึกษา” เราใช้คำว่า การศึกษากันจนลืมความหมายที่แท้จริงของคำๆ นี้ไป การศึกษากลายเป็นภาพของรั้วโรงเรียน ห้องเรียน ครู นักเรียน เครื่องแบบ ปริญญา อะไรต่างๆ ซึ่งเป็นภาพที่เราเฝ้าระบบการศึกษาจากทางตะวันตกมา ด้วยความเชื่อที่ว่าการศึกษาแบบนั้นจะพัฒนาทรัพยากรบุคคล เพื่อการพาประเทศไปสู่ความเป็นอารยะ ทัดเทียมเท่าทันประเทศมหาอำนาจทางตะวันตก แต่ในทางพุทธของเรา คำว่าศึกษาหรือสิกขาหมายถึงกระบวนการเรียนรู้ที่ก่อปรด้วยความพร้อมพรุ่งใน ศีล สมาธิ และปัญญา ไม่แยกขาดออกจากกัน

การศึกษาอย่างใคร่ครวญ (contemplative education) จึงหมายถึง การเรียนรู้ด้วยใจอย่างใคร่ครวญ นัยที่ซ่อนอยู่ของคำๆ นี้ มิใช่แสดงถึงรูปแบบของการศึกษา หรือระบบการศึกษา แต่เน้นไปที่ “กระบวนการ” คำๆ นี้เหมือนเป็นการจุดประกายความหมายใหม่ ให้เราย้อนกลับไปหาราก คุณค่า และความหมายที่แท้จริงของการเรียนรู้ ที่มีผลระยะยาวต่อชีวิตของคนๆ หนึ่งทั้งชีวิต การศึกษาอย่างใคร่ครวญสะท้อนให้เห็นกระบวนการ ความเป็นพลวัตไม่หยุดนิ่ง ความคิดสร้างสรรค์ จินตนาการ นำไปสู่การตั้งคำถามอย่างถึงราก ต่อการศึกษาในระบบ ที่ได้จำกัดการเรียนรู้ให้แน่นิ่ง อยู่ในกรอบในชั้นตอน ที่ถูกจัดวางไว้แล้วอย่างตายตัว

มนุษย์ทุกคนมีศักยภาพของการศึกษาอย่างใคร่ครวญเหมือนกันหมด ไม่ว่าจะ เป็นเด็ก ผู้ใหญ่ คนจน คนรวย คนบ้านนอก คนกรุง คนต่างชาติต่างวัฒนธรรม คนทุกคนต่างมีธรรมชาติของจิตแบบเดียวกัน เป็นจิตใจที่สามารถเป็นอิสระจากภาพลวงตาของอัตตาตัวตน ก้าวพ้นสู่การสัมผัสความดี ความงาม และความจริง จนก่อให้เกิดความสุขสงบเย็นอย่างยั่งยืนภายใน

ปัญหาของการศึกษาก็คือ เรากลับไปเอาความรู้ในตำราเป็นตัวตั้ง ทางที่ถูกต้อง เราต้องไม่เอาความรู้ในตำราเป็นตัวตั้ง แต่ต้องเป็นความรู้ทางปัญญาที่จะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยการเชื่อมโยงกันในสามภาค คือ ภาคความรู้ ภาควิชาชีพ และภาคจิตวิญญาณ ทั้งนี้ลักษณะของการเชื่อมโยงหาได้เป็นการสร้างสะพานเชื่อมโดยที่ยังมองสามเรื่องแยกขาดออกจากกัน

หากเราเข้าใจและได้สัมผัสกับกระบวนการการศึกษาอย่างใคร่ครวญ เราจะเห็นได้ชัดเจนถึงความเชื่อมโยงของการเรียนรู้ เพราะความรู้ที่แท้จริงนั้น คือประสบการณ์ทุกสิ่งทุกอย่างรอบตัว ไม่ว่าจะเป็นการได้รู้จักเพื่อนใหม่ การเดินทางท่องเที่ยวไปยังที่ที่เราไม่เคยไป การอ่านหนังสือดีๆ สักเล่ม การได้คุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับคนรอบข้าง และเมื่อเราเพิ่มมิติของการใคร่ครวญด้วยใจ เราจะสัมผัสได้ถึงคุณค่าและความงามที่ทำให้จิตใจของเราขยายขึ้น เรียนรู้ที่จะรัก เรียนรู้ที่จะให้ เรียนรู้ที่จะยอมรับความหลากหลายทางความคิดมากขึ้น อันเป็นผลมาจากอัตราตัวตนที่ลดลง กระบวนการการศึกษาอย่างใคร่ครวญ จึงนำไปสู่ความตั้งใจที่จะทำประโยชน์เพื่อผู้อื่น ดำรงชีวิตเพื่อให้เกิดคุณค่าแก่คนรอบข้างอย่างแท้จริง ดังตัวอย่างการใคร่ครวญของครูผู้หนึ่ง

“.....ปกติทุกสัปดาห์ขับรถกลับบ้านที่ต่างจังหวัดก็จะพบคนขายพวงมาลัยที่สี่แยกหนึ่งประจำ เราารู้สึกกลัวคนแบบนี้ ตัวดำ หน้าตาน่ากลัว ทุกครั้งที่พบก็จะรีบดูรอบๆ ระวัง ล้อครกดีริยยังไม่อยากมอง ไม่ชอบ แต่วันนั้น ไม่รู้เป็นอะไร รถติดที่แยกเดิม ก็เห็นคนขายพวงมาลัยคนเดิม ยืนขายอยู่ริมถนน เรามองเขาอย่างหนึ่งๆ เพิ่งเห็นว่า เขาหาพิการ ต้องใช้ไม้เท้ายันตัวเอง เขายืมให้รถทุกคันที่ผ่านมา พอรถจอดติดก็เข้าไปขายพวงมาลัย ไม่มีใครซื้อเขาเลย แต่เขาก็ยิ้มแล้วโค้งให้รถทุกคันนั้นอย่างสวยงาม ทั้ง ๆ ที่อากาศก็ร้อน มองหน้าเขา เห็นแต่รอยยิ้ม เราน้ำตาไหลไม่รู้ตัว ทุกครั้งเราติดกับเขาแบบนี้ได้ยังไง ทำไมเราไม่เห็น ทันทีที่เขาผ่านมาที่รถ เราก็กดกระจกลงขอซื้อพวงมาลัย 1 พวง เขาก็ให้พวงมาลัยพวงเล็ก ๆ มาอีก 1 พวง เราก็บอกว่า ขอซื้อพวงเดียว เขาบอกว่า เขาให้ พร้อมกับโค้งและยิ้มให้เรา....กลับมาถึงบ้านวันนั้น เพื่อนแปลกใจว่า เราซื้อพวงมาลัยแบบที่ห้อยรถบรรทุกมาทำไม เราก็เล่าเรื่องราว และสิ่งที่เราเห็นให้ฟัง เพื่อนบอกว่า เขาก็เป็นแบบนี้ทุกครั้ง เราไม่เคยเห็นหรือ.....เมื่อมาย้อนคิด เราไม่เคยเห็นเขาจริง ๆ ทุกครั้งเรามองเขาด้วย “ความคิด” ที่เราคิดว่า เขาต้องเป็นแบบนี้....ทำให้เราไม่เคยเห็น “ความจริง” ของคน ๆ หนึ่งอย่างแท้จริง ”

ครูอิน.....บันทึกการเรียนรู้ (ก.ย. 2545)

ในขณะที่กระบวนการเรียนรู้ในภาคความรู้เกิดขึ้นตลอดเวลา เป็นความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์และกระบวนการมากกว่าการท่องจำจากตำรา เมื่อความรู้ได้แตกยอดออกมาขึ้นภายในใจจนถึงจุดหนึ่ง เสียงข้างในจะบอกเราให้เข้าใจถึงความหมายของการเรียนรู้ในภาควิชาชีพในแง่มุมที่ต่างออกไป นั่นคืองานหรือการประกอบอาชีพ แท้จริงคือ ผลที่สุกงอมจากการเรียนรู้ เสียงข้างในที่ไม่ถูกทำให้พรั่นด้วยอำนาจของอตตาคจะนำมาซึ่งความตั้งใจที่จะทำประโยชน์ต่อผู้อื่น ก่อให้เกิดพลังสร้างสรรค์ในด้านที่ตนถนัด เป็นการทำงานด้วยความสนุก ด้วยความรัก ด้วยความดีไปพร้อมๆ กัน เป็นการเรียนรู้ที่ทำให้เกิดสุขภาวะทางจิตวิญญาณ ซึ่งก็คือการผุดบังเกิดของความรู้ร่ายทางความรู้ของจิตที่ขยายกว้าง

การศึกษาอย่างใคร่ครวญ จะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยสิ่งแวดล้อมที่สบาย สถาบันการศึกษาในปัจจุบันโดยมากกลายเป็นที่อบายมิใช่สบาย เพราะเต็มไปด้วยความฟุ้งเฟ้อทางวัตถุ เป็นที่บ่มเพาะอตตาสภาวะความคับแคบของจิต สบายในที่นี้มาจาก สบายใจ คือสภาพที่เอื้อต่อการเรียนรู้ การเรียนรู้จะเกิดได้ในสิ่งแวดล้อมที่เห็นคุณค่าของการเรียนรู้ด้านใน ผู้คนรู้จักรดน้ำใจให้คนรอบข้าง ให้ความสำคัญและเอาใจใส่จิตใจของผู้เรียนในทุกขณะ

การเอาใจใส่จิตใจในกระบวนการการเรียนรู้นั้น สามารถทำได้ใน 3 ลักษณะ คือ การฟังอย่างลึกซึ้ง น้อมสูลใจอย่างใคร่ครวญ และการเฝ้ามองเห็นตามที่เป็นจริง ดังนี้

1. การฟังอย่างลึกซึ้ง (deep listening) หมายถึง ฟังด้วยหัวใจ ด้วยความตั้งใจ อย่างสัมผัสได้ถึงรายละเอียดของสิ่งที่เราฟังอย่างลึกซึ้งด้วยจิตที่ตั้งมั่น ในที่นี้ยังหมายถึงการรับรู้ในทางอื่นๆ ด้วย เช่น การมอง การอ่าน การสัมผัส ฯลฯ

โสฬส ศิริโสฬย์ (2548) ได้อธิบายถึง วิธีการฝึกฟังอย่างลึกซึ้ง ซึ่งเป็นเครื่องมือในการเข้าไปรู้จักกับความคิดส่วนต่างๆ ของมนุษย์วิธีหนึ่ง คือ สุนทรียสนทนา มีหลักปฏิบัติ ดังนี้

1) ฟังอย่างลึกซึ้ง ฟังให้ได้ยิน ในขณะที่พูด เราก็ได้ยินเสียงตัวเองด้วยการได้ยินเสียงตัวเองทำให้เกิดสติ ตรวจสอบความถูกต้องของสิ่งที่พูดออกไปด้วยตนเอง (self-reflection) ผู้เข้าร่วมสนทนาจะต้องเปิดตัวเองรับฟัง ปล่อยให้ความคิดทุกความคิดเข้ามาอยู่ในตัวเราโดยไม่ต่อต้าน ไม่มีการตัดสินถูกผิด การพูดคุยแบบสุนทรียสนทนาจึงเป็นการเปิดใจรับฟังอย่างไม่มีเงื่อนไข ฟังอย่างลึกซึ้ง ฟังให้ได้ยินโดยไม่มีการตัดสินคุณค่าของสิ่งที่ได้ฟัง ฟังให้ได้ยินทั้งเสียงของตนเองและเสียงของผู้อื่น ตั้งสติ พิจารณาความรู้สึกที่เกิดขึ้นกับตัวเอง ฟังเสียงตัวเองขณะได้ตอบกับสิ่งที่เข้ามากระทบ

2) มีความเป็นอิสระ ผ่อนคลาย การสนทนาทุกคนทำตัวตามสบาย ไม่ต้องแย่งชิงโอกาสในการพูด หรือพูดแบบร้อนรนเพราะกลัวไม่ได้พูด ถ้าหากความคิดผ่านเข้ามาให้ตั้งสติ เรียบเรียงคำพูดให้กระชับ แล้วพูดออกไปแบบชัดถ้อยชัดคำ คำถามไม่จำเป็นต้องตอบ

เพราะคำถามส่วนใหญ่เป็นคำตอบอยู่ในตัวของมันเอง หลีกเลี่ยงการนำตนเองไปผูกติดกับเป้าหมาย ว่ากระบวนการต้องได้ผลอย่างไร นั่น อย่างนี้ แต่ต้องเอาใจจดจ่ออยู่กับกระบวนการที่กำลังเป็นไปในขณะปัจจุบัน

3) เท่าเทียมกัน ไม่มีผู้นำ ไม่มีผู้ตาม ทุกคนในวงสนทนามีความเท่าเทียมกันหมด ไม่มีประธาน ไม่มีการลงมติตัดสินใจ ไม่ปล่อยให้มีความแตกต่างทางด้านเพศ อายุ สถานะ ศักดิ์ศรีหรือตำแหน่งเข้ามาบีบคั้น

2. น้อมสัจใจอย่างใคร่ครวญ (contemplation) เป็นกระบวนการต่อเนื่องจากการฟังอย่างลึกซึ้ง กอปรกับประสบการณ์ที่ผ่านเข้ามาในชีวิตในทางอื่นๆ เมื่อเข้ามาสู่ใจแล้ว มีการน้อมนำมาคิดใคร่ครวญอย่างลึกซึ้ง ซึ่งต้องอาศัยความสงบเย็นของจิตใจเป็นพื้นฐาน จากนั้นก็ลองนำไปปฏิบัติเพื่อให้เห็นผลจริง ก็จะเป็นการพอกพูนความรู้เพิ่มขึ้นในอีกระดับหนึ่ง

3. การเฝ้ามองเห็นตามที่เป็นจริง (meditation) การปฏิบัติธรรมหรือการภาวนา คือการเฝ้าดูธรรมชาติที่แท้จริงของจิต นั่นคือการเปลี่ยนแปลง ไม่คงที่ ความบีบคั้นที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลง และสภาวะของการเป็นกระแสแห่งเหตุปัจจัยที่เลื่อนไหลต่อเนื่อง การปฏิบัติภาวนาฝึกสังเกตธรรมชาติของจิต จะทำให้เราเห็นความเชื่อมโยงจากภายในสู่ภายนอก เห็นความเป็นจริงที่พ้นไปจากอำนาจแห่งตัวตนของตน ที่หาได้มีอยู่จริงตามธรรมชาติ เป็นเพียงการเห็นผิดไปของจิตเพียงเท่านั้น

การศึกษาอย่างใคร่ครวญ เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่พร้อมพร้อมด้วยศีล สมาธิ อันเป็นพื้นฐานของการก่อกำเนิดความรู้ที่ถึงพร้อม นั่นคือปัญญา ที่สามารถมองเห็นสรรพสิ่งตามที่เป็นจริง เห็นถึงความสัมพันธ์ เชื่อมโยง การเปลี่ยนแปลงไหลเลื่อนไม่หยุดนิ่ง เห็นถึงความไม่แน่นอนของชีวิต ที่จะทำให้เรากลับมาเห็นคุณค่าของการมีชีวิตอยู่ในปัจจุบันขณะ ด้วยสติสัมปชัญญะที่สมบูรณ์ เป็นการศึกษาด้วยความอ่อนน้อมถ่อมตน ด้วยสายตาแห่งความสดใหม่ อยู่เสมอ ผลที่งอกงามภายในจะสุกงอมหอมหวาน ก่อเกิดผลเป็นการทำงานอันสร้างสรรค์ เพื่อประโยชน์อันกว้างขวางต่อสังคมและผู้คนรอบข้าง

ประเวศ วะสี (2549) กล่าวว่า จิตตปัญญาศึกษา (contemplative education) คือการศึกษาที่ทำให้เข้าใจด้านในของตัวเอง รู้ตัว เข้าถึงความจริง ทำให้เปลี่ยนมุมมองเกี่ยวกับโลกและผู้อื่น เกิดความเป็นอิสระ ความสุข ปัญญา และความรักอันไพศาลต่อเพื่อนมนุษย์และสรรพสิ่ง หรืออีกนัยหนึ่ง เกิดความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ โดยเน้นการศึกษาจากการปฏิบัติ เช่น จากการทำงาน ศิลปะ โยคะ ความเป็นชุมชน การเป็นอาสาสมัครเพื่อสังคม สุนทรียสนทนา การเรียนรู้จากธรรมชาติ และจิตตภาวนา เป็นต้น

2.3 การใคร่ครวญกับการศึกษาปฐมวัย

Brown (1993) อธิบายเกี่ยวกับโปรแกรมการศึกษาปฐมวัยแนวใหม่ของมหาวิทยาลัยนาโรปะ ซึ่งได้พยายามรวมแนวคิดปรัชญาของพุทธศาสนาเข้าสู่การศึกษาของตะวันตก จากประสบการณ์พบว่า อิทธิพลของการใคร่ครวญ (สมาธิ) ให้มิติที่สนองความต้องการของการศึกษาสมัยใหม่ได้อย่างมาก

แม้ว่า โปรแกรมการพัฒนาคูแบบอื่น ๆ จะเสนอวิธีการที่เหมาะสมสำหรับชั้นเรียนในสหรัฐอเมริกา ซึ่งมีความเข้าใจที่รู้กันดีว่า การพัฒนาคูจำเป็นจะต้องพัฒนาให้เกิดความเข้าใจในพัฒนาการเด็กและเทคนิคการสอนที่มีประสิทธิภาพ เป็นการละเลยการเตรียมการภายในจิตใจของครู นอกจากนี้ นวัตกรรมวิธีการต่าง ๆ ที่มีเจตนาที่จะให้ครูใหม่มีความพร้อมที่จะสอนอย่างมีสิ่งใหม่ ๆ และสร้างสรรค์ ไม่ได้เป็นสิ่งที่ประสานกันไว้จริง ๆ ในขณะที่มีการให้ความสำคัญกับครูและนักเรียน ก็ยังเกิดความสงสัยและข้อจำกัดของความสำเร็จ นับตั้งแต่วิธีการทางตะวันตกได้เข้ามาเป็นฐานของความเข้าใจในการพัฒนาของเรา เราถูกปลูกฝังให้คิดถึงความเป็นเยี่ยมและผลที่เกิดขึ้นทันที ข้อบกพร่องที่เห็นได้ชัดของการศึกษาตะวันตกอาจเป็นจุดเล็ก ๆ ที่ทำให้เราย้อนกลับมาคิดถึงการใคร่ครวญของทางเอเชีย ในจุดนั้นเราอาจค้นพบองค์ประกอบของธรรมชาติที่เป็นวิธีการที่มีประสิทธิภาพของชาวตะวันออก

ก่อนหน้านี้ การพัฒนาคูได้มองข้ามความคิดของชาวเอเชียในเรื่อง “การพัฒนาใจ” (training of the heart) เมื่อใจได้ถูกเปิดและถูกนำมาใช้ในการพัฒนาคู มีความเป็นไปได้ที่ครูจะเข้าใจเด็กของเราได้ดีที่สุดด้วยองค์ความรู้ของการศึกษา และด้วยธรรมชาติของครูที่มีความเชี่ยวชาญ ประสิทธิภาพของการสอนเกิดมาจากความตรงไปตรงมา ความชัดเจน ความรัก และความไวต่อความรู้สึก วิธีการใคร่ครวญ จะทำให้การพัฒนาเด็กซึ่งยิ่งขึ้นที่จะก่อให้เกิดความตั้งอกตั้งใจ

2.3.1 ลักษณะของการใคร่ครวญเพื่อการพัฒนาครู

การสอนและการเรียนรู้ที่มหาวิทยาลัยนาโรปะอยู่บนพื้นฐานของสมรรถภาพ 5 ประการที่ได้แรงบันดาลใจจากศาสนาพุทธ (Tibetan Buddhism) ได้แก่ 1) การรับรู้ปัจจุบันขณะ 2) ปัญญาไตร่ตรอง 3) ทักษะการสื่อสาร 4) การจัดการกับสถานการณ์ได้อย่างเหมาะสม และ 5) การแสดงออกที่มีประสิทธิภาพ สมรรถภาพพื้นฐานทั้ง 5 ประการอยู่บนพื้นฐานของการรับรู้ในปัจจุบันขณะ Thomas Merton (1982) ได้บรรยายถึงสิ่งซึ่งทำให้ความเข้าใจเกี่ยวกับสมาธิชัดเจนขึ้น และสิ่งนี้นำไปสู่การพัฒนาครูอย่างไร

สิ่งแรกที่ต้องทำก่อนที่จะเริ่มคิดถึงสิ่งต่าง ๆ อย่างใคร่ครวญ คือ พยายามที่จะฟื้นฟูความเป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติ ทำสรรพสิ่งต่าง ๆ ให้ร่วมกันเป็นหนึ่งเดียว และเรียนรู้ที่จะใช้ชีวิตอยู่อย่างมนุษย์เป็นหนึ่งเดียว เขาต้องระลึกตนเอง ย้อนกลับไปสู่ภายในตน

เพื่อที่จะค้นหาศูนย์กลางภายในของการเคลื่อนไหวของจิตวิญญาณ ซึ่งยังคงยากต่อการเข้าถึงอยู่นานเท่าที่เขาถูกฝังอยู่ในเรื่องราวภายนอกของชีวิต ดังตัวอย่างเรื่องราวการใคร่ครวญของอาจารย์ผู้หนึ่งซึ่งออกเดินทางสู่อิสราเอล

“...เวลาผ่านไปด้วยการพิจารณาความเป็นไปต่างๆ ที่จัดรับรู้ทั้งความเป็นไปของโลกภายนอกและความเป็นไปในจิต มองเห็นความเป็นไปของสายน้ำเจ้าพระยาที่ไหลไปอย่างมีทิศทางและที่หมาย โดยที่ไม่มีตัวตนแห่งแม่น้ำมากำกับ...การใคร่ครวญพิจารณาถึงธรรมชาติของสายน้ำ ทำให้เกิดภาพสะท้อนมาสู่ธรรมชาติของจิตใจภายในที่ไหลไปประดุจสายน้ำ แต่การไหลไปแห่งจิตมีความยึดมั่นถือมั่นเข้ามากำกับให้เกิดเป็นตัวตนคือ ตัวกู-ของกูขึ้น แล้วความเป็นตัวกู-ของกูนี้ ทำให้เกิดกระแสแห่งความต้องการ ความอยากที่ไหลสวนกระแสแห่งธรรมชาติ เป็นกระแสที่ไหลไปสู่การแตกดับ แต่ทว่ากระแสแห่งความอยากเป็นกระแสที่ไม่อยากแตกดับ เป็นกระแสแห่งการขัดขึ้นต่อกระแสแห่งธรรมชาติ เป็นกระแสแห่งความทุกข์ เพราะไม่สามารถทนรับความเป็นจริงแห่งธรรมชาติได้...”

ประมวล เพ็งจันทร์ (2550 : 277)

การใคร่ครวญที่แท้จริงไม่ใช่จะให้ความสนใจสิ่งอื่น ๆ ในชีวิตปกติ น้อยลง ไม่ใช่เอาใจใส่ต่อสิ่งที่ดำเนินไปบนโลกน้อยลง แต่กลับสนใจมากยิ่งขึ้นกว่า เอาใจใส่มากกว่า “ความเป็นจริง” ผ่านการซึมซาบอย่างใคร่ครวญเพื่อที่จะเข้าถึงการติดต่อกับสิ่งซึ่งบรรลู่ (ultimate) ในสิ่งซึ่งเป็นเรา และชีวิตของเราอย่างแท้จริง การใคร่ครวญนำไปสู่การพบกับความเป็นจริงกับภาวะการเข้าใจถึงความจริงซึ่งลี้มการแบ่งแยกระหว่างอัตวิสัยและภาวะวิสัย

องค์ประกอบของการใคร่ครวญขั้นแรกที่เป็นหัวใจของโปรแกรมการศึกษาที่มหาวิทยาลัยนาโรปะ คือ การฝึกนั่งสมาธิ การปฏิบัติการนั่งสมาธิเป็นพื้นฐานที่พัฒนาสติและการรับรู้ และเพื่อที่ ทำให้ทุกสรรพสิ่งเป็นจังหวะเดียวกัน แม้ว่าไม่ได้มีการคาดหวังว่า ครูที่เป็นผู้เรียนจะต้องเป็นพุทธศาสนิกชน การนั่งและเดินสมาธิทั้งเป็นกลุ่มและรายบุคคลเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับบางวิชาในการฝึกหัดครู ลักษณะของการปฏิบัติการใคร่ครวญไม่เคร่งในศาสนา คือ ไม่มีบทสวดมนต์ หรือการทำให้เกิดมโนภาพ ไม่มีการวิงวอนต่อพระเจ้า และไม่มีการทำตามลัทธิใด ๆ

2.3.2 การเริ่มต้นกับตนเอง

การนั่งสมาธิเป็นการฝึกสติอย่างง่ายซึ่งเป็นการทำงานกับลมหายใจ ความคิด และการรับรู้ของตนเอง เป็นการฝึกปฏิบัติขั้นต้นที่จะพัฒนาสติที่จะทำให้เราเกิดการรู้ อย่างแจ่มชัดในสิ่งที่เกิดขึ้นกับใจที่ไม่หยุดนิ่งของเรา คำอธิบายของ William James เกี่ยวกับการ ฝึกนั่งสมาธิว่า “พลังของเจตจำนงนำกลับมาซึ่งความตั้งใจที่ล่องลอยไป เพิ่มขึ้นและเพิ่มขึ้นอีกครั้ง เป็นหลักของการพิจารณาอย่างรอบคอบ บุคลิกภาพและเจตนารมณ์ การศึกษาควรเป็นสิ่งที่ พัฒนาพลังนี้ได้จะเป็นการศึกษาที่ยอดเยี่ยม”

เมื่อเรานั่งเงียบ ๆ เราจะค่อย ๆ พบกับความล้าลึกและขยายไปสู่สรรพ สิ่งทั้งหมด ซึ่งยังคงดำเนินต่อไปแม้ในภาวะทางกายที่นิ่ง สิ่งเช่นนี้ทำให้เราพบกับความเชื่อมั่นและ ความสัมพันธ์ที่ยิ่งใหญ่ของเรา การค้นหาของบุคคลต้องการปัญญา ความเป็นมิตร และความกล้า ปัญญามาจากสองพันห้าร้อยปีของความเข้าใจอย่างลึกซึ้งและประสบการณ์ที่เพิ่มพูนขึ้นของการ ทำสมาธิทางพุทธศาสนา ความเป็นมิตรมาจากความใกล้ชิดของครูที่เป็นผู้เรียนและครูที่แยกจาก กัน และความกล้ามาจากบุคคลซึ่งตระหนักว่าการรู้จักตนเองอย่างลึกซึ้งเท่านั้น จะทำให้เขา สามารถที่จะรู้และสอนซึ่งกันและกันอย่างมีคุณค่า

ก่อนที่เราจะสอนทุกอย่างทั้งหมด เราต้องเริ่มต้นที่จะทำตนเองให้ คุ่นเคยกับ ความไม่ใส่ใจในความรู้บางอย่าง ความเคยชินซึ่งขัดขวางเราจากความจริงทั้งหมดเมื่อ เราเป็นครู เราสามารถจะก้าวข้ามพันข้อบกพร่องของการศึกษาและการอบรมได้หรือไม่ สิ่งที่สืบต่อกันมานานอาจจะแยกเราออกจากอุปสรรคเพื่อการมีประสบการณ์ หรือในการสอนคณิตศาสตร์ หรือศิลปะ หรือความสับสนเกี่ยวกับข้อโต้แย้งในระหว่างเด็กได้รับการประสานกัน ถ้าเราสามารถมี ประสบการณ์โดยตรงเมื่อเราจำกัดการรับรู้ของตนเอง สกัดความมีน้ำใจของตน และทำลาย ความสัมพันธ์ของเรากับสิ่งอื่น ๆ เมื่อเรารู้สิ่งแวดล้อมอย่างไร เหล่านี้จะเป็นขั้นแรกในการ ปรับเปลี่ยนแบบแผนที่เข้มงวดเป็นการเดินทางที่ร่วมสร้างความสงบที่แท้จริงกับตัวเองโดยการนั่ง สมาธิและการค้นพบความซาบซึ้งอย่างแท้จริงในความสมบูรณ์ของตนเอง

2.3.3 การทำงานกับผู้อื่น

เมื่อเราสร้างความสงบกับรูปแบบความเป็นเราแล้ว ต่อมาการรับรู้และ ความเมตตาจะเพิ่มขึ้นเหนือระเบียบและการสอนของเราสามารถจัดการการเปลี่ยนรูปร่างอย่างมี ประสิทธิภาพ เราเริ่มที่จะอยู่กับปัจจุบันในช่วงของการสอน ปราศจากความขุ่นเคืองใจที่ เกิดขึ้นในใจจากความรู้สึกที่แยกจากบทบาทการสอน ความเมตตาไม่ได้ตั้งอยู่บนเจตนาที่ดี แต่ อยู่บนประสบการณ์ของการเพิ่มขึ้นอย่างมากจากบุคลิกภาพของเรา สิ่งนี้เป็นพื้นฐานที่เกี่ยวข้อง กับเด็กในบทบาทที่เขาเป็น ซึ่งไปกันได้ดีกับทักษะความชำนาญในการสอน เป็นจุดเริ่มต้นสำหรับการปรากฏออกมาซึ่งความฉลาดของเด็ก

ในฐานะที่เป็นครู เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งที่จะขับเคลื่อนคลื่นพลังของชั้นเรียน ทั้งตัวเราเองและเด็ก ถ้าเราพยายามที่จะดูแลความรุนแรงของอารมณ์ ความสับสน ความไม่ชัดเจน ต่อมาเราอาจจะหมดกำลังบ่อยขึ้น หรือกลายเป็นครูที่เข้มงวด การปฏิบัติการณ์สมาธิไม่ได้ให้จุดยืนที่เข้มแข็งกับเรา ตรงกันข้าม ได้เตรียมเราให้เดินไปบนความเป็นจริงของการสอนในแต่ละวัน ซึ่งบ่อยครั้งจะไม่มั่นคงและไม่แน่นอน ในการนั่งสมาธิเราไม่พยายามที่จะควบคุมใจของตนเอง เช่นเดียวกับไม่ปล่อยให้ทั้งหมด ไม่ยับยั้ง ไม่หมกมุ่น เราแสวงหาทางที่จะทำให้ทุกอย่างเข้ากันได้ ทั้งความสัมพันธ์และพลังอำนาจ ถ้าเรายกเลิกการต่อสู้ การจัดการ และพ่ายแพ้ต่อพลังของอารมณ์ ต่อมาจะไม่มีปฏิกิริยาตอบโต้ที่รุนแรงหรือการทำให้ใจด้านชาเกิดขึ้นในตัวเราหรือในสภาพแวดล้อม ทุก ๆ สถานการณ์กลายเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ หรือไม่ เป็นการซึมซาบที่เข้มข้นของเด็กมุ่งไปที่การสานกิจกรรมหรือความโกรธโมโหและความสับสนที่มุ่งแสวงหาตัวเอง เมื่อเราพิจารณาพลังทั้งหมดที่เกิดขึ้นโดยปราศจากอคติหรือการบังคับ มันเป็นไปได้สำหรับความตั้งใจที่จะปรับเปลี่ยนและการสร้างสรรค์ที่เกิดขึ้น สิ่งนี้เป็นปัจจัยของการศึกษาที่ไม่ก้าวร้าวบนพื้นฐานของการปฏิบัติการณ์สมาธิ เป็นการบอกว่า คนคนหนึ่งกลายเป็นครูที่สุภาพ มีกำลังอย่างแท้จริง

2.3.4 ศิลปะตามประเพณี (traditional arts)

สิ่งซึ่งไปกันได้กับการปฏิบัติการณ์สมาธิ องค์ประกอบอย่างหนึ่งของการไคร่ครวญ (สมาธิ) ในโปรแกรมนี้ คือ ศิลปะตามประเพณี ศิลปะเหล่านี้เป็นตัวอย่างของการฝึกหัดการไคร่ครวญ (สมาธิ) ของ Shambhala tradition of Tibet

การสอนของ Shambhala ถูกพบบนหลักฐานว่า เป็นภูมิปัญญาพื้นฐานของมนุษย์ ซึ่งสามารถช่วยแก้ปัญหาของโลกได้ ภูมิปัญญานี้ไม่ได้เป็นของวัฒนธรรมหรือศาสนาใด และไม่ได้มาจากทั้งตะวันตกและตะวันออก ตรงกันข้าม มันเป็นประเพณีการต่อสู้ของมนุษย์ ซึ่งมีในหลายวัฒนธรรมในประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา

การต่อสู้ในที่นี้ไม่ได้หมายถึงการทำสงครามกับผู้อื่น การรุกรานเป็นบ่อเกิดของปัญหา ไม่ใช่ทางออก การต่อสู้ในบริบทนี้เป็นประเพณีของความกล้าหาญของมนุษย์ หรือเป็นประเพณีของการขจัดความกลัว

ประเพณีนี้ก่อให้เกิดคุณค่าทางจิตวิญญาณในชีวิตปกติ และเป็นสิ่งที่ใช้ได้โดยเฉพาะทางพระ แต่บรรยากาศของสมาธิที่นาโรปะ ครูที่เป็นผู้เรียนจะมีทางเลือกที่จะศึกษาหรือปฏิบัติ Aikido หรือ T'ai Chi Ch'uan (ศิลปะการต่อสู้) Kyudo (การยิงธนูของเซน) หรือ Ikebana (การจัดดอกไม้แบบญี่ปุ่น)

เนื่องจากเราได้มีการฝึกตนเองซึ่งเป็นหนทางของการฝึกจิตมาเป็นศตวรรษ เราจึงได้ก่อให้เกิดหลักของสติและการรับรู้แล้ว นอกจากนั้น จากการฝึกเชื่อมโยงกับ

พื้นฐานการนั่งสมาธิ เราสามารถเริ่มที่จะรู้ว่า สติและการรับรู้ได้ถูกขับเคลื่อนไปอย่างไรในกายที่เคลื่อนไหว และเราสามารถดำเนินทัศนคตินี้ในชีวิตของเราได้ต่อไป

การปฏิบัติวิชานี้ได้ถูกปฏิบัติโดยครูและเด็กทุกระดับชั้นเป็นเวลา มากกว่า 15 ปี ในภาควิชาการศึกษาอย่างใดครวญของมหาวิทยาลัยนาโรปะ ผลกระทบที่เกิดขึ้น คือการให้อำนาจและเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทางการศึกษาอย่างแท้จริง

2.4 การศึกษาเด็กอย่างใดครวญ

Brown (1999) รองศาสตราจารย์และประธานสาขาการศึกษาปฐมวัยที่ มหาวิทยาลัยนาโรปะ ได้อธิบายว่า การสังเกตอย่างใดครวญ (contemplative observation) เป็นการให้ความสนใจกับประสบการณ์ส่วนบุคคล การสังเกตอย่างใดครวญเริ่มขึ้นจากการตระหนักรู้และการมีประสบการณ์โดยตรง โดยจะเป็นการรับรู้อย่างมีสติและชัดเจน การสังเกตแบบนี้จะทำให้ผู้สังเกตที่อยู่ในสิ่งแวดล้อม ตื่น และมีความชัดเจนในการรับรู้ ความคิด และอารมณ์ และพัฒนาข้อความรู้และความเมตตา ขึ้นภายใน การสังเกตอย่างใดครวญนี้ไม่ได้เป็นการสังเกตปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสิ่งแวดล้อมเท่านั้น แต่เป็นการสังเกตที่เกิดขึ้นภายในตัวเรา ในขณะเดียวกัน เช่น การตั้งคำถามภายในใจเราว่า “สิ่งที่เรากำลังเผชิญอยู่มีความหมายอย่างไรกับเรา” ดังตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นการศึกษาเด็กอย่างใดครวญ จนนำไปสู่การเห็นความหมาย บางส่วนของชีวิต และแรงบันดาลใจที่เกิดขึ้น (ดูตัวอย่างการศึกษาเด็กอย่างใดครวญใน ภาคผนวก ก)

การสังเกตอย่างใดครวญทำให้เราเห็นความแตกต่างระหว่างประสบการณ์ของเราและการตอบสนองทางความคิดต่อเหตุการณ์นั้น เป็นการรับรู้ที่พยายามจะไม่ให้ความคิดต่าง ๆ รบกวนประสบการณ์ตรงของเรา เป็นการรับรู้ที่ไม่มีอคติ ความคาดหวัง หรือความกลัว หรือต้องการหลอมเด็กตามรูปแบบที่เราต้องการ

“...ขณะที่เด็กกำลังพับผ้าที่เลิกเล่นแล้ว โดยการม้วน เราก็ช่วยเด็กม้วนด้วย เด็กกับเราถือปลายผ้าคนละด้าน ด้วยความที่อยากให้เสร็จเร็วๆ และสวยงาม เราก็รีบบ้วนอย่างรวดเร็วจนถึงปลายผ้าที่เด็กถืออยู่ แล้วให้เด็กเอาไปเก็บ เด็กก็ถือไป พอค่อยหลัง เราหันไปดู เด็กจ้องตาเรา แล้วสะบัดผ้าทั้งม้วนออกมาหมด แล้วค่อยๆ ม้วนใหม่ด้วยตัวเอง ตอนนั้นเรารู้สึกว่า เราได้ลวงละเมิดความเป็นตัวเขาไปแล้ว สายตาที่เด็กมองมา บอกเราว่า ผ้าผืนนี้เป็นตัวตนของเขา เขาทำเองได้ เขารู้ว่าเราลวงเกิน เรารู้สึกละอายมาก..”

ครูอิน.....บันทึกการเรียนรู้ (มี.ย. 2548)

Brown (1993) อธิบายถึงการสังเกตเด็กอย่างไคร่ครวญ ในสถานการณ์ที่ครูเห็นเด็กร้องไห้ว่า เราทำอย่างไรเมื่อเห็นเด็กร้องไห้ บางครั้งครูได้ยินเสียงเรียกเพื่อให้ปลอบเด็กที่กำลังร้องไห้ ครูอาจจะฉุนเฉียวหรือตื่นตกใจและรีบที่จะแก้ไขสาเหตุความคับข้องใจของเด็กที่เกิดขึ้น แต่ครูแน่ใจหรือว่าได้ยินเสียงนั้นจริงๆ ให้ลองบรรยายลักษณะของเสียงที่ได้ยิน คำพูดที่เด็กพูด อารมณ์ที่แสดงออกบนใบหน้า ลองสื่อกับสิ่งเหล่านั้นอย่างลึกซึ้ง ซึ่งในพุทธศาสนาได้กล่าวถึงความเมตตาที่แท้จริงต้องตั้งอยู่บนฐานของความบริสุทธิ์ ไม่ปะปนกับทฤษฎี เราต้องรับรู้สถานการณ์อย่างแจ่มชัด แล้วเราจะสามารถเคลื่อนต่อไปได้อย่างเหมาะสม แสดงการกระทำที่มีประสิทธิภาพได้ แต่บ่อยครั้งที่ครูไม่ได้ยินเสียงของเด็ก แต่ได้ยินเสียงของตนเอง ว่า “ใช่ ฉันรู้จักเสียงร้องไห้นั้น ฉันเคยได้ยินมันมาก่อน เสียงแบบนี้หมายถึงสถานการณ์แบบใด” ครูได้ยินเสียงของตัวเองแทนเสียงของเด็ก จากความเคยชินที่ผ่านมา ครูได้เปลี่ยนการรับรู้ทางประสาทสัมผัสที่ง่ายขึ้น ไปเป็นปัญหาที่ต้องแก้ไขในทันที และต้องจัดการกับปัญหานั้น หรือคิดถึงวิธีการที่จะนำมาใช้จัดการ ครูได้แปรเปลี่ยนเสียงร้องไห้ให้เป็นสิ่งที่คุ้นเคย เพราะว่า จริงๆ การได้ยินเสียงร้องไห้ที่เฉพาะเจาะจงอาจเป็นมากกว่าสิ่งที่เราจะจัดการได้ การร้องไห้ของเด็กอาจจะทำให้ครูคิดถึงความไม่มั่นคง หรือสัมผัสถึงความไร้พลังของตน

บางครั้งการตอบสนองต่อการได้ยินเสียงร้องไห้ของเด็กที่ทำเป็นประจำคือการวิ่งเข้าไปและกอดเขา แต่ครูรู้จริงๆ หรือไม่ว่า กำลังกอดใคร ดิชนัทธัน พระชาวเวียดนาม ได้สอนการภาวนาโดยการกอด ดังนี้

“สมมติว่า เด็กที่นำรักมาปรากฏตัวตรงหน้าเรา ถ้าเราไม่ได้ยืนที่นั่นจริงๆ ถ้าเรากำลังกังวลถึงอดีต กังวลเกี่ยวกับอนาคต หรือถูกครอบงำด้วยความโกรธและความกลัว แม้ว่าเด็กคนนั้นจะอยู่ตรงหน้า แต่ก็จะมีตัวตนสำหรับเรา เธอจะเหมือนกับวิญญาณ และเราก็จะเป็นเช่นวิญญาณด้วย ถ้าเราต้องการพบเด็กคนนั้นจริงๆ เราต้องกลับไปสู่ปัจจุบันขณะ ถ้าเราต้องการกอดเธอ ต้องเป็นในปัจจุบันที่เราจะกอดเธอได้ เมื่อเราหายใจอย่างรู้สึกตัว การรวมกันเป็นหนึ่งเดียวทั้งร่างกายและจิตใจ ทำให้ตัวเรากลับไปสู่ตัวตนที่แท้จริงอีกครั้ง เมื่อนั้นเราจะกลายเป็นผู้มีตัวตนที่แท้จริง เด็กก็จะมีตัวตนขึ้นมาอย่างแท้จริงเช่นกัน เธอเป็นปัจจุบันที่น่าอัศจรรย์ และประสบกับชีวิตที่เป็นจริงในขณะนั้น ถ้าเราจับเธอไว้ในมือของเราและเริ่มต้นหายใจ ชีวิตจึงเป็นเช่นนี้”

เด็กต้องการการเอาใจใส่จากครู แต่พวกเขาจะรู้สึกถึงอันตรายถ้าเราทำให้เขาอึดอัดด้วยความตั้งใจดีมากเกินไป เด็กมีความตั้งใจที่จะกระทำสิ่งต่างๆ ด้วยตนเอง เด็กต้องการให้เราเป็นสิ่งที่ปัจจุบันกับพวกเขา เป็นสิ่งที่เหมาะสมกับขณะนั้นของชีวิต เราจำเป็นต้องปล่อยมุมมองความคิดของเราไป และเป็นพวกเขาในขณะนั้น

ความไม่เห็นแก่ตัวไม่ใช่เรื่องง่าย เรากันตัวเองออกมาจากความสดใสในวัยเด็กด้วยเงาของความกลัว และวิธีการต่างๆ เราอาจปกป้องตนเองจากความโลดโผนในวัยเด็ก โดยการแสดงออกตามความต้องการของตนอย่างโศกเศร้า เราจำเป็นต้องมีความสง่างามและถ่อมตนเพื่อที่จะมองเข้าไปให้ถึงในสายตาของเด็ก ๆ และต้องไม่กลัวที่จะเห็นพวกเขาอย่างชัดเจนอย่างที่เขาคือ เราต้องถ่อมเด็กเพื่อประโยชน์ของเขาเอง

เพื่อที่จะเปลี่ยนโลกของเด็ก ๆ ผู้นำ ครู และพ่อแม่ต้องเริ่มต้นด้วยการปรับเปลี่ยนตนเอง เราต้องเป็นผู้ใหญ่แบบองค์รวม ไม่ใช่เป็นผู้ใหญ่ที่ดีพร้อมสมบูรณ์ เราสามารถเอาชนะการยึดตนเองเป็นศูนย์กลางด้วยการฟังเด็กๆ อย่างเป็นปัจเจก อย่างเฉพาะเจาะจง อย่างประณีต (Brown, 1993)

2.4.1 การค้นพบประสาทสัมผัสใหม่ของตน (rediscovering our senses)

การสังเกตเด็กอย่างใคร่ครวญนี้ต้องการความมุ่งมั่นและการบันทึกประสบการณ์ภายนอกที่สังเกต และภายในจิตใจ ซึ่งแตกต่างจากรูปแบบของการสังเกตโดยทั่วไป โดยให้ความสำคัญทั้งผู้สังเกตและสิ่งที่ถูกสังเกต การสังเกตอย่างใคร่ครวญนี้มาได้เริ่มจากการพยายามที่จะสังเกตปรากฏการณ์ที่ได้รับมอบหมายหรือกำหนดไว้ล่วงหน้า แต่ผู้สังเกตจะต้อง “สังเกตเพื่อสังเกต” เป็นการสังเกตที่อยู่กับปัจจุบันขณะ โดยปกติเรามักจะไม่เห็นสิ่งต่าง ๆ อย่างสมบูรณ์ที่สุดอย่างที่สิ่งนั้นเป็น โดยทั่วไปเรารับรู้บางสิ่งบางอย่างจากการมอง การมองในกรณีนี้เป็นกรกระทำและมีความเกี่ยวข้องกับสิ่งนั้น ส่วนการเห็นนั้นหมายถึงการยอมรับในสิ่งที่มันเป็น แต่การมองหมายถึงความพยายามที่จะสร้างความมั่นใจว่า เราปลอดภัย สร้างความมั่นใจว่าไม่มีสิ่งใดที่จะทำให้ความสัมพันธ์ต่อโลกของเราสับสนวุ่นวาย

การสังเกตอย่างใคร่ครวญ ผู้สังเกตจะต้องพัฒนาประสาทการรับรู้ที่ละเอียด เพื่อที่เปิดเผยประสาทสัมผัสก่อนที่จะสังเกตสิ่งต่าง ๆ การพัฒนาประสาทการรับรู้ที่นี้ได้แก่การฝึกที่จะสนใจเสียงที่เรากำหนด เช่น เสียงของใบไม้ที่ดังเมื่อลมพัด การฟังเสียงน้ำไหล

การพัฒนาการฟังเป็นสิ่งที่มีความสำคัญเมื่อเราทำงานกับทารก เด็กเตาะแตะ และแม้กระทั่งในเด็กโต ครูที่ดีสามารถได้ยินและตอบสนองต่อเสียงที่เกิดและหยุดชะงักในชั้นเรียน ดังตัวอย่างของการสังเกตอย่างใคร่ครวญของครูผู้หนึ่ง

“...เมื่อฉันตกลงใจเลือกเด็กที่จะสังเกตได้แล้ว ฉันเริ่มหาข้อมูลมากมายเกี่ยวกับเด็กคนนั้นเป็นพื้นฐานก่อนการไปสังเกต วันแรกที่ฉันทำการสังเกตเด็ก ฉันไปพร้อมกับกล้องวิดีโอรุ่นล่าสุด และสมุดบันทึกซึ่งเต็มไปด้วยข้อมูลของเด็ก ทุกวินาทีที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาจากนี้ไป จะไม่มีสิ่งใดหลุดรอดจากการสังเกตของฉันไปได้...ข้อมูลทุกอย่างที่ฉัน

บันทึกได้ช่างสอดคล้องกับข้อมูลที่ได้มาจริงๆ ฉันรู้สึกว่ เด็กเรียกร้องความสนใจมาก แสดงอาการคับข้องใจ ควรได้รับการช่วยเหลือเพื่อปรับพฤติกรรม.....ต่อมาฉันได้เรียนรู้การสังเกตอย่างใคร่ครวญ..ผ่านกิจกรรม และทบทวนการอ่านเอกสารซ้ำ ๆ อย่างมีสติ ฉันรู้ว่า การสังเกตอย่างใคร่ครวญเป็นวิธีการที่จะทำให้รู้จักและมองเห็นสิ่งต่างๆ ได้อย่างถ่องแท้ เป็นการใช้ประสาทสัมผัส ที่สำคัญคือ นอกจากจะสังเกตสิ่งที่ต้องการสังเกตแล้ว ยังต้องสังเกตความรู้สึกภายในตัวผู้สังเกตเองด้วย...เป็นการสังเกตที่สังเกตด้วยใจ...เมื่อฉันไปสังเกตเด็กครั้งที่ 2 ครั้งนี้แตกต่างจากครั้งแรกโดยสิ้นเชิง ฉันเตรียมไปอย่างเดียว คือ ใจที่สงบนิ่ง ไม่มีแม้กระทั่งสมุดบันทึกหรือดินสอสักแท่ง ฉันได้ข้อมูลที่แตกต่างจากครั้งแรกมากมาย ...เด็กมีลักษณะสดใส ร่าเริง มีชีวิตชีวา แววตาแสดงความภูมิใจในตนเอง การสังเกตครั้งนี้ไม่ทำให้รู้สึกว่า เด็กเรียกร้องความสนใจจากครู....”

ครูส้ม.....บันทึกการเรียนรู้ (ก.ค. 2548)

2.4.2 ความแจ่มชัดทางปัญญา (clarifying intellect)

สิ่งสำคัญของการสังเกตอย่างใคร่ครวญคือ การไม่ติดตอบสนองต่อเรื่องต่าง ๆ และไม่นำประสบการณ์ในอดีตและความทรงจำมารบกวนการสังเกต แต่อย่างไรก็ตาม ทฤษฎีต่าง ๆ รวมทั้งการคิดแบบต่าง ๆ จะเป็นประโยชน์ สิ่งเหล่านั้นไม่บดบังสถานการณ์ที่เกิดขึ้น คนที่ติดอยู่กับข้อความรู้และความทรงจำต่าง ๆ ทำให้สูญเสียการรับรู้อย่างปัจจุบันขณะ

นักการศึกษาจะไม่ให้ความสำคัญแก่ประสบการณ์ทางประสาทสัมผัส แต่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาทางความคิด โดยการแยกความคิดออกจากประสาทสัมผัสอื่น ๆ และแยกออกจากร่างกาย แต่จริง ๆ แล้ว การศึกษาที่ส่งเสริมให้เด็กเรียนรู้โดยผ่านการรับรู้ทางประสาทสัมผัส เด็กจะสามารถพัฒนาความสามารถทางการคิดได้โดยธรรมชาติ ดังตัวอย่างบันทึกการเรียนรู้ของครูผู้หนึ่ง

“..การสังเกตเด็กในครั้งแรกของฉันที่เพียบพร้อมไปด้วยข้อมูลภายนอกที่เตรียมไว้ ฉันสังเกตเพื่อหาข้อมูลที่จะยืนยันสิ่งที่ฉันมา และได้มองเห็นเด็กเป็นแบบนั้น ช่างต่างกับเมื่อฉันมองเด็กในความเป็นตัวตนที่แท้จริง ปราศจากอคติ ก่อให้เกิดความรู้สึกเห็นอกเห็นใจ และพยายามหาแนวทางในการแก้ปัญหา เกิดสัมพันธภาพระหว่างครูกับเด็ก สร้างความสัมพันธ์ทางใจที่ดีให้เกิดขึ้นได้”

ครูส้ม.....บันทึกการเรียนรู้ (ก.ค. 2548)

2.4.3 ความฉลาดทางอารมณ์ (emotional intelligence)

การที่เราให้ความสนใจต่อประสาทสัมผัสและความคิดของเรา จะทำให้เราเปิดความสามารถทางอารมณ์ได้อย่างเป็นธรรมชาติ การเข้าไปสู่ประสบการณ์การเรียนรู้ ทำให้เรามีประสบการณ์ต่อความเป็นองค์รวมที่มีความเชื่อมโยงถึงกัน ประสาทสัมผัสเป็นตัวรับรู้ความเป็นองค์รวม เป็นตัวรับรู้การส่งผ่านข้อมูลดิบใด ๆ ที่เราให้ความสนใจ หรือสิ่งที่เราไม่ให้ความสนใจ หรือสิ่งที่เรามองข้าม สิ่งนี้จะกระตุ้นการตอบสนองทางอารมณ์

2.4.4 ความเมตตาและความรู้ (compassion and knowledge)

บางครั้งเราพบว่า ครูพยายามที่ถอนตัวออกมาจากความซับซ้อนของอารมณ์ที่เกิดขึ้นในขณะที่สอน แต่การกระทำแบบนี้ทำให้เราแยกตัวเองออกจากความสมบูรณ์ของการรับรู้ประสบการณ์ในแต่ละวัน ดังนั้นการสังเกตอย่างใคร่ครวญ ทำให้เราตระหนักรู้วิถีต่าง ๆ ของการรู้ ทั้งประสาทสัมผัส กระบวนการคิด และอารมณ์ เมื่อเราจัดประสบการณ์ความกังวลทั้งหลายออกไป เรายอมรับตนเองที่ละเล็กละน้อย เมื่อเราลดความวิตกกังวลเกี่ยวกับตัวเองลง เราจะมีพลัง ความสนใจ การอุทิศให้ผู้อื่นมากขึ้น การสอนจะเป็นสิ่งที่ไม่เห็นแก่ตัวและมีประสิทธิภาพขึ้น

“...วันแรกที่เข้าไปที่โรงเรียน รู้สึกว่าตัวเองวุ่นวายไปหมด ไม่พร้อมกับการมาสังเกตเด็ก มาอยู่กับเด็กเลย ทั้งอากาศที่ร้อน การแต่งกายของตัวเองที่ดูแตกต่างจากคนอื่น ความเจ็บทางกายจากรองเท้าที่กัดอาหารก็ทานไม่ได้ รู้สึกว่า ตัวเองไม่เห็นเด็กเลย เด็ก ๆ เป็นยังไงก็ไม่รู้ จนวันหนึ่ง เกิดเหตุการณ์ที่ทำให้เราได้เห็นตัวเองขึ้น วันนั้นเด็กในห้องได้ทำโมบายตก แต่กลัวความผิด จึงคิดแผนขึ้นว่า ให้ทุก ๆ คนบอกครูว่าเป็นเด็กอีกคนในห้องที่เป็นเด็กพิเศษไม่ได้เป็นคนทำ แต่พอดีครูได้ยินเด็กคุยกันโดยบังเอิญ ความลับจึงเปิดเผย เด็กก็สารภาพ ขณะที่เรานั่งฟังเด็กเล่าแผนการของตนเองนั้น ความรู้สึกขณะนั้น เราพบว่าเรากับเด็กไม่ได้ต่างกันเลย วันแรกที่เราไปอยู่ที่โรงเรียน เราก็คิดแผนการสารพัดอย่างที่จะไม่รับประทานอาหารที่เราไม่ชอบ จากที่เราเคยคิดว่า เราเหนือกว่าเด็ก รู้ผิดชอบชั่วดีมากกว่า แต่จริงๆ ไม่เลย ภาวะของเด็กกับเราเสมอกัน เราแยกกว่าด้วยซ้ำ ที่เป็นผู้ใหญ่แล้วยังทำแบบนี้..”

ครูอิน.....บันทึกการเรียนรู้ (มิ.ย. 2548)

2.5 ความเข้าใจตนเองและผู้อื่นจากการใคร่ครวญ

การใคร่ครวญนำมาซึ่งความเข้าใจตนเองและผู้อื่น องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับความเข้าใจตนเองและผู้อื่น ที่สะท้อนให้เห็นการใช้การใคร่ครวญในการรับรู้ และยอมรับตนเอง คือ ทฤษฎีเนพลักษณ์ (Enneagram) ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ท่านสันติกโรภิกขุได้นำศาสตร์เอ็นเนียแกรมเข้ามาเผยแพร่ในประเทศไทย โดยใช้คำว่า “เนพลักษณ์” ซึ่งศาสตร์นี้กล่าวถึงเรื่องการก้าวข้ามไปจากชีวิตธรรมดา กล่าวถึงคุณค่าของชีวิตและจิตวิญญาณที่สามารถพัฒนาขึ้นได้ หากเราดึงพลังชีวิตของเรากลับมาจากกลไกป้องกันตนเอง ที่เป็นอุปสรรคทำให้เราเข้าไม่ถึงธรรมชาติดั้งเดิมของเราเอง (ชาร์ลส์ ที ทาร์ต, 2548 : 23) เนพลักษณ์เป็นศาสตร์ที่ช่วยเราอธิบายพฤติกรรมที่เข้าใจได้ยากของเราหรือคนใกล้ชิด ไปจนถึงการพัฒนาตนเองให้บรรลุศักยภาพสูงสุดที่เรามี ซึ่งจุดเริ่มต้นของการเข้าใจตนเองคือ การเฝ้าสังเกตว่าประเด็นต่างๆ ตามลักษณ์แห่งเนพลักษณ์นั้น มีอยู่ในตัวเราหรือไม่อย่างไร เมื่อเห็นแล้วก็ต้องยอมรับ ทำความเข้าใจ ให้อภัย เพื่อให้เกิดการคลี่คลายและสามารถปล่อยวางพฤติกรรมที่เป็นไปตามกลไกและไม่สร้างสรรคั้นนั้น นอกจากความสุขที่เกิดจากการรู้จักและพัฒนาตนเองแล้ว เรายังเป็นสุขจากความเมตตากรุณาที่เราจะมีต่อคนอื่นมากขึ้น (วาจาสิทธิ์ ลอเสรี วาณิช, 2548 : 5-7) การศึกษานเนพลักษณ์มีประเด็นที่น่าสนใจและให้ความสำคัญ ดังนี้

2.5.1 นักสังเกตการณ์ภายใน (The inner observer)

เฮเลน พาล์มเมอร์ (2548 : 16-18) กล่าวว่า การสังเกตตนเองเป็นการฝึกฝนภายในขั้นพื้นฐานอย่างหนึ่ง การฝึกนี้ประกอบด้วย การจดจ่อการใส่ใจไว้ภายในตัว และการเรียนรู้ที่จะเฝ้าดูความคิด และสิ่งอื่นๆ ภายในตัวที่เราไปใส่ใจ แต่ประสบการณ์แรกเริ่มมักจะเป็น การรับรู้ถึงกลไกความเคยชินหรือแบบแผน ตลอดจนการยึดติดกับเรื่องที่เราหมกมุ่นอยู่ในใจ การที่เราสามารถสังเกตและพูดถึงความรู้สึกนึกคิดที่ติดเป็นนิสัยของเราจากมุมมองของคนที่ไม่ลำเอียงได้นั้นจะช่วยให้เราเป็นอิสระจากสิ่งที่ทำจนเป็นนิสัยมากขึ้น ความคิดจะเริ่มกลายเป็น “สิ่งที่แยกออกจากตัวฉัน” แทนที่จะเป็น “สิ่งที่ฉันคิด” ถ้าเราฝึกสังเกตความคิดและความรู้สึกอย่างต่อเนื่อง เราจะเริ่มรู้สึกแปลกแยกและรำคาญกับเรื่องที่เราหมกมุ่น เมื่อเราเปลี่ยนการใส่ใจของเรา มาเป็นผู้สังเกตการณ์ภายใน เราจะเริ่มมองเห็นความคิดของเราเป็น “สิ่งที่ฉันคิด” มากกว่าจะเป็น “ตัวตนที่แท้จริงของฉัน” เพราะเริ่มมีบางส่วนของความรู้สึกตัวของเราที่ถอยห่างออกมาและทำหน้าที่เฝ้าดูกระแสความคิดของเราได้ เมื่อการใส่ใจของเราอยู่กับตัว “ผู้สังเกตการณ์” ของเราก็จะอยู่ในฐานะที่สามารถมองเห็นชัดเจนขึ้นว่า ตัวเราจริงๆ เป็นอย่างไร และถ้าหมั่นฝึกฝน ตัวผู้สังเกตการณ์นี้ก็จะกลายเป็นตัวตนที่แท้จริงของเรา แทนที่จะเป็นความคิดหรือความรู้สึกบางอย่างที่เคยมีมาก่อน แต่เมื่อไรที่การใส่ใจเปลี่ยนกลับไปอยู่กับความคิดอีกครั้ง การรู้ตัวที่เป็นอิสระจากอดีตหรือความรู้สึกนึกคิดก็จะหายไป และเรามักจะสูญเสียความสามารถในการรับรู้สิ่งต่างๆ

ตามที่เป็นจริง แล้วกลับไปดำเนินชีวิตแบบ “อัตโนมติ” อีกครั้ง อาจกล่าวได้ว่า การบำบัดจิตที่ได้ผลทั้งหมด ขึ้นอยู่กับความสามารถในการดึงการใส่ใจออกจากความเคยชิน และพูดถึงนิสัยความเคยชินของตอนนี้จากมุมมองที่เป็นกลาง การสังเกตตนเองได้ตามจริงเป็นสิ่งสำคัญยิ่งในการรับรู้ลักษณะของตนเอง เพราะเราจำเป็นต้องรู้ความรู้สึกนึกคิดที่เรายึดติด เพื่อจะมองเห็นตัวเราจากเรื่องราวของคนอื่นที่คล้ายเรา นพลักษณะจึงให้ความสำคัญกับการสังเกตตนและการระลึกตน (self-observation and self-remembering) โดยถือว่าเป็นวิธีที่ถูกต้องในการเข้าถึงชีวิตภายใน

2.5.2 การติดและการหลุดจากเกาะ

สันติกโรภิกขุ (2548 :12-14) กล่าวว่า บุคลิกภาพหรือ personality ประกอบด้วยชิ้นส่วนหลายสิ่งหลายอย่าง ในทางจิตวิทยาก็คือ ทั้งหมดของเราที่ปรากฏออกมา และแสดงออกถึงมิติทางวัฒนธรรมด้วย กล่าวได้ว่า บุคลิกภาพของคนเราแต่ละคนมีหลายมิติ ไม่ซ้ำกัน นพลักษณะหรือเอ็นเนียแกรมจะมีองค์ประกอบครบถ้วนเชื่อมโยงกันเป็นโครงสร้างภายใน ได้แก่ ทัศนคติพื้นฐาน อารมณ์ความรู้สึก วิธีคิด ภาพลักษณ์ กลไกป้องกัน เป็นต้น โดยธรรมชาติสิ่งที่เป็นบุคลิกภาพของเราแต่ละคนเกิดจากเหตุปัจจัยเงื่อนไขชีวิตที่สร้างเราขึ้นมาบนโลกนี้ ซึ่งมีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา แต่เราจะยึดมั่นในหลายส่วนของบุคลิกนั้นว่า เป็นตัวเรา ของเรา ตามหลักพุทธศาสนา อากาหรนี้เรียกว่า “ความยึดมั่นถือมั่น” (อุปาทาน) ซึ่งทำให้เราติดเกาะ เกาะเหล่านี้เปรียบเหมือนคูกตารางที่กักขังเราอยู่โดยไม่รู้ตัว การใช้ นพลักษณะก็เพื่อเห็น แล้วยอมรับ และศึกษาเกาะหรือคูกที่กักขังเราแต่ละคนอยู่เป็นประจำวัน เมื่อเห็นแล้ว เราก็สามารถเจาะลึกลงไปยังโครงสร้างของมันเพื่อที่จะเริ่มทำลายคูกนั้น การศึกษานพลักษณะก็เพื่อรู้จักตนเองในระดับลึก และเพื่อจะหลุดจากกรอบที่ว่า เราเป็นลักษณะใด ถึงแม้ว่ามันยังคงมีอิทธิพลต่อเราไปตลอดชีวิต แต่เราก็สามารถให้อิทธิพลนั้นเป็นไปในทางที่ดี ลดส่วนที่ไม่ดี และในที่สุดคือ ไม่ทุกข์ไปกับมัน

2.5.3 การใส่ใจ (attention) และการรู้ตัว (awareness)

เฮเลน พาล์มเมอร์ (2548 : 38) กล่าวว่า การสังเกตและใส่ใจเป็นคำที่ใช้ในเรื่องการทำสมาธิ เป็นคำที่เกี่ยวกับการรู้ตัวทั่วพร้อม การอยู่กับปัจจุบันหรือการขาดสติ การสังเกตเรื่องที่เราใส่ใจอยู่ การเฝ้ามองการเปลี่ยนแปลงไปมาของการใส่ใจ เมื่อผู้สังเกตการณ์ภายในตัวเราหรือสติของเราเริ่มคงที่ เราจะสามารถรับรู้อารมณ์และความคิดที่เกิดขึ้นในตัวเราได้โดยง่าย จึงไม่น่าแปลกใจว่า ผู้ฝึกสังเกตตนเอง ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ฝึกฝนสมาธิอย่างจริงจังมาเป็นเวลานาน

สันติกโรภิกขุ (2548 :15-17) กล่าวว่า การรู้ตัวจะมีความหมายตรงกับความรู้ตัว การรู้สึกตัวหรือการมีสติ ส่วนคำว่า การใส่ใจมีความหมายว่า การจดจ่อหรือการเอาใจใส่ ซึ่งอาจจะรู้ตัวบ้าง ไม่รู้ตัวบ้าง การรู้ตัวซึ่งจะใกล้เคียงกับคำว่า “สติ” ในพุทธศาสนาต้องรู้ตัวระดับหนึ่ง หรืออาจจะรู้ตัวอย่างละเอียดลึกซึ้ง แต่การใส่ใจอาจจะไม่รู้ตัวเลยก็ได้ การใส่ใจเป็นลักษณะ

ของจิตเราที่เมื่อถูกกระตุ้นโดยสิ่งต่างๆ ในชีวิต ความสนใจก็จะไปที่มุมบางมุม อีกประการคือ การใส่ใจเป็นสิ่งที่เราฝึกเป็นนิสัยตั้งแต่เด็ก จึงมักไม่รู้ตัว แม้ว่าเราจะมองเห็นโลกและชีวิตเพียงแค่มุมบางส่วน แต่เราก็ถือว่านี่คือโลก เพราะฉะนั้น ถ้าไม่ฝึกการใส่ใจ โลกของเราก็จะแคบตลอดไป การศึกษานพลักษณ์ตรงกับพุทธศาสนาในเรื่องการเจริญสติ หรือการฝึกให้มีการรู้ตัวในชั้นหยابก่อน เช่น ตัวเองมีปัญหาอย่างไร แล้วปัญหานั้นมันเกี่ยวเนื่องกับกิเลสประจำลักษณะอย่างไร จากนั้นจึงค่อยโยงเรื่องหยาบกับเรื่องที่จะเฉียดลงไป เช่น ภาพลักษณ์ ความคิดยึดติด ความยึดมั่นถือมั่นประจำลักษณะ จนถึงขั้นละเอียดที่ค่อนข้างอยู่ใต้จิตสำนึก เช่น กลไกป้องกันตัว ถ้าเราเจริญสติในสิ่งเหล่านี้ชีวิตจะอิสระมากขึ้น จะสะดวกสบาย ไปรุ่งโรจน์มากขึ้น ซึ่งจะเป็นความสุขภายในและมีน้ำใจ มีความรักต่อผู้อื่นได้โดยง่ายขึ้น

2.5.4 ทฤษฎีนพลักษณ์

อลิซาเบท เวเกิล (2549 : 4-5) กล่าวถึงทฤษฎีนพลักษณ์ว่า คนเราทุกคนมี ส่วนประกอบของทั้ง 9 ลักษณะ หรือแบบ อยู่ในตัวไม่มากก็น้อย แต่จะมีเพียงหนึ่งที่เป็นลักษณะหลักของเรา ซึ่งจะยังไม่เห็นเด่นชัดจนกว่าเราจะโตเต็มที่ เราถนัดที่จะมองโลกจากมุมของลักษณะของเรา แต่เราสามารถปรับให้ยืดหยุ่น และมีความสมดุลมากขึ้นจากการรู้คุณสมบัติด้านบวกของอีก 8 ลักษณะ เมื่อรู้ลักษณะหลักของตัวเองแล้ว เราควรสำรวจจนพินิจต่อไป โดยให้ความสนใจกับอีก 4 ลักษณะที่เชื่อมโยงกันซึ่งเรียกว่า “ปีก” และ “ลูกศร”

ภาพที่ 2 ภาพนพลักษณ์ (John Lilly and Joseph Hart อ้างถึงใน เฮเลน พาล์มเมอร์, 2548 : 35)

การสังเกตลักษณะนิสัยตามบุคลิกภาพของตัวเอง จะทำให้เราเข้าใจว่า สิ่งเหล่านั้นเป็นผลผลิตทางบุคลิกภาพจากลักษณะของเรา อย่างไรก็ตาม การจัดประเภทหรือตัดสินคนแบบตายตัวเป็นเรื่องอันตราย เพราะอาจทำให้เราปฏิบัติต่อบุคคลนั้นตามตราที่ประทับไว้ ไม่ใช่ในฐานะมนุษย์คนหนึ่ง จุดประสงค์ของการใช้นพลักษณ์กับเด็กเป็นเรื่องตรงข้าม คือ เพื่อช่วยให้เราเข้าถึงตัวตนที่เป็นแก่นแท้หรือจิตวิญญาณของเขา ซึ่งจะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อเราเปิดรับ และตระหนักในบุคลิกภาพ และลักษณะนิสัยที่แตกต่างกัน เราจึงจะเริ่มยอมรับสไตล์ที่ต่างไปจากเรา และคอยเตือนตัวเองว่า เด็กๆ ไม่ใช่สิ่งที่เราจะกำหนดจัดประเภทได้ ไม่ว่าจะด้วยนพลักษณ์หรือเครื่องมือใด ๆ

2.5.5 ศูนย์ทั้งสามของนพลักษณ์

จันทร์เพ็ญ ชูประภาวรณ (มปป.) ผู้อำนวยการโครงการวิจัยระยะยาว ในเด็กไทย ได้เสนอการศึกษาเรื่อง การก่อรูปจิตวิญญาณของเด็ก ไว้ว่า เด็กเกิดมาพร้อมกับแก่นแท้ อาจเปรียบได้กับ “พุทธภาวะ” หรือจิตอันบริสุทธิ์ที่ติดตัวมาพร้อมร่างกาย ส่วนที่ติดตัวมาตั้งแต่เกิดคือ องค์ประกอบแห่งพลังชีวิตของคนเรา 3 ส่วน ได้แก่ พลังสัญชาตญาณ พลังความคิด และพลังใจหรือพลังอารมณ์ ในกระบวนการเติบโตของแต่ละคนจะพัฒนาพลังชนิดใดชนิดหนึ่งขึ้นมาเป็นพลังหลัก แบ่งประเภทได้เป็น 3 กลุ่มหลักตามพลังของชีวิต ได้แก่

1) กลุ่มที่ถนัดใช้พลังสัญชาตญาณ ศูนย์ท่อนคือที่เป็นศูนย์รวมความรู้ของสัญชาตญาณ ซึ่งกลุ่มนี้จะมีลักษณะคล้ายคลึงกันก็คือ รับรู้และมีปฏิริยาต่อโลกภายนอกผ่านพลังสัญชาตญาณ (หรือผ่านความรู้สึกของประสาทสัมผัสทางกาย) คนกลุ่มนี้จะมีปฏิริยาต่อสิ่งต่างๆ อย่างรวดเร็ว เพราะไม่ต้องผ่านกระบวนการคิดหรืออารมณ์มากนัก เป็นนักปฏิบัติ และมักมีพื้นอารมณ์คือ ความโกรธ ซึ่งวิธีคิดและมุมมองกับปฏิริยาจะแตกต่างกัน แบ่งออกได้อีกเป็น 3 ประเภท เมื่อพัฒนาเป็นบุคลิกภาพประจำตัวแล้วให้ชื่อว่า คนสมบุรณ์แบบเจ้านาย และนักโกล่เกลี่ย (สันติกโรภิกขุ, 2542)

2) กลุ่มที่ถนัดใช้พลังใจหรือพลังอารมณ์ มีศูนย์ใจเป็นที่รับรู้อารมณ์ ซึ่งจะรับรู้และมีปฏิสัมพันธ์กับโลกภายนอกผ่านพลังอารมณ์ กลุ่มนี้จะไวต่ออารมณ์ความรู้สึกของผู้อื่น สังเกต และใส่ใจต่อความรู้สึกของผู้อื่นที่มีต่อตนเอง พื้นอารมณ์คือ ความกังวลต่อภาพลักษณ์มาก ซึ่งวิธีคิดและมุมมองกับปฏิริยาจะแตกต่างกัน แบ่งออกได้อีกเป็น 3 ประเภท เมื่อพัฒนาเป็นบุคลิกภาพประจำตัวแล้วให้ชื่อว่า ผู้ให้ นักแสดง และคนโศกซึ้ง (สันติกโรภิกขุ, 2542)

3) กลุ่มที่ถนัดใช้พลังความคิด มีศูนย์หัวเป็นตำแหน่งของความคิด จะรับรู้และมีปฏิสัมพันธ์กับโลกภายนอกผ่านพลังความคิด คนกลุ่มนี้สนใจเรื่องข้อมูลข่าวสาร ชอบวิเคราะห์พิจารณาเหตุผลด้วยความคิด ไม่ค่อยใส่ใจอารมณ์ความรู้สึกของตนและผู้อื่นมากนัก พื้นอารมณ์คือ ความกลัว บางคนกลัวอันตราย/ไม่มั่นคง กลัวถูกจำกัดด้วยกรอบ หรือกลัวการคุกคาม เรียกร้องจากโลกภายนอก ซึ่งวิธีคิดและมุมมองกับปฏิริยาจะแตกต่างกัน แบ่งออกได้อีกเป็น 3 ประเภท เมื่อพัฒนาเป็นบุคลิกภาพประจำตัวแล้วให้ชื่อว่า นักสังเกตการณ์ นักปุจฉา และนักลี้มชิมรส (สันติกโรภิกขุ, 2542)

พลังชีวิตหรือศูนย์ทั้งสามของนพลักษณ์นี้ การหา “ศูนย์” เป็นจุดเริ่มต้นในการหาลักษณะของแต่ละบุคคล (เรนนี่ บารอน และอลิซาเบ็ท เวเกิล, 2549)

2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

Solloway (1999) ศึกษาเรื่อง ครูเป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่ใคร่ครวญ : การเข้าร่วม การพิจารณาใคร่ครวญ และความมีสติเป็นการปฏิบัติในชั้นเรียน มีจุดประสงค์เพื่อบรรยาย ประสบการณ์ของครูที่ใช้รูปแบบผู้ปฏิบัติหน้าที่ใคร่ครวญในชั้นเรียน ซึ่งเป็นหนทางที่ควรเป็นในชั้นเรียน เทคนิคนี้ใช้การหายใจเป็นความตั้งใจหลักในช่วงหนึ่ง เทคนิคนี้ใช้ทั้งในการใคร่ครวญภายนอกชั้นเรียน และการมีสติภายในชั้นเรียน งานนี้ใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการโดยใช้เทคนิควิจัยเชิงคุณภาพ คือ การสัมภาษณ์ระยะยาว บันทึกเรื่องราว และการสัมภาษณ์กลุ่ม (focus group interviews) นำเสนอข้อมูลด้วยการบรรยายประสบการณ์และสิ่งที่เกิดขึ้นกับผู้เข้าร่วมการวิจัยเป็นรายบุคคล

Bergsgaard และ Ellis (2002) ศึกษาเรื่อง กระบวนการภายในจิตใจ : การเดินทางไปสู่ความเป็นจริงโดยการสังเกตตนเอง มีจุดประสงค์เพื่อเสนอโปรแกรมและกระบวนการ ในการพัฒนาครูให้เป็นผู้สังเกตความคิด ความรู้สึก และพฤติกรรมของตนเองอย่างมีไหวพริบ ปฏิภาณ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาตนเองและคุณภาพในการปฏิสัมพันธ์กับเด็ก การสังเกตตนเองที่ ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นเป็นภาวะของจิตสำนึกที่ตระหนักรู้ แจ่มชัด ให้การยอมรับนับถือ และเป็นปัจจุบัน ในขณะที่เดียวกันมีการขจัดความคิดเห็น การตัดสินใจล่วงหน้า และการยึดติด ยุทธศาสตร์ที่ผู้วิจัยใช้ คือ การสังเกตอย่างใคร่ครวญ การเขียนเล่าเรื่องราว เทคนิคการใช้ลมหายใจ การภาวนา สมาธิ โยคะ เทคนิคการเห็นจากภายในและการผ่อนคลาย

3. แนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง (Transformative Learning Theory)

ทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงเป็นทฤษฎีการเรียนรู้สำหรับผู้ใหญ่ซึ่งให้ความสำคัญในการเข้าใจสภาวะของมนุษย์ว่า เราต้องเข้าใจความหมายของประสบการณ์ของเรา เราต้องเรียนรู้ที่จะสร้างการแปลความหมายของเราเอง มากกว่าการทำตามวัตถุประสงค์ ความเชื่อ ความเป็นเหตุผล และประสบการณ์ของผู้อื่น ซึ่งสิ่งนี้เป็นสิ่งสำคัญของการศึกษาสำหรับผู้ใหญ่ การเรียนรู้จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและเป็นการพัฒนาความคิดที่เป็นอิสระ

การเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง เป็นการอธิบายการเรียนรู้ที่ไปเปลี่ยนแปลงตัวบุคคลในระดับลึก ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงในระดับที่มากกว่าการเปลี่ยนพฤติกรรมหรือการเพิ่มปริมาณของความรู้ Kegan กล่าวว่า การเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงเป็นการเปลี่ยนในเชิงการให้ความหมายของบุคคลที่มีต่อสิ่งนั้นๆ ใหม่ที่มีความซับซ้อนมากขึ้น การเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นเมื่อบุคคลเปลี่ยนแปลงซึ่งไม่ใช่การเปลี่ยนพฤติกรรมหรือความรู้สึก แต่เป็นการเปลี่ยนการรู้ ไม่ใช่เพียงว่ารู้อะไร แต่เป็นวิธีการที่บุคคลนั้นให้ความหมายเกี่ยวกับสิ่งนั้นๆ ทั้งนี้ Kegan กล่าวว่า

การเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นเมื่อเราถอยหลังออกมา สะท้อนความคิดต่อสิ่งนั้น และตัดสินใจเกี่ยวกับสิ่งนั้น (Beger, 2003) Taylor, Marienau, and Fiddler (2000) ได้อ้างถึงทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงของ Mezirow ที่อธิบายถึงการเรียนรู้ที่เปลี่ยนแปลงไปว่า เป็นวิธีการคิดแบบหนึ่งซึ่งมีการเพิ่มขึ้น รวมตัว แยก แยก หรือบูรณาการประสบการณ์สู่มุมมองที่คนใหม่ เป็นการเปลี่ยนในระดับที่ลึกไปถึงค่านิยม เจตคติ และความเข้าใจ เขายังกล่าวว่า ไม่ใช่การเรียนรู้ทุกอย่างจะมีศักยภาพของพัฒนาการเช่นนี้ เพราะการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงเป็นเสมือนรูปแบบการเรียนรู้ใหม่ที่ใหญ่กว่าเดิม โดยเปลี่ยนในระดับลึก คือเปลี่ยนตัวตนมนุษย์ในระดับที่มากกว่าการเรียนรู้ที่เป็นมาได้มาซึ่งความรู้

3.1 แนวคิดที่แตกต่างของทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง

การเรียนรู้ของผู้ใหญ่นั้นเกี่ยวข้องกับการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงโดยตรง กล่าวคือมุมมองต่อโลกหรือการกระทำที่เปลี่ยนแปลงไปสะท้อนให้เห็นถึงการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ที่เกิดขึ้น ซึ่งการจะเปลี่ยนแปลงการเรียนรู้ได้นั้นต้องอาศัยบริบทที่เหมาะสมต่อการเรียนรู้ Apt (2003) กล่าวถึงการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงว่า เป็นทฤษฎีการเรียนรู้ที่เป็นพลวัต เกิดขึ้นเมื่อปัจเจกบุคคลสะท้อนความคิดต่อสมมติฐานหรือความคาดหวัง แล้วมีการค้นหาสาเหตุ ทบทวน หรือเปลี่ยนแปลงความคิด การเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงเป็นการอธิบายว่า ผู้เรียนเรียนรู้ด้วยการบูรณาการความรู้ใหม่กับความรู้เดิม (รวมทั้งความเชื่อและประสบการณ์)

Imel (1998) ได้นำเสนอหลักสำคัญ 3 ประการของทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงของ Mezirow ดังนี้

1) การเป็นศูนย์กลางของประสบการณ์ (centrality of experience)

ประสบการณ์ถูกมองว่าเป็นโครงสร้างทางสังคมซึ่งสามารถอธิบายได้หลายอย่าง และทำให้เกิดผลได้ ประสบการณ์เป็นส่วนที่ทำให้เกิดการพิจารณาไตร่ตรอง ประสบการณ์การเรียนรู้เกิดจากการที่ผู้เรียนสร้างความหมายโดยการคิดไตร่ตรองตนเอง และการสนทนากับกลุ่ม ความหมายที่ผู้เรียนให้กับประสบการณ์อาจเป็นการคิดและถ่ายทอดออกมาเป็นการพิจารณาไตร่ตรองเชิงวิพากษ์

2) การคิดไตร่ตรอง (critical reflection) เกี่ยวข้องกับการตั้งคำถามเกี่ยวกับการบูรณาการข้อสันนิษฐาน และความเชื่อบนฐานของประสบการณ์ที่ผ่านมา ส่วนใหญ่เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองต่อความรู้สึกของความขัดแย้งทางความคิด อารมณ์ และการแสดงออก ซึ่งความขัดแย้งนี้เป็นผลจากข้อความที่ผิดไปจากความจริง (ธรรมชาติและการใช้ความรู้) จิตศาสตร์ (การแสดงออกที่ไม่ตรงกับมโนทัศน์ของตนเอง) และภาษาทางสังคม (กลไกที่สังคมและภาษาจำกัดการรับรู้) การคิดไตร่ตรองเป็นกระบวนการรับรู้โดยการที่บุคคลเปลี่ยนใจของตนเองอย่างแท้จริงและโดยอุปมา เป็นกระบวนการของการเปลี่ยนความตั้งใจที่จะตัดสินในสิ่งที่รู้ รู้สึก เชื่อ และทำให้เกิดผล

3) การสนทนาเชิงเหตุผล (rational discourse) เป็นการสนทนาโต้ตอบ เพื่อที่จะประเมินเหตุผลที่สนับสนุนการแปลความหมาย โดยการตรวจสอบหลักฐานอย่างไตร่ตรอง การโต้เถียง และมุมมองทางเลือกที่หลากหลาย เป็นความจำเป็นระดับกลางของการเปลี่ยนแปลง ที่ได้รับการสนับสนุนและพัฒนาขึ้น แต่กระนั้นเมื่อเราใช้เหตุผลในการตั้งคำถามเกี่ยวกับความ เข้าใจ ความจริง ความเหมาะสม (ในสิ่งที่เกี่ยวกับศีลธรรม) และความจริง (ในสิ่งที่เกี่ยวกับ ความรู้สึก)

จากมุมมองของ Mezirow การเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นเมื่อบุคคล เปลี่ยนกรอบของสิ่งที่ยึดถือ โดยการพิจารณาไตร่ตรองต่อข้อสันนิษฐานและความเชื่อ และการ สร้างจิตสำนึกและการสร้างผังความคิดซึ่งนำมาซึ่งความคิดเกี่ยวกับความหมายใหม่ต่อโลก ทฤษฎีของ Mezirow อธิบายกระบวนการเรียนรู้ว่า เป็น “ความเป็นเหตุผล การวิเคราะห้ และ ปัญญา” ดั้งเดิม และเป็น “เหตุผลโดยสันดาน”

Imel ยังได้เสนอทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงอีกหนึ่งทฤษฎีซึ่ง พัฒนาขึ้นโดย Boyd ที่ให้ความสำคัญกับกระบวนการของญาณทัศนะ ความคิดสร้างสรรค์ และ อารมณ์ ความรู้สึก โดยมีหัวใจของการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง คือ ความสามารถในการเข้าใจ (Discernment) ซึ่งเกิดขึ้นจากแหล่งข้อมูลที่เหนือเหตุผล เช่น สัญลักษณ์ ภาพ แม่แบบ แหล่งข้อมูลเหล่านี้ช่วยสร้างวิสัยทัศน์หรือความหมายของความเป็นมนุษย์ขึ้นในแต่ละบุคคล ทั้งนี้ ความสามารถในการเข้าใจ ประกอบด้วย

- 1) การรับประสบการณ์ (receptivity) เป็นการรับประสบการณ์ใหม่เข้ามา
- 2) การจดจำ (recognition) เป็นการรับรู้ที่ ข้อมูลนั้นจริง
- 3) การปรับความเชื่อ (grieving) เป็นขั้นของการวิเคราะห้ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อ

คนเราเชื่อว่า การรับรู้เดิมนั้นไม่สัมพันธ์กับการรับรู้ใหม่ จะเกิดการสร้างแบบแผนของความคิดใหม่ ขึ้นมาและท้ายสุดจะบูรณาการการรับรู้ทั้งสองส่วนเข้าด้วยกัน

การเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นการทำงานของพื้นที่ประสบการณ์ ภายใน โดยขั้นหนึ่งคือการแสดงออกเชิงเหตุผล ผ่านการตระหนัก การตัดสินใจ และการตีความ อีก ขั้นหนึ่งคือการแสดงออกเหนือเหตุผล ผ่านสัญลักษณ์ ภาพ และความรู้สึก ซึ่งความสามารถในการ เข้าใจเป็นการเลื่อนไหลอย่างเป็นพลวัตระหว่าง 2 ขั้นความคิด คือ เหตุผลกับเหนือเหตุผล

3.2 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง

การเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงทั้ง 2 ทฤษฎีที่กล่าวมามีจุดร่วมกันคือ ทั้ง 2 ทฤษฎีใช้กระบวนการคิดเชิงเหตุผลร่วมกับการใช้จินตนาการ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการ สร้างสรรค์ โดย Mezirow เน้นเรื่องการคิดเชิงเหตุผล ในขณะที่ Boyd เน้นเรื่องการคิดจินตนาการ และความคิดเหนือเหตุผลมากกว่า ทั้งนี้ไม่มีการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงที่หนักไปทางใดทาง

หนึ่ง เนื่องมาจากปัจจัยที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับกระบวนการของการเปลี่ยนแปลง ซึ่งประกอบด้วย ความแตกต่างของบริบทการเรียนรู้ ผู้เรียน และครู ปัจจัยเหล่านี้มีอิทธิพลต่อประสบการณ์ในการ เรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากคนเราเรียนรู้ต่างกัน แต่เป็นไปในทางที่เชื่อมโยงถึงกั ทระหว่างกัน ซึ่งครูไม่ควรมองการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงว่าเป็นเป้าหมายเดียวในการให้ การศึกษา Taylor (อ้างถึงใน Imel, 1998) กล่าวว่า เราไม่สามารถโน้มน้าวผู้เรียนทุกคนให้เข้าสู่ กระบวนการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงได้ และไม่ว่าการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงจะเป็น กระบวนการคิดเชิงเหตุผลหรือผ่านการหยั่งรู้ในกระบวนการคิดจินตนาการก็ตาม ผู้ปฏิบัติควร คำนึงถึงปัจจัย 3 ประการในการสร้างสิ่งแวดล้อมการเรียนรู้ที่จะก่อให้เกิดการเรียนรู้เพื่อการ เปลี่ยนแปลง ดังนี้

1) บทบาทครู ครูเป็นผู้สร้างสิ่งแวดล้อมที่สร้างให้เกิดความไว้วางใจและ ห่วงใยซึ่งกันและกัน และเป็นผู้อำนวยความสะดวกให้เกิดความสัมพันธ์อันดีท่ามกลางผู้เรียน เหล่านี้เป็นหลักพื้นฐานของการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง นอกจากนั้นครูยังต้องสร้าง ให้เกิดชุมชนแห่งการเรียนรู้ ให้เกิดการแบ่งปันประสบการณ์ในการพยายามสร้างความหมายต่อ ประสบการณ์ชีวิตของผู้เรียนขึ้น

2) บทบาทผู้เรียน ผู้เรียนมีส่วนรับผิดชอบในการสร้างสิ่งแวดล้อมของการ เรียนรู้ ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนแห่งการเรียนรู้ ผู้เรียนแบ่งปันความรับผิดชอบในการสร้าง และสร้างสรรค์สภาวะภายใต้การเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น

3) บทบาทของเหตุผลและความรู้สึก บทบาทของความเป็นวัตถุวิสัย (Objective) คือ การใช้พหุทธิปัญญาและการคิดเชิงเหตุผล กับบทบาทของความเป็นอัตวิสัย (Subjective) คือการหยั่งรู้และการคิดจินตนาการ ทั้ง 2 ขั้วมีส่วนในการเรียนรู้เพื่อการ เปลี่ยนแปลง โดยครูพิจารณาในการทำให้ผู้เรียนเชื่อมต่อบริเวณเหตุผลและความรู้สึก โดยการให้ ความรู้สึกและอารมณ์ในการคิดวิพากษ์และเป็นทางสู่การสะท้อนความคิด

3.3 กระบวนการบูรณาการเพื่อการเปลี่ยนแปลง

ทุกคนเรียนรู้ตลอดเวลาจากการสัมพันธ์กับสิ่งต่างๆ รอบตัว การเปิดรับ ประสบการณ์และความคิดใหม่ที่หลอมรวมเข้ากับความคิดเดิมไม่เพียงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ขึ้นภายในตัวเองเท่านั้น หากส่งผลต่อเนื่องไปยังบุคคลอื่นที่มีปฏิสัมพันธ์ด้วย ในการวิจัย การปฏิบัติ และการพัฒนาตนเอง ผลที่เกิดขึ้นคือ การเปลี่ยนแปลงต่อตัวผู้วิจัย ผู้ปฏิบัติ และผู้ที่ ต้องการพัฒนาตนเอง Braud and Anderson (1998) กล่าวถึงรูปแบบของการบูรณาการเพื่อ การเปลี่ยนแปลงว่า ประกอบด้วยลักษณะ 5 ประการ ที่ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง เป็นขั้นตอนของ กระบวนการในการได้มาซึ่งความรู้ ปัญญา และการกระทำ ประกอบด้วย

1) การมีใจจดจ่อ (mindfulness of heart and intellect) กระบวนการของการเปลี่ยนแปลงเริ่มจากการมีใจจดจ่อ เป็นการเฝ้าดูและเปิดรับสิ่งที่เข้ามาอย่างมีสติ รู้ตัว เพื่อให้เกิดการรับรู้ที่กระจ่างชัดและเห็นตามความเป็นจริง เป็นสภาวะของการตระหนักรู้อย่างเมตตา ทั้งการกระทำ แรงจูงใจ และความคิด

2) ความสามารถในการเข้าใจอย่างลึกซึ้ง (discernment) เมื่อมีใจจดจ่อต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งจะทำให้เกิดความสามารถในการเข้าใจ คือ การมองเห็นแก่นแท้ของสรรพสิ่ง เป็นการเห็นหรือการรู้ที่ไม่ใช่จากเพียงเปลือกนอก แต่เป็นความสามารถของการแยกแยะที่ถูกต้องแม่นยำ โดยคำนึงถึงแหล่งที่มา ความสำคัญ รูปแบบ และแรงจูงใจ

3) การเห็นคุณค่าและความเข้าใจ (appreciation and understanding) เมื่อมีใจจดจ่อและความสามารถในการเข้าใจแล้ว สิ่งที่มาคือ การเห็นคุณค่าและความเข้าใจ เป็นการรู้ที่ไม่ได้เกิดจากการใช้เหตุผลเชิงตรรกะ แต่เป็นความรู้ที่รับได้ด้วยหัวใจ ซึ่งมีความถูกต้อง มีคุณธรรม และเป็นสิ่งที่ดี การรู้หรือเข้าใจด้วยหัวใจนี้เป็นการหลอมรวมการรับสัมผัส การรับรู้ความรู้สึก และจินตนาการเข้าไว้ด้วยกัน

4) การเปลี่ยนแปลงตัวตน (transformation of self) การนำพาการรู้ด้วยหัวใจเคลื่อนไปสู่ความคิดและการกระทำ เป็นการหลอมรวมสิ่งที่ได้เรียนรู้หรือมีประสบการณ์เข้าไปในตัวตนในทันที ทำให้ความคิดนั้นเคลื่อนผ่านความรู้สึกและลงสู่ประสบการณ์ที่มีชีวิตหรือการกระทำ นั่นคือ การเปลี่ยนแปลงตัวตน ที่เป็นการเปลี่ยนแปลงทางปัญญาและความรู้สึกของผู้ค้นหา ผู้วิจัย และผู้ปฏิบัติ

5) การเปลี่ยนแปลงผู้อื่น (transformation of others) เมื่อเราได้แบ่งปันสิ่งที่ได้จากการเรียนรู้หรือเปลี่ยนแปลงกับผู้อื่น ผู้นั้นจะเกิดการเปลี่ยนแปลงเช่นกัน การที่เราได้แบ่งปันเปิดใจกว้างเอื้อเพื่อ เมตตา และช่วยเหลือผู้อื่น สิ่งเหล่านี้ช่วยสร้างให้เกิดความเมตตาที่ยั่งยืนและเป็นมิตรกับโลก ไม่เฉพาะกับบุคคลใดบุคคลหนึ่งเท่านั้นที่เปลี่ยนแปลง แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงทั้งระบบไม่ว่ากลุ่มเล็กหรือกลุ่มใหญ่ องค์กร สถาบัน สังคม และวัฒนธรรม รวมทั้งโลกใบนี้ก็สามารถเปลี่ยนแปลงได้ในขั้นนี้ของกระบวนการ กล่าวได้ว่า การสื่อสารและการแบ่งปันเรื่องราวสามารถขยายวงของการเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นกับผู้มีส่วนร่วมทุกคน

การบูรณาการเพื่อการเปลี่ยนแปลงเป็นการดำเนินไปอย่างเป็นลำดับขั้นของการเปิดรับความคิดใหม่ด้วยความตระหนักรู้ เข้าสู่กระบวนการหลอมรวมความคิดใหม่เข้ากับความคิดเดิม เกิดเป็นความเข้าใจต่อแท้ที่ขับเคลื่อนความคิดใหม่ผ่านความรู้สึกลงสู่การกระทำ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั่วทั้งตัวตนของผู้เรียนรู้ ซึ่งไม่เพียงเปลี่ยนเฉพาะบุคคลนั้น แต่เปลี่ยนทั้งระบบที่บุคคลนั้นสัมพันธ์ด้วย ลักษณะทั้ง 5 ประการ เป็นกุญแจสำคัญในการดำเนินชีวิต การปฏิบัติ และการวิจัย ในทางที่สร้างให้เกิดความก้าวหน้าและการหลีกเลี่ยงการรับรู้ที่บิดเบือน หรือมี

อคติ การมีใจจดจ่อ ความสามารถในการตัดสินใจ การเห็นคุณค่า ความเข้าใจ การให้เกียรติ ความนับถือ เหล่านี้เป็นลักษณะสำคัญของการขับเคลื่อนไปสู่การเห็นและเข้าใจในความเป็นจริงของการเติบโตและการพัฒนาบุคคล ทั้งนี้ ต้องผ่านการฝึกฝนและพัฒนาตนเอง เพื่อให้ลักษณะทั้ง 5 ประการทำงานได้อย่างเป็นธรรมชาติภายในตัวเรา

3.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

Saavedra (1995) ศึกษาเรื่อง การเปลี่ยนแปลงของครู : การสร้างเรื่องและบริบทในกลุ่มศึกษา เพื่ออธิบายเหตุการณ์และปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นภายในกลุ่มของครูที่เข้าร่วมกลุ่มศึกษา เพื่อที่จะตรวจสอบกระบวนการเปลี่ยนแปลงและสภาพการณ์ที่จำเป็นสำหรับการเปลี่ยนแปลง งานนี้ใช้เวลาเก็บข้อมูล 2 ปี ด้วยการบันทึกภาคสนามจากการสังเกตผู้เข้าร่วมการวิจัย บทสนทนาจากการบันทึกเสียง วีดิทัศน์ การสัมภาษณ์ และการเขียนบันทึกสะท้อนการเรียนรู้ของครูและผู้วิจัย การวิเคราะห์การสนทนาไตร่ตรองและการประเมินโดยผู้เข้าร่วมวิจัยแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น กระบวนการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นจากผู้เข้าร่วมวิจัยและกลุ่ม การศึกษาพบว่า เหตุการณ์และบริบทของการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นจากความร่วมมือของชุมชน การศึกษาครั้งนี้ได้นำเสนอใน 2 ประเด็น คือ 1) การเปลี่ยนแปลงเฉพาะบุคคลของครูที่เข้าร่วมการวิจัย ซึ่งได้นำเสนอเฉพาะกรณี โดยเน้นการสร้างความหมาย ความเชื่อ และการเปลี่ยนแปลงภายในของบุคคลซึ่งเป็นผลมาจากการเรียนรู้และการเปลี่ยนแปลงของครู และ 2) กระบวนการเรียนรู้ภายในบริบทของกลุ่มที่ร่วมศึกษา ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการที่ผู้เข้าร่วมการวิจัยได้ร่วมกันสร้างสภาพการณ์สังคมของการเปลี่ยนแปลง เป็นที่ซึ่งผู้เข้าร่วมการวิจัยสามารถใช้ชีวิตและมีประสบการณ์การเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงโดยการคิดไตร่ตรองร่วมกัน ผู้วิจัยได้ให้ข้อเสนอแนะว่า การเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นเมื่อมีการปฏิสัมพันธ์กันโดยตรงระหว่างผู้เข้าร่วมวิจัย (ครูและผู้วิจัย) ภายใต้บริบทที่ออกแบบมาเพื่อจุดประสงค์การไตร่ตรอง การเรียนรู้ และการเปลี่ยนแปลง

Hamil (2002) ทำการวิจัยเพื่อตรวจสอบคุณภาพการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงของบุคคลต่อประสบการณ์ที่อยู่นอกห้องเรียน โดยใช่วิธีวิจัยเชิงคุณภาพศึกษาปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น เก็บข้อมูลคำบรรยายของประสบการณ์ที่อยู่นอกห้องเรียน แล้วกำหนดคุณภาพและกระบวนการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงในผู้ใหญ่ ซึ่งคุณภาพมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง คือ ความคิดเห็นส่วนบุคคล คำบรรยาย ความมั่นใจและความน่าเชื่อถือ ปฏิสัมพันธ์ต่อสังคมที่จำกัด แหล่งข้อมูล มิติของการรู้ และการยอมรับในการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงของแต่ละคน ผลของการวิจัยสนับสนุนความคิดที่ว่า การจัดการศึกษาให้ผู้ใหญ่เรียนรู้เหนือไปจากมิติของการรู้เชิงเหตุผล และการใช้พุทธิปัญญา (cognitive)

Martin (1998) ศึกษาเรื่อง มิติของการเปลี่ยนแปลงการดูแล : การศึกษา การรับรู้ของครูอนุบาล เป็นการศึกษามิติต่าง ๆ เกี่ยวกับปฏิสัมพันธ์ในการดูแล ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทั้งที่เลี้ยงทางการศึกษาปฐมวัยและผู้ได้รับการดูแล คำถามหลักของการวิจัยคือ ความสัมพันธ์ของการดูแลมีความหมายอะไรต่อที่เลี้ยงทางการศึกษาปฐมวัยและผู้ได้รับการดูแล และความสัมพันธ์นั้นก่อให้เกิดประโยชน์อย่างไร คำถามรองลงมาคือ เกิดกระบวนการอะไรขึ้น ภายในบริบทของความสัมพันธ์ของการดูแลนั้นซึ่งเปลี่ยนทั้งตัวบุคคลและการพัฒนาวิชาชีพของ ทั้งที่เลี้ยงและผู้ได้รับการดูแล โดยการศึกษาครั้งนี้ได้ใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกเป็น รายบุคคลกับที่เลี้ยงทางการศึกษาปฐมวัย 5 คน และ ผู้ที่ได้รับการดูแล 5 คน และการสัมภาษณ์ แบบ 3 ทาง กับที่เลี้ยงทางการศึกษา ผู้ที่ได้รับการดูแลแต่ละคน กับผู้วิจัย ข้อมูลได้ถูกให้รหัสและ วิเคราะห์ในประเด็นของมิติการเปลี่ยนแปลงซึ่งเกิดขึ้นในความสัมพันธ์นั้น ซึ่งข้อมูลเก็บได้จากเทป บันทึกลายเสียง และวีดิทัศน์จากการสัมภาษณ์ และการบันทึกภาคสนาม จากการสังเคราะห์ข้อมูล แสดงให้เห็นถึง 16 มิติของความสัมพันธ์ ดังนี้ ความไว้วางใจ การเปิดเผย การยอมรับ การช่วยเหลือ การสนับสนุน ระดับการปลอบโยน ความรู้ การสื่อสาร การให้ข้อมูลย้อนกลับ การสะท้อนความคิด การแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน การเติบโต ความมีอำนาจ ความเสี่ยง และ วิสัยทัศน์ ข้อค้นพบแสดงให้เห็นถึง ก) ความสัมพันธ์ของการดูแลที่เกิดขึ้นจริง ข) ที่เลี้ยงทางการ ศึกษาและผู้ได้รับการดูแลเกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งตนเองและวิชาชีพ ค) ที่เลี้ยงทางการศึกษา และผู้ที่ได้รับการดูแลเติบโตไปสู่การเป็นผู้นำและผู้สนับสนุนการศึกษาปฐมวัยรุ่นใหม่ ง) ขยายวง ความรู้เกี่ยวกับการดูแลเด็กและการศึกษา

Day (1999) ศึกษาเรื่อง การสอนนักเรียน : กระบวนการเปลี่ยนแปลงครู ฝึกสอนการศึกษาพิเศษและผู้นิเทศก์จากมหาวิทยาลัย ซึ่งงานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบาย กระบวนการที่นักศึกษาฝึกสอนได้เป็นผู้คิดไตร่ตรองและใช้การคิดไตร่ตรองในการยืนยันการปฏิบัติ ของตนเอง เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพแบบกรณีศึกษา เน้นที่การเติบโตของนักศึกษาฝึกสอนในการ เป็นผู้เรียนผู้ที่เป็นผู้ใหญ่ โดยใช้กรอบทฤษฎีของ Mezirow ในการวิเคราะห์ ข้อค้นพบทำให้เข้าใจ อย่างลึกซึ้งถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงของผู้เข้าร่วมวิจัยแต่ละคน ที่ได้สะท้อนการทำงานในการ แก้ไขปัญหาการจัดการในชั้นเรียน บทบาทการต่อรองในชุมชนภายในห้องเรียน และการพัฒนา ความรู้สึกของของตนเองในความเป็นครู

Smith (1999) ศึกษาเรื่อง พัฒนาการของการเปลี่ยนแปลงทางอาชีพ : การค้นพบแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการในชั้นเรียนของครู โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อค้นหา สิ่งที่มีอิทธิพลต่อการคิดและการสอนในโปรแกรมการพัฒนาวิชาชีพที่ส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อการ เปลี่ยนแปลง โดยศึกษาการเปลี่ยนแปลงการรับรู้ของครูจำนวน 11 คน ซึ่งเสนอทั้งเรื่องเกี่ยวกับ ตนเอง หลักสูตร และวิธีการสอน และการเชื่อมโยงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับโปรแกรม SEED

วิธีการการเปลี่ยนแปลงในโปรแกรม SEED เพื่อที่จะพัฒนาวิชาชีพนั้นได้ถูกจัดการและมีจุดเน้นที่ การให้ครูได้ค้นพบตนเองโดยผ่านการเข้าใจสังคมและบริบททางวัฒนธรรมซึ่งมีส่วนในการก่อรูป ให้รู้ว่า ตัวเองเป็นใคร มีความเชื่ออะไร และสอนอย่างไร

Vanosdall (2004) ศึกษาเรื่อง การสอนการเปลี่ยนแปลงโดยการศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง : บทเรียนสำหรับการพัฒนาวิชาชีพ เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพแบบกรณีศึกษา มีผู้เข้าร่วมวิจัย 7 คน เป็นครูเกรด 5-12 ผู้เชี่ยวชาญทางหลักสูตรจากส่วนกลาง และผู้บริหารสถานศึกษา ซึ่งมีประสบการณ์ในระบบโรงเรียนตั้งแต่ 5-19 ปี งานวิจัยนี้ได้อธิบายลักษณะของการพัฒนาวิชาชีพซึ่งเปลี่ยนแปลงการปฏิบัติแบบเดิมของครู และวิเคราะห์ประสิทธิภาพของการใช้ การศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองในการเป็นแบบของการพัฒนา ผู้วิจัยได้นำเสนอข้อมูลผ่านเรื่องราวของผู้เข้าร่วมวิจัยทั้ง 7 คนที่ได้บรรยายการเปลี่ยนแปลงตนเองและวิชาชีพซึ่งเป็นผลมาจาก ประสบการณ์การศึกษานอกห้องเรียน 1 สัปดาห์ โดยผู้เข้าร่วมวิจัยพบว่า การเปลี่ยนแปลงของ ตนเองเกิดจากตนเอง มิใช่บริบทของวิชาชีพ ผู้วิจัยพบว่า การเปลี่ยนแปลงการปฏิบัติในชั้นเรียน อย่างยั่งยืนเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงตนเองใน 2 ประการ คือ อารมณ์ทางกาย (physical-emotional) และ อารมณ์ทางสังคม (social-emotional)

บทสรุป

การสังเกตที่บริสุทธิ์เป็นรากฐานของการศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรม เมื่อวิสัยของมนุษย์พัฒนาขึ้นถึงระดับที่รู้ได้ ก็ารู้แต่ความเป็นจริง ความจริงอันเป็นสากลนั้นรู้ได้ด้วยญาณหยั่งรู้ เป็นความจริงอันเดียวกับจิตแท้ ๆ เป็นความจริงที่ไม่ถูกตีกรอบด้วยประสาทสัมผัส เหนือสัมผัส เป็นความจริงที่รู้เอง ผู้อื่นรู้แทนไม่ได้

การสังเกตที่ผู้สังเกตไม่ครอบครองสิ่งที่สังเกต จะเป็นการเห็นที่บริสุทธิ์ ปราศจากมลทิน คือ มีการเห็นแจ้งประจักษ์ขึ้นโดยไม่มีอำนาจของ “ผู้สังเกต” เข้าไปจำกัดภาวะวิสัย (objective) การเห็นที่บริสุทธิ์เป็นการเห็นนอกวิสัย เรียกว่าเป็นการหยั่งรู้

การศึกษาสภาวะต่าง ๆ ควรเริ่มต้นด้วยการสังเกตที่บริสุทธิ์ เพราะผู้สังเกต (อัตตา ของผู้สังเกต) ทำให้การสังเกตไม่บริสุทธิ์ การสังเกตต้องเป็นอิสระ การศึกษาที่แท้คือ การเรียนเพื่อรู้ เพื่อรอดพ้นจากความไม่รู้ การศึกษาที่แท้คือการศึกษาประจักษ์แจ้ง

ครูที่จะทำให้เกิดการศึกษาที่แท้จริง ต้องเป็นผู้สังเกตที่ไม่ครอบครองสิ่งที่สังเกต ขจัดความเป็นตัวตน (อัตตา) ของตนเอง พยายามลดความจริงระดับสมมติเพื่อจะเข้าถึงความจริงในระดับอื่นที่สูงกว่า ด้วยเหตุนี้ การศึกษาเด็กอย่างใดควรควมจึงเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้ครูยกระดับการเรียนรู้ ไปสู่ระดับที่ไม่ถูกตีกรอบด้วยความคิดซึ่งติดอยู่กับปรีชาญาณ

กระบวนการเรียนรู้ที่จะพัฒนาครูให้ไปสู่การเข้าใจตนเอง และเข้าใจเด็กอย่างแท้จริง ต้องเป็นการเรียนรู้ที่พัฒนาภายในจิตของครู ทำให้ครูคลายการยึดตนเองลง รู้ตัว มีสติกำกับ

กระทำของตนเอง รับรู้ธรรมชาติอย่างลึกซึ้งตามจริง ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาศักยภาพภายในของ
ครู ปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติต่อไป โดยการจัดการเรียนรู้นั้นควรตั้งอยู่บนพื้นฐานของการ
เข้าใจความแตกต่างของมนุษย์

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนากระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิด การศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญ เพื่อปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติของครูการศึกษาปฐมวัย เป็น การวิจัยเชิงพัฒนา โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพแบบมีการแทรกแซง (intervention) ผู้วิจัย ดำเนินการเป็น 2 ระยะ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

ระยะที่ 1 การพัฒนากระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่าง ใคร่ครวญ ประกอบด้วย

ช่วงที่ 1 การพัฒนาต้นแบบกระบวนการจัดการเรียนรู้ ประกอบด้วย

- 1.1 การทบทวนองค์ความรู้
- 1.2 การพัฒนาและตรวจสอบความสามารถของผู้วิจัย

ช่วงที่ 2 การทดลองใช้ต้นแบบกระบวนการจัดการเรียนรู้ ประกอบด้วย

- 2.1 การกำหนด และสร้างความสัมพันธ์กับครูกรณีศึกษา
- 2.2 การศึกษาข้อมูลพื้นฐานของสถานศึกษาและครู กรณีศึกษา
- 2.3 การดำเนินการตามต้นแบบกระบวนการจัดการเรียนรู้
- 2.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

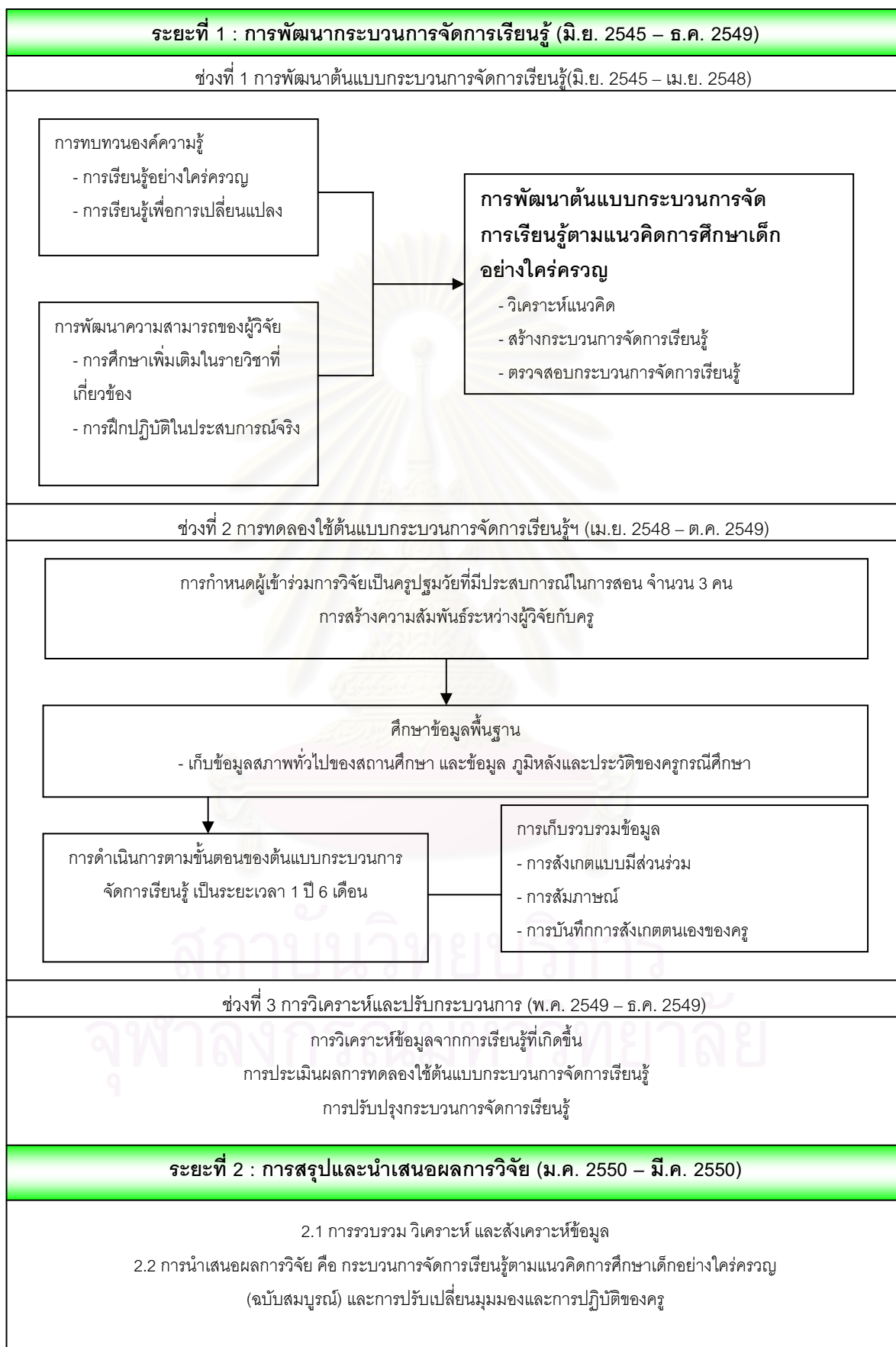
ช่วงที่ 3 การวิเคราะห์และปรับกระบวนการ

- 3.1 การวิเคราะห์ข้อมูลจากการเรียนรู้ที่เกิดขึ้น
- 3.2 การประเมินผลการทดลองใช้ต้นแบบกระบวนการจัดการเรียนรู้
- 3.3 การปรับกระบวนการจัดการเรียนรู้

ระยะที่ 2 การสรุปและนำเสนอผลการวิจัย ประกอบด้วย

- 2.1 การรวบรวม วิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูล
- 2.2 การนำเสนอผลการวิจัย

แผนภูมิที่ 1 ขั้นตอนและระยะเวลาในการดำเนินการวิจัย

ระยะที่ 1 การพัฒนากระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญ ประกอบด้วย

ช่วงที่ 1 การพัฒนาต้นแบบกระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญ

ผู้วิจัยดำเนินการพัฒนาต้นแบบกระบวนการจัดการเรียนรู้ ดังนี้

1.1 การทบทวนองค์ความรู้

ผู้วิจัยศึกษาข้อมูลพื้นฐานจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่ศึกษาได้แก่ การศึกษาอย่างใคร่ครวญ ทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง และระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งการศึกษาข้อมูลพื้นฐานจากเอกสารดังกล่าวเพื่อให้ผู้วิจัยมองเห็นองค์ความรู้เกี่ยวข้องกับ ประเด็นที่ศึกษา นำไปสู่การพัฒนามโนทัศน์ที่จะเติมเต็มให้เพียงพอแก่การทำความเข้าใจ กระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญสำหรับครูได้อย่างครบถ้วน ซึ่งชี้ให้ผู้วิจัยสร้างกรอบแนวคิด สามารถตัดสินใจเลือกประเด็นปัญหาที่จะนำมาเป็นหัวข้อการวิจัย และเลือกฐานแนวคิดสำหรับการดำเนินการวิจัย เลือกรูปแบบการวิจัย กำหนดวัตถุประสงค์ แนวคำถามเริ่มต้นในการวิจัย ตลอดจนการคัดเลือกตัวอย่างการวิจัย

1.2 การพัฒนาและตรวจสอบความสามารถของผู้วิจัย

การทำวิจัยในครั้งนี้เริ่มต้นจากความสนใจ และบริบทการทำงานของผู้วิจัยที่ ต้องเกี่ยวข้องกับการพัฒนาครู นำไปสู่การวิเคราะห์ประเด็นปัญหาที่เกี่ยวข้อง และทำการเลือก ปัญหาวิจัยที่ผู้วิจัยสนใจและเล็งเห็นคุณูปการของการทำวิจัยนั้น กระบวนการสำคัญที่ช่วยให้ ผู้วิจัยพัฒนากระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญ เกิดจากการฝึก ปฏิบัติด้วยประสบการณ์ตรงของผู้วิจัย ดังนี้

1.2.1 การศึกษาเชิงคุณภาพแบบการศึกษาเฉพาะกรณี ในวิชาคุณธรรมและ ค่านิยมของปฏิบัติทางการศึกษาปฐมวัย ภาคการศึกษาต้น ปีการศึกษา 2545 การศึกษา ดังกล่าวเป็นการศึกษาพัฒนาการของเด็กปฐมวัยหนึ่งคน โดยใช้วิธีการสังเกตเด็กอย่างใคร่ครวญ (contemplative observation) พร้อมการสะท้อนความคิดของผู้วิจัย (reflection) ที่มีต่อการศึกษาดังกล่าว เด็ก กระบวนการเรียนรู้ในรายวิชาดังกล่าว เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้มีประสบการณ์ปฏิบัติการ ใด่ครวญผ่านกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การทำงานศิลปะกับความรู้สึก กิจกรรมเล่าอดีตชีวิตประวัติ กิจกรรมการจัดดอกไม้-จัดใจ ประสบการณ์ดังกล่าวซึ่งเป็นแนวทางที่ผู้วิจัยใช้ในการฝึกตนเอง อย่างสม่ำเสมอ ซึ่งผู้วิจัยพบการเปลี่ยนแปลงของตนเอง ในด้านมุมมองและการปฏิบัติที่มีต่อตนเอง และต่อบุคคลรอบข้าง

1.2.2 การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของตนเอง โดยการปฏิบัติภาวนาในสถานปฏิบัติธรรม จำนวน 4 ครั้ง ๆ ละประมาณ 1 สัปดาห์ ผู้วิจัยได้ใช้ชีวิตประจำวันในบรรยากาศของการปฏิบัติตนอย่างมีสติ การนั่ง และมีสมาธิ รูปแบบของการฝึก เช่น การกำหนดลมหายใจ การกำหนดการเคลื่อนไหวของตนเอง ช่วยให้ผู้วิจัยฝึกการมีสติอยู่กับปัจจุบัน รู้เท่าทันตนเอง ทั้งการเคลื่อนไหวทางกาย และอารมณ์-ความรู้สึก รับรู้ เข้าใจและรู้เท่าทันสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นด้วยจิตใจที่ประสานเป็นหนึ่งเดียวกับความเป็นจริงของธรรมชาติ ซึ่งเป็นการจุดประกายให้กับผู้วิจัยในการนำแนวคิดการพัฒนากระบวนการเรียนรู้มาเป็นแนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในการวิจัย

1.2.3 การฝึกปฏิบัติการศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญในสถานศึกษาปฐมวัยที่มีแนวคิดตามหลักพุทธศาสนา มีของการภาวนากับการทำงานกับเด็กในวิถีชีวิตประจำวัน จำนวน 2 ครั้ง เป็นเวลาครั้งละ 1 สัปดาห์ ผู้วิจัยได้ปฏิบัติตนเป็นส่วนหนึ่งของสถานศึกษา ได้ฝึกการภาวนากับการทำงานกับเด็ก มีสติกับการงาน ผ่านกิจกรรมในชั้นเรียน เช่น กิจกรรมสีน้ำ การรับประทานอาหาร การเล่นนิทาน งานเย็บผ้า และการเล่น ผู้วิจัยได้สังเกตเด็กพร้อมกับการสังเกตใจตนเอง ในขณะที่ทำงาน รับรู้เด็กและรับรู้ตนเองไปพร้อมกัน ซึ่งผู้วิจัยได้พัฒนาการรับรู้เด็กและตนเองอย่างเป็นปัจจุบัน เท่าทันเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ได้เห็นตนเองผ่านเด็ก

1.2.4 การมีประสบการณ์เข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาตนเองที่จัดโดยหน่วยงานและองค์กรต่างๆ ดังนี้

ก) การประชุมเชิงปฏิบัติการ จัดโดยเสมสิกขาลัย องค์กรในเครือข่ายมูลนิธิเสฐียรโกเศศ – นาคะประทีป ซึ่งเป็นสถาบันการศึกษาแนวใหม่ที่เน้นการประยุกต์สาระแห่งศาสนธรรม มาเป็นแนวทางหลักในการจัดการศึกษา เรื่อง “ครูในฐานะผู้ปฏิบัติการพิจารณาภายในอย่างมีสติ (The teacher as contemplative practitioner)” โดย ญัฐพิศ วัจวิญญู และสมพร พึ่งอุดม เป็นเวลา 2 วัน

ข) การประชุมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง “กระบวนการเรียนรู้โดยการสนทนาแบบสังเกตความคิดตนเอง (Dialogue)” โดย วิศิษฐ์ วัจวิญญู

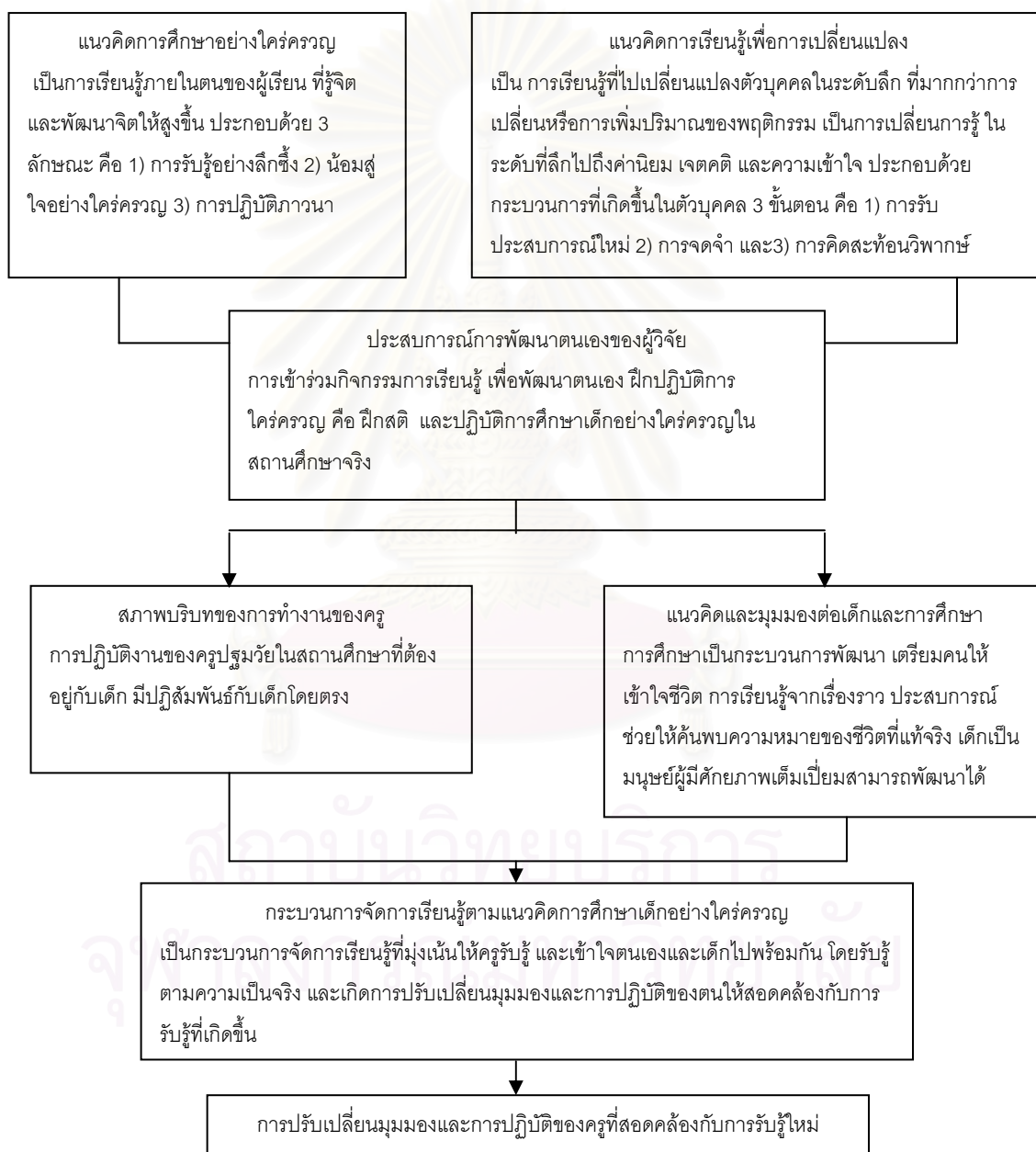
ค) กิจกรรมการเข้าใจตนเองผ่านงานศิลปะ และการฝึกปฏิบัติศิลปะกับสติ จำนวน 12 ครั้ง ๆ ละ 2 ชั่วโมง

การเข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าว ผู้วิจัยได้ฝึกปฏิบัติใคร่ครวญผ่านกิจกรรมหลากหลายรูปแบบ เช่น กิจกรรมศิลปะสีน้ำกับความรู้สึก กิจกรรมจัดดอกไม้ โยคะ สุนทรียสนทนา และกิจกรรมเล่าอัตชีวประวัติ กิจกรรมดังกล่าว ผู้วิจัยได้พัฒนาการรับรู้ของตนเองผ่านประสาทสัมผัส และการเคลื่อนไหว พัฒนาสติ ความนิ่ง การจดจ่อ และปรับใจตนเองให้เป็น

หนึ่งเดียวกับสิ่งที่ทำ ซึ่งผู้วิจัยได้นำแนวคิดในการจัดกิจกรรมพัฒนาตนเองเหล่านี้มาใช้ในการพัฒนากิจกรรมในกระบวนการจัดการเรียนรู้

จากการทบทวนองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้อง และประสบการณ์การฝึกปฏิบัติของผู้วิจัย ผู้วิจัยได้นำแนวคิด ทฤษฎี และประสบการณ์มาสร้างกรอบแนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการจัดการเรียนรู้ ดังที่นำเสนอไว้ในแผนภูมิที่ 2 ดังนี้

แผนภูมิที่ 2 กรอบแนวคิดของการวิจัย

1.3.3 ผู้วิจัยได้นำกรอบแนวคิดของการวิจัยมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาต้นแบบกระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญ เพื่อปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติของครูการศึกษาปฐมวัย ประกอบด้วยสาระสำคัญ ดังนี้

ต้นแบบกระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญ

หลักการ

กระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญเพื่อปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติของครูปฐมวัย มีหลักการสำคัญ 3 ประการ ดังนี้

1. กระบวนการนี้เป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ภายในตนของครูเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาจิตของครูอย่างต่อเนื่อง ไม่สิ้นสุด ส่งผลให้การปฏิบัติงานในวิชาชีพของครูมีประสิทธิภาพผลมากขึ้น
2. การจัดการเรียนรู้ที่ทำให้ครูรู้ตัวเอง รู้ความจริงในปัจจุบันขณะ มีสติ จะส่งผลให้ครูสามารถรับรู้เด็กได้อย่างเป็นธรรมชาติตามจริง ทำให้ครูสามารถมีปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติของตนกับเด็กได้อย่างถูกต้อง
3. กระบวนการนี้เป็นกระบวนการที่ผู้วิจัยหาวิธีการเพื่อกระตุ้นให้ครูเกิดความสามารถในการใคร่ครวญ (สมาธิ) เพื่อให้ครูสามารถรู้ตัวเอง รับรู้ปัจจุบันขณะ เชื่อมโยงกับการรับรู้เด็กตามจริงและปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติให้สอดคล้องกับการรับรู้ของตน

วัตถุประสงค์

เพื่อให้ผู้จัดกระบวนการสามารถจัดกระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญให้กับครูปฐมวัย เพื่อให้ครูเกิดการปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติที่มีต่อเด็ก ต่อตนเอง และต่อผู้อื่นได้

เงื่อนไขของกระบวนการ

กระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญ เป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องการพัฒนาภายในของครู ซึ่งเป็นเรื่องที่ใช้เวลานาน และอาศัยความเป็นชุมชน ดังนั้นครูที่เข้าร่วมกระบวนการจัดการเรียนรู้ จึงต้องเข้าร่วมด้วยความสมัครใจ

ความรู้พื้นฐานของกระบวนการจัดการเรียนรู้

ความรู้พื้นฐานที่ใช้ในกระบวนการจัดการเรียนรู้ คือ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาตนเอง และแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาเด็ก

ขั้นตอนการดำเนินกระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญ

การดำเนินการตามกระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญ ประกอบด้วย 4 ขั้นตอนหลัก ดังนี้

1) การเปิดใจรับรู้ ยอมรับตนเองและผู้อื่นเป็นการทบทวน จดจำ ประสบการณ์ของตนเอง พร้อมทั้งรับรู้ประสบการณ์ใหม่จากเรื่องราวของผู้อื่น เพื่อเข้าใจ และยอมรับความแตกต่างโดยผ่านกิจกรรมการเล่าอัตชีวประวัติของครู

2) การพัฒนาภายในตนเอง เป็นการพัฒนาการใช้ประสาทสัมผัสของครูเพื่อการรับรู้ธรรมชาติ ความจริง อย่างลึกซึ้ง เจตจำ และตั้งใจ และการปฏิบัติภาวนา เพื่อให้เกิดสติ รับรู้ปัจจุบันตามจริงอย่างปราศจากอคติ นำไปสู่การลดตัวตน คลายการยึดมั่นถือมั่น โดยผ่านกิจกรรม 4 ลักษณะ คือ การฝึกรับรู้ธรรมชาติ การฟังบรรยายธรรม การปฏิบัติธรรม และการฝึกสติ

3) การศึกษาเด็ก เป็นการบูรณาการการใคร่ครวญทั้งหมดเข้าสู่วิถีชีวิตการทำงานจริง คือ การศึกษาเด็ก โดยศึกษา ฝึมมอง สังเกตเด็กอย่างละเอียดให้เห็นเด็กตามที่เป็นจริง ปราศจากอคติ พร้อมกับครูศึกษาใจตนเอง รับรู้ใจและความรู้สึกตนเองไปในขณะเดียวกัน

4) การสะท้อนการเรียนรู้ เป็นการคิดสะท้อนนิพากษ์ประสบการณ์ใหม่และประสบการณ์เดิม เพื่อสร้างแบบแผนของความคิดขึ้นมาใหม่ เรื่องราวที่ใช้ในการสะท้อนนิพากษ์เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับมุมมองและการปฏิบัติของครูที่มีต่อเด็ก ต่อตนเอง และต่อผู้อื่น โดยผ่านกิจกรรมสนทนากับกลุ่ม และการเขียนบันทึกการเรียนรู้

แนวทางการประเมินผล

ในการประเมินผลการดำเนินการกระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญนั้น สามารถประเมินผลได้ใน 2 ประเด็น คือ

1. กระบวนการจัดการเรียนรู้ฯ เป็นการประเมินระหว่างดำเนินการจัดกระบวนการเรียนรู้ว่า กระบวนการที่พัฒนาขึ้นนั้นสอดคล้องกับความต้องการ และลักษณะเฉพาะของครูหรือไม่

2. การปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติของครู โดยศึกษาจากมุมมองและการปฏิบัติที่ครูสะท้อนออกมา ในด้านที่เกี่ยวข้องกับตนเอง เด็ก และผู้อื่น โดยประเมินว่า ครูมีการปรับเปลี่ยนไปจากเดิมหรือไม่ อย่างไร

ผู้วิจัยสรุปต้นแบบกระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญ ดังแสดงในแผนภูมิที่ 3

แผนภูมิที่ 3 ต้นแบบกระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญ

ช่วงที่ 2 การทดลองใช้ต้นแบบกระบวนการจัดการเรียนรู้

ผู้วิจัยดำเนินการนำต้นแบบกระบวนการจัดการเรียนรู้ไปใช้เป็นระยะเวลาประมาณ 1 ปี 7 เดือน คือ ตั้งแต่เดือนเมษายน 2548 ถึงเดือนตุลาคม 2549 ในช่วงเวลาดังกล่าวมีการดำเนินการ ดังนี้

2.1 การกำหนดครูผู้เข้าร่วมวิจัย และการสร้างความสัมพันธ์

ผู้วิจัยมีความตั้งใจในการพัฒนาการจัดการกระบวนการเรียนรู้โดยการศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญ ภายใต้มุมมองการค้นหาคำตอบที่เกิดขึ้นภายใต้กระบวนการทัศน์ของมนุษยนิยม เป็นการมองความจริงเชิงประจักษ์ที่เป็นธรรมชาติและความหมายของประสบการณ์มนุษย์ ซึ่งในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยต้องการค้นหาคำตอบต่อความจริงที่ลึกซึ้งและมีรายละเอียดมากขึ้น เป็นการศึกษามุมมองทัศนะ และการปฏิบัติ ที่เชื่อมโยงกับมุมมองความคิดของครู

ผู้วิจัยกำหนดเกณฑ์ในการเลือกผู้เข้าร่วมวิจัย ดังนี้

2.1.1 การเลือกโรงเรียนที่ใช้เป็นสนามวิจัย ผู้วิจัยกำหนดเกณฑ์ในการเลือกโรงเรียนที่ใช้เป็นสนามวิจัย ดังนี้

ก) เป็นโรงเรียนที่ผู้บริหารให้การสนับสนุนในการเข้าร่วมการวิจัยครั้งนี้ เนื่องจากกระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญเป็นกระบวนการที่ต้องการเวลาและความต่อเนื่องในการทำงานร่วมกันระหว่างผู้วิจัยกับคณะครู ดังนั้นต้องอาศัยความร่วมมือจากผู้บริหารที่จะช่วยอำนวยความสะดวกเปิดโอกาสให้ผู้วิจัยได้มีโอกาสเข้าไปทำงานร่วมกับครู และครูต้องมีความเต็มใจในการให้ความร่วมมือในการดำเนินงานตามขั้นตอนของกระบวนการจัดการเรียนรู้ตามที่ผู้วิจัยได้วางแผนไว้

ข) เป็นโรงเรียนขนาดเล็กที่เปิดสอนระดับการศึกษาปฐมวัย มีจำนวนบุคลากรในสถานศึกษาน้อย เนื่องจากกระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญเป็นการทำงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาภายในของผู้เรียน ซึ่งต้องใช้เวลาในการศึกษานาน และเป็นการเก็บข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับมุมมอง ความคิด ความรู้สึก ที่สะท้อนออกสู่การปฏิบัติ ซึ่งเป็นข้อมูลในเบื้องต้น และต้องอาศัยความเป็นชุมชนร่วมมือให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

ผู้วิจัยเลือกโรงเรียนสวนบ้านแก้วซึ่งเป็นโรงเรียนอนุบาลขนาดเล็ก มีบุคลากรคือ ครูจำนวน 3 คน และเจ้าหน้าที่ 3 คน เปิดสอนระดับชั้นอนุบาลปีที่ 1 ถึง อนุบาลปีที่ 3 ในจังหวัดทางภาคตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศไทย เป็นสนามวิจัย

2.1.2 การติดต่อกับโรงเรียนที่ใช้เป็นสนามวิจัย

ผู้วิจัยได้ดำเนินการติดต่อกับโรงเรียน โดยได้ติดต่อและขออนุญาตผู้บริหารเข้าสังเกตการจัดการเรียนการสอน เพื่อศึกษาเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของโรงเรียน ผู้วิจัยได้แจ้งรายละเอียดของงานวิจัยแก่ผู้บริหารและคณะครู ซึ่งผู้บริหารและคณะครูมีความสนใจที่จะเข้า

ร่วมการวิจัยในครั้งนี้ จากนั้นผู้วิจัยได้ทำจดหมายเพื่อติดต่ออย่างเป็นทางการอีกครั้ง เมื่อได้รับการอนุมัติอย่างเป็นทางการ ผู้วิจัยได้ปรึกษากับคณะครูเกี่ยวกับการดำเนินการตามกระบวนการจัดการเรียนรู้ต่อไป

2.1.3 การคัดเลือกผู้เข้าร่วมการวิจัย

ผู้วิจัยคัดเลือกครูที่ปฏิบัติงานในโรงเรียนเข้าร่วมการวิจัย จำนวน 3 คน โดยการกำหนดคุณสมบัติ ดังนี้

- ก) เป็นครูและบุคลากรที่ปฏิบัติงานในสถานศึกษาปฐมวัย
- ข) มีความตั้งใจที่จะพัฒนาตนเอง เต็มใจเข้าร่วมการวิจัย
- ค) เป็นผู้ที่สามารถสละเวลาเข้าร่วมกิจกรรมและยินดีให้ความร่วมมือในการเก็บข้อมูลเชิงลึก

2.1.4 การสร้างความสัมพันธ์

ผู้วิจัยเข้าสร้างความสัมพันธ์กับครูในโรงเรียน โดยการสร้างความสัมพันธ์ในแนวราบ คือ ความสัมพันธ์ที่มีความเท่าเทียมกัน ลดภาพความเป็นผู้บังคับบัญชา และสร้างความไว้วางใจซึ่งเป็นกุญแจสำคัญของการเข้าถึงข้อมูล รวมถึงการประสานแนวทางต่อไปนี้รวมเข้าไปในกระบวนการเก็บข้อมูลทุกขั้นตอน

- ก) สื่อความปรารถนาดีและความเอื้ออาทรจากใจ ผู้วิจัยพัฒนาวุฒิภาวะทางอารมณ์ ให้เป็นผู้มีความรู้สึกนึกคิดที่เปี่ยมด้วยพลังความปรารถนาดีต่อครู ขจัดอคติ ความคิดและอารมณ์ในทางลบ ทำจิตใจให้ว่าง พร้อมที่จะสังเกต มองดู รับฟังอย่างกระจ่างชัด รับรู้ตามจริง ไม่มีอะไรมาบดบัง และสามารถสื่อถึงความเป็นมิตร ความจริงใจ ความสนใจ ความเอื้ออาทร ความปรารถนาดีไปสู่ครูอย่างเป็นธรรมชาติทั้งการแสดงออกทางคำพูด ท่าทาง แววตา
- ข) เปิดเผยตนเอง ผู้วิจัยจะเข้าสนทนาโดยเลือกการเปิดเผยตนเองในฐานะนิสิตระดับดุขุฎีบัณฑิตสาขาการวิชาหลักสูตรและการสอนที่อยู่ในระหว่างการทำวิจัยเพื่อประกอบการศึกษา

ค) รับรู้ประโยชน์และเป้าหมายร่วมกัน ผู้วิจัยบอกให้ครูทราบถึงประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากผลการวิจัยต่อวงการการศึกษา และอธิบายให้ทราบถึงคุณค่าของข้อมูลที่ได้จากครู เพื่อให้เกิดการสร้างเป้าหมายร่วมกันที่จะทำประโยชน์เพื่อวงการการศึกษา เป็นแรงจูงใจที่จะให้ผู้ให้ข้อมูลเต็มใจแบ่งปันประสบการณ์อย่างมีจุดมุ่งหมายด้วยความสมัครใจของตนเอง

ง) จริยธรรมและจรรยาบรรณในการวิจัย ผู้วิจัยพัฒนาความเป็นผู้ฟังที่ดี ไวต่อความรู้สึกของผู้ให้ข้อมูล เพื่อการตอบสนองที่เหมาะสม คำนึงถึงความเป็นมนุษย์ในภาวะอัตวิสัย ย้ำให้ทราบถึงความเคร่งครัดของการพิทักษ์สิทธิ์และการรักษาความลับ เพื่อให้ครู

รู้ลึกถึสาระ ปลอดภัย ไว้วางใจ มีความเชื่อถือในตัวผู้วิจัย พร้อมกับการเก็บข้อมูลอย่างมีเทคนิค และศิลปะ

จ) ความกลมกลืนกับสนาม ผู้วิจัยปฏิบัติตนบนพื้นฐานมารยาท สุภาพชนในสังคมไทย มีความตรงต่อเวลา มีบุคลิกที่เหมาะสมกับกาลเทศะ นอกจากนี้ผู้วิจัยยัง ต้องคำนึงถึงความกลมกลืนกับสังคมโรงเรียน และห้องเรียนที่ผู้วิจัยเข้าไปศึกษาทั้งการแต่งกาย ภาษา วัฒนธรรมของสังคมนั้นๆ เพื่อให้เสมือนเป็นสมาชิกคนหนึ่งของสังคมนั้น

2.2 การศึกษาข้อมูลพื้นฐานของสถานศึกษาและครูกรณีศึกษา

ในขั้นของการศึกษาข้อมูลพื้นฐานของโรงเรียนและครูกรณีศึกษา ผู้วิจัย ดำเนินการไปพร้อมกับการสร้างความสัมพันธ์กับครู ใช้เวลาในขั้นนี้ประมาณ 4 เดือนโดยผู้วิจัยทำ ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับครูผู้เข้าร่วมการวิจัย โดยการศึกษาประวัติของครูจากการเก็บ ข้อมูลเอกสาร การสังเกตพฤติกรรม และการสัมภาษณ์เชิงลึก ในการได้มาซึ่งข้อมูลส่วนบุคคล ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติชีวิตและการทำงาน ข้อมูลเกี่ยวกับการปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับการดูแลเด็ก ปฐมวัย และข้อมูลเกี่ยวกับเจตคติต่อตนเองและเด็ก รวมถึงข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับสภาพทั่วไป ได้แก่ สภาพทั่วไปของโรงเรียน บริบทของสภาพการทำงานของครู ผู้ร่วมงาน ผู้บริหาร สภาพแวดล้อม ผู้เรียน คุณลักษณะของผู้ร่วมงานและผู้เรียน ซึ่งข้อมูลทั้งหมดผู้วิจัยใช้เป็นฐานความเข้าใจที่เป็น จุดร่วมกันของครูผู้เข้าร่วมการวิจัยแต่ละคนในกระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็ก อย่างใคร่ครวญอย่างมีประสิทธิภาพบนฐานความรู้ที่เป็นจริง โดยรายละเอียดของข้อมูลที่ได้จาก การศึกษา จะนำไปกล่าวไว้ในบทที่ 5 ต่อไป

2.3 การดำเนินการตามกระบวนการจัดการเรียนรู้

จากต้นแบบกระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่าง ใคร่ครวญ ผู้วิจัยได้เริ่มขั้นตอนของการนำกระบวนการจัดการเรียนรู้ไปใช้กับครูกรณีศึกษา ใช้ ระยะเวลา 1 ปี 6 เดือน คือ ตั้งแต่เดือนเมษายน 2548 ถึงเดือนตุลาคม 2549 โดยมีวงจรของ กระบวนการที่สอดคล้องกับการทำงานของครู คือ ตลอดปีการศึกษา มีขั้นตอนการดำเนินการตาม ต้นแบบกระบวนการจัดการเรียนรู้ ดังแสดงในตารางที่ 1 ดังนี้

ตารางที่ 1 ขั้นตอนการดำเนินกิจกรรมตามต้นแบบกระบวนการจัดการเรียนรู้ฯ

ช่วงเวลา	ขั้นตอน/กิจกรรม	หมายเหตุ
<p>ปิดภาค การศึกษา เม.ย. 48 – กลาง พ.ศ. 48</p>	<p>ขั้นที่ 1 การเปิดใจรับรู้ ยอมรับตนเองและผู้อื่น เป็นขั้นตอนของการสร้างสัมพันธภาพระหว่างผู้จัด กระบวนการฯกับครู ระหว่างครูด้วยกัน พร้อมกับเปิดใจ รับรู้เด็กตามธรรมชาติ</p> <p>กิจกรรม การให้ความรู้เกี่ยวกับแนวคิดในการพัฒนา เด็ก ผู้จัดกระบวนการจัดให้ครูได้ชมวีดิทัศน์ เรื่อง “ต้นข้าว เจ้าหญิงแห่งไร่ในเงา” เป็นเรื่องราวของเด็กวัย 3 ขวบที่ ได้รับการเลี้ยงดูท่ามกลางความเป็นธรรมชาติ เสนอ ปรัชญาและแนวคิดในการอบรมเลี้ยงดูเด็กของครอบครัว เป็นการจุดประกายความคิด มุมมองของครูในการเข้าใจ ธรรมชาติ และพัฒนาการของเด็ก ภายหลังจากชม วีดิทัศน์ ครูได้สะท้อนความรู้ แนวคิดที่ได้จากการชม วีดิทัศน์ ผ่านกลุ่มครูด้วยกัน</p> <p>กิจกรรม การเล่าอัตชีวประวัติ ผู้จัดกระบวนการจัดกิจกรรมให้ครูแต่ละคนเล่า อัตชีวประวัติ โดยแบ่งการเล่าเป็น 3 ช่วงอายุ ช่วงละ 7 ปี ของชีวิต โดยจัดให้มีการเล่าครั้งละ 1 ช่วงชีวิต และ ดำเนินไปอย่างต่อเนื่องจนถึงวัยปัจจุบันของครู เป็นขั้นที่ ครูทำความเข้าใจตนเองและผู้อื่น โดยการเปิดใจเรื่องราว ประสบการณ์ชีวิตของตนเองให้ผู้อื่นรับรู้ พร้อมทั้งรับฟัง ประสบการณ์ชีวิตของกลุ่ม เป็นการเปิดพื้นที่ภายในใจ ของครูให้มองเห็น และทบทวนตนเอง เพื่อศึกษา</p>	<p>จำนวน 1 ครั้ง</p> <p>จัดกิจกรรมสัปดาห์ละ 1 ครั้ง 3 ครั้ง</p>

ตารางที่ 1 (ต่อ) ขั้นตอนการดำเนินกิจกรรมตามต้นแบบกระบวนการจัดการเรียนรู้

ช่วงเวลา	ขั้นตอน/กิจกรรม	หมายเหตุ
	<p>พัฒนาการและทำความเข้าใจถึงความหมายในชีวิตของบุคคล มีการตั้งคำถามเป็นแนวทางให้ย้อนคิดทบทวนถึงเรื่องราวในอดีต และแลกเปลี่ยนเรื่องราวของตนกับกลุ่ม</p> <p>วิธีการที่ใช้ประกอบการเล่าอัตชีวประวัติ คือ สุนทรียสนทนา เป็นการสนทนากลุ่มผ่านการฟังอย่างสงบ ไม่โต้แย้งและรีบตัดสินใจ ผู้จัดกระบวนการใช้การตั้งคำถามเกี่ยวกับเด็กที่ครูสังเกต เพื่อเริ่มต้นการสนทนาและปล่อยให้การสนทนาลื่นไหลไปตามธรรมชาติของกลุ่ม ภายใต้ความเข้าใจตรงกันในกฎกติกาของสุนทรียสนทนาซึ่งผู้จัดกระบวนการอธิบายในช่วงต้นของการเริ่มสนทนา</p> <p>กิจกรรมที่จัดเป็นการสนทนาแสดงความคิดเห็น หรือแลกเปลี่ยนประสบการณ์ของตน ผู้จัดกระบวนการจัดสรรเวลาให้ครูทุกคนมีโอกาสในการแลกเปลี่ยน โดยไม่ยึดครองเวทินานเกินไป หรือมีบรรยากาศของการโน้มน้ำหนัก การขัดแย้ง</p>	
<p>ปิดภาค การศึกษา เม.ย. 2548 – กลาง พ.ค. 254</p>	<p>ขั้นที่ 2 การพัฒนาภายในตนเอง</p> <p>เป็นขั้นที่ผู้จัดกระบวนการจัดการเรียนรู้ให้ครูได้พัฒนาการใช้ประสาทสัมผัสของตนเองเพื่อการรับรู้ธรรมชาติ ความจริง อย่างลึกซึ้ง จดจ่อ และตั้งใจ การปฏิบัติภาวนาเพื่อให้เกิดสติ รับรู้ปัจจุบันตามจริงอย่างปราศจากอคติ นำไปสู่การลดตัวตน คลายการยึดมั่นถือมั่น เข้าใจเหตุของการเกิดแห่งทุกข์และ เกิดความว่าง</p> <p>กิจกรรม การรับรู้ธรรมชาติรอบตัวอย่างลึกซึ้ง</p> <p>ขั้นแรกของกิจกรรมผู้จัดกระบวนการสร้างบรรยากาศของความสงบให้เกิดขึ้น โดยการเปิดเพลงเบาๆ ให้ครูผ่อนคลายตนเองโดยการนั่งสงบเงียบ ในบรรยากาศท่ามกลางธรรมชาติในสวน ที่ผ่อนคลาย สงบ จัดอิริยาบถในท่าที่สบาย ต่อมาครูใช้ประสาทสัมผัสของตนเองสัมผัสกับธรรมชาติ ทั้งการฟังเสียงที่เกิดขึ้นในธรรมชาติ</p>	<p>จัดกิจกรรม 2 ครั้ง</p>

ตารางที่ 1 (ต่อ) ขั้นตอนการดำเนินกิจกรรมตามต้นแบบกระบวนการจัดการเรียนรู้

ช่วงเวลา	ขั้นตอน/กิจกรรม	หมายเหตุ
	<p>เช่น เสียงลม เสียงนก เสียงใบไม้กระทบกัน การเฝ้ามอง พิจารณารายละเอียดในธรรมชาติ เช่น ลายใบไม้ ดอกไม้ และการรับสัมผัสผ่านทางร่างกาย เช่น ความรู้สึกของลมที่ กระทบผิวหนัง</p> <p>กิจกรรม สีน้กับความรู้สึก</p> <p>เป็นการทำงานที่เกี่ยวกับความซาบซึ้ง ความรู้สึกที่ เกิดขึ้นจากการรับรู้ความงามและคุณค่า ศิลปะช่วย พัฒนาความสามารถในการสร้างสรรค์ของมนุษย์ ทำให้ เกิดการพัฒนาร่างกายในให้สูงขึ้น เกิดการกระทำที่ซ้า ลงและสร้างให้เกิดแรงบันดาลใจในการตีความและ ถ่ายทอดประสบการณ์ เป็นการทำงานกับอารมณ์ ความรู้สึกภายใต้สภาวะที่ใจเป็นสมาธิ ช่วยเสริมสร้าง ความผ่อนคลาย พัฒนาความละเอียดอ่อนในการสังเกตของ ครู เชื่อมโยงความคิดฝันและความจริง</p> <p>ผู้จัดกระบวนการจัดให้ครูได้ทำงานในบรรยากาศที่ สบาย งดงาม ทั้งในและนอกห้องเรียน ในบรรยากาศ ท่ามกลางธรรมชาติ และเสียงเพลงบรรเลงคลอเบาๆ ขณะทำกิจกรรมครูได้ทำงานศิลปะโดยการระบายสีน้ำ ตามความรู้สึกของตนเอง ในภาวะที่ครูเฝ้ามองตนเองให้หนึ่ง จดจ่ออยู่กับปลายพู่กัน เมื่อเสร็จงาน ครูสะท้อน ความรู้สึกของตนเองจากทำงาน กับกลุ่ม</p>	<p>จัดกิจกรรม 3 ครั้ง</p>

ตารางที่ 1 (ต่อ) ขั้นตอนการดำเนินงานกิจกรรมตามต้นแบบกระบวนการจัดการเรียนรู้

ช่วงเวลา	ขั้นตอน/กิจกรรม	หมายเหตุ
เปิดภาค การศึกษา กลาง พ.ศ. 2548 – ก.ย. 2548	<p>ขั้นที่ 3 การศึกษาเด็ก</p> <p>เป็นขั้นที่ครูบูรณาการการใคร่ครวญทั้งหมดเข้าสู่วิถีชีวิตการทำงานจริง คือ การศึกษาเด็ก โดยเลือกเด็กที่ต้องการศึกษา ฝึามอง สังเกตอย่างละเอียดให้เห็นเด็กตามที่เป็นจริง ด้วยใจที่นิ่ง ปราศจากอคติ ในขณะที่เดียวกับที่ศึกษาเด็กครูต้องศึกษาใจตนเอง รับรู้ใจและความรู้สึกตนเองไปพร้อมกัน ครูต้องฝึามองเด็กด้วยใจใคร่ครวญจดจ่อ ปล่อยวางเหตุผล ความคิด ความรู้ที่เข้ามาบดบังภาพของเด็กออกไป สร้างภาพเด็กให้เกิดขึ้นในใจครูอย่างแจ่ม</p> <p>การศึกษาเด็กนั้น ครูเป็นผู้เลือกเด็กที่ต้องการศึกษาเองตามที่ครูสนใจ ซึ่งเด็กที่ครูเลือกมาศึกษามักจะมีจุดเด่นที่น่าสนใจ เช่น มีปัญหาทางพฤติกรรมที่ชัดเจน เมื่อเลือกเด็กได้แล้วครูฝึามอง สังเกตเด็ก และนำกรณีศึกษาของเด็กเข้าสู่การสนทนากับกลุ่ม</p> <p>กิจกรรม แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับกลุ่ม</p> <p>ผู้จัดกระบวนการจัดให้ครูได้มีการประชุมกลุ่มสัปดาห์ละ 1 ครั้ง เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลของเด็ก ถ่ายทอดภาพการสังเกตเด็กที่ครูเห็นสู่กลุ่ม ในขณะที่เดียวกันครูในกลุ่มช่วยมอง สังเกต และเสนอภาพของเด็กที่สังเกตชัดเจนขึ้น เทคนิคที่ใช้ในการประชุมกลุ่ม คือ สนทริยสนทนา</p> <p>ก่อนการเริ่มการสนทนาทุกครั้ง ผู้จัดกระบวนการจัดบรรยากาศเตรียมความพร้อมให้กับครูด้วยกิจกรรมพัฒนาตนเอง โดยใช้เวลาสั้น ๆ ด้วยกิจกรรมต่างๆ เช่น โยคะ สมาธิ ระบายสีน้ำ ฟังเพลงบรรเลงในอิริยาบถที่ผ่อนคลาย</p>	<p>ในขั้นนี้ ครูต้องปฏิบัติกิจกรรมขั้นที่ 2 คือ การพัฒนาภายในตนเอง ควบคุมการทำงานในชีวิตประจำวันไปด้วยอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งครูเลือกกิจกรรมและเวลาของการฝึกเองตามความสนใจและความสะดวก เช่น การจัดดอกไม้ในห้องเรียน การระบายสีน้ำในช่วงเวลาที่สงบ การฝึกสมาธิตอนเข้าก่อนเริ่มเรียน และโยคะ</p> <p>จัดกิจกรรมสัปดาห์ละ 1 ครั้ง รวม 12 ครั้ง</p>

ตารางที่ 1 (ต่อ) ขั้นตอนการดำเนินกิจกรรมตามต้นแบบกระบวนการจัดการเรียนรู้

ช่วงเวลา	ขั้นตอน/กิจกรรม	หมายเหตุ
เปิดภาค การศึกษา ต.ค. 2548 - กลาง พ.ย. 2548	<p>เมื่อเปิดภาคการศึกษา ผู้จัดกระบวนการได้จัดกิจกรรมให้ครูได้มีการพัฒนาภายในตนเอง (ขั้นที่ 2) เป็นการเพิ่มพลังการทำงานให้กับครู หลังจากผ่านการทำงานกับเด็กมาตลอดทั้งภาคการศึกษา กิจกรรมที่จัด มีดังนี้</p> <p>กิจกรรม ฟังธรรมและปฏิบัติภาวนา</p> <p>ผู้จัดกระบวนการจัดให้ครูได้ไปฟังธรรม จากแม่ชีที่ธรรมสถาน ท่านเป็นผู้ทำงานกับเด็กโดยเชื่อมโยงธรรมะเข้าสู่วิถีการทำงาน ครูได้รับองค์ความรู้ทางธรรมที่ เกี่ยวข้องกับการทำงานกับเด็ก และครูได้ปฏิบัติธรรมในบรรยากาศสงบ งดงาม เรียนรู้การฝึกจิต การอยู่กับลมหายใจที่เป็นปัจจุบัน การฝึกสมาธิ ทั้งการนั่ง และการเดิน เป็นการพัฒนาจิตให้เป็นสุข สงบ แน่วแน่ มุ่งไปกับสิ่งที่คิด พุท และการกระทำ</p> <p>กิจกรรม จัดดอกไม้-จิตใจ</p> <p>เป็นการทำงานที่เชื่อมโยงการรับรู้ใจตนเอง การรับรู้ ธรรมชาติ การยอมรับความจริง ความงามที่เกิดขึ้นในใจ และพัฒนาความละเอียดอ่อนของความรู้สึกภายใน</p> <p>ผู้จัดกระบวนการจัดให้ครูได้ผ่อนคลายตนเองก่อนการจัด ทำใจให้หนึ่ง สงบ เป็นสมาธิ ด้วยการฟังเพลง บรรเลงเบาๆ พร้อมการนั่งสมาธิสั้นๆ และเริ่มเลือกดอกไม้ สถานที่จัด และภาชนะใส่ดอกไม้ พิจารณาดอกไม้ประกอบกับภาชนะ และตำแหน่งที่ต้องการจัดดอกไม้ไม่มีใครควบคุม จนตัดสินใจวางตำแหน่งของดอกไม้ตามที่ใจตนเองต้องการ หลังจากนั้นเฝ้าพิจารณาดอกไม้ที่จัดอย่างลึกซึ้ง พร้อมสังเกตใจ และความรู้สึก ของตนเอง ในการยอมรับ ชื่นชมดอกไม้ที่จัดนั้น</p>	<p>จัดกิจกรรม 1 ครั้ง</p> <p>จัดกิจกรรม 2 ครั้ง</p>

ตารางที่ 1 (ต่อ) ขั้นตอนการดำเนินกิจกรรมตามต้นแบบกระบวนการจัดการเรียนรู้

ช่วงเวลา	ขั้นตอน/กิจกรรม	หมายเหตุ
	<p>กิจกรรม เย็บปักถักร้อย</p> <p>ผู้จัดกระบวนการจัดให้ครูได้เย็บตุ๊กตาผ้า เป็นการฝึกสติของครูให้จดจ่อกับการทำงาน ผ่านผีเสื้อที่เย็บทุกครั้ง บรรยากาศของการทำงานเป็นไปอย่างผ่อนคลาย สงบ ในขณะที่ทำงาน ครูเฝ้าสังเกตใจของตนไปด้วยว่า เมื่อใจตนเองนิ่ง มีสติรับรู้การเย็บทุกครั้ง ผีเสื้อที่เย็บออกมาเป็นเช่นไร ความงามของตุ๊กตาเป็นภาพสะท้อนใจของผู้เย็บ</p>	จัดกิจกรรม 2 ครั้ง
<p>เปิดภาค การศึกษา กลางเดือน พ.ย. 2548 - มี.ค. 2549</p>	<p>เมื่อเปิดภาคการศึกษา ผู้จัดกระบวนการได้จัดกิจกรรมให้ครูได้เข้าสู่วิถีการทำงานกับเด็ก (ขั้นที่ 3) กิจกรรมที่จัด มีดังนี้</p> <p>กิจกรรม แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับกลุ่ม</p> <p>ผู้จัดกระบวนการจัดให้ครูได้มีการประชุมกลุ่มสัปดาห์ละ 1 ครั้ง การดำเนินกิจกรรมใช้วิธีการสุนทรียสนทนา และมีการเตรียมความพร้อมของครูก่อนเข้าร่วมสนทนา เช่นเดียวกับภาคการศึกษาเรียนที่ผ่านมาข้างต้น</p> <p>กิจกรรม เรียนรู้กับชุมชนแห่งการปฏิบัติภาวนา</p> <p>ในภาคการศึกษานี้ ผู้จัดกระบวนการได้จัดให้ครูได้มีโอกาสเข้าเรียนรู้กับชุมชนที่จัดการศึกษาสำหรับเด็กปฐมวัยที่มีการปฏิบัติภาวนากับการทำงานกับเด็ก เป็นการเรียนรู้กับครูต้นแบบที่มีการทำงานกับเด็กพร้อมกับการมีสติกับกับกายและใจของตนเองขณะทำงาน ครูเฝ้าสังเกตเด็กพร้อมการสังเกตใจ ความรู้สึก และอารมณ์ของตนไปพร้อมกัน</p>	<p>ครูปฏิบัติกิจกรรมขั้นที่ 2 คือ การพัฒนาภายในตนเอง ควบคุมการทำงานในชีวิตประจำวันไปด้วยอย่างสม่ำเสมอ เช่นเดียวกับเปิดภาคการศึกษาที่ผ่านมา</p> <p>จัดกิจกรรมสัปดาห์ละ 1 ครั้ง รวม 10 ครั้ง</p> <p>จัดกิจกรรม 1 ครั้ง เป็นเวลา 2 วัน</p>

ตารางที่ 1 (ต่อ) ขั้นตอนการดำเนินกิจกรรมตามต้นแบบกระบวนการจัดการเรียนรู้

เดือน/ปี	กิจกรรม	หมายเหตุ
	<p>กิจกรรม การปรับเปลี่ยนการจัดการเรียนการสอน</p> <p>ผู้จัดกระบวนการจัดสถานการณ์ของการจัดการเรียนการสอนให้ครูและเด็กทุกห้องได้เรียนรู้ร่วมกัน คือ จัดชั้นเรียนแบบคละอายุ ส่วนหนึ่งของการจัดการเรียนการสอนแบบนี้ เนื่องจากความต้องการของครูที่ต้องการแก้ปัญหาพฤติกรรมของเด็กที่เกิดขึ้น</p> <p>ในช่วงของการจัดชั้นเรียนร่วมกัน ครูได้เรียนรู้การทำงานร่วมกับเพื่อนครู การสังเกตเด็กต่างอายุที่มีความแตกต่างทางพัฒนาการ การปรับตนเอง ทั้งด้านมุมมอง ความคิด และการปฏิบัติที่มีต่อเด็กและเพื่อนครู</p> <p>ทุกสัปดาห์ของการจัดชั้นเรียนร่วมกัน ครูได้มีโอกาสประชุมกลุ่มสัปดาห์ละ 1 ครั้ง เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้สึก ความคิด และมุมมองของตนต่อกลุ่ม โดยใช้วิธีการสุนทรียสนทนา</p>	<p>จัดกิจกรรม เป็นเวลา 3 สัปดาห์ และประชุมกลุ่มสัปดาห์ละ 1 ครั้ง รวม 3 ครั้ง</p>
<p>ปิดภาคการศึกษา เม.ย. 2549 – กลาง พ.ค. 2549</p>	<p>เมื่อปิดภาคการศึกษา ผู้จัดกระบวนการได้จัดกิจกรรมให้ครูได้มีการพัฒนาภายในตนเอง (ขั้นที่ 2) เป็นการเพิ่มพูนองค์ความรู้เกี่ยวกับความเข้าใจเด็ก และพลังการทำงานกับเด็กให้กับครู หลังจากผ่านการทำงานมาตลอดทั้งภาคการศึกษา กิจกรรมที่จัด มีดังนี้</p> <p>กิจกรรม ฝึกอบรม</p> <p>ผู้จัดกระบวนการจัดให้ครูได้เข้าอบรมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง “Study of Man” ซึ่งครูได้เพิ่มพูนองค์ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาเด็ก ความเข้าใจในธรรมชาติและพัฒนาการของเด็ก</p> <p>ในการฝึกอบรมครูได้ฝึกกิจกรรมการทำงานที่ช่วยพัฒนาสติ การรับรู้ และสมาธิ เช่น การระบายสีน้ำ การปั้นดิน กิจกรรมเคลื่อนไหว</p>	<p>ร่วมกิจกรรม 1 ครั้งเป็นเวลา 5 วัน</p>

ตารางที่ 1 (ต่อ) ขั้นตอนการดำเนินกิจกรรมตามต้นแบบกระบวนการจัดการเรียนรู้

เดือน/ปี	กิจกรรม	หมายเหตุ
	<p>กิจกรรม โยคะ</p> <p>ผู้จัดกระบวนการจัดให้ครูได้ฝึกร่างกายพร้อมกับการฝึกควบคุมจิตใจ เป็นการบริหารกาย ลมหายใจ และการผ่อนคลาย ด้วยการท่าทางเลียนแบบสัตว์และธรรมชาติต่างๆ ช่วยให้จิตของกายให้กลับมาสู่สภาวะจิตใจที่สงบ ความตื่นตัว ผ่อนคลาย และตื่นตัวอยู่เสมอ นอกจากนี้ยังเป็น การเตรียมพร้อมสำหรับการทำสมาธิ และสร้างความแข็งแกร่งจาก "ภายใน" ตนเอง</p> <p>กิจกรรม จัดดอกไม้-จิตใจ</p> <p>(ดำเนินการเช่นเดียวกับช่วงปิดภาคการศึกษาที่ผ่านมา)</p>	<p>จัดกิจกรรม 2 ครั้ง</p> <p>จัดกิจกรรม 3 ครั้ง</p>
<p>เปิดภาคการศึกษา กลางเดือน พ.ค. 2549 - ก.ย. 2549</p>	<p>เมื่อเปิดภาคการศึกษา ผู้จัดกระบวนการได้จัดกิจกรรมให้ครูได้เข้าสู่วิถีการทำงานกับเด็ก (ชั้นที่ 3) กิจกรรมที่จัดมีดังนี้</p> <p>กิจกรรม แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับกลุ่ม</p> <p>ผู้จัดกระบวนการจัดให้ครูได้มีการประชุมกลุ่มสัปดาห์ละ 1 ครั้ง การดำเนินกิจกรรมใช้วิธีการสุนทรียสนทนา และมีการเตรียมความพร้อมของครูก่อนเข้าร่วมสนทนา เช่นเดียวกับภาคการศึกษาเรียนที่ผ่านมาข้างต้น</p>	<p>ครูปฏิบัติกิจกรรมขั้นที่ 2 คือ การพัฒนาภายในตนเอง ควบคุมการทำงานในชีวิตประจำวันไปด้วยอย่างสม่ำเสมอ เช่นเดียวกับเปิดภาคการศึกษาที่ผ่านมา</p> <p>จัดกิจกรรมสัปดาห์ละ 1 ครั้ง รวม 10 ครั้ง</p>

ตารางที่ 1 (ต่อ) ขั้นตอนการดำเนินกิจกรรมตามต้นแบบกระบวนการจัดการเรียนรู้

เดือน/ปี	กิจกรรม	หมายเหตุ
	<p>กิจกรรม การปรับเปลี่ยนการจัดการเรียนการสอน</p> <p>ผู้จัดกระบวนการจัดสถานการณ์ของการจัดการเรียนการสอนให้ครูและเด็กทุกห้องได้เรียนรู้ร่วมกัน คือ จัดชั้นเรียนแบบคละอายุ ครูได้ทำการศึกษาเด็ก และประชุมกลุ่มสัปดาห์ละ 1 ครั้ง เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้สึก ความคิด และมุมมองของตนต่อกลุ่ม โดยใช้วิธีการสุนทรียสนทนาเช่นเดียวกับภาคการศึกษาที่ผ่านมา</p>	<p>จัดกิจกรรม เป็นเวลา 2 เดือน และประชุมกลุ่ม สัปดาห์ละ 1 ครั้ง รวม 6 ครั้ง</p>
<p>ปิดภาค การศึกษา ต.ค. 2549</p>	<p>ขั้นที่ 4 การสะท้อนการเรียนรู้</p> <p>เป็นการคิดสะท้อนวิพากษ์ประสบการณ์เดิมและประสบการณ์ใหม่ที่เกิดขึ้นในกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่ผ่านมา 1 ปี 6 เดือน</p> <p>กิจกรรม สะท้อนการเรียนรู้กับกลุ่ม</p> <p>ผู้จัดกระบวนการจัดการประชุมกลุ่มด้วยวิธีสุนทรียสนทนา ให้ครูได้มีโอกาสสะท้อนการเรียนรู้ของตนเองที่เกิดขึ้น ในแง่มุมของการปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติของตนเองที่มีต่อเด็ก ต่อตนเอง และต่อผู้อื่น</p> <p>กิจกรรม การเขียนบันทึกการเรียนรู้</p> <p>ผู้จัดกระบวนการจัดให้ครูได้ใช้เวลาส่วนตัวในการ ระลึก ตระหนักถึงมุมมอง ความคิด ความรู้สึก การกระทำ และประสบการณ์ของตนที่มีต่อเรื่องราวที่ผ่านมาในชีวิต ทั้งเรื่องส่วนตัว และเรื่องงาน และถ่ายทอดผ่านงานเขียนบันทึก แล้วนำมาทบทวนการเรียนรู้ของตนเอง ตลอดเวลาของกระบวนการที่ผ่านมา พร้อมจัดเวลาให้ครูได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็นต่อการเรียนรู้ของตน</p>	<p>จัดกิจกรรม 4 ครั้ง</p> <p>จัดกิจกรรม 4 ครั้ง</p>

ผู้วิจัยสรุปกิจกรรมแต่ละขั้นของต้นแบบกระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิด การศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญ ดังแสดงในตารางที่ 2 ดังนี้

ตารางที่ 2 สรุปกิจกรรมในขั้นตอนของต้นแบบกระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิด การศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญ

ขั้นตอน	1. การเปิดใจรับรู้ ยอมรับตนเอง และผู้อื่น	2. การพัฒนา ภายในตนเอง	3. การบูรณาการ เข้าสู่วิถีชีวิตการ ทำงาน	4. การสะท้อน การเรียนรู้
กิจกรรม	1. การให้ความรู้ เกี่ยวกับปรัชญา แนวคิดในการ อบรมเลี้ยงดูเด็ก 2. การเล่า อัตชีวประวัติ	1. การรับรู้ ธรรมชาติรอบ ตัวอย่างลึกซึ้ง 2. สีนํ้ากับ ความรู้สึก 3. ฟังธรรมและ ปฏิบัติภาวนา 4. จัดดอกไม้- จัดใจ 5. เย็บปักถักร้อย 6. โยคะ	1. แลกเปลี่ยน เรียนรู้กับกลุ่ม 2. เรียนรู้กับ ชุมชนแห่งการ ปฏิบัติภาวนา 3. การ ปรับเปลี่ยนการ จัดการเรียนการ สอน	1. สะท้อนการ เรียนรู้กับกลุ่ม ด้วยวิธีการ สุนทรียสนทนา และบันทึกการ เรียนรู้

2.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลการเรียนรู้ที่เกิดขึ้น โดยเก็บข้อมูลไป พร้อมกับการใช้กระบวนการจัดการเรียนรู้ฯ ดังนี้

1) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ในการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participant observation) และการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (informal interview) เป็นหลัก ดังนั้น นอกจากตัวผู้วิจัยซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญที่ใช้ในการวิจัยแล้ว ยังประกอบด้วย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล ได้แก่

ก) แบบบันทึกประจำวันของผู้วิจัย เป็นบันทึกที่ผู้วิจัยบันทึกข้อมูล สภาพการณ์ เหตุการณ์ ตลอดระยะเวลาของการวิจัย

ข) บันทึกภาคสนาม เป็นบันทึกที่ผู้วิจัยนำข้อมูลจากบันทึกประจำวันมาจัดระบบความคิด ตามประเด็นที่เกี่ยวข้อง เชื่อมโยงประเด็นต่าง ๆ เข้าด้วยกัน

ค) แบบบันทึกการสัมภาษณ์ครู ซึ่งเป็นบันทึกที่ผู้วิจัยจดบันทึกข้อมูลจากการสัมภาษณ์ตามความเป็นจริง เป็นการจดยละเอียดจากการสัมภาษณ์หรือการถอดความจากเทปบันทึกเสียงขณะสัมภาษณ์ครูรายบุคคล ในการสัมภาษณ์แต่ละครั้งผู้วิจัยสนทนากับครูโดยมีแนวคำถามในการสัมภาษณ์เชิงลึกให้ทราบถึงมุมมองและความคิดของครู

ง) แบบบันทึกบทสนทนากลุ่ม เป็นบันทึกที่ผู้วิจัยถอดความจากเทปบันทึกเสียงขณะทำการสนทนากลุ่ม

อุปกรณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล ได้แก่ เครื่องบันทึกเสียง กล้องถ่ายรูป

2) วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลด้วยตนเอง ด้วยวิธีการเชิงคุณลักษณะ ซึ่งใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participant observation) และการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (informal interview) เป็นหลัก โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1) การสังเกต แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยการสังเกตพฤติกรรมของครู ในสภาพการณ์ขณะร่วมกิจกรรมการจัดการเรียนรู้อันบันทึกพฤติกรรมและคำพูดของครู และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม โดยการสังเกตพฤติกรรมของครู ปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูกับเด็ก สภาพแวดล้อม บรรยากาศ ในสถานการณ์การจัดการเรียนการสอนในชั้นเรียน บันทึกพฤติกรรมและคำพูดของครูและเด็ก

2.2) การสัมภาษณ์ เป็นการสนทนาซักถามอย่างมีจุดมุ่งหมาย โดยมีแนวคำถามในการสัมภาษณ์หรือประเด็นในการสนทนา ประกอบด้วย

ก) การสัมภาษณ์กลุ่ม ผู้วิจัยสนทนากับครูที่เข้าร่วมการวิจัยในการประชุมร่วมกันในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการจัดการเรียนรู้อ หรือข้อมูลเกี่ยวกับการศึกษาเด็ก ซึ่งระยะเวลาของบทสนทนาไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับจังหวะเวลา และความพร้อมของผู้สนทนา โดยจุดประสงค์เพื่อเก็บข้อมูลรายละเอียดเบื้องต้นเกี่ยวกับความคิด เจตคติ ความรู้สึก มุมมอง ความรู้ และความหมายของการแสดงออกของผู้สนทนา มีการตั้งประเด็นคำถามให้อธิบายเรื่องราว และรายละเอียดของสิ่งที่เกิดขึ้น โดยผู้วิจัยได้ขออนุญาตกลุ่มบันทึกเสียงขณะสนทนา

ข) การสัมภาษณ์เชิงลึก เป็นการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ โดยผู้วิจัยนัดหมายล่วงหน้าเพื่อทำการสัมภาษณ์ครูที่เข้าร่วมการวิจัย โดยเน้นลักษณะการสนทนาอย่างเป็นกันเอง เป็นการสนทนาในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมและเหตุการณ์ที่กำลังสังเกต บางครั้งจะทำหลังจากการสังเกตเสร็จสิ้นแล้ว ระยะเวลาที่สัมภาษณ์ไม่กำหนดแน่นอนขึ้นอยู่กับความเต็มใจของผู้ถูกสัมภาษณ์ จุดประสงค์ของการสัมภาษณ์ คือ การพยายามเก็บข้อมูล

รายละเอียดเบื้องต้นเกี่ยวกับความคิด ทศนคติ ความรู้สึก มุมมอง ความรู้ พฤติกรรม และ ความหมายของการแสดงออกของผู้ถูกสัมภาษณ์ เป็นการถามให้ผู้ถูกสัมภาษณ์อธิบายเรื่องราว และรายละเอียดของสิ่งที่เกิดขึ้น ผู้วิจัยได้ขออนุญาตบันทึกเสียงขณะสัมภาษณ์แล้วนำมาถอด ความ เพื่อดันหาความหมายจากมุมมองและประสบการณ์การเข้าร่วมกิจกรรมของคุณ

ช่วงที่ 3 การวิเคราะห์และปรับกระบวนการ

ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลและปรับกระบวนการจัดการเรียนรู้ในช่วงที่ 3 โดยเริ่มทำการสรุปและวิเคราะห์ข้อมูลการเรียนรู้ในระหว่างการดำเนินการกิจกรรมตามต้นแบบ กระบวนการจัดการเรียนรู้ในช่วง 6 เดือนหลัง คือ ตั้งแต่เดือนพฤษภาคม 2549 ถึงเดือนธันวาคม 2549 ในช่วงเวลาดังกล่าวมีการดำเนินการ ดังนี้

3.1 การวิเคราะห์ข้อมูลจากการเรียนรู้ที่เกิดขึ้น

ผู้วิจัยได้ตรวจสอบ วิเคราะห์ข้อมูล เป็นระยะเวลาตลอดการดำเนินการโดย วิเคราะห์ข้อมูลควบคู่กับการเก็บรวบรวมข้อมูล และตรวจสอบความน่าเชื่อถือได้ของข้อมูลจาก หลากหลายวิธีการ ดังนี้

- 1) การตรวจสอบกับคนใน โดยครูกรณีศึกษาเป็นผู้ตรวจสอบความถูกต้อง ของข้อมูลภายหลังการถอดข้อความจากเทปเสียงและบันทึกลงในแบบบันทึกบทสัมภาษณ์เชิงลึก
- 2) การตรวจสอบแบบสามเส้าด้านวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยผู้วิจัยเก็บ รวบรวมข้อมูลจากหลากหลายวิธีการ ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึกรายบุคคล การสังเกตและจด บันทึกสั้นขณะร่วมกิจกรรม และการดึงข้อมูลจากบันทึกการเรียนรู้ของคุณ
- 3) การตรวจสอบเป็นระยะตลอดการเก็บข้อมูล โดยผู้วิจัยทำการตรวจสอบ ข้อมูลด้วยวิธีการที่กล่าวมาข้างต้นเป็นระยะอย่างต่อเนื่อง

3.2 การประเมินผลการทดลองใช้ต้นแบบกระบวนการจัดการเรียนรู้

ผู้วิจัยได้ทำการประเมินผลการทดลองใช้ต้นแบบกระบวนการจัดการเรียนรู้ ใน 2 ส่วน คือ

- 1) กระบวนการจัดการเรียนรู้ ประเมินด้วยวิธีการตั้งคำถามเพื่อให้ครูได้ ทบทวนตัวเอง และการดำเนินการในกระบวนการจัดการเรียนรู้แต่ละส่วน โดยเก็บข้อมูลจากการ สังเกตของผู้วิจัย บันทึกการเรียนรู้และการสัมภาษณ์ครู ทำการประเมินและวิเคราะห์การ ดำเนินการและความพึงพอใจ พร้อมทั้งเสนอแนะแนวทางการปรับและพัฒนาองค์ความรู้ และ กิจกรรมเพื่อให้สามารถสนองต่อความต้องการและบุคลิกของคุณแต่ละคน
- 2) การปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติของคุณ ในลำดับแรกผู้วิจัยวิเคราะห์ การปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติของครูกรณีศึกษาทั้ง 3 คน ด้วยการวิเคราะห์บุคลิกภาพที่

สอดคล้องกับลักษณะและความถนัดในการเรียนรู้ เพื่อให้ทราบความแตกต่างของครูทั้ง 3 คน ด้วยวิธีการ ให้ครูประเมินตนเองด้วยแบบประเมินบุคลิกภาพตามนพลักษณ์ ของเรนนี่ บารอน และ อลิซาเบท เวเกิล (2549) ผลของคะแนนที่ออกมาเท่ากันในทุกลักษณะ ซึ่งไม่สามารถนำค่ามา ประเมินได้ ผู้วิจัยจึงได้วิเคราะห์ข้อมูลจากส่วนอื่นๆ คือ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ครู การ สัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องกับครู ข้อมูลจากการสังเกตพฤติกรรมครูของผู้วิจัยและเพื่อนครูด้วยกัน และข้อมูลจากบันทึกการเรียนรู้อันของคุณ จนได้สรุปเป็นคำอธิบายลักษณะ บุคลิกภาพของครูแต่ละ คน ต่อมาได้ส่งคำอธิบายดังกล่าวให้ครูแต่ละคนประเมินตนเอง ว่า มีคุณลักษณะตรงตามนั้น หรือไม่ ซึ่งครูกรณีศึกษาทั้ง 3 คน ให้การตรวจสอบและยอมรับว่า ตรงกับลักษณะของตนเอง

ต่อมาเป็นการประเมินจากข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับมุมมองและการปฏิบัติของครู ก่อนและหลังกระบวนการจัดการเรียนรู้ โดยประเมินจากการสังเกตพฤติกรรมของผู้วิจัย การ สัมภาษณ์ครูและบุคคลที่เกี่ยวข้อง ครูเป็นผู้ตรวจสอบและระบุลักษณะการปรับเปลี่ยนตนเอง และ ให้การยืนยันกับข้อมูลในด้านที่เกี่ยวข้องกับการปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติที่มีต่อเด็ก ตนเอง และผู้อื่น

3.3 การปรับกระบวนการจัดการเรียนรู้

ในระหว่างการใช้ต้นแบบกระบวนการจัดการเรียนรู้กับครูกรณีศึกษาเป็น ระยะเวลา 1 ปี 6 เดือน ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับการดำเนินกระบวนการจัดการเรียนรู้ในทุก ช่วงเวลาที่ดำเนินการ พร้อมการปรับกระบวนการจัดการเรียนรู้ในส่วนต่าง ๆ ให้เหมาะสม และ สอดคล้องกับลักษณะการเรียนรู้ของครูแต่ละคน และสภาพการณ์ที่เกิดขึ้น

สรุปการปรับกระบวนการจัดการเรียนรู้ ดังนี้

3.3.1 การปรับความรู้พื้นฐานที่ใช้ในกระบวนการ

ในต้นแบบกระบวนการจัดการเรียนรู้ ผู้วิจัยตั้งความรู้พื้นฐานที่ผู้จัด กระบวนการ และครูกรณีศึกษาต้องศึกษาและเข้าใจไว้คือ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาตนเอง และ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาเด็ก ความรู้สาระเหล่านี้เป็นสาระพื้นฐานที่ช่วยให้ผู้จัดกระบวนการ เข้าใจพัฒนาการของครู และช่วยให้ครูเข้าใจกระบวนการจัดการเรียนรู้ พัฒนาการศึกษาของเด็กได้ เมื่อดำเนินการจัดกระบวนการแล้ว ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ลักษณะ บุคลิกภาพของครูที่เข้าร่วม กระบวนการจัดการเรียนรู้ ในขณะที่ครูใคร่ครวญ รับรู้ตนเอง เข้าใจตนเองมากขึ้น ได้สะท้อนภาพ บุคลิกภาพลักษณะการเรียนรู้ของตน ได้อย่างสอดคล้องกับผู้วิจัย โดยพบว่า ครูแต่ละคนมี ลักษณะแตกต่างกัน 3 แบบ ข้อมูลที่ค้นพบ ทำให้ผู้วิจัยได้ศึกษาองค์ความรู้เพิ่มเติม คือ ทฤษฎี นพลักษณ์ ที่อธิบายถึง กลุ่มคนที่มีพลังชีวิต 3 แบบ คือ กลุ่มที่ถนัดใช้พลังสัญชาตญาณ กลุ่มที่ ถนัดใช้พลังอารมณ์ และกลุ่มที่ถนัดใช้พลังความคิด และพบว่า ลักษณะของกลุ่มพลังชีวิตทั้ง 3 แบบมีลักษณะสอดคล้องกับลักษณะของครูทั้ง 3 คน ผู้วิจัยจึงได้เพิ่มเติมความรู้ในส่วนนี้เข้าสู่

กระบวนการจัดการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้จัดกระบวนการใช้เป็นฐานความรู้ในการดำเนินการ
 กระบวนการจัดการเรียนรู้ให้กับครูได้อย่างเหมาะสมกับความถนัด และลักษณะเฉพาะของครูได้
 นอกจากนั้น ผู้วิจัยและครูได้วิเคราะห์องค์ความรู้ที่เกิดขึ้นระหว่าง
 ดำเนินการกระบวนการจัดการเรียนรู้ ที่เกิดขึ้นในระหว่างการร่วมกิจกรรมปฏิบัติธรรมในธรรม
 สถาน และการฝึกปฏิบัติร่วมกับชุมชนที่บูรณาการการใคร่ครวญเข้าสู่วิถีการทำงานกับเด็ก พบว่า
 องค์ความรู้ทางพุทธศาสนา เรื่องส่วนประกอบของชีวิต คือ ชันธ์ 5 ซึ่งประกอบด้วย รูป เวทนา
 สัญญา สังขาร และวิญญาณ ความเข้าใจในเรื่องชันธ์ 5 ช่วยให้ผู้ลดการยึดติดในรูป ความรู้สึก
 การจดจำความรู้และประสบการณ์เดิม และลดการปรุงแต่งความคิดของตนเองลง จนเกิดความ
 ว่าง ใส ปราศจากอคติ ในใจของผู้จัดกระบวนการฯ และครู ทำให้มองเห็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามจริงได้

3.3.2 การพัฒนายุทธศาสตร์ที่ใช้ในกระบวนการจัดการเรียนรู้

ในต้นแบบกระบวนการจัดการเรียนรู้ ผู้จัดกระบวนการวางแผน
 กิจกรรมการเรียนรู้โดยยึดหลักการของการศึกษาอย่างใคร่ครวญ และการเรียนรู้เพื่อการ
 เปลี่ยนแปลงเป็นหลัก ซึ่งเน้นการฝึกสมาธิ โดยผู้จัดกระบวนการฯ ได้จัดกิจกรรมที่สอดคล้องกับวิถี
 ชีวิตการทำงานของคุณ เป็นกิจกรรมที่พัฒนาความสงบในจิตใจของคุณ และสามารถเชื่อมโยงกับ
 การศึกษาเด็กได้ เช่น การฝึกสมาธิ กิจกรรมศิลปะ การฝึกโยคะ โดยไม่ได้ระบุยุทธศาสตร์ที่จะใช้
 กับครูแต่ละคน จนเมื่อได้ดำเนินการกระบวนการในสถานการณ์จริง พบว่า ครูที่เข้าร่วม
 กระบวนการจัดการเรียนรู้ มีความแตกต่างกันทั้งภูมิหลังทางครอบครัว มุมมอง ความคิด และ
 บุคลิกภาพการแสดงออก รวมทั้งมีความถนัด ความสนใจ ในการเรียนรู้แตกต่างกัน ไม่เอื้อต่อการ
 จัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เหมือนกัน ผู้วิจัยจึงได้พัฒนายุทธศาสตร์การจัดการเรียนรู้เพื่อให้เหมาะสม
 กับครูที่มีลักษณะต่างกันเหล่านั้น คือ ยุทธศาสตร์การปฏิบัติร่วมกันในสถานการณ์จริง
 ยุทธศาสตร์การเสริมพลังให้กับครู (รายละเอียดเสนอในบทที่ 4) ซึ่งสามารถช่วยให้ครูได้สามารถ
 เรียนรู้ด้วยตนเอง ฝึกปฏิบัติเป็นรายบุคคล และการจัดให้มีกิจกรรมรวมกลุ่ม การเรียนรู้จากครูที่มี
 การปฏิบัติภาวนากับการทำงานกับเด็ก การเรียนรู้ร่วมกับชุมชนทางการศึกษา รวมทั้งการเรียนรู้
 จากวิทยากรที่ให้ความรู้ความเข้าใจในพุทธศาสนาและการทำงานกับเด็ก

3.3.3 การปรับสัมพันธภาพ

เมื่อผู้วิจัยได้เข้าสนามเพื่อสร้างสัมพันธภาพกับครูที่เป็นกรณีศึกษานั้น
 ครูมีภาพลักษณ์ของผู้วิจัยว่า เป็นผู้การบังคับบัญชา เนื่องจากผู้วิจัยมีตำแหน่งหน้าที่ในหน่วยงาน
 ของสถาบันการศึกษาแห่งนั้นด้วย ผู้วิจัยจึงต้องปรับบทบาทของตนเอง ด้วยการสร้าง
 ความสัมพันธ์ในลักษณะแนวราบ คือมีความเสมอภาคซึ่งกันและกัน สร้างความใกล้ชิด สนใจเรื่อง
 ความทุกข์ และรับฟังปัญหาของครูอย่างตั้งใจ ลดการวิจารณ์ ต่ำหนิ และสั่งสอน เน้นการเป็น

“ผู้ฟัง” อย่างมาก ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะทำให้คุณเกิดความไว้วางใจผู้วิจัย ยอมเปิดใจ เปิดเผย และให้ข้อมูลที่จริง เป็นประโยชน์มากขึ้น

นอกจากสัมพันธภาพระหว่างผู้วิจัยกับครูแล้ว สัมพันธภาพระหว่างครูกับครูด้วยกันก็เป็นสิ่งสำคัญที่ผู้วิจัยต้องสร้างขึ้น เนื่องจากแต่เดิมความสัมพันธ์ของครูในโรงเรียนเป็นไปในลักษณะ “ต่างคนต่างอยู่” ไม่ยุ่งเกี่ยว ไม่สนใจ และไม่เปิดใจยอมรับซึ่งกันและกัน มีการกล่าวโทษ ตำหนิ และไม่พอใจในการกระทำของเพื่อนครูด้วยกัน ผู้วิจัยจึงต้องจัดกิจกรรมที่ให้ครูได้มีส่วนร่วมเรียนรู้ และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน พร้อมกันนั้น ผู้วิจัยต้องปรับบทบาทของตนให้เป็นแบบอย่างของการเอื้ออาทร ยอมรับ และแสดงความเข้าใจในข้อจำกัดของครู เพื่อให้ครูได้เห็นเป็นแบบอย่างด้วย

3.3.4 การปรับขั้นตอนของกระบวนการจัดการเรียนรู้

ในต้นแบบกระบวนการจัดการเรียนรู้ ผู้วิจัยกำหนดขั้นตอนการดำเนินการไว้ 4 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนที่ 1 การเปิดใจรับรู้ ยอมรับตนเองและผู้อื่น ขั้นตอนที่ 2 การพัฒนาภายในตนเอง ขั้นตอนที่ 3 การศึกษาเด็ก และขั้นตอนที่ 4 การสะท้อนการเรียนรู้ จนเมื่อได้ดำเนินการใช้ต้นแบบกระบวนการจัดการเรียนรู้กับครูกรณีศึกษาในสภาพการณ์ทำงานจริงพบว่า วงจรการทำงานของครูตามรอบปีการศึกษา ทำให้ต้องมีการปรับเปลี่ยน คือ เมื่อดำเนินการมาถึงขั้นตอนที่ 3 คือ การศึกษาเด็ก ซึ่งต้องดำเนินการในช่วงเปิดภาคการศึกษาที่ครูมีการทำงานกับเด็ก จนถึงเมื่อปิดภาคการศึกษา ต้องย้อนกลับไปดำเนินการในขั้นตอนที่ 2 คือ การพัฒนาภายในตนเอง แล้ววนกลับมาขั้นตอนที่ 3 อีกครั้งเมื่อเปิดภาคการศึกษา นอกจากนั้นในขณะดำเนินการในขั้นตอนที่ 3 ครูยังคงต้องมีการฝึกปฏิบัติการพัฒนาตนเอง ด้วยวิธีการต่างๆ ตามขั้นตอนที่ 2 อยู่อย่างสม่ำเสมอ เป็นการฝึกด้วยตนเอง และผู้จัดกระบวนการได้มีการสอดแทรกกิจกรรมการพัฒนาภายในตนเองของขั้นตอนที่ 2 ไปด้วย เช่น การจัดเสริมในช่วงเตรียมความพร้อมก่อนเข้าสู่การประชุมกลุ่ม ซึ่งความเข้มข้นของกิจกรรมไม่เท่ากับเมื่อจัดในช่วงปิดภาคการศึกษา

ผู้วิจัยได้สรุปการปรับกระบวนการจัดการเรียนรู้ ดังตารางที่ 3 ดังนี้

ตารางที่ 3 การปรับกระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญ

ต้นแบบกระบวนการฯ	การปรับกระบวนการจัดการเรียนรู้ฯ
<p>3.3.1 ความรู้พื้นฐานที่ต้องใช้ร่วมในกระบวนการจัดการเรียนรู้ฯ</p> <ul style="list-style-type: none"> - แนวคิดการศึกษาอย่างใคร่ครวญ - การเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง - แนวคิดเกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูเด็ก - ประสบการณ์การพัฒนาดตนเองของผู้จัดกระบวนการ <p>3.3.2 ยุทธศาสตร์ที่ใช้ในกระบวนการจัดการเรียนรู้</p> <p>ไม่ได้กำหนดไว้ในต้นแบบกระบวนการจัดการเรียนรู้</p>	<p>3.3.1 ความรู้พื้นฐานที่ต้องใช้ในกระบวนการจัดการเรียนรู้ฯ</p> <ul style="list-style-type: none"> - แนวคิดการศึกษาอย่างใคร่ครวญ - การเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง - แนวคิดเกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูเด็ก - ประสบการณ์การพัฒนาดตนเองของผู้จัดกระบวนการ <p>เพิ่มเติม</p> <p>เนื้อหาความรู้ที่วิเคราะห์ได้จากการดำเนินการใช้กระบวนการฯ คือ</p> <ul style="list-style-type: none"> - ทฤษฎีนพลักษณ์ คือ กลุ่มคนที่มีพลังชีวิต 3 แบบ คือ กลุ่มที่ถนัดใช้พลังสัญชาตญาณ กลุ่มที่ถนัดใช้พลังอารมณ์ และกลุ่มที่ถนัดใช้พลังความคิด - สาระทางพุทธศาสนาเพื่อการฝึกสติจากการฟังบรรยาย <p>3.3.2 ยุทธศาสตร์ที่ใช้ในกระบวนการจัดการเรียนรู้</p> <p>เพิ่มเติมยุทธศาสตร์ที่ใช้ในกระบวนการ คือ ยุทธศาสตร์การปฏิบัติร่วมกันในสถานการณ์จริง ยุทธศาสตร์การเสริมพลังให้กับครู โดยใช้ยุทธศาสตร์ทั้งสองตลอดช่วงการดำเนินกระบวนการจัดการเรียนรู้</p>

ตารางที่ 3 (ต่อ) การปรับกระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่าง
ใคร่ครวญ

ต้นแบบกระบวนการฯ	การปรับกระบวนการจัดการเรียนรู้
<p>3.3.3 สัมพันธภาพ</p> <p>1) สัมพันธภาพระหว่างผู้จัดกระบวนการกับครู ความสัมพันธ์ในแนวราบ เท่าเทียมกัน ไม่มี ผู้นำ และการบังคับบัญชา สร้างการรับรู้ว่า ผู้ จัดกระบวนการเป็นส่วนหนึ่งของสถานศึกษา</p> <p>3.3.4 การปรับขั้นตอนของกระบวนการ จัดการเรียนรู้</p> <p> ดำเนินตามขั้นตอนของต้นแบบกระบวนการ จัดการเรียนรู้ คือ</p> <p> ขั้นที่ 1 การเปิดใจรับรู้ ยอมรับตนเองและผู้อื่น</p> <p> ขั้นที่ 2 การพัฒนาภายในตนเอง</p> <p> ขั้นที่ 3 การศึกษาเด็ก</p> <p> ขั้นที่ 4 การสะท้อนการเรียนรู้</p>	<p>3.3.3 สัมพันธภาพ</p> <p>1) สัมพันธภาพระหว่างผู้จัดกระบวนการกับครู ลบภาพความเป็นผู้บังคับบัญชา เพิ่ม ความสัมพันธ์ฉันท์เพื่อน รับฟังปัญหาอย่าง ตั้งใจ ลดการวิจารณ์ ตำหนิ และสั่งสอน เน้น การเป็น “ผู้ฟัง” อย่างมาก รวมถึงการลงมือ ปฏิบัติช่วยเหลืองานครูในสถานการณ์จริง เพื่อให้ครูรู้สึกว่าการจัดกระบวนการ คือ “เพื่อน”</p> <p>2) สัมพันธภาพระหว่างครูด้วยกันเอง พัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างครูภายใน สถานศึกษาจากเดิมที่เป็นไปในลักษณะ “ต่าง คนต่างอยู่” โดยพัฒนาให้ให้ครูได้มีส่วนร่วม เรียนรู้ และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน พร้อมทั้งที่ผู้ จัดกระบวนการปรับบทบาทของตนให้เป็น แบบอย่างของการเอื้ออาทร ยอมรับ และความ เข้าใจในข้อจำกัดของเพื่อนครูด้วยกัน</p> <p>3.3.4 การปรับขั้นตอนของกระบวนการ จัดการเรียนรู้</p> <p> ปรับการดำเนินการในขั้นตอนของ กระบวนการตามวงจรการทำงานรอบปี การศึกษา คือ</p> <p> ช่วงเปิดภาคการศึกษา - ดำเนินการขั้นที่ 1 และ ขั้นที่ 2</p> <p> ช่วงปิดภาคการศึกษา - ดำเนินการขั้นที่ 3 พร้อมเสริมขั้นที่ 2 ควบคู่กัน</p> <p> ช่วงปิดภาคการศึกษา - ดำเนินการขั้นที่ 3 พร้อมเสริมขั้นที่ 2 ควบคู่กัน</p> <p> ช่วงปิดภาคการศึกษา - ดำเนินการขั้นที่ 4</p>

ผู้วิจัยสรุปข้อมูลและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลตามขั้นตอนการดำเนินการวิจัย
ระยะที่ 1 แสดงไว้ในตารางที่ 4 ดังนี้

ตารางที่ 4 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลตามขั้นตอนการดำเนินการวิจัยระยะที่ 1

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล	ศึกษา จาก เอกสาร ตำรา	การฝึก ปฏิบัติ	การ สังเกต	การ สัมภาษณ์	บันทึก การ ประชุม กลุ่ม	บันทึก การ เรียนรู้ ของครู
ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย						
ช่วงที่ 1 การพัฒนาต้นแบบกระบวนการจัดการ เรียนรู้						
1.1 การทบทวนองค์ความรู้	✓	✓				
1.2 การพัฒนาความสามารถของผู้วิจัย	✓	✓				
1.3 การพัฒนาต้นแบบกระบวนการจัดการเรียนรู้	✓					
ช่วงที่ 2 การทดลองใช้ต้นแบบกระบวนการ จัดการเรียนรู้						
2.1 การกำหนดผู้เข้าร่วมวิจัย และการสร้าง ความสัมพันธ์		✓				
2.2 การศึกษาข้อมูลพื้นฐานของสถานศึกษาและ ครูกรณีศึกษา			✓	✓		✓
2.3 การดำเนินการตามต้นแบบกระบวนการ จัดการเรียนรู้		✓	✓	✓	✓	✓
ช่วงที่ 3 การวิเคราะห์และปรับกระบวนการ						
3.1 การวิเคราะห์ข้อมูลจากการเรียนรู้ที่เกิดขึ้น			✓	✓	✓	✓
3.2 การประเมินผลการใช้ต้นแบบกระบวนการ จัดการเรียนรู้				✓	✓	✓
3.3 การปรับกระบวนการจัดการเรียนรู้				✓	✓	✓

ระยะที่ 2 การสรุปและนำเสนอผลการวิจัย ประกอบด้วย

2.1 การรวบรวม วิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลตามประเด็นคำถามวิจัย โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา ดังนี้

1) ข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้ในแต่ละช่วงเวลา ได้นำมาวิเคราะห์เพื่อใช้เป็นฐานในการพัฒนากระบวนการจัดการเรียนรู้สำหรับครู และสร้างให้เกิดพัฒนาการและการเรียนรู้เพื่อปรับเปลี่ยนตามสภาพของครูที่มีความแตกต่างกัน

ผู้วิจัยจัดระเบียบข้อมูลที่ได้จากบทสัมภาษณ์ซึ่งถอดเทปเสียงแบบคำต่อคำ ข้อมูลจากแบบบันทึกประจำวัน แบบบันทึกภาคสนาม และบันทึกการเรียนรู้ของครู รวมทั้งข้อความที่สะท้อนความรู้สึกนึกคิด และการกระทำที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ของครูแต่ละคน นำมาจำแนกประเภทของกลุ่มคำและข้อความ เพื่อลดทอนขนาดและปริมาณของข้อมูล จากนั้นทำการจัดระบบของข้อมูลตามคำหรือข้อความที่อยู่ในประเภทเดียวกันด้วยวิธีแบบอุปนัย ผู้วิจัยเชื่อมโยงและหาความสัมพันธ์ของข้อมูลที่สะท้อนขั้นตอนของพัฒนาการการปฏิบัติการในกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่เปลี่ยนแปลงไป ปรับวิธีการนำเสนอข้อสรุปหลายครั้ง เพื่อให้เห็นองค์ประกอบ ขั้นตอน และพลวัตของกระบวนการที่เกิดขึ้น

2) ข้อมูลการปรับเปลี่ยนของครูแต่ละคน ดังนี้

ผู้วิจัยวิเคราะห์การปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติของครูแต่ละคน โดยวิเคราะห์จากข้อมูลใน 3 ส่วน คือ 1) การสังเกตพฤติกรรม การปฏิบัติที่ครูมีต่อเด็ก ต่อตนเอง และต่อผู้อื่น 2) การสัมภาษณ์ครู และบุคคลที่เกี่ยวข้องกับครู เช่น ผู้บริหาร ครูธุรการ 3) ข้อมูลจากบันทึกการเรียนรู้ของครู ที่ครูได้สะท้อนความคิดที่เกี่ยวข้องกับมุมมองและการปฏิบัติที่มีต่อเด็ก ต่อตนเอง และต่อผู้อื่น ผู้วิจัยใช้การจัดระบบของข้อมูลด้วยวิธีการแบบนิรนัยและอุปนัย ดังนี้

ผู้วิจัยจัดระเบียบข้อมูลที่ได้จาก บทสัมภาษณ์ซึ่งถอดเทปเสียงแบบคำต่อคำ ข้อมูลจากแบบบันทึกประจำวัน แบบบันทึกภาคสนาม และบันทึกการเรียนรู้ของครู นำมาวิเคราะห์กลุ่มคำ เรื่องราว และข้อความที่สะท้อนการปฏิบัติในบทบาทครู มุมมองต่อตนเองและเด็ก และมุมมองต่อการเปลี่ยนแปลงของตนเอง ด้วยวิธีการนิรนัยตามกรอบแนวคิดการศึกษาอย่างใคร่ครวญและการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง และวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติของครูที่มีต่อเด็ก ต่อตนเอง และต่อผู้อื่น จากนั้นใช้วิธีแบบอุปนัย เพื่อจัดกลุ่มข้อมูลที่เกิดขึ้นของกระบวนการจัดการเรียนรู้จากการเข้าร่วมกระบวนการ และปัจจัยที่ส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนนั้น ๆ ผู้วิจัยจัดระบบของข้อมูลที่ได้และหาความสัมพันธ์ของข้อมูล ปรับวิธีการนำเสนอข้อสรุปหลายครั้ง เพื่อให้เห็นปัจจัยและองค์ประกอบของการเรียนรู้ของครู อันนำมาซึ่งการปรับเปลี่ยนการเรียนรู้ในมิติที่แตกต่างกัน

ผู้วิจัยสังเคราะห์ข้อสรุปย่อยๆ เข้าด้วยกัน และสร้างเป็นบทสรุปองค์ความรู้ที่ได้จากการทำวิจัยตามวิธีการแบบอุปนัย (Inductive)

2.2 การนำเสนอผลการวิจัย

ผลการวิจัยในครั้งนี้ คือ กระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญ (ฉบับสมบูรณ์) และการปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติของครูปฐมวัย ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ตรวจสอบซ้ำ เพื่อยืนยันผลสรุปจากการวิจัย และนำเสนอข้อมูลในลักษณะเชิงพรรณนา ซึ่งจะนำเสนอในบทที่ 4 และ 5 ตามลำดับ ดังนี้

บทที่ 4 นำเสนอผลการวิจัย คือ กระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญ (ฉบับสมบูรณ์)

บทที่ 5 นำเสนอผลการวิจัย คือ การปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติของครูปฐมวัย โดยแบ่งการนำเสนอเป็นสองตอน คือ ตอนแรก เป็นสภาพบริบทของสถานศึกษา และตอนที่ 2 เป็นการปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติของครูกรณีศึกษา พร้อมทั้งการปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติของกลุ่ม

บทที่ 4

ผลการวิจัย : กระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็ก อย่างไคร์ครวญ (ฉบับสมบูรณ์)

การดำเนินการศึกษาและพัฒนากระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างไคร์ครวญ ได้ผ่านขั้นตอนของการศึกษา พัฒนา และปรับปรุงกระบวนการจัดการเรียนรู้ฯ ภายในเวลา 1 ปี 6 เดือน ผู้วิจัยได้สรุปองค์ความรู้ที่เกิดขึ้น เป็นกระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างไคร์ครวญ เพื่อปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติของครูปฐมวัย (ฉบับสมบูรณ์) ประกอบด้วย

1. บทนำ
2. แนวคิดและหลักการของกระบวนการจัดการเรียนรู้ฯ
3. วัตถุประสงค์ของกระบวนการจัดการเรียนรู้ฯ
4. เงื่อนไขของกระบวนการจัดการเรียนรู้ฯ
5. ความรู้พื้นฐานของกระบวนการจัดการเรียนรู้ฯ
6. ยุทธศาสตร์ที่ใช้ในกระบวนการจัดการเรียนรู้ฯ
7. ขั้นตอนการดำเนินกระบวนการจัดการเรียนรู้ฯ
8. แนวทางการประเมินผลกระบวนการจัดการเรียนรู้ฯ
9. แนวทางการนำกระบวนการจัดการเรียนรู้ฯ ไปใช้
10. บทสรุป

องค์ประกอบทั้ง 10 ประการข้างต้น มีสาระสำคัญ ดังต่อไปนี้

1. บทนำ

ความคิดของการพัฒนาครูในกระบวนการจัดการเรียนรู้ฉบับนี้ ตั้งอยู่บนฐานความรู้ของการพัฒนามนุษย์ที่เชื่อในความจริงที่อยู่ภายในตนของผู้เรียน จึงมุ่งพัฒนาภายในจิตใจของผู้เรียน บนความเข้าใจความแตกต่างของมนุษย์ที่มีพลังชีวิตที่สะท้อนออกมาสู่ลักษณะและบุคลิกภาพที่แตกต่างกัน โดยการบูรณาการองค์ความรู้ที่มีรากฐานที่มาจากพุทธศาสนาเข้าสู่การปฏิบัติงานครู มุ่งพัฒนาครูโดยใช้งานการอบรมเลี้ยงดูเด็กเป็นการฝึกฝนตนเองให้เข้าใจธรรมชาติ เพื่อให้สามารถก้าวข้ามพ้นความรู้ในระดับที่เกิดจากการใช้การคิด(สมอง) หรือปรีชาญาณไปสู่ความรู้ในระดับที่รู้ได้ด้วยใจที่เกิดสมาธิ ซึ่งเป็นความรู้ที่ผู้วิจัยเชื่อว่า มีอยู่ในตัวมนุษย์ทุกคน และจะเกิดขึ้นได้เมื่อผู้เรียนมีใจที่ว่าง เป็นสมาธิ องค์ความรู้ที่เกิดขึ้นกับครูจะสามารถช่วยให้ครู

ตระหนัก และปล่อยวางประสบการณ์เดิมหรือกรอบความคิดที่ตนยึดอยู่ลง เกิดการปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติของตนเองได้

2. แนวคิดและหลักการของกระบวนการจัดการเรียนรู้ฯ

การจัดกระบวนการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างไคร่ครวญนี้ ยึดแนวคิดและหลักการพื้นฐานสำคัญในการดำเนินการ ได้แก่

1.1 แนวคิด

1) แนวคิดการศึกษาอย่างไคร่ครวญ

การเรียนรู้ภายในที่รู้จักและพัฒนาจิตของตนเองให้สูงขึ้น รับรู้ปัจจุบันขณะ เกิดความสงบ เข้าถึงความจริง ไร้อคติ เกิดความเป็นอิสระ เมตตา พร้อมทั้งเข้าใจธรรมชาติพื้นฐานของมนุษย์ เคารพศักยภาพของตนเองและผู้อื่น โดยทำได้ใน 3 ลักษณะ คือ 1) การฟังอย่างลึกซึ้ง (deep Listening) 2) น้อมสัจใจอย่างไคร่ครวญ (contemplation) 3) การปฏิบัติภาวนา (meditation)

กระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างไคร่ครวญ ได้บูรณาการการศึกษาอย่างไคร่ครวญเข้าสู่การศึกษาเด็กซึ่งเป็นงานของครู เป็นการพัฒนาภายในจิตของครูโดยเริ่มจากการพัฒนาครูให้มีความสามารถในการไคร่ครวญ การรับรู้ปัจจุบันขณะอย่างลึกซึ้ง พัฒนาความสงบในจิตใจ ผ่านประสบการณ์ของการปฏิบัติธรรม ฝึกสมาธิ และกิจกรรมฝึกสติ พร้อมไปกับการศึกษาเด็กในวิถีชีวิตการทำงาน ในขณะเดียวกันกับการศึกษาเด็กครูจะต้องศึกษาจิตของตนเองไปพร้อมกันด้วย เพื่อให้ครูได้รับรู้เด็กและรับรู้ตนเองอย่างเห็นตามจริง ไร้อคติ การปรุงแต่ง

2) แนวคิดการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง

มนุษย์มีการเรียนรู้ตลอดชีวิต การเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง คือ การเรียนรู้ที่ไปเปลี่ยนแปลงตัวบุคคลในระดับลึก ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงในระดับที่มากกว่าการเปลี่ยนพฤติกรรมหรือการเพิ่มปริมาณของความรู้ เป็นการเปลี่ยนในเชิงการให้ความหมายของบุคคลที่มีต่อสิ่งนั้นๆ ใหม่ เกิดขึ้นเมื่อบุคคลเปลี่ยนแปลงซึ่งไม่ใช่การเปลี่ยนพฤติกรรมหรือความรู้สึก แต่เป็นการเปลี่ยนการรู้ เป็นการเปลี่ยนในระดับที่ลึกไปถึงค่านิยม เจตคติ และความเข้าใจ ประกอบด้วยกระบวนการที่เกิดขึ้นในตัวบุคคล 3 ขั้นตอน คือ 1) การรับประสบการณ์ใหม่ 2) การจดจำ และ 3) การคิดสะท้อนวิพากษ์

กระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างไคร่ครวญให้ความสำคัญกับครูในฐานะผู้เรียนรู้ที่มีศักยภาพในการสร้างความรู้ด้วยตนเอง ผ่านประสบการณ์ที่กระตุ้น ส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ที่ลุ่มลึก ในบรรยากาศที่ผ่อนคลาย เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน

กิจกรรมการเรียนรู้ประกอบด้วยกิจกรรมเพื่อพัฒนาภายในตนเอง และกิจกรรมเพื่อการคิดสะท้อน
วิพากษ์ประสบการณ์เดิมและประสบการณ์ใหม่

1.2 หลักการ

กระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญ เพื่อ
ปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติของครูปฐมวัย มีหลักการสำคัญ 3 ประการ ดังนี้

1) กระบวนการจัดการเรียนรู้นี้เป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้
ภายในตนของครูเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาจิตวิญญาณของครูอย่างต่อเนื่อง ไม่สิ้นสุด
ส่งผลให้การปฏิบัติงานในวิชาชีพของครูมีประสิทธิภาพมากขึ้น

2) กระบวนการจัดการเรียนรู้ทำให้ครูรู้ตัวเอง รู้เท่าทันปัจจุบัน มีสติ จะส่งผล
ให้ครูสามารถรับรู้เด็กได้อย่างเป็นธรรมชาติตามจริง ทำให้ครูสามารถปรับเปลี่ยนมุมมองและ
การปฏิบัติของตนกับเด็กได้อย่างถูกต้อง

3) กระบวนการจัดการเรียนรู้นี้เป็นกระบวนการที่ผู้จัดกระบวนการหาวิธีการ
เพื่อกระตุ้นให้ครูเกิดความสามารถในการใคร่ครวญ เพื่อให้ครูสามารถรู้ตัวเอง รับรู้ปัจจุบัน และ
เชื่อมโยงกับการรับรู้เด็กตามจริง ส่งผลถึงการปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติให้สอดคล้องกับ
การรับรู้ใหม่ที่เกิดขึ้น

3. วัตถุประสงค์ของกระบวนการจัดการเรียนรู้

เพื่อให้ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาครูใช้เป็นแนวทางในการจัดกระบวนการจัดการ
เรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญให้กับครูปฐมวัย เพื่อให้ครูเกิดการปรับเปลี่ยน
มุมมองและการปฏิบัติที่มีต่อเด็ก ต่อตนเอง และต่อผู้อื่นได้

4. เงื่อนไขของกระบวนการจัดการเรียนรู้

กระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญ เป็น
กระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาภายในของครู ซึ่งเป็นเรื่องที่ใช้เวลานาน และอาศัยความเป็น
ชุมชนในการช่วยให้เกิดการเรียนรู้ ดังนั้นครูที่เข้าร่วมกระบวนการจัดการเรียนรู้ จึงต้องเข้าร่วม
ด้วยความสมัครใจ

5. ความรู้พื้นฐานของกระบวนการจัดการเรียนรู้

ความรู้ที่เกี่ยวข้องและใช้ในกระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญ สามารถปรับเปลี่ยนได้ ภายใต้กรอบใหญ่ของความรู้ ต่อไปนี้

1. ความเข้าใจคุณค่าของการศึกษาที่แท้จริง

การศึกษาเป็นกระบวนการพัฒนา เตรียมคนให้เข้าใจชีวิต เป็นการเรียนรู้ที่ทำให้คนเป็นอิสระจากกรอบที่สร้างไว้ การมองเข้าไปในชีวิต เรียนรู้จากเรื่องราว ประสบการณ์ที่ผ่านมา ทั้งที่ประสบความสำเร็จและล้มเหลว ช่วยให้คนค้นพบความหมายของชีวิตที่แท้จริง เด็กเป็นมนุษย์ผู้มีศักยภาพเต็มเปี่ยม ทั้งด้านกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และสติปัญญา สามารถพัฒนาได้ ครูเป็นผู้พัฒนาเด็กให้เกิดการเรียนรู้ มีมุมมองการมองเด็กอย่างเห็นคุณค่าความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกัน เห็นความเป็นปัจเจก ให้เกียรติ เสมอภาค ยอมรับ ให้โอกาสให้เด็กพัฒนาได้ และเมื่อการปฏิบัติธรรม คือ การทำหน้าที่ การทำหน้าที่ครูให้สมบูรณ์คือการปฏิบัติธรรม โดยการปฏิบัติภาวนากับการทำงานกับเด็ก ในวิถีการทำงานปกติของครู การตระหนักรู้ในตนเอง การรู้ตัว มีสติ กำกับการกระทำของตน ช่วยให้ครูมีปฏิสัมพันธ์กับเด็กได้อย่างเป็นปัจจุบัน มีคุณภาพ สัมผัสความจริง และธรรมชาติในตัวเด็กได้

2. ความเข้าใจตนเองและผู้อื่น

ทฤษฎีบุคลิกภาพ เป็นความรู้ที่อธิบายลักษณะบุคลิกภาพของมนุษย์ ซึ่งบุคคลสามารถรู้ได้จากการเฝ้าสังเกตและใส่ใจตนเอง การเฝ้ามองการเปลี่ยนแปลงของใจ เมื่อมีความนึกเกิดสติ จะสามารถรับรู้อารมณ์และความคิดที่เกิดขึ้นในตัวเราได้ การรู้จักและเข้าใจตนเองและผู้อื่นเพื่อให้เกิดการยอมรับ และเฝ้าศึกษา สังเกต และหลุดจากกรอบเดิมที่เป็นหรือไม่ทุกซำกับลักษณะนั้น

6. ยุทธศาสตร์ที่ใช้ในกระบวนการจัดการเรียนรู้

ยุทธศาสตร์ที่ใช้ในกระบวนการจัดการเรียนรู้ตลอดทุกขั้นตอนของกระบวนการประกอบด้วย 2 ยุทธศาสตร์ ดังนี้

6.1 ยุทธศาสตร์การปฏิบัติร่วมกันในสถานการณ์จริง เป็นยุทธศาสตร์ที่ใช้ในระดับกลุ่ม หมายถึง การดำเนินการโดยการลงมือปฏิบัติอย่างบูรณาการเข้าสู่วิถีชีวิตการทำงานของครู โดยใช้สถานการณ์จริงของชั้นเรียน โรงเรียน รวมถึงการปฏิบัติกับเด็กที่ครูดูแลรับผิดชอบในสถานการณ์ปัญหาจริง

6.2 ยุทธศาสตร์การเสริมพลังให้กับครู เป็นยุทธศาสตร์ที่ใช้กับครูเป็นรายบุคคล หมายถึง การดำเนินการโดยอาศัยความเข้าใจในธรรมชาติการเรียนรู้ ความเป็นปัจเจก และปัจจัยต่างๆ ที่เข้ามากระทบกับการดำเนินชีวิตของครูแต่ละคน เพื่อหาช่องทางในการเสริมแรง สนับสนุน หรือการกระตุ้นที่เหมาะสม สอดคล้องกับลักษณะและความต้องการของครูแต่ละคน ใน

การสร้างให้เกิดพลัง ความกระตือรือร้น และสามารถฝึกฝนตนเองด้วยวิธีการที่สอดคล้องกับความถนัด และลักษณะเฉพาะของตนได้ ยุทธศาสตร์นี้ประกอบด้วยการทำงานกับครูที่มีลักษณะแตกต่างกัน 3 แบบ ได้แก่

1) ครูที่ถนัดใช้ความรู้สึก มีลักษณะไวต่ออารมณ์ความรู้สึกของผู้อื่น สังเกตและใส่ใจต่อความรู้สึกของผู้อื่นที่มีต่อตนเอง พื้นอารมณ์คือ ความกังวล ผู้จัดกระบวนการใช้การส่งเสริมความมั่นใจในการปฏิบัติ ให้ครูในแบบนี้ โดยเปิดโอกาสให้แสดงความรู้สึกผ่านกิจกรรมรูปแบบต่างๆ เช่น สนทนาเขียนงานศิลปะ พร้อมรับฟังการถ่ายทอดความรู้สึกโดยไม่ตัดสิน

2) ครูที่เป็นนักปฏิบัติ มีลักษณะของมุ่งมั่น ไวต่อการรับรู้ทางกาย และเป็นนักปฏิบัติ พื้นอารมณ์คือ ความโกรธ มุ่งปฏิบัติโดยขาดการหยุดตั้งสติ หรือขาดการรับรู้ความรู้สึกของตนเองและผู้อื่น ผู้จัดกระบวนการใช้วิธีการเป็นผู้กระตุ้นเตือนให้ครูแบบนี้ได้หยุดคิด ตระหนักเฝ้าดูใจของตนเอง และหยุดทบทวนตนเองอย่างสม่ำเสมอ ผ่านการตั้งคำถาม การเล่าประสบการณ์ สะท้อนความรู้สึกของตนเอง

3) ครูที่ยึดมั่นกับความคิดของตนเอง มีลักษณะปฏิสัมพันธ์กับโลกภายนอกผ่านความคิด สนใจเรื่องข้อมูลข่าวสาร ซอบวิเคราะห์พิจารณาเหตุผลด้วยความคิด ไม่ค่อยใส่ใจอารมณ์ความรู้สึกของตนเองและผู้อื่นมากนัก พื้นอารมณ์คือ ความกลัว มีแนวโน้มเก็บตัว ปกป้องตนเองจากการถูกคุกคาม สำหรับครูแบบนี้มีความยากลำบากในการเข้าถึง ผู้จัดกระบวนการควรพยายามสร้างความไว้วางใจ เพื่อให้เกิดการยอมรับ และสื่อให้เห็นถึงประโยชน์ของการพัฒนาที่จะเกิดขึ้น รวมทั้งผู้จัดกระบวนการควรพัฒนาตนเองด้วยการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างของการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดศรัทธาขึ้น

7. ขั้นตอนการดำเนินการกระบวนการจัดการเรียนรู้

การดำเนินการกระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญ เพื่อปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติของครูปฐมวัย ประกอบด้วย 4 ขั้นตอนหลัก คือ ขั้นที่ 1 การเปิดใจรับรู้ ยอมรับตนเองและผู้อื่น ขั้นที่ 2 การพัฒนาภายในตนเอง ขั้นที่ 3 การบูรณาการเข้าสู่วิถีชีวิตการทำงาน และขั้นที่ 4 การสะท้อนการเรียนรู้ มีรายละเอียดของขั้นตอนดังนี้

ขั้นที่ 1 การเปิดใจรับรู้ ยอมรับตนเองและผู้อื่น

เป็นขั้นที่ผู้เข้าร่วมกระบวนการจัดการเรียนรู้ทำความเข้าใจตนเองและผู้อื่น และสร้างสัมพันธภาพระหว่างผู้จัดกระบวนการกับครู ระหว่างครูด้วยกัน พร้อมการเปิดใจรับรู้ได้กตามธรรมชาติ

กิจกรรมในขั้นตอนนี้ คือ

1) การเล่าอัตชีวประวัติ

ผู้จัดกระบวนการจัดกิจกรรมให้ครูแต่ละคนเล่าอัตชีวประวัติ โดยแบ่งการเล่าเป็น 3 ช่วงอายุ ช่วงละ 7 ปีของชีวิต โดยจัดให้มีการเล่าครั้งละ 1 ช่วงชีวิต และดำเนินไปอย่างต่อเนื่องจนถึงวัยปัจจุบันของครู เป็นขั้นที่ครูทำความเข้าใจตนเองและผู้อื่น โดยการเปิดใจเรื่องราว ประสบการณ์ชีวิตของตนเองให้ผู้อื่นรับรู้ พร้อมทั้งรับฟังประสบการณ์ชีวิตของกลุ่ม เป็นการเปิดพื้นที่ภายในใจของครูให้มองเห็น และทบทวนตนเอง เพื่อศึกษาพัฒนาการและทำความเข้าใจถึงความหมายในชีวิตของบุคคล มีการตั้งคำถามเป็นแนวทางให้ย้อนคิดทบทวนถึงเรื่องราวในอดีต และแลกเปลี่ยนเรื่องราวของตนกับกลุ่ม

วิธีการที่ใช้ประกอบการเล่าอัตชีวประวัติ คือ การสนทนาตามแนวทางของสุนทรียสนทนา เป็นการสนทนากลุ่มผ่านการฟังอย่างสงบ ไม่ได้แย้งและรีบตัดสินใจ ผู้จัดกระบวนการใช้การตั้งคำถามเกี่ยวกับเด็กที่ครูสังเกต เพื่อเริ่มต้นการสนทนาและปล่อยให้การสนทนาลื่นไหลไปตามธรรมชาติของกลุ่ม ภายใต้ความเข้าใจตรงกันในกฎกติกาของสุนทรียสนทนาซึ่งผู้จัดกระบวนการอธิบายในช่วงต้นของการเริ่มสนทนา กิจกรรมที่จัดเป็นการสนทนาแสดงความคิดเห็น หรือแลกเปลี่ยนประสบการณ์ของตน ผู้จัดกระบวนการจัดสรรเวลาให้ครูทุกคนมีโอกาสในการแลกเปลี่ยน โดยไม่ยึดครองเวทินานเกินไป หรือมีบรรยากาศของการโน้มน้ำหนักการขัดแย้ง

2) กิจกรรม การให้ความรู้เกี่ยวกับแนวคิดในการพัฒนาเด็ก

ผู้จัดกระบวนการจัดให้ครูได้รับความรู้ แนวคิดเกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูเด็ก ด้วยวิธีการหลากหลาย เช่น การชมวิดีโอทัศน์ การฟังบรรยายจากนักการศึกษา เป็นการจุดประกายความคิด มุมมองของครูในการเข้าใจธรรมชาติ และพัฒนาการของเด็ก ภายหลังจากได้รับความรู้ ครูได้สะท้อนความรู้ แนวคิดที่ได้ผ่านกลุ่มครูด้วยกันด้วยวิธีการสุนทรียสนทนา

ขั้นที่ 2 การพัฒนาภายในตนเอง

เป็นขั้นที่ผู้จัดกระบวนการจัดการเรียนรู้ให้ครูได้พัฒนาการใช้ประสาทสัมผัสของตนเพื่อการรับรู้ธรรมชาติ ความจริง อย่างลึกซึ้ง จดจ่อ และตั้งใจ เพื่อให้เกิดสติ รับรู้ปัจจุบันตามจริงอย่างปราศจากอคติ นำไปสู่การลดตัวตน คลายการยึดมั่นถือมั่น เข้าใจเหตุของการเกิดแห่งทุกข์และ เกิดความว่าง โดยผ่านกิจกรรม 4 ลักษณะ ดังนี้

1) กิจกรรม การรับรู้ธรรมชาติรอบตัวอย่างลึกซึ้ง

ขั้นแรกของกิจกรรมผู้จัดกระบวนการสร้างบรรยากาศของความสงบให้เกิดขึ้น โดยการเปิดเพลงเบาๆ ให้ครูผ่อนคลายตนเองโดยการนั่งสงบเงียบ ในบรรยากาศท่ามกลางธรรมชาติในสวน ที่ผ่อนคลาย สงบ จัดอิริยาบถในท่าที่สบาย ต่อมาครูใช้ประสาทสัมผัส

ของตนสัมผัสกับธรรมชาติ ทั้งการฟังเสียงที่เกิดขึ้นในธรรมชาติเช่น เสียงลม เสียงนก เสียงใบไม้ กระพอกัน การเฝ้ามองพิจารณารายละเอียดในธรรมชาติ เช่น ลายใบไม้ ดอกไม้ และการสัมผัสสัมผัสทางร่างกาย เช่น ความรู้สึกของลมที่กระทบผิวกาย

2) กิจกรรม ระบายสีน้ำกับความรู้สึก

เป็นการทำงานที่เกี่ยวกับความซาบซึ้ง ความรู้สึกที่เกิดขึ้นจากการรับรู้ ความงามและคุณค่า ศิลปะช่วยพัฒนาความสามารถในการสร้างสรรค์ของมนุษย์ ทำให้เกิดการ พัฒนาตัวตนภายในให้สูงขึ้น เกิดการกระทำที่ซื่อลงและสร้างให้เกิดแรงบันดาลใจในการตีความ และถ่ายทอดประสบการณ์ เป็นการทำงานกับอารมณ์ความรู้สึกภายใต้สภาวะที่ใจเป็นสมาธิ ช่วย เสริมสร้างความผ่อนคลาย พัฒนาความละเอียดอ่อนในการสังเกตของครู เชื่อมโยงความคิดฝันและ ความจริง

ผู้จัดกระบวนการจัดให้ครูได้ทำงานในบรรยากาศที่สบาย งดงาม ทั้ง ในและนอกห้องเรียน ในบรรยากาศท่ามกลางธรรมชาติ และเสียงเพลงบรรเลงคลอเบาๆ ขณะทำ กิจกรรมครูได้ทำงานศิลปะโดยการระบายสีน้ำตามความรู้สึกของตนเอง ในภาวะที่ครูฝึกใจตนเอง ให้นิ่ง จดจ่ออยู่กับปลายพู่กัน เมื่อเสร็จงาน ครูสะท้อนความรู้สึกของตนเองของทำงาน กับกลุ่ม

3) กิจกรรม ฟังธรรมและปฏิบัติภาวนา

ผู้จัดกระบวนการจัดให้ครูได้ไปฟังธรรม จากผู้ปฏิบัติธรรมที่ธรรม สถาน ท่านเป็นผู้ทำงานกับเด็กโดยเชื่อมโยงธรรมะเข้าสู่วิถีการทำงาน ครูได้รับองค์ความรู้ทาง ธรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำงานกับเด็ก และจัดให้ครูปฏิบัติธรรมในบรรยากาศสงบ งดงาม เรียนรู้ การฝึกจิต การอยู่กับลมหายใจที่เป็นปัจจุบัน การฝึกสมาธิ ทั้งการนั่ง และการเดิน เป็นการพัฒนา จิตให้เป็นสุข สงบ แน่วแน่ มุ่งไปที่สิ่งที่คิด พูด และการกระทำ เรียนรู้การฝึกจิต การอยู่กับลม หายใจที่เป็นปัจจุบัน การฝึกปฏิบัติสมาธิมีทั้งการนั่ง และการเดิน กิจกรรมการฝึกปฏิบัติสมาธินี้ครู สามารถเลือกใช้ให้เหมาะกับบุคลิกของตนเอง และนำไปฝึกอย่างสม่ำเสมอในชีวิตจริง เช่น การ ทำสมาธิก่อนเริ่มชั้นเรียนในเช้าวันใหม่

4) กิจกรรม จัดดอกไม้-จัดใจ

การจัดดอกไม้ที่ดูเหมือนว่า จัดดอกไม้ให้เป็นอย่างไรเรา แต่จริงแล้ว ดอกไม้จัดใจเราให้กลับสู่ปัจจุบันขณะ บางครั้งคนจัดดอกไม้ตามกิเลส แต่ดอกไม้จัดคนโดยไม่มี กิเลส การฝึกคนให้จัดดอกไม้ เพื่อที่จะให้ดอกไม้จัดใจคน

การจัดดอกไม้เป็นการทำงานที่เชื่อมโยงการรับรู้ใจตนเอง การรับรู้ ธรรมชาติ การยอมรับความจริง ความงามที่เกิดขึ้นในใจ และพัฒนาความละเอียดอ่อนของ ความรู้สึกภายใน เรียนรู้ที่จะอ่อนน้อม ยอมรับ เพราะดอกไม้เป็นสิ่งที่ธรรมชาติสร้างขึ้น ไม่ สามารถเป็นดั่งที่ใจเราคาดหวังได้ แม้จะพยายามจัดอย่างไร คนจัดจึงต้องเรียนรู้ที่จะกลับมาดูใจ

ตัวเองว่า ตนสามารถ “ยอมรับ” ธรรมชาตินั้นได้หรือไม่ เช่นเดียวกับการสอนเด็ก เด็กเป็นธรรมชาติที่ครูไม่สามารถจัดสรรให้เป็นได้ตั้งใจ ความแตกต่าง ความเป็นปัจเจก ทำให้เด็กมีลักษณะเฉพาะของตน ครูจึงต้องเรียนรู้ที่จะ “ยอมรับ” ความเป็นเด็กของเขาด้วย กิจกรรมที่ทำคือ การจัดดอกไม้ ร้อยมาลัย เพื่อบูชาพระ หรือสร้างบรรยากาศที่งดงามในชั้นเรียน

ผู้จัดกระบวนการจัดให้ครูได้ผ่อนคลายตนเองก่อนการจัด ทำใจให้หนึ่งสงบ เป็นสมาธิ ด้วยการฟังเพลงบรรเลงเบาๆ พร้อมการนั่งสมาธิสั้นๆ และเริ่มเลือกดอกไม้ สถานที่จัด และภาชนะใส่ดอกไม้ พิจารณาดอกไม้ประกอบกับภาชนะ และตำแหน่งที่ต้องการจัดดอกไม้อย่างใคร่ครวญ จนตัดสินใจวางตำแหน่งของดอกไม้ตามที่ใจตนเองต้องการ หลังจากนั้น ฝึการพิจารณาดอกไม้ที่จัดอย่างลึกซึ้ง พร้อมสังเกตุใจ และความรู้สึกของตนเอง ในการยอมรับ ขึ้นชมดอกไม้ที่จัดนั้น

5) กิจกรรม เย็บปักถักร้อย

ผู้จัดกระบวนการจัดให้ครูได้ทำงานเย็บปักถักร้อย เป็นงานที่พัฒนาการฝึกสติของครูให้จดจ่อกับการทำงาน ผ่านฝีมือนที่เย็บทุกครั้ง บรรยากาศของการทำงานเป็นไปอย่างผ่อนคลาย สงบ ในขณะที่ทำงาน ครูเฝ้าสังเกตุใจของตนเองไปด้วยว่า เมื่อใจตนเองนิ่ง มีสติรับรู้การเย็บทุกครั้ง ฝีมือนที่เย็บออกมาเป็นเช่นไร ความงามของชิ้นงานเป็นภาพสะท้อนใจของผู้เย็บ งานที่เย็บเป็นงานที่นำมาใช้ได้ชั้นเรียน สามารถสื่อถึงความตั้งใจของครูที่จะทำสิ่งต่างๆ เพื่อเด็ก เช่น ตุ๊กตาผ้า ผ้าปูโต๊ะ

6) กิจกรรม โยคะ

ผู้จัดกระบวนการจัดให้ครูได้ฝึกร่างกายพร้อมกับการฝึกควบคุมจิตใจ เป็นการบริหารกาย ลมหายใจ และการผ่อนคลาย ด้วยการท่าทางเลียนแบบสัตว์และธรรมชาติต่างๆ ช่วยให้จิตของกายให้กลับมาสู่สภาวะจิตใจที่สงบ ความตื่นตัว ผ่อนคลาย และตื่นตัวอยู่เสมอ นอกจากนี้ยังเป็น การเตรียมพร้อมสำหรับการทำสมาธิ และสร้างความแข็งแกร่งจาก “ภายใน” ตนเอง

ขั้นที่ 3 การศึกษาเด็ก

เป็นขั้นที่ครูบูรณาการการใคร่ครวญทั้งหมดเข้าสู่วิถีชีวิตการทำงานจริง คือ การศึกษาเด็กเริ่มต้นจากการเลือกเด็กที่จะศึกษา เด็กที่เลือกมามีความพิเศษ ต่อความรู้สึกบางอย่างที่ต้องการค้นหา โดนใจ มีสิ่งที่ยากค้นหาคำตอบในเด็กคนนั้น การสังเกตุเริ่มจากการมองเด็กในขณะที่อยู่ในชั้นเรียนด้วยใจที่นิ่ง ในขณะที่เดียวกับที่ศึกษาเด็กครูต้องศึกษาใจตนเอง รับรู้ใจและความรู้สึกตนเองไปพร้อมกัน หลังการสอนในแต่ละวัน ก่อนนอนครูระลึกภาพเด็กให้เกิดขึ้นในใจ ทำอย่างสม่ำเสมอ อย่างวางใจ ไม่เคร่งเครียด ไม่เพ่ง ไม่เค้นให้ออก ปล่อยใจให้ว่าง ปล่อย

วางเหตุผล ความคิด ความรู้ที่เข้ามาบดบังภาพของเด็กออกไป จนเมื่อสิ่งสมจนถึงเวลาหนึ่ง จะเห็นภาพเด็กที่ชัดขึ้นมา ความรู้ ความชัดจะเกิดขึ้น โดยที่ไม่รู้ตัว ปฏิบัติเช่นนี้อย่างสม่ำเสมอ

ระหว่างการศึกษาเด็กครูนำกรณีศึกษาของเด็กเข้าสู่การสนทนากับกลุ่ม กิจกรรมที่จัดในชั้นตอนนี้ มีดังนี้

1) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับกลุ่ม

ผู้จัดกระบวนการจัดให้ครูได้มีการประชุมกลุ่มสัปดาห์ละ 1 ครั้ง เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลของเด็ก ถ่ายทอดภาพการสังเกตเด็กที่ครูเห็นสู่กลุ่ม ในขณะที่เดียวกันครูในกลุ่ม ช่วยมอง สังเกต และเสนอภาพของเด็กที่สังเกตชัดเจนขึ้น เทคนิคที่ใช้ในการประชุมกลุ่ม คือ สุนทรียสนทนา

ก่อนการเริ่มการสนทนาทุกครั้ง ผู้จัดกระบวนการจัดบรรยากาศเตรียมความพร้อมให้กับครูด้วยกิจกรรมพัฒนาตนเอง โดยใช้เวลานั้น ๆ ด้วยกิจกรรมต่างๆ เช่น โยคะ สมาธิ ระบายสีน้ำ ฟังเพลงบรรเลงในอิริยาบถที่ผ่อนคลาย

2) การเรียนรู้กับชุมชนแห่งการปฏิบัติภาวนา

ผู้จัดกระบวนการควรจัดให้ครูได้มีโอกาสเข้าเรียนรู้กับชุมชนที่จัดการศึกษาสำหรับเด็กปฐมวัยที่มีการปฏิบัติภาวนากับการทำงานกับเด็ก เป็นการเรียนรู้กับครูต้นแบบที่มีการทำงานกับเด็กพร้อมกับการมีสติกับกับกายและใจของตนเองขณะทำงาน ครูได้มีโอกาสเฝ้าสังเกตเด็กพร้อมการสังเกตใจ ความรู้สึก และอารมณ์ของตนไปพร้อมกัน

3) การปรับเปลี่ยนการจัดการเรียนการสอน

ผู้จัดกระบวนการจัดสถานการณ์ของการจัดการเรียนการสอนให้ครูและเด็กทุกห้องได้เรียนรู้ร่วมกัน เช่น การจัดชั้นเรียนแบบคละอายุ ในช่วงของการปรับเปลี่ยนการจัดการเรียนการสอน ครูได้เรียนรู้การทำงานร่วมกับเพื่อนครู การสังเกตเด็กต่างอายุที่มีความแตกต่างทางพัฒนาการ การปรับตนเอง ทั้งด้านมุมมองความคิด และการปฏิบัติที่มีต่อเด็กและเพื่อนครู ในทุกสัปดาห์ของการปรับชั้นเรียนร่วมกัน ครูได้มีโอกาสประชุมกลุ่มสัปดาห์ละ 1 ครั้ง เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้สึก ความคิด และมุมมองของตนต่อกลุ่ม โดยใช้วิธีการสุนทรียสนทนา

ขั้นที่ 4 การสะท้อนการเรียนรู้

เป็นการคิดสะท้อนนิพากษ์ประสบการณ์เดิมใหม่และประสบการณ์ใหม่ เพื่อสร้างแบบแผนของความคิดขึ้นมาใหม่ เรื่องราวที่ใช้ในการการสะท้อนนิพากษ์เป็นเรื่องราว กระบวนการจัดการเรียนรู้ที่ได้ปฏิบัติ และมุมมองและการปฏิบัติของครูที่มีต่อเด็ก ต่อตนเอง และต่อผู้อื่น กิจกรรมที่จัดในชั้นตอนนี้ มีดังนี้

1) กิจกรรม สะท้อนการเรียนรู้กับกลุ่ม

ผู้จัดกระบวนการจัดการประชุมกลุ่มด้วยวิธีสุนทรียสนทนา ให้ครูได้มีโอกาสสะท้อนการเรียนรู้ของตนเองที่เกิดขึ้น ในแง่มุมของการปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติของตนเองที่มีต่อเด็ก ต่อตนเอง และต่อผู้อื่น

2) กิจกรรม การเขียนบันทึกการเรียนรู้

ผู้จัดกระบวนการจัดให้ครูได้ใช้เวลาส่วนตัวในการระลึก ตระหนักถึง มุมมอง ความคิด ความรู้สึก การกระทำ และประสบการณ์ของตนเองที่มีต่อเรื่องราวที่ผ่านมาในชีวิต ทั้งเรื่องส่วนตัว และเรื่องงาน และถ่ายทอดผ่านงานเขียนบันทึก แล้วนำมาทบทวนการเรียนรู้ของตนเองตลอดเวลาของกระบวนการที่ผ่านมา พร้อมจัดเวลาให้ครูได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็นต่อการเรียนรู้ของตน

กิจกรรมในกระบวนการจัดการเรียนรู้ทุกชั้นตอนได้เชื่อมโยงสู่การศึกษาของชีวิต ทั้ง 3 ส่วน คือ ความรู้ วิชาชีพ และจิตวิญญาณ ดังแสดงในตารางที่ 5 ดังนี้

**ตารางที่ 5 ความเชื่อมโยงของกิจกรรมในกระบวนการจัดการเรียนรู้กับการศึกษา
ของชีวิต**

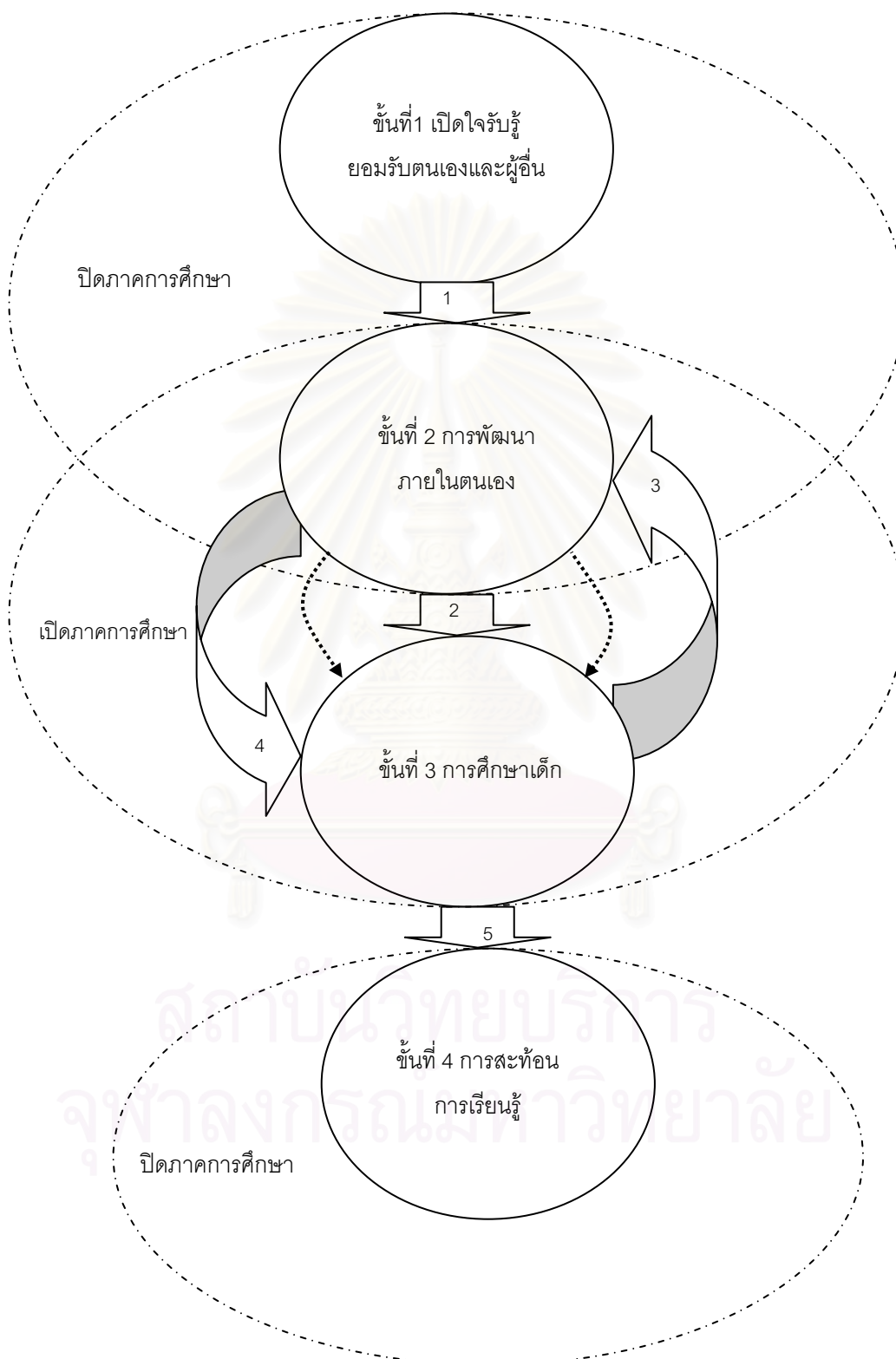
ภาคความรู้	ภาควิชาชีพ	ภาคจิตวิญญาณ
1) การเล่าอัตชีวประวัติ	1) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับกลุ่ม	1) กิจกรรม การรับรู้ธรรมชาติรอบตัวอย่างลึกซึ้ง
2) กิจกรรม การให้ความรู้เกี่ยวกับแนวคิดในการพัฒนาเด็ก	2) การเรียนรู้กับชุมชนแห่งการปฏิบัติภาวนา	2) กิจกรรม ระบายสีน้ำกับความรู้สึก
3) กิจกรรม การฝึกอบรม	3) การปรับเปลี่ยนการจัดการเรียนการสอน	3) กิจกรรม พังธรรมและปฏิบัติภาวนา
		4) กิจกรรม จัดดอกไม้-จัดใจ
		5) กิจกรรม เย็บปักถักร้อย
		6) กิจกรรม โยคะ การทำสมาธิ และสร้างความแข็งแกร่งจาก "ภายใน" ตนเอง
		7) กิจกรรม สะท้อนการเรียนรู้กับกลุ่ม
		8) กิจกรรม การเขียนบันทึกการเรียนรู้

ช่วงเวลาในการดำเนินการตามขั้นตอนของกระบวนการจัดการเรียนรู้ ควรจัดตามวงจรการทำงานของครูตามรอบปีการศึกษา ดังนี้

- 1) เริ่มดำเนินกิจกรรมในช่วงปิดภาคการศึกษา โดยเริ่มจากกิจกรรมในขั้นตอนที่ 1 และ 2 ตามลำดับ
 - 2) เมื่อเปิดภาคการศึกษา จัดกิจกรรมในขั้นตอนที่ 3 เนื่องจากเป็นขั้นที่ครูต้องมีการทำงานกับเด็ก ในขณะเดียวกันนั้น ครูยังคงต้องมีการฝึกปฏิบัติการพัฒนาตนเอง ด้วยวิธีการต่างๆ ตามขั้นตอนที่ 2 อยู่อย่างสม่ำเสมอ ซึ่งเป็นการฝึกด้วยตนเอง และผู้จัดกระบวนการสอดแทรกกิจกรรมการพัฒนาภายในตนเองให้ เช่น การจัดเสริมในช่วงเตรียมความพร้อมก่อนเข้าสู่การประชุมกลุ่ม
 - 3) เมื่อปิดภาคการศึกษา ย้อนกลับไปดำเนินการจัดกิจกรรมตามขั้นตอนที่ 2 คือ การพัฒนาภายในตนเอง
 - 4) เมื่อเปิดภาคการศึกษา วนกลับมาจัดกิจกรรมตามขั้นตอนที่ 3 อีกครั้ง พร้อมกับที่ครูยังคงต้องมีการฝึกปฏิบัติการพัฒนาตนเอง ด้วยวิธีการต่างๆ ตามขั้นตอนที่ 2 อยู่อย่างสม่ำเสมอ ซึ่งเป็นการฝึกด้วยตนเอง และผู้จัดกระบวนการสอดแทรกกิจกรรมการพัฒนาภายในตนเองให้ เช่น การจัดเสริมในช่วงเตรียมความพร้อมก่อนเข้าสู่การประชุมกลุ่ม
 - 5) เมื่อปิดภาคการศึกษา ดำเนินการจัดกิจกรรมตามขั้นตอนที่ 4
- สรุปลำดับเวลาการดำเนินการตามกระบวนการจัดกระบวนการเรียนรู้ ดังแสดงในแผนภูมิที่ 4 ดังนี้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนภูมิที่ 4 ลำดับเวลาการดำเนินการตามขั้นตอนการดำเนินการกระบวนการจัดการเรียนรู้

8. แนวทางการประเมินผลกระบวนการจัดการเรียนรู้

ในการประเมินผลการดำเนินการตามกระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิด การศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญ เพื่อปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติของคุณนั้น สามารถ ประเมินผลใน 2 ประเด็น คือ

8.1 กระบวนการจัดการเรียนรู้ เป็นการประเมินจากระหว่างและหลังจัด กระบวนการจัดการเรียนรู้ โดยผู้จัดกระบวนการตั้งคำถามเพื่อให้ครูได้ทบทวนตัวเอง และการ ดำเนินการในกระบวนการแต่ละส่วน ประเมินการดำเนินการและความพึงพอใจ พร้อมทั้ง เสนอแนะแนวทางการปรับและพัฒนาความรู้ สาระ และกิจกรรมเพื่อให้สามารถสนองตอบต่อ ความต้องการและบุคลิกของครูและกลุ่ม

8.2 การปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติของครู ในลำดับแรกผู้วิจัยวิเคราะห์ บุคลิกภาพที่สอดคล้องกับลักษณะและความถนัดในการเรียนรู้ เพื่อให้ทราบความแตกต่างของครู ทั้ง 3 คน ด้วยวิธีการ ให้ครูประเมินตนเอง และวิเคราะห์ข้อมูลจากส่วนอื่นๆ คือ ข้อมูลจากการ สัมภาษณ์ครู การสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องกับครู ข้อมูลจากการสังเกตพฤติกรรมครูของผู้วิจัย และเพื่อนครูด้วยกัน และข้อมูลจากบันทึกการเรียนรู้ของครู จนได้สรุปเป็นคำอธิบายลักษณะ บุคลิกภาพของครูแต่ละคน ต่อมาส่งคำอธิบายดังกล่าวให้ครูแต่ละคนประเมินตนเอง ว่า มี คุณลักษณะตรงตามนั้นหรือไม่

ต่อมาเป็นการประเมินจากข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับมุมมองและการปฏิบัติของครูก่อน และหลังการจัดกระบวนการเรียนรู้ โดยประเมินจากการสังเกตพฤติกรรมของผู้วิจัย การสัมภาษณ์ ครูและบุคคลที่เกี่ยวข้อง ครูเป็นผู้ตรวจสอบและยอมรับการปรับเปลี่ยนของตนเอง และให้การ ยืนยันกับข้อมูลในด้านที่เกี่ยวกับการปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติที่มีต่อเด็ก ตนเอง และผู้อื่น

9. แนวทางการนำกระบวนการจัดการเรียนรู้ไปใช้

การนำการจัดกระบวนการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญไปใช้ ผู้ใช้ควรตระหนักถึงประเด็นต่างๆ ดังนี้

9.1 ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้มีบทบาทหลัก คือ เป็นผู้อำนวยความสะดวก (facilitator) ในการดำเนินการตามกระบวนการจัดการเรียนรู้ จัดหา แนะนำ กิจกรรมการเรียนรู้ สื่อ และแหล่งการเรียนรู้ที่สอดคล้องและเหมาะสมกับกระบวนการและผู้เรียน (ดูตัวอย่างสื่อที่ใช้ ประกอบกระบวนการในภาคผนวก ข)

9.2 ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้เป็นผู้มีบทบาทการเป็นผู้นำในการปฏิบัติตนเป็น แบบอย่าง จำเป็นต้องสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นกับผู้เรียน จึงต้องมีประสบการณ์ในการฝึกปฏิบัติ ตนเองตามแนวทางการศึกษาอย่างใคร่ครวญ ทั้งการฝึกสมาธิ ฝึกการเป็นผู้เฝ้าดูจิตตนเอง ฝึกสติ กำกับการกระทำของตนเอง

9.3 ระยะเวลาและช่วงเวลาของกระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญนี้ สามารถปรับเปลี่ยนได้ ขึ้นอยู่กับวงจรการทำงานของคุณ และสามารถดำเนินการได้อย่างต่อเนื่อง ไม่สิ้นสุด เป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต

9.4 ผู้จัดกระบวนการควรวางใจในผลการเรียนเรียนรู้ที่จะเกิดขึ้น ละวางความคาดหวัง ปล่อยวางอคติ การยึดมั่นในผลสำเร็จ เนื่องจากสิ่งเหล่านั้น อาจไม่สามารถเกิดขึ้นในช่วงเวลาของกระบวนการจัดการเรียนรู้ได้ ขึ้นอยู่กับความเพียรและวินัยของผู้ฝึก

9.5 เพื่อให้เกิดการเชื่อมโยง สอดคล้อง ลดความขัดแย้งและความคับข้องใจที่อาจเกิดขึ้น ควรจัดกระบวนการเรียนรู้โดยการสร้างชุมชนการเรียนรู้ร่วมกันทั้งโรงเรียน

9.6 ผู้จัดกระบวนการควรศึกษาบริบทของชุมชน และผู้เรียนอย่างละเอียด เพื่อการเข้าใจความแตกต่างของผู้เรียนเฉพาะกลุ่ม

10. บทสรุป

กระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญสำหรับครู การศึกษาปฐมวัย เป็นการพัฒนาครูที่ส่งเสริมให้ครูรับรู้ตนเอง มีสติ รู้การกระทำของตนเอง ผ่านการทำงานกับเด็กในชีวิตการทำงานจริง ครูได้พิจารณา ใคร่ครวญ เรื่องราวความรู้ที่เป็นชีวิตของตนและเด็กไปพร้อมกัน การเฝ้ามองเด็กอย่างปราศจากอคติ ด้วยใจที่ตั้งมั่น รู้ตัวเอง รับรู้เด็ก รับรู้ความจริงในปัจจุบัน อย่างมีสติ ใคร่ครวญทั้งในช่วงเวลาสอนและช่วงเวลาอื่นของการดำรงชีวิต เป็นกระบวนการที่ให้ครูสะท้อนตนเอง ตระหนัก รู้ความแตกต่างทางบุคลิกภาพและการเรียนรู้ของตนเอง นำไปสู่การฝึกการใคร่ครวญด้วยวิธีการที่แตกต่างเฉพาะแต่ละบุคคล ส่งผลถึงการปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติของครูแต่ละคนอย่างแตกต่างกัน กระบวนการมีการบูรณาการทั้ง 3 ส่วนของการศึกษา คือ ความรู้ วิชาชีพ และจิตวิญญาณ ประกอบด้วย 4 ขั้นตอนหลัก คือ 1) การเปิดใจรับรู้ ยอมรับทั้งตนเองและผู้อื่น 2) การพัฒนาภายในตนเอง ฝึกประสาทสัมผัส สติ สมาธิ การรู้เท่าทันปัจจุบัน 3) การศึกษาเด็กพร้อมกับศึกษาใจตนเอง และ 4) การสะท้อนการเรียนรู้ วิพากษ์ประสบการณ์เดิม นำสู่การเกิดประสบการณ์ใหม่

ผู้วิจัยได้สรุปสาระสำคัญของกระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญ เพื่อปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติของครูปฐมวัย เป็นแผนภูมิที่ 6 ดังนี้

แผนภูมิที่ 6 กระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญ (ฉบับสมบูรณ์)

กระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญ (ฉบับสมบูรณ์)

หลักการของกระบวนการจัดการเรียนรู้

- 1) กระบวนการจัดการเรียนรู้นี้เป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ภายในตนของครู เป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาจิตวิญญาณของครูอย่างต่อเนื่อง ไม่สิ้นสุด ส่งผลให้การปฏิบัติงานในวิชาชีพของครูมีประสิทธิภาพมากขึ้น
- 2) กระบวนการจัดการเรียนรู้ที่ทำให้ครูรู้ตัวเอง รู้เท่าทันปัจจุบัน มีสติ จะส่งผลให้ครูสามารถรับรู้เด็กได้อย่างเป็นธรรมชาติตามจริง ทำให้ครูสามารถปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติของตนกับเด็กได้อย่างถูกต้อง
- 3) กระบวนการจัดการเรียนรู้นี้เป็นกระบวนการที่ผู้จัดกระบวนการหาวิธีการเพื่อกระตุ้นให้ครูเกิดความสามารถในการใคร่ครวญ เพื่อให้ครูสามารถรู้ตัวเอง รับรู้ปัจจุบัน และเชื่อมโยงกับการรับรู้เด็กตามจริง ส่งผลถึงการปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติให้สอดคล้องกับการรับรู้ใหม่ที่เกิดขึ้น

วัตถุประสงค์ : เพื่อให้ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาครูใช้เป็นแนวทางในการดำเนินการกระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญให้กับครูปฐมวัย เพื่อให้ครูเกิดการปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติที่มีต่อเด็ก ต่อตนเอง และต่อผู้อื่นได้

ความรู้พื้นฐานของกระบวนการจัดการเรียนรู้

องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องและใช้ในกระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญ อยู่บนความเข้าใจคุณค่าของการศึกษาที่แท้จริง ดังนี้

การศึกษาเป็นกระบวนการพัฒนา เตรียมคนให้เข้าใจชีวิต ช่วยให้คนค้นพบความหมายของชีวิตที่แท้จริง เด็กเป็นมนุษย์ผู้มีความศักยภาพเต็มเปี่ยม สามารถพัฒนาได้ ครูเป็นผู้พัฒนาเด็ก มีมุมมองการมองเด็กอย่างเห็นคุณค่าความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกัน เห็นความเป็นปัจเจก ให้เกียรติ เสมอภาค การทำหน้าที่ครูให้สมบูรณ์คือการปฏิบัติธรรม โดยการปฏิบัติภาวนากับการทำงานกับเด็ก การตระหนักรู้ในตนเอง การรู้ตัว มีสติกำกับกับการกระทำของตน ช่วยให้ครูมีปฏิสัมพันธ์กับเด็กได้อย่างเป็นปัจจุบัน มีคุณภาพ สัมผัสความจริง และธรรมชาติในตัวเด็กได้

ยุทธศาสตร์ที่ใช้ในกระบวนการจัดการเรียนรู้ : เป็นยุทธศาสตร์ที่ใช้ตลอดกระบวนการ ได้แก่

- 1) ยุทธศาสตร์การปฏิบัติร่วมกันในสถานการณ์จริง ๆ
- 2) ยุทธศาสตร์การเสริมพลังให้กับครู

ขั้นตอนการดำเนินการตามกระบวนการจัดการเรียนรู้

การดำเนินการกระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญ ประกอบด้วย 4 ขั้นตอนหลัก

ขั้นตอนที่ 1 การเปิดใจรับรู้ ยอมรับตนเองและผู้อื่น

ขั้นตอนที่ 2 การพัฒนาภายในตนเอง

ขั้นตอนที่ 3 การศึกษาเด็ก

ขั้นตอนที่ 4 การสะท้อนการเรียนรู้

การประเมินผลกระบวนการจัดการเรียนรู้

- 1) กระบวนการจัดการเรียนรู้
- 2) การปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติของครู

บทที่ 5

ผลการวิจัย : การปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติของครูปฐมวัย

จากคำถามวิจัยข้อ “กระบวนการจัดการเรียนรู้ที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนมุมมอง และการปฏิบัติของครูปฐมวัยหรือไม่ อย่างไร และในลักษณะใด” ในบทนี้ผู้วิจัยนำเสนอสาระแบ่งเป็น 2 ตอน คือ ตอนที่ 1 เป็นสภาพบริบทของสถานศึกษา และตอนที่ 2 เป็นการปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติของครูครุณีศึกษา ดังนี้

ตอนที่ 1 สภาพบริบทของสถานศึกษา

1.1 บริบททั่วไปของสถานศึกษา

1.2 ความสัมพันธ์ของบุคลากรภายในสถานศึกษา

ตอนที่ 2 การปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติของครูครุณีศึกษา

2.1 บริบทห้องเรียนและคุณลักษณะของครูครุณีศึกษา

2.2 การปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติต่อเด็ก ต่อตนเอง และ

ต่อผู้อื่น

2.3 การปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติของกลุ่ม

ตอนที่ 1 สภาพบริบทของสถานศึกษา

1.1 บริบททั่วไปของสถานศึกษา

ภาพที่ 1 ภาพวาดสภาพแวดล้อมภายนอกโรงเรียนสวนบ้านแก้ว

โรงเรียนสวนบ้านแก้วเป็นโรงเรียนอนุบาลขนาดเล็กตั้งอยู่ในสถาบัน การศึกษาระดับอุดมศึกษาของท้องถิ่นแห่งหนึ่งในจังหวัดทางภาคตะวันออกของประเทศไทย ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2524 โดยจัดตั้งเป็นโครงการพัฒนาเด็กก่อนวัยเรียน ใช้สถานที่ร่วมกับ คณะครุศาสตร์ มีวัตถุประสงค์เพียงเพื่อเป็นสวัสดิการแก่อาจารย์ ข้าราชการ และลูกจ้างประจำ ต่อมาปี 2526 ได้ย้ายมาที่อาคารโรงเรียนซึ่งเป็นอาคาร 2 ชั้น ปี 2528-2535 ได้เปลี่ยนชื่อจากศูนย์ พัฒนาเด็กเล็กมาเป็นโรงเรียนสวนบ้านแก้ว จัดการเรียนการสอนเป็น 4 ระดับชั้น คือ ชั้นนเรศวร รับเด็กอายุ 2-3 ปี ชั้นอนุบาลปีที่ 1 รับเด็กอายุ 3-4 ปี ชั้นอนุบาลปีที่ 2 รับเด็กอายุ 4-5 ปี และชั้น อนุบาลปีที่ 3 รับเด็กอายุ 5-6 ปี มีการรับเด็กภายนอกเข้ามาเรียนร่วมกับบุตรหลานของข้าราชการ ในสถาบัน ต่อมาได้พัฒนาเป็นศูนย์ฝึกประสบการณ์วิชาชีพครูของนักศึกษาโปรแกรมวิชา การศึกษาปฐมวัย และเป็นห้องปฏิบัติการของนักศึกษาเอกบรรณารักษศาสตร์ คหกรรมศาสตร์ สุขศึกษา ฯลฯ และเป็นสถานที่ฝึกปฏิบัติการของครูอนุบาลโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน รวมทั้งเป็นศูนย์ ฝึกปฏิบัติการของบุคลากรทางการศึกษาปฐมวัยในท้องถิ่น ตามภาระหน้าที่ของสถาบัน จนถึง ปัจจุบัน ปี 2549 โรงเรียนจัดการเรียนการสอนใน 3 ระดับชั้น คือ ชั้นอนุบาลปีที่ 1 รับเด็กอายุ 3-4 ปี ชั้นอนุบาลปีที่ 2 รับเด็กอายุ 4-5 ปี และชั้นอนุบาลปีที่ 3 รับเด็กอายุ 5-6 ปี โดยในชั้นอนุบาลปีที่ 1 มีเด็กนเรศวรเรียนร่วมด้วย มีจำนวนนักเรียนทั้งหมด 50 คน มีบุคลากรคือ ผู้บริหาร 1 คน ครู ประจำชั้น 3 คน ครูธุรการ 1 คน แม่ครัว 1 คน และภารโรง 1 คน

สภาพแวดล้อมภายในของโรงเรียนมีลักษณะ ดังนี้ อาคารเรียนเป็นอาคาร 2 ชั้น มีโถงทางเข้าโถง ตรงกลาง เมื่อเลี้ยวไปทางซ้ายเป็นห้องธุรการและห้องผู้บริหาร มีลักษณะเป็น ห้องกระจก และห้องโถง ส่วนหน้าห้องเป็นที่นั่งดูโทรทัศน์ พร้อมทั้งมีบันไดขึ้นชั้น 2 เมื่อเลี้ยวทาง ด้านขวา มีห้องเรียน 2 ห้อง เป็นห้องเรียนของระดับชั้นอนุบาล 1 ห้อง ห้องรับประทานอาหาร และ ห้องเรียนชั้นอนุบาล 3 ตามลำดับ ในบริเวณตรงข้ามห้องเรียน มีห้องน้ำในบริเวณหน้าห้องเรียน ของชั้นอนุบาลปีที่ 1 และมีสนามเด็กเล่นในร่มพร้อมเครื่องเล่นอยู่ตรงหน้าห้องชั้นอนุบาลปีที่ 1 (ดังภาพที่ 2)

ภาพที่ 2 ภาพวาดสภาพแวดล้อมภายในชั้น 1 โรงเรียนสวนบ้านแก้ว

- 1 : ห้องผู้อำนวยการ 2 : ห้องธุรการ และห้องโถง 3 : ห้องเรียนชั้นอนุบาลปีที่ 3
4 : ห้องเรียนชั้นอนุบาลปีที่ 1 5 : ห้องน้ำ 6 : สนามเด็กเล่นในร่ม

เมื่อขึ้นบันไดไปชั้นที่ 2 พบห้องเรียนชั้นอนุบาลปีที่ 2 อยู่ตรงกับบันได ถัดเข้าไปเป็นห้องเรียนที่ว่าง 1 ห้อง ซึ่งปิดไว้จากบันไดเลี้ยวซ้ายเป็นห้องเก็บวัสดุอุปกรณ์ ที่เกี่ยวกับการศึกษา และถัดเข้าไปเป็นห้องศูนย์สื่อ ซึ่งจัดไว้เป็นศูนย์การเรียน และห้องสมุด สำหรับเด็กทุกระดับชั้นผลัดเวียนกันขึ้นมาเล่นบนชั้น 2 นี้ไม่มีห้องน้ำและห้องรับประทานอาหาร ชั้นอนุบาลปีที่ 2 ใช้พื้นที่บริเวณระเบียงหน้าห้องจัดโต๊ะรับประทานอาหารในช่วงกลางวัน และอาหารว่าง(ดังภาพที่ 3)

ภาพที่ 3 ภาพวาดสภาพแวดล้อมภายในบริเวณชั้น 2 โรงเรียนสวนบ้านแก้ว

1 : ห้องเรียนที่ว่าง 2 : ห้องชั้นอนุบาลปีที่ 2 3 : ห้องเก็บวัสดุ 4 : ห้องศูนย์สื่อ

การดำเนินงานและการบริหาร โรงเรียนเป็นหน่วยงานในความดูแลของคณะ ครุศาสตร์ มีผู้อำนวยการซึ่งมาจากอาจารย์ประจำของคณะครุศาสตร์เป็นผู้เสนอตัวเข้ามาดูแล ลักษณะการบริหารงานในทางปฏิบัติ เป็นการบริหารแบบเบ็ดเสร็จ อำนาจตัดสินใจทั้งหมดเป็น ของผู้อำนวยการโรงเรียน ครูและเจ้าหน้าที่เป็นผู้รับคำสั่ง ประกอบกับครูของโรงเรียนเป็นครูอัตรา จ้าง ซึ่งไม่ใช่ข้าราชการหรือลูกจ้างประจำ จึงต้องมีการต่อสัญญาการจ้างงานแบบปีต่อปี

ผู้อำนวยการโรงเรียนบริหารงานต่างๆ ไปของโรงเรียน คืองานสถานที่ การเงิน เอกสาร และบุคลากร โดยมีเจ้าหน้าที่ธุรการ 1 คนช่วยดูแล ส่วนงานด้านการสอนเป็นหน้าที่ของ ครูทั้งหมด โดยผู้อำนวยการเป็นผู้ตัดสินใจและเลือกซื้อ จัดหาสื่อ วัสดุอุปกรณ์สำหรับการศึกษา เช่น หนังสือแบบฝึกหัด สื่อของเล่น แต่เพียงผู้เดียวโดยไม่ได้ถามความต้องการของครูในโรงเรียน ผู้อำนวยการไม่ได้นั่งทำงานประจำที่โรงเรียน เนื่องจากมีภาระประจำทางการสอนนักศึกษา จึงมา ดูแลเมื่อว่างจากการสอนแล้ว

เจ้าหน้าที่ธุรการของโรงเรียน มีหน้าที่ดูแลจัดการงานเอกสาร ช่วยครูที่เป็น
 เภรประจำวันรับ-ส่งเด็กนักเรียน และช่วยครูชั้นอนุบาล 1 ดูแลเด็กเวลารับประทานอาหาร

ตารางกิจวัตรประจำวัน

7.30 – 8.45 น.	รับเด็ก
8.45 – 9.10 น.	เข้าแถวเคารพธงชาติบริเวณห้องโถงของโรงเรียน กิจกรรมเคลื่อนไหวและจังหวะ
9.10 – 10.00 น.	สำรวจการมาโรงเรียน สนทนาข่าว กิจกรรมเสริมประสบการณ์
10.00 -10.15 น.	ดื่มนม
10.15 – 11.00 น.	กิจกรรมสร้างสรรค์ และกิจกรรมเสรี
11.00 - 11.30 น.	กิจกรรมกลางแจ้ง
11.30 - 12.30 น.	รับประทานอาหารกลางวัน
12.30 – 14.00 น.	นอนพักผ่อน
14.00 – 14.20 น.	รับประทานอาหารว่าง
14.20 – 15.30 น.	เกมการศึกษา
15.30 น.	กิจกรรมอิสระ เตรียมกลับบ้าน

1.2 ความสัมพันธ์ของบุคลากรภายในสถานศึกษา

ความสัมพันธ์ของบุคลากรในโรงเรียน ความสัมพันธ์ระหว่างผู้อำนวยการกับ
 ครูและเจ้าหน้าที่ของโรงเรียน เป็นไปในลักษณะสั่งการจากเบื้องบน เนื่องจากครูทั้งหมดเคยเป็น
 ศิษย์เก่าของสถาบันแห่งนี้มาก่อน จึงมีความนับถือและเกรงใจผู้อำนวยการมาก นอกจากนี้ระบบ
 ของการให้คุณให้โทษยังเป็นปัจจัยสำคัญ ครูมีความกังวลเกี่ยวกับความไม่มั่นคงในอาชีพของ
 ตนเอง จึงต้องปฏิบัติตามที่ผู้บริหารสั่งการ แม้บางครั้งจะเป็นสิ่งที่ขัดแย้งกับความต้องการของ
 ตนเอง

“...ตอนหนูมาสอนใหม่ ๆ ผอ.เดินมาดูทุก 30 นาทีเลย...หนูก็ไม่เข้าใจ
 ว่า มาดูทำไม รู้สึกอึดอัด...เหมือนมาจับผิด..”

ครูมณี.....

“...เรื่องที่กำลังวุ่นมากที่สุด..ก็คือ ผู้บริหาร...เราไม่เข้าใจว่า ท่านคิดยังไง. หรือเราไม่คุ้นกับท่านก็ไม่รู้...”

“...มีครั้งนึงประชุมกัน...แล้วหนูเสนออะไรสักอย่าง...แล้วท่านไม่เห็นด้วย..ท่านก็บอกว่า ถ้าผมยังเป็นผอ.ก็จะทำอย่างนี้ละ...ตั้งแต่นั้น.. หนูเลยคิดว่า ไม่พูดดีกว่า”

ครูเพ็ญ

ความสัมพันธ์ระหว่างครูด้วยกัน ครูเอื้องและครูมณีเป็นเพื่อนนักศึกษารุ่นเดียวกัน และเข้ามาทำงานพร้อมกัน ในขณะที่ครูเพ็ญเป็นครูที่อยู่มาก่อน และเคยเป็นครูพี่เลี้ยงของครูเอื้องเมื่อครั้งมาฝึกสอน ครูเอื้องจะปรึกษาเรื่องการสอนและเรื่องเด็กกับครูมณีเสมอ

“...เวลาสอนครูเอื้องเขาจะเดินมาถามบ่อยๆ ว่า ทำอะไรหรือ...”

ครูมณี

“ส่วนใหญ่มีอะไรก็จะถามจากมณี...เพราะห้องอยู่ใกล้ กัน”

ครูเอื้อง

ส่วนความสัมพันธ์กับครูเพ็ญ เนื่องจากห้องของครูเพ็ญอยู่ชั้น 2 แยกออกไปต่างหาก ประกอบกับครูเพ็ญเป็นคนเงียบ ๆ ไม่ค่อยพูดกับใคร ทั้งครูเอื้องและครูมณีจึงไม่ค่อยได้คุยด้วย

“ หนูสองคนจะไม่เห็นแบบการสอนของเขา ไม่เคยเผลอมาให้หนูเห็นเลย แต่จะเดาได้ว่า เขาจะลงมาก็โหม่งตามตารางเวลา”

ครูมณี

“หนูชอบอยู่เงียบ ๆ ไม่ค่อยคุยกับใคร แต่ก็มึน้องเอื้องมาปรึกษาบ้างว่าจะทำยังไงดีเพราะเขาเคยฝึกสอนกับหนูมาก่อน”

ครูเพ็ญ

“...ตอนแรกก็คิดว่า จะพึ่งพาครูเพ็ญได้ เพราะเขาอยู่มาก่อน แล้วเคยฝึกสอนกะเขาด้วย...แต่ก็ไม่ค่อยได้พบ เขาอยู่ข้างบนตลอด ไม่ได้มาทานข้าวหรือมาคุยด้วย”

ครูเอื้อง

ความสัมพันธ์ระหว่างบุคลากรอื่นๆ ในโรงเรียนกับครู ในช่วง 1 ปีที่ทำการวิจัย มีการเปลี่ยนเจ้าหน้าที่ธุรการของโรงเรียน 2 คน เจ้าหน้าที่คนแรกสนิทกับครูมณีสามารถปรึกษาเรื่องต่างๆ กันได้แต่ไม่ค่อยได้มีปฏิสัมพันธ์กับครูคนอื่นเท่าไรนัก นอกจากบางครั้งต้องมาช่วยครูเอื้องในการดูแลเด็กชั้นอนุบาลปีที่ 1 ส่วนเจ้าหน้าที่ธุรการที่มาใหม่มีบุคลิกเฉพาะตัวคือพูดจาตรงไปตรงมา ไม่เกรงใจใคร จึงมีการกระทบกระทั่งกับครูเอื้องเมื่อมาช่วยดูแลเด็ก โดยมี

ความไม่พอใจในการปฏิบัติงานของครูเอื้องว่า ไม่สามารถคุมชั้นเรียนได้ และชอบสั่งงานโดยที่ตนเองไม่ทำ แต่มีความสนิทสนมกับครูมณี สามารถพูดคุยหรือปรึกษาเรื่องต่างๆ ได้

ภาพรวมของความสัมพันธ์ของบุคลากรในโรงเรียน จะสัมพันธ์กันในเรื่องต่างๆ ไปที่ไม่เกี่ยวกับการเรียนการสอนและเด็ก ครูจัดการชั้นเรียนและเด็กของตนเอง มีความขัดแย้งกันบ้างในเรื่องที่เกี่ยวกับหน้าที่ความรับผิดชอบของงานและการสื่อสารที่เข้าใจไม่ตรงกัน

“..หนูรู้สึกว่ ที่ครูพั๊ด (เจ้าหน้าที่ธุรการ) ไม่พอใจ..เพราะเขาคงคิดว่า หนูสั่งบางคร้ง้หนูบอกเค้าเฉยๆ แต่เขาคงคิดว่า หนูสั่ง”

ครูเอื้อง

ตอนที่ 2 การปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติของครูกรณีศึกษา

ข้อมูลในตอนที 2 นี้ ผู้วิจัยนำเสนอข้อมูลของครู 3 คน เป็นรายกรณี เพื่อให้เห็นภาพของครูแต่ละคนอย่างชัดเจน ดังนี้

2.1 บริบทห้องเรียนและคุณลักษณะของครู

2.2 การปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติของครูที่มีต่อเด็ก ต่อตนเอง และต่อผู้อื่น

ในช่วงทำย ผู้วิจัยวิเคราะห์และนำเสนอการปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติของครูแต่ละคนซึ่งสะท้อนสู่การปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติของกลุ่ม คือ ชุมชนในโรงเรียน คือ

2.3 การปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติของกลุ่ม

โดยมีรายละเอียดของครูแต่ละคน ดังนี้

ครูเอื้อง

2.1 บริบทห้องเรียนและคุณลักษณะของครู

ห้องเรียนชั้นอนุบาลปีที่ 1 อยู่บริเวณชั้น 1 ของอาคาร เป็นห้องที่อยู่ด้านในสุด บริเวณตรงข้ามห้องเรียนเป็นสนามเด็กเล่นในร่มซึ่งมีเครื่องเล่นสนามแบบพลาสติกตั้งอยู่ ประตูห้องเรียนเป็นบานมุ้งลวดแบบเลื่อนซึ่งมุ้งลวดไม่แข็งแรงหลุดบ่อยๆ จนต้องเอามุ้งลวดออก เด็กจึงชอบมุดลอดช่องประตูที่ขาดออกไปที่สนามเด็กเล่นในร่มที่อยู่หน้าห้อง บริเวณภายในห้องเรียนส่วนใหญ่เป็นตู้ใส่ของเล่นที่มีสีต่างๆ กันไป เช่น สีชมพู สีฟ้า ลักษณะเป็นตู้ 3 ชั้นขนาดความสูงเท่ากับขอบหน้าต่าง ของเล่นในห้องเรียนส่วนใหญ่เป็นของเล่นพลาสติกสีฉูดฉาดเช่น รถเข็น ตัวต่อ ดาบพลาสติก ซึ่งเด็กในห้องเล่นของเล่นเหล่านี้ด้วยวิธีการที่รุนแรง ด้วยการโยนขว้าง ครูเอื้องบอกว่า ผู้บริหารเป็นผู้จัดหาของเล่นเหล่านี้มาให้ ด้วยเหตุผลว่า ไม่เป็นอันตรายต่อร่างกายเด็กถ้าเด็กนำมาเล่นต่อสู้อัน และไม่แตกหักเมื่อตกกระแทก มีบริเวณที่เป็นโต๊ะครู โต๊ะ

นักศึกษาฝึกสอน และโต๊ะเรียนของเด็ก เป็นโต๊ะขนาดใหญ่วางต่อกัน 3 ตัวสำหรับการทำงาน ศิลปะ และงานเขียนอื่นๆ (ดังภาพที่ 4)

ภาพที่ 4 ภาพวาดห้องเรียนชั้นอนุบาลปีที่ 1

จำนวนเด็กในห้องมี 10 คน อายุตั้งแต่ 2 ขวบจนถึง 4 ขวบ เด็กในห้องวิ่งเร็ว ไม่อยู่นิ่ง ชอบวิ่งลอดประตูออกมาเล่นเครื่องเล่นสนามในร่ม แล้วกลับเข้าห้อง มีเด็กเล็กที่ยังร้องให้ตลอดเวลา ติดครู ตามครูตลอด

คุณลักษณะของครู

ครูเอื้อง เพศหญิง อายุ 25 ปี เป็นคนจังหวัดติดกับสถานที่ตั้งของโรงเรียน บุคลิกภาพภายนอก เป็นคนผิวขาว สูงประมาณ 155 ซม. น้ำหนักประมาณ 45 กก. รูปร่างสันทัด ผอมยาวประป่า แต่งหน้าบางๆ สีโปรด คือ สีชมพู ครูเอื้องมีสิ่งของ เครื่องใช้ และแต่งกายด้วยสีอ่อนๆ เสมอ ครูเอื้องเป็นลูกสาวคนเล็กของครอบครัว มีพี่ชาย 1 คน บิดามารดาเป็นครู จบการศึกษาในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาตอนปลายจากโรงเรียน ในจังหวัดบ้านเกิด ในช่วงมัธยมศึกษาตอนปลายเคยมีประสบการณ์การฝึกงานในโรงแรม 1 เดือน เมื่อเรียนจบบิดามารดาแนะนำให้เรียนต่อสายครู จึงมาศึกษาต่อที่สถาบันระดับอุดมศึกษา ที่โรงเรียนสวนบ้านแก้วตั้งอยู่ในโปรแกรมวิชาการศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต ขณะเรียนเข้าหอพักอยู่ภายนอกสถาบันกับเพื่อนชายจนเรียนจบ ชีวิตส่วนตัวของครูเอื้อง ตั้งแต่เรียนปริญญาตรีจนถึงทำงาน ได้ใช้ชีวิตร่วมกับเพื่อนชายรุ่นพี่ แต่เนื่องจากทางบ้านไม่ชอบฝ่ายชายจึงได้ปิดบังทางบ้านว่า อยู่บ้านพักภายในสถาบันร่วมกับครูคนอื่น จนช่วงปลายปีของการทำวิจัย ฝ่ายชายได้ย้ายไปอยู่จังหวัดอื่น ครูเอื้องจึงต้องใช้ชีวิตเพียงลำพัง

ขณะเรียนปี 4 ได้ทำการฝึกสอนที่โรงเรียนสวนบ้านแก้วซึ่งเป็นหน่วยงานของสถาบันการศึกษาที่ตนเองศึกษาอยู่ในระดับชั้นปริญญาตรี ครูเอื้องสะท้อนภาพของตนเองขณะที่เป็น

ครูฝึกสอนว่า เป็นคนช้า ไม่ว่องไว ไม่ทันเด็ก และมีความกังวลเกี่ยวกับงานอื่น ๆ รอบตัวมากกว่า การสอน และการศึกษาทำความเข้าใจเด็ก และต้องปรับตัวเองจากการใช้คำพูดมาก ๆ มาเป็นต้อง เคลื่อนไหวมากขึ้น โดยต้องเคลื่อนไหวหาเด็กให้มาก

เมื่อจบการศึกษาครูเอื้องได้เข้าทำงานที่โรงเรียนสวนบ้านแก้ว ตั้งแต่ปี 2547 ช่วงแรกที่เข้ามาทำงาน ได้เลือกสอนระดับชั้นอนุบาลปีที่ 1 ซึ่งเพื่อนครูแปลกใจว่า ทำไมเลือกสอน ชั้นนี้ ครูเอื้องให้เหตุผลว่า ตนเคยสอนเด็กชั้นบริหารที่โรงเรียนนี้เมื่อครั้งฝึกสอน ในปีที่เข้ามา ทำงาน เด็กชั้นนั้นขึ้นมาเรียนชั้นอนุบาลปีที่ 1 ตนคุ้นเคยเป็นอย่างดี เมื่อเข้ามาเป็นครูประจำชั้น ใหม่ ๆ ครูเอื้องไม่มีความมั่นใจเรื่องการสอนนัก ไม่มีครูที่เป็นต้นแบบให้ดูว่า ต้องสอนอย่างไร ประกอบกับความไม่มั่นใจในตัวเอง ทำให้ครูเอื้องต้องพึ่งพาเพื่อนครูข้างห้อง คือครูมณีที่เป็นเพื่อน ที่เรียนมาด้วยกัน และเข้าทำงานพร้อมกัน สิ่งที่ครูเอื้องปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอคือ เดินไปถามครูมณี ว่า เวลานี้เป็นกิจกรรมอะไร นอกจากนั้นความกังวลอีกประการของครูเอื้องเมื่อเข้ามาเป็นครูคือ งานเอกสาร และการคุมชั้นเรียน

“..ตอนเข้ามาทำงานใหม่ๆ หนูกังวลมาก ๆ เรื่องแผนการสอน ไม่รู้ว่าจะทำยังไง แล้วก็เรื่องบอร์ดด้วย เพราะต้องเปลี่ยนบ่อยๆ ”

ครูเอื้อง...สัมภาษณ์

“..หนูไม่รู้ว่า จะคุมชั้นเรียนได้รึเปล่า เพราะตอนมาสอนต้องเป็นครูคนเดียวในห้อง ไม่มีครูที่เลี้ยงเหมือนตอนฝึกสอนแล้ว”

ครูเอื้อง...สัมภาษณ์

“..หนูรู้สึกตัวเองไม่เก่งเท่าครูมณี และครูเพ็ญ เราไม่มีประสบการณ์สอนมาก่อนด้วย เลยไม่รู้ว่าต้องทำยังไง”

ครูเอื้อง...สัมภาษณ์

“ครูเอื้องเขาช้า บางครั้งเหมือนสิ่งอะไรแล้วไม่เข้าใจ ต้องบอกซ้ำ บางครั้งคือด้วย สิ่งอะไรรับปากหมด แต่ไม่ทำซะงั้น”

ผู้บริหาร...สัมภาษณ์

บุคลิกภาพของครูเอื้อง เมื่ออยู่กับเพื่อนครู ผู้ปกครอง หรือผู้บริหาร ครูเอื้องพูดเสียงเบาๆ แหบๆ ยิ้มง่าย อารมณ์ดี หัวเราะ กิริยามารยาทเรียบร้อย อ่อนโยน แต่เมื่ออยู่ในชั้นเรียนกับเด็ก ครูเอื้องพูดเสียงดังแบบตะโกนพูดกับเด็ก เมื่อมาทำงานในเช้าวันจันทร์เสียงครูเอื้องจะใส แต่เมื่อผ่านไปถึงวันพุธเสียงจะแหบลง เนื่องจากตะโกนสอนเด็กทั้งวัน

“..หนูก็นึกว่า ตะโกนเสียงดังกับเด็ก แต่ถ้าไม่ตะโกนเด็กก็ไม่ฟัง...รู้เลยว่า วันศุกร์ที่ไร..เสียงหมดทุกที”

ครูเอื้อง...สัมภาษณ์

การสื่อสารของครูเอื้อกับเด็กนอกจากการใช้เสียงแล้ว ครูเอื้อยังใช้การสัมผัสทางกายกับเด็กอย่างมาก เช่นกอด จับมือ จับตัว โดยเฉพาะกับเด็กเล็กที่มาโรงเรียนแล้วร้องไห้ ครูเอื้อจะสัมผัสกาย ลูบตามเนื้อตัวอยู่เสมอ เด็กที่เล็กและร้องไห้จึงติดครูเอื้อมาก เกาะมือครูตลอด แม้ครูจะเดินไปที่อื่นๆ ภาพที่เห็นอยู่เสมอคือ ครูเอื้อเดินจูงเด็กเล็ก

ภาพของครูเอื้อที่ผู้วิจัยสังเกตเห็นได้ชัดอีกประการ คือ เมื่อมีการปฏิบัติกิจกรรมในชั้นเรียน ครูเอื้อพูดกับเด็กตลอดเวลา และใช้เสียงตะโกนเสียงดัง เคยตะโกนสอนเด็กเสียงดังจนอาจารย์ที่สอนอาคารใกล้ๆ กัน เดินเข้ามาดูว่าทำอะไร ขณะจัดกิจกรรมในห้อง ผู้วิจัยได้ยินเสียงครูเอื้อพูดตลอดเวลา ทุกครั้งที่พูดมีหางเสียงลงท้ายเสมอ

“...อย่าคุณนะคะ...ทำงานไป...”

บางครั้งใช้เสียงหนัก ๆ ชูเด็ก

“...ไม่อย่ากทำให้ใหม่คะ...เดี๋ยวเถอะ..”

“ใครอนุญาตให้ไปเล่นคะ..ไม่ได้ให้ไปสักหนอย...มานั่งเดี๋ยวนี้เลย..”

ขณะที่เด็กไปห้องน้ำแล้วไม่กลับมาเข้าห้องเมื่อครูเรียก

“อยากเป็นเด็กดีก็ไม่ต้องเข้าห้อง...นอนในห้องน้ำดีไหมคะ”

การดำเนินกิจกรรมในชั้นเรียนเป็นไปอย่างไม่ต่อเนื่อง ครูแสดงความกังวลเกี่ยวกับเด็กที่ไม่ร่วมกิจกรรม เช่น ขณะครูนำเด็กสวดมนต์

“เด็ก ๆ กราบหนึ่ง...(หันไปพูดกับเด็กที่ไม่ทำ...) อยู่หนึ่งๆ ...เวลานี้เป็นเวลาอะไร ไม่ตั้งใจกันเลย...”

แล้วเริ่มสวดมนต์ใหม่ เริ่มกราบครั้งที่ 1 ใหม่ ระหว่างสวดไป 2 วรรค ครูก็หันไปพูดกับเด็กอีก แล้วกลับมาสวดมนต์ต่อ

ขณะที่เด็กนอน มีเด็กบางคนที่ไม่นอน ครูก็จะพูดเสียงดังทั้งห้อง

“...นอนเดี๋ยวนี้เลย..หลับได้แล้ว..”

เมื่อต้องเก็บของเล่น หรือวัสดุ อุปกรณ์เข้าที่ ครูเอื้อช่วยเด็กเก็บทุกครั้งแต่จะเก็บเป็นอย่างไร อย่างละเล็กละน้อย ไม่ได้ทำอย่างใดอย่างหนึ่งจนเสร็จ ภาพของครูเอื้อในห้องจึงเคลื่อนที่ตลอดเวลา จากมุมหนึ่งไปอีกมุมหนึ่ง ซึ่งลักษณะของเด็กในห้องก็เป็นเช่นเดียวกัน คือเคลื่อนที่ ไม่อยู่นิ่ง และทำกิจกรรมแต่ละอย่างแบบเร็วๆ เพื่อเปลี่ยนไปทำอย่างอื่น

ครูเอื้อให้ภาพของเด็กในความคิดของตนเองว่า

“เด็กต้องการการเอาใจใส่ ต้องการให้ครูสนใจ โดยที่เด็กไม่ต้อง

บอกครูต้องรู้ ครูต้องเข้าหาเด็กให้มากๆ ไม่ปล่อยให้เด็กทำอะไรเอง

ไม่กล้าปล่อย ส่วนใหญ่ครูจะทำให้เด็กมากกว่าให้เด็กทำเอง...”

ครูเอื้อ...สัมภาษณ์

“กิจกรรมส่วนใหญ่หนูจะทำให้เด็กมากกว่าให้เด็กทำเอง ก็เด็กที่ห้องเป็นเด็กเล็กด้วย”

ครูเอื้อง...สัมภาษณ์

จากมุมมองความคิดเกี่ยวกับเด็กของครูเอื้อง สะท้อนลงสู่การปฏิบัติกับเด็กให้เห็นว่า เด็กที่ตนเองดูแลไม่สามารถปฏิบัติงาน หรือทำสิ่งต่างๆ ได้โดยลำพัง ต้องมีครูช่วยดูแล เมื่อจัดกิจกรรมในชั้นเรียน ครูเอื้องจึงดูแลเด็กอย่างใกล้ชิด และระมัดระวัง ให้ความช่วยเหลือเด็กอย่างเสมอ เช่น การช่วยทำงานศิลปะ เป็นผู้เก็บของเล่นและอุปกรณ์เอง หรือเมื่อเกิดอุบัติเหตุเด็กน้อยในชั้นเรียน เช่น น้ำหก ครูเอื้องก็จะเป็นผู้เช็ดให้

ครูเอื้องสะท้อนการปฏิบัติของตนเองกับเด็กในเรื่องที่เกี่ยวกับระเบียบวินัย ว่า

“เมื่อก่อนจะจิกเด็กให้อยู่ในระเบียบมาก ๆ ต้องอยู่แบบนั้น แบบนี้ ถ้าไม่ได้ก็สั่ง แต่บางครั้งก็ปล่อยเขา อยากทำอะไรก็ทำ จนรู้สึกว่าเขาหย่อนมากเกินไป”

ครูเอื้อง...สัมภาษณ์

เมื่อผู้วิจัยเข้าสังเกตพฤติกรรมในชั้นเรียนของครูเอื้องในช่วงแรก ภาพที่พบคือ ครูเอื้องพยายามจัดการชั้นเรียนให้อยู่ในความเป็นระเบียบ โดยการให้เด็กในห้องทุกคนทำกิจกรรมอย่างเดียวกัน เมื่อมีเด็กที่ไม่สนใจ ไม่ฟัง ครูเอื้องใช้เสียงเรียกอย่างดัง และหยุดการสอนที่ดำเนินอยู่ ทำให้การสอนในชั้นเรียนชะงักงันบ่อยครั้ง และขาดความต่อเนื่อง ในขณะที่เพื่อนครูให้ภาพของครูเอื้องในเรื่องนี้ว่า

“ครูเอื้องเขาก็ดุเด็กนะ ให้ทำอย่างโน้น อย่างนี้ ใครไม่ทำก็จิกมา แต่ทำไมเด็กไม่ค่อยอยู่ก็ไม่รู้ ชนตลอด เหมือนเขาคูมชั้นเรียนไม่ได้ ทำอะไรไม่ได้”

ครูพัช...ประชุมกลุ่ม

“หนูก็ไม่เข้าใจว่า ทำไมเขาเป็นแบบนั้น อะไรก็ไม่ทำ ไม่ทันใจ ดูเด็กก็ไม่ได้...”

ครูพัช...ประชุมกลุ่ม

“ครูเอื้องเขาปล่อยเด็กมาก ๆ ไม่ทันเด็กเลย ไม่รู้ว่า ทำอะไรอยู่ ต้องให้คนอื่น ช่วยดูให้ทั้งที่เป็นเด็กของเขาก่อนปัญหา”

ครูเพ็ญ...ประชุมกลุ่ม

2.2 การปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติ

เมื่อครูเอื้องเข้าร่วมกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นเป็นระยะเวลา 1 ปีการศึกษา ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลผลการเรียนรู้ที่เกิดขึ้น ประทับกับการที่ครูเอื้องสะท้อนผลการเรียนรู้ของตนเอง คือ การปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติ ดังนี้

2.2.1 การปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติต่อเด็ก

ก) การเห็นปัญหา

ภาพของห้องเรียนชั้นอนุบาลปีที่ 1 ในช่วงแรกผู้วิจัยพบว่า ของเล่นในห้องเรียนเป็นของเล่นพลาสติกสีสันฉูดฉาด ที่ผู้บริหารให้ความคิดเห็นว่า เด็กเล่นแล้วปลอดภัย เมื่อผ่านการฝึกพัฒนาความละเอียดของการรับสัมผัส จดจ่อกับสิ่งที่สังเกต ประกอบกับการสังเกตพฤติกรรมการเล่นเด็กอย่างละเอียดลึกซึ้ง ครูเอื้องพบว่า ของเล่นเหล่านี้สีสันรุนแรง ร้าอารมณ์เด็กมาก อาจเป็นสาเหตุให้เด็กในห้องของตนมีพฤติกรรมที่ไม่หยุดนิ่ง และเล่นแรง ครูเอื้องจึงเปลี่ยนของเล่นในห้องให้เป็นของเล่นที่สีอ่อนลง เช่น ของเล่นทำจากไม้สีธรรมชาติ หม้อดินปั้น ตุ๊กตาผ้าดิบ

ความละเอียด ลึกซึ้งจากการสังเกต ประกอบกับการร่วมกลุ่มสนทนากับเพื่อนครู ในการร่วมกันสะท้อนภาพการสังเกตเด็กของครูแต่ละคน ทำให้ครูเอื้องเห็นความจริงของเด็กในห้อง ซึ่งพฤติกรรมของเด็กในห้องคนหนึ่งที่ถูกผู้วิจัยสังเกตพบในช่วงแรก คือ เด็กคนนี้ไม่สื่อสารกับครู ไม่สบตา พูดคนเดียว ไม่สนใจรวมกิจกรรม และครูเอื้องปฏิบัติกับเด็กคนนี้อย่างละเลย โดยให้เหตุผลว่า ไม่รู้จะทำยังไง พูดด้วยเด็กก็ไม่ตอบ และเด็กก็ไม่ได้ก่อกวนรบกวนชั้นเรียน ไม่เป็นไร จนวันหนึ่ง ครูเอื้องสะท้อนภาพของเด็กคนนี้จากการสังเกตของตนเองว่า

“น้องเขารู้ละเอียดนะ เล่นของเล่นอยู่ก็รู้ว่าครูทำอะไร เหมือนเขาไม่มอง แต่เขาถามว่า ของเล่นที่เคยอยู่ตรงนี้หายไปไหน ในขณะที่เพื่อนๆ ในห้องไม่รู้ไม่ถาม”

“หนูเลยรู้ว่า ที่คิดว่าเขาไม่สนใจเรา ไม่จริง เขารู้ว่าเราอยู่ไหน ทำอะไร เขาสนใจสิ่งต่างๆ รอบตัวด้วย เพียงแต่ไม่รู้ว่าจะสื่อสารออกมายังไงเท่านั้น หนูเลยเริ่มเข้าไปพูดกับเค้ามากขึ้น เขาก็ตอบ แต่บางครั้งเขาก็ไม่สบตา”

ครูเอื้อง.....สัมภาษณ์

ข) กระจกสะท้อนตนเอง

จากการสังเกตของผู้วิจัยในช่วงแรก ภาพของเด็กอนุบาลและครูเอื้อเป็นไปในทางเดียวกัน ครูเคลื่อนไหว ไม่อยู่นิ่ง ทำงานอย่างไม่ต่อเนื่อง สะท้อนสู่เด็กอย่างแจ่มชัด เด็กในห้องวิ่งเล่น เคลื่อนไหวเร็ว เปลี่ยนของเล่นบ่อย และทำงานไม่เสร็จก็เปลี่ยนกิจกรรมเป็นอย่างอื่น จุดนี้เป็นประเด็นที่ผู้วิจัยชี้ให้ครูเห็น จากที่ครูเอื้อปฏิบัติเชื่อว่า เด็กห้องนี้เป็นเด็กเล็ก ก็ชนมากเป็นธรรมดา พร้อมกับการปกป้องตนเองว่า ตนเองมีงานต้องทำหลายอย่าง ต้องดูแลเด็กหลายคน ทำให้ตนอยู่นิ่งไม่ได้

การมีช่วงเวลาของการฝึกสมาธิ และการทำงานกับสติของครู การฝึกสติรู้ตัวกำกับการทำงานของตนเองโดยผ่านการทำงานศิลปะอย่างสม่ำเสมอ ช่วยให้ครูเอื้อมองเห็นภาพเห็นตนเองสะท้อนออกมาจากตัวเด็กที่ตนสังเกตว่า การที่เด็กในห้องอยู่นิ่ง และชนมาก ๆ อาจเป็นเพราะตนเองอยู่นิ่งเช่นกัน ครูเอื้อจึงเริ่มปรับเปลี่ยนการปฏิบัติของตนเอง คือ ทำงานด้วยความจดจ่อมากขึ้น มุ่งทำงานให้เสร็จทีละอย่าง

“เดี๋ยวนี้ เวลาทำงาน จำทำจนเสร็จเป็นอย่างไร ไป แล้วค่อยเปลี่ยนไปทำอย่างอื่น อย่างเช่น เก็บของเล่น ทำความสะอาดห้อง แต่ก็มีบางครั้งที่เกิดเหตุการณ์ที่เราต้องวางงานของตัวเองลง แล้วไปดูแลเด็ก หรือช่วยเด็กก่อน แต่ก็พยายามกลับมาทำงานที่ค้างไว้จนเสร็จอยากให้เห็น เด็กจะได้ทำตามได้”

ครูเอื้อ....สัมภาษณ์

ค) ความพอดี สมดุล

ช่วงแรกของการวิจัย ภาพของครูเอื้อที่จัดการชั้นเรียนด้วยการใช้เสียงดัง และคำพูดที่หนัก ขึงขัง แต่ก็ไม่สามารถจัดการชั้นเรียนได้ กิจกรรมในชั้นเรียนที่เป็นไปอย่างไม่ต่อเนื่อง หยุด ตัดขาด ความไม่สอดคล้องระหว่างครูและเด็กก่อให้เกิดความคับข้องใจทั้งครูและผู้เกี่ยวข้องด้วย

ครูเอื้อฝึกสติตนเองผ่านงานศิลปะ คือ ระบายสีน้ำ ซึ่งเป็นงานที่ตนเองชอบอย่างสม่ำเสมอ ความสงบนิ่งของใจขณะทำงานศิลปะ การทำงานที่สอดคล้องระหว่างใจภายในกับกายภายนอกขณะทำงาน ช่วยให้ครูเอื้อมีช่วงเวลาของสติขึ้น มีช่วงเวลาของการหยุด สัมผัสความละเอียดของใจ เกิดการสร้างสรรคสิ่งใหม่ที่ผุดขึ้นมาด้วยใจอย่างไม่รู้ตัวในบางขณะ ซึ่งสะท้อนสู่การปฏิบัติที่เปลี่ยนไปจากเดิม เช่น ในสถานการณ์ก่อนการเข้าห้องรับประทานอาหารกลางวันของเด็ก โดยครูเอื้อพยายามเรียกเด็กให้มานั่งรวมกันหน้าห้อง และบอกให้เงียบ แต่เด็กก็ยังวิ่งเล่น มีเพียงเด็ก 2-3 คนที่มานั่งรอ ครูเอื้อวิ่งไปเรียกเด็กคนหนึ่ง เด็กอีกคนหนึ่งก็วิ่งออกไปอีก ขณะนั้นครูเอื้อหยุดการเคลื่อนไหวและการใช้เสียงเรียกเด็ก และเริ่มท่อง

บทกลอนเกี่ยวกับ “ข้าว” ด้วยเสียงเบา ๆ พร้อมการทำท่าประกอบอย่างช้า ๆ สายตามองที่เด็ก เด็กมองครูและแสดงอาการแปลกใจ แล้วเริ่มก็ทำตาม ส่วนเด็กที่วิ่งเล่นอยู่ ก็เริ่มหันมามอง และกลับมานั่ง พร้อมทำตามตามครู ความสงบก็เกิดขึ้นในขณะนั้น

“ ตอนนั้นก็ไม่รู้คิดอะไร อยู่ๆ ก็พูดขึ้นมาเอง เป็นกลอนที่ไม่เคยท่องด้วย มาเองเดี๋ยวนั้น คือ เรียกยังงี้เด็กก็มาไม่หมด ตอนที่พูดก็อยากให้เด็กรู้ว่า ข้าวที่กินกันมาจากไหนเท่านั้นเอง..”

“...รู้สึกได้เลยว่า นั่นแหละภาวะพอดีของเรากับเด็ก ไม่ค่อยมีบ่อยนัก”

“...ใจเราคงอยู่ตรงนั้นจริงๆ ท่องกลอนไปเรื่อย อยู่กับการท่อง เด็กจะฟัง ไม่ฟัง ก็ไม่เป็นไร..แล้วเด็กก็มาเอง”

ครูเอื้อง...สัมภาษณ์

2.2.2 การปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติต่อตนเอง

ก) การให้-การรับ

บุคลิกของครูเอื้องในช่วงแรกของการวิจัยที่ฟังพาดูผู้อื่นสูง ขาดความมั่นใจในตนเอง เมื่อจะทำกิจกรรมใด ๆ ก็มักจะถามความคิดเห็นจากผู้อื่น หรือถามผู้อื่นว่า จะต้องเป็นอย่างไร ทำอย่างไรเสมอ ต้องการรับความช่วยเหลือ ทั้งทางกายและการฟังพาดูใจจากผู้อื่น

กิจกรรมการเล่าอัตชีวประวัติของตนเองต่อกลุ่ม เป็นการสะท้อนประสบการณ์ในช่วงชีวิตหนึ่งของครู ความจดจ่อ ตั้งมั่น การใคร่ครวญและการฟังเรื่องราวของผู้อื่น พร้อมกับใจที่ฟังเรื่องราวของตนเองอย่างลึกซึ้ง เป็นการเปิดใจมองเห็นและรับรู้ประสบการณ์ชีวิตของตนเองและผู้อื่น ทำให้ครูเอื้องเห็นภาพของตัวเองชัดเจนด้วยตนเอง เป็นภาพที่ครูเอื้องสะท้อนว่า ตนเห็นว่าเป็นเรื่องเล็ก และตนได้รับการปฏิบัติจากคนรอบข้างอย่างสนใจ ช่วยเหลือมาโดยตลอด ครูเอื้องให้การสะท้อนว่า เป็นภาพที่ตนเห็นการเป็น “ผู้รับ” ในตัวเองอย่างมาก ไม่เคยเป็น “ผู้ให้” ใครเลย

2.2.3 การปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติต่อผู้อื่น

ก) ความกังวล

ผู้วิจัยสังเกตครูเอื้องในช่วงแรก พบว่า ครูเอื้องแสดงความกังวลถึงความรู้สึกที่ผู้อื่นมีต่อตนเองว่า เพื่อนร่วมงานจะไม่ชอบและรำคาญตน เพราะความช้าของตนเอง ซึ่งครูเอื้องก็ได้สะท้อนความรู้สึกเช่นกันว่า

“บางครั้งครูคนอื่นเขาคงไม่อยากยุ่งกับหนู ทำอะไรก็ไม่ทันใจ เป็น
ภาระให้คนอื่นด้วย”

ครูเอื้อง..สัมพันธ์

เมื่อผ่านกระบวนการสนทนากลุ่มอย่างเปิดใจ การฟังเรื่องราว
ประสบการณ์ และความรู้สึกของเพื่อนอย่างลึกซึ้ง เป็นการเปิดที่ว่างในใจของครู การหยุดฟังด้วย
ใจอย่างไม่ตัดสิน เปิดใจรับรู้ความรู้สึกของบุคคลอื่นที่ผ่านเข้ามา ช่วยให้คุณเอื้องคลายความกังวล
เข้าใจในสิ่งที่เพื่อนปฏิบัติกับตนเองมากขึ้น มุมมองความคิดของคุณเอื้องที่มีต่อเพื่อนร่วมงานก็
เปลี่ยนไป

“คุณนี่เขาก็เป็นแบบนี้ ไม่มีอะไร เสียงดัง แต่เขาก็เป็นห่วงหนู
นะ ช่วยเหลือหลายอย่าง”

ครูเอื้อง..สัมพันธ์

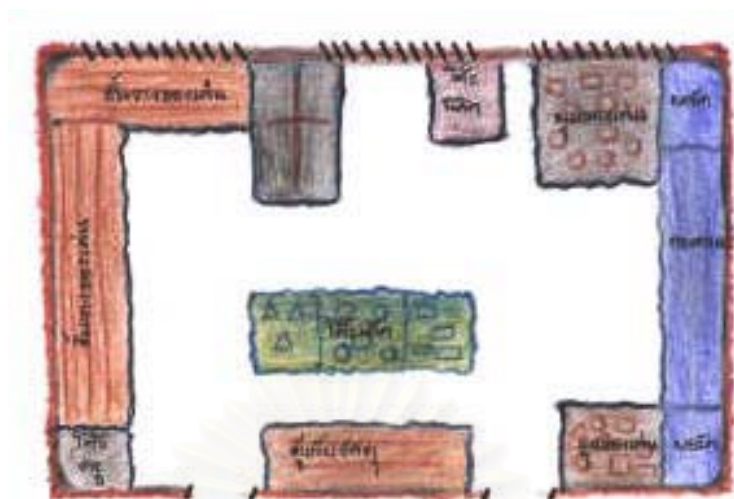
“ตอนนี้โดนว่าเสียงดังก็ไม่รู้สึกอะไร เมื่อก่อนน้อยใจด้วย แอบไป
ร้องไห้ว่า ทำไมเขาทำแบบนี้”

ครูเอื้อง..สัมพันธ์

ครูพิเศษ

2.1 บริบทห้องเรียนและคุณลักษณะของครู

ห้องเรียนชั้นอนุบาลปีที่ 2 อยู่บริเวณชั้น 2 ของอาคาร ซึ่งเป็นชั้น
ที่มีห้องเรียนเพียงด้านเดียว ไม่มีห้องตรงข้าม หน้าห้องเป็นระเบียงยาว มีเหล็กดัดติดทั้งหมด
ห้องเรียนอยู่ตรงกับบันไดทางขึ้นลง เป็นจุดที่ทึบแสงไม่สามารถรับแสงสว่างที่ส่องมาจาก
ระเบียงได้ เมื่อเดินขึ้นบันไดถึงหน้าห้อง ก่อนเข้าห้อง ผู้วิจัยรับรู้ถึงความเงียบ รวกับไม่มีคนอยู่
เมื่อมองเข้าไปภายในห้องบรรยากาศมืด ทึบ ไม่เปิดไฟ หน้าต่างห้องเรียนเป็นแบบไม้เปิดออก 45
องศา ซึ่งเปิดเพียงครึ่งหนึ่งของหน้าต่างทั้งหมด ในห้องอาศัยแสงสว่างจากภายนอกที่ส่องเข้ามา
โดยเปิดประตูห้องกว้าง 1 เมตรเพื่อรับแสง โต๊ะเรียนแบบญี่ปุ่น 3 ตัว ตั้งเรียงใกล้ประตูห้อง ชั้นวาง
ของเล่นที่อยู่บริเวณรอบ ๆ ห้องมีการจัดเก็บของเล่นไว้อย่างเรียบร้อยตลอดเวลา พร้อมกับมีผ้า
บางๆ สีม่วงคลุมชั้นวางของทุกชั้น โต๊ะทำงานของครูเป็นโต๊ะญี่ปุ่นเตี้ย ๆ ตั้งอยู่มุมห้องทางเข้า
(ดังภาพที่ 5)

ภาพที่ 5 ภาพวาดห้องเรียนชั้นอนุบาลปีที่ 2

เด็กในห้องมีจำนวน 7 คน เป็นชาย 6 คน หญิง 1 คน เด็กทำกิจกรรมหรือเล่นตามมุมในห้องมุมใดมุมหนึ่งอย่างเงียบๆ ครูประจำชั้นคือ ครูเพ็ญนั่งอยู่มุมใดมุมหนึ่งของห้อง โดยนั่งกับพื้นเสมอกับเด็ก และพูดด้วยเสียงเบาๆ กับเด็ก เมื่อจะพูดกับเด็กคนใด ครูจะสบตา หรือพยักหน้าเรียกให้เด็กเข้าไปหา แล้วจึงพูดด้วย

“หนูชอบอยู่เงียบๆ ไม่ยุ่งกับใคร สงบดี เด็กก็ชอบ”

“..เคยมีคนถามเหมือนกันว่า..ข้างบนมีคนอยู่ด้วยหรือ..”

ครูเพ็ญ....สัมภาษณ์

“ห้องครูเพ็ญเงียบมาก เหมือนไม่มีใครอยู่ บางครั้งหนูยังนึกว่า วันนี้เขามารึเปล่าเลย”

ครูมณี...ประชุมกลุ่ม

“ เคยมีคนมาที่โรงเรียนนี้แล้วถามว่า ข้างบนมีห้องเรียนด้วยหรือ มีคนอยู่ด้วยหรือ..”

ครูพัช...ประชุมกลุ่ม

การดำเนินกิจกรรมในห้อง เป็นไปอย่างต่อเนื่อง เด็กรู้เวลากว่า เป็นเวลาของกิจกรรมอะไร สามารถจัดเก็บของ และเตรียมอุปกรณ์เองได้ ช่วยเหลือตัวเองได้ ในขณะที่เด็กทำงานครุ่นนิ่งๆ เด็กและพูดคุยกับเด็กเกี่ยวกับงานที่ทำ

คุณลักษณะของครู

ครูเพ็ญ เพศหญิง อายุ 32 ปีรูปร่างผอมบาง สูงประมาณ 160 ซม. น้ำหนักประมาณ 45 กิโลกรัม ผมหยาวถึงกลางหลัง ไม่แต่งหน้า สุขภาพไม่ค่อยแข็งแรงเนื่องจากโรคประจำตัว ผิวดำซีด เเสบ ไม่ค่อยพูด เมื่อพูดก็จะพูดเบาๆ ชอบอยู่คนเดียว ทำอะไรด้วยตัวเอง ไม่ค่อยมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น ครูเพ็ญมีบุคลิกเรียบร้อย เคลื่อนไหวช้า เมื่อนั่งพับเพียบจะเก็บขามัดชิดสีโปรดคือ สีม่วง ซึ่งครูเพ็ญแต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีม่วงเป็นประจำ ครูเพ็ญรับประทานอาหารกลางวันคนเดียวเเสบ ๆ ใช้เวลานาน และรับประทานในปริมาณมาก ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ครูเพ็ญบอกว่า เป็นส่วนตัวมากที่สุด สงบที่สุด

บ้านเกิดของครูเพ็ญอยู่จังหวัดทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นลูกสาวคนโตของครอบครัวมีน้องชาย 1 คน ในวัยเด็กขาดเรียนบ่อยเนื่องจากสุขภาพไม่แข็งแรง ครอบครัวต้องการให้ศึกษาต่อทางพยาบาลแต่ตนเองไม่ชอบ จึงตัดสินใจมาศึกษาต่อที่สถาบันอุดมศึกษาที่โรงเรียนสวนบ้านแก้วตั้งอยู่ในโปรแกรมวิชาการศึกษาศึกษาปฐมวัย

“ ช่วงที่เป็นเด็ก ต้องทำตามผู้ใหญ่บอกตลอด ไม่เคยออกนอกคู่นอกทางเลย ใครให้ทำอะไรก็ทำ ไปโรงเรียนก็ไปกับลุงที่เป็นครู ไม่เคยไปเองเลย อาช่วยดูแลด้วย ถ้าไม่สบายก็ไม่ต้องไปเรียน ขาดเรียนบ่อยเลยไม่ค่อยมีเพื่อน แต่ก็สอบผ่านมาได้”

ครูเพ็ญ..กิจกรรมเล่าชีวิตประวัติ

ขณะเรียนในระดับอุดมศึกษา ครูเพ็ญพักในหอพักของสถาบัน ใช้ชีวิตเป็นเด็กหอ อยู่ในระเบียบ ไม่เคยทำผิดกฎของสถาบันตั้งแต่เรียนจนจบการศึกษา และได้สอบเข้าเป็นครูประจำโรงเรียนสวนบ้านแก้วภายในของสถาบัน และเข้าทำงานตั้งแต่เรียนจบจนถึงปัจจุบันเป็นเวลา 8 ปี ด้านชีวิตส่วนตัวของครูเพ็ญ ตั้งแต่เริ่มทำงานที่โรงเรียน ได้เข้าพักในบ้านพักครูภายในสถาบันจนถึงปัจจุบัน ได้ใช้ชีวิตคู่กับสามีซึ่งทำงานเป็นเจ้าหน้าที่ภายในสถาบัน

ชีวิตของการทำงานในโรงเรียน ครูเพ็ญสะท้อนว่า ตนเองไม่เคยมีปัญหากับใคร ทำทุกอย่างที่ผู้บริหารสั่งการ มีชีวิตเรียบง่าย เคยคิดถึงการออกไปสอบบรรจุที่โรงเรียนอื่นบ้างแต่กลัวการเปลี่ยนแปลง ชอบอยู่กับสิ่งที่ตนเคยชินและคุ้นเคย จึงไม่เคยไปสอบบรรจุหรือสมัครงานที่อื่น

“ หนูก็เคยคิดจะไปสอบบรรจุที่อื่น แต่ก็ชินที่จะอยู่ที่นี้ คุ้นเคยด้วย ทั้งสถานที่ และผู้บริหาร การทำงาน”

“ที่ไม่กลับไปอยู่บ้าน เพราะคิดว่า ต้องเอาตัวเองให้รอด ไม่อยากให้คนที่บ้านดูถูกว่าอยู่ไม่ได้ แล้วประวัติญาติๆ ที่โน่นก็ไม่ค่อยดี มีการทุจริต หนูก็นามสกุลนั้น ถึงไปสอบคนก็ มองไม่ดี”

ครูเพ็ญ...สัมภาษณ์

“ครูเพ็ญเขาบอกว่า เขาบอกที่บ้านว่าเป็นอาจารย์อยู่ที่นี้ เลยไม่กลับไป”

ครูมณี...สัมภาษณ์

บุคลิกภาพของครูเพ็ญที่ผู้วิจัยสังเกตพบ คือ เงียบ ไม่พูด แม้เกิดความไม่พอใจ เมื่อมีการประชุมครูในโรงเรียน ครูเพ็ญไม่เสนอความคิดเห็นใดๆ ต่อที่ประชุม แม้จะถูกถามเมื่อเกิดความขัดแย้งครูเพ็ญจะเงียบ ไม่แสดงความคิดเห็น แม้เรื่องที่ตนเองไม่เห็นด้วยหรือไม่พอใจ ก็ไม่พูด แต่เมื่อออกจากการประชุมแล้ว ครูเพ็ญจะพูดให้เจ้าหน้าที่ หรือนักการภารโรง ว่าตนเองเกิดความไม่พอใจ เพื่อนครูเคยถามว่า ทำไมไม่พูดในที่ประชุม ครูเพ็ญว่า ไม่จำเป็นต้องพูด

การทำงานร่วมกับเพื่อนครูด้วยกัน เมื่อมีกิจกรรมที่ต้องทำร่วมกัน เช่น จัดห้องศูนย์สื่อ ครูเพ็ญจะรอให้เพื่อนครูมาครบ หรือพร้อมทุกคน จึงจะเริ่มทำ ไม่เริ่มงานก่อน แม้ตนเองจะว่างแล้วก็ตาม

ครูเพ็ญมีโรคประจำตัว มีอาการอ่อนเพลียให้เห็นเสมอ เช่น หน้าซีด วิงเวียน เป็นไข้หวัดบ่อย ผู้วิจัยสังเกตพบว่า เมื่อครูเพ็ญเกิดความคับข้องใจ หรือไม่พอใจ จะมีอาการทางกายปรากฏร่วมด้วย เช่น เมื่อต้องเดินทางไปอบรมต่างจังหวัด ครูเพ็ญไม่ยอมไป ก่อนวันเดินทางจะมีอาการปวดศีรษะ เป็นไข้ และเป็นเช่นนี้ตลอดการเดินทาง จนเมื่อกลับมาอาการเหล่านี้จะหายไปทันที

ชีวิตของการสอนในโรงเรียนสวนบ้านแก้ว ครูเดือนสะท้อนสภาพให้เห็นว่าตนเองได้ทำการสอนเด็กมาแล้วทุกระดับชั้นตามที่ผู้บริหารสั่งการ และปฏิบัติงานได้เรียบร้อยเป็นอย่างดี จนก่อนที่จะเปลี่ยนผู้บริหาร ครูเพ็ญต้องสอนเด็กระดับบริหารอายุต่ำกว่า 3 ขวบ ซึ่งตนเองไม่ชอบอย่างมาก จนเมื่อเปลี่ยนผู้บริหารใหม่ และครูคนอื่นๆ ลาออกไปหมด ครูมณีและครูเอื้องที่มาใหม่เป็นครูที่อายุน้อยกว่า ตนเองจึงขอเลือกสอนเด็กระดับชั้นอนุบาลปีที่ 2 เพราะคิดว่า ดูแลได้ง่ายกว่าเด็กเล็ก

ช่วงแรกของการวิจัย ผู้วิจัยสังเกตชั้นเรียนของครูเพ็ญ พบว่า ครูเพ็ญดำเนินการจัดการเรียนการสอนในห้องได้อย่างราบรื่น เปิดโอกาสให้เด็กปฏิบัติด้วยตนเอง

“...เด็กในห้องเป็นเด็กที่โตแล้ว คำทำอะไรเองได้หมด เราก็ปล่อยให้เขาทำ แล้วเขาก็รู้ใจเราด้วยว่า จะทำอะไรเมื่อไร ยังไง บางครั้งก็เตือนเราด้วย”

ครูเพ็ญ...สัมภาษณ์

ผู้วิจัยได้เข้าสังเกตชั้นเรียนของครูเพ็ญ เมื่อเกิดสถานการณ์ที่ไม่เป็นไปตามที่คาดหวัง คือ เด็กไม่ออกมาเล่นนิทานหน้าชั้นเรียนตามที่ครูเรียกให้ออกมา ครูเพ็ญได้พูดกับเด็กว่า

“..น้องก้อนไม่ยอมออกมา ครูเสียใจ แล้วก็อายมากด้วย ไม่มีความกล้าเลยนะคะ”

ผู้วิจัย...สังเกต

“เวลาครูเพ็ญเขาคุยเด็ก จะไม่มีเสียง ใช้สายตาจ้อง หนูว่าน่ากลัวกว่าอีก...เคยเห็นกระซอกแขนเด็กด้วย แต่จะไม่ใช้เสียงดู เสียงดัง”

ครูมณี...สัมภาษณ์

เมื่อต้องสื่อสารกับเด็ก ส่วนใหญ่ครูเพ็ญใช้สายตาในการมอง และจ้องเด็ก บางครั้งพูดด้วยคำสั้น ห้วน ลงน้ำเสียงหนักๆ เช่น “นั่งลง” “ไปเดี๋ยวนี้” และเดินเข้าไปพูดกับเด็กเป็นรายคน

2.2 การปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติ

เมื่อครูเพ็ญเข้าร่วมกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นเป็นระยะเวลา 1 ปีการศึกษา ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลผลการเรียนรู้ที่เกิดขึ้น ประทับกับครูสะท้อนผลการเรียนรู้ของตนเอง คือ การปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติ ดังนี้

2.2.1 การปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติต่อเด็ก

ก) การลดตัวตน

ผู้วิจัยสังเกตครูเพ็ญในช่วงแรก พบว่า ครูเพ็ญมีลักษณะของการปิดกั้นตนเอง อยู่กับตัวเองมาก มีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นน้อย ในทางปฏิบัติกับเด็กครูเพ็ญใช้การสั่งการ และการสั่งการด้วยกริยาท่าทางที่เคร่งขรึมมากกว่าการใช้เสียง ภาพสะท้อนที่ครูเพ็ญให้กับผู้วิจัย เป็นในลักษณะการมองออกข้างนอกตัวมากกว่าการมองเข้าไปในตัวเอง ครูเพ็ญให้เหตุผลของการจัดการในชั้นเรียนที่เป็นไปอย่างไม่ว่างวุ่นว่า เป็นเพราะสิ่งแวดล้อมรอบตัว เช่น ผู้บริหารสภาพของเด็กเองหรือเป็นเพราะบุคคลรอบๆ ตัว

“บางอย่างในโรงเรียนตั้งแต่เปลี่ยนผู้บริหารก็แย่ง ไม่เป็นระเบียบ คนใหม่เข้ามาก็ไม่รู้เรื่อง หนูก็ทำอะไรไม่ได้ ก็ต้องปล่อยเลยตามเลย”

“เด็กเดี๋ยวนี้ไม่เหมือนเมื่อก่อน สอนยากขึ้น ไม่ค่อยฟัง แรงด้วย”

“ครูเองก็จัดการเด็กตัวเองไม่ได้ บางครั้งวิ่งขึ้นมาถึงห้องหนู แต่หนูสั่งคำเดียวก็ลงไป”

“ปกติหนูก็อยู่แบบสงบๆ ไม่ค่อยยุ่งกับใคร ถ้าไม่มีอะไรมาทำให้วุ่นวาย ถ้าเด็กไม่ชน ไม่เสียงดัง”

ครูเพ็ญ..สัมภาษณ์

เมื่อผ่านการจัดกระบวนการเรียนรู้ ครูแพทย์ได้ใช้เวลาในการใคร่ครวญใจ ตนเองมากขึ้น การสนทนากลุ่ม ฝึกการฟังผู้อื่น เปิดใจยอมรับเรื่องราวของเด็กและเพื่อนเข้าสู่ใจตนเอง ช่วยให้ครูแพทย์ลดการยึดมั่นตัวตนของตนเองลง เริ่มมองเข้าสู่ใจตนเองมากขึ้น

“ทำได้แค่นั้นแค่นั้น ไม่คาดหวังมาก ไม่เครียด คลายลง เด็กจะทำอะไร เราก็ค่อยๆ ดู ทำไม่ได้ก็ไม่ใช่ไร เราก็อพยายามหาสิ่งที่เค้าทำได้ให้ ไม่บังคับจะเกิดปัญหาบ้างก็ไม่ใช่ไร”

ครูแพทย์..สัมภาษณ์

2.2.2 การปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติต่อตนเอง

ก) การอยู่กับปัจจุบัน

ครูแพทย์สะท้อนตนเองความคิด ความรู้สึกของตนเองในขณะที่เข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาตนเองผ่านงานศิลปะ คืองานปั้น ความรู้สึกในขณะที่ทำงานนั้น ครูแพทย์สะท้อนถึงสิ่งแวดล้อมรอบๆ ตัวที่มากกระทบ เหตุการณ์ในอดีตที่ผ่านมา และอนาคตที่ยังมาไม่ถึง ใจไม่ได้อยู่กับงาน

“วันนี้ช่วงบ่ายทำงานปั้นดินไม่มีสมาธิเลย ไม่ชอบ เมื่อคืนก็นอนไม่พอ นอน ๗ เสียงดัง นอนไม่หลับเลยปวดหัว ทำงานวันนี้เลยรู้สึกว่า น่าเบื่อ นานจริงๆ แต่ก็อดทนไว้ เดี่ยวก็ได้เวลากลับแล้ว รู้สึกว่านานจนน่าเบื่อ”

ครูแพทย์...บันทึกการเรียนรู้

เมื่อผ่านการฝึกภาวนา อยู่กับลมหายใจ พัฒนาการรู้ตัวของตนเอง ในขณะที่ปฏิบัติงาน ภาวนาในทุกขณะ พิจารณาใคร่ครวญอยู่ในปัจจุบัน ครูแพทย์เริ่มมีช่วงเวลาของสติ รู้ตัว และมีใจจดจ่อกับงานที่ตนเองทำในบางขณะ ครูแพทย์สะท้อนภาพตนเองผ่านงานเย็บตุ๊กตา ดังนี้

“มองตุ๊กตาที่ทำวันนี้ ตัวแรกรู้สึกว่ายาก ค่อยๆ เย็บ ไม่ได้สนใจคนรอบข้างที่คุยกันเลย แต่ตัวหลังนี้ ดูไม่ดี คนอื่นเสียงดังเข้ามาชวนคุยด้วยเรื่อย ไม่มีสมาธิเลย”

ครูแพทย์...บันทึกการเรียนรู้

ข) ความพึงพอใจในตนเอง

ในช่วงดำเนินการจัดกระบวนการ ผู้วิจัยสังเกตครูแพทย์พบว่า ครูแพทย์ไม่ถนัดทำงานศิลปะ คือ งานระบายสีน้ำ ทุกครั้งที่ต้องทำกิจกรรมนี้ ครูแพทย์จะรีบทำให้เสร็จเร็วๆ เมื่อได้แสดงความรู้สึกผ่านงาน ครูแพทย์ไม่ชอบงานของตน เพราะไม่ถนัด และไม่สวยตามที่ตนเองคิดพร้อมทั้งเปรียบเทียบงานตนเองกับงานผู้อื่น

เมื่อเปลี่ยนกิจกรรมงานศิลปะเป็นงานปั้นดิน ครูเพ็ญสะท้อนความ
 คับข้องใจในช่วงแรก จนเมื่อค่อยๆ ได้ใช้เวลาจดจ่อกับงาน เห็นภาพที่ประทับอยู่ในใจ ใน
 บรรยากาศที่สบายผ่อนคลายเป็นมิตร ครูเพ็ญสะท้อนผลงานที่ออกมาว่า

“ที่มาของงานนี้ ครูเขาจะให้ดินเหนียว 1 ก้อน แล้วให้คิดว่าเป็น
 สัตว์อะไรก็ได้ เราก็นึกอยู่นาน ก็นึกถึงหมีแพนด้าที่เชียงใหม่
 กลับตาเห็นภาพเลย ชอบมาก เลยค่อยๆ ปั้น จากดินทั้งก้อนนั้น
 แหละ พอออกมาดูแล้วก็ไม่ค่อยเหมือน แต่ชอบมาก เพราะเป็น
 งานของเรา เราทำดีที่สุดแล้ว “

ครูเพ็ญ...ประชุมกลุ่ม

2.2.3 การปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติต่อผู้อื่น

ก) การหายไปในสังคม

ภาพของครูเพ็ญที่ผู้วิจัยสังเกตได้ ครูเพ็ญชอบอยู่คนเดียว ไม่ค่อย
 มีปฏิสัมพันธ์กับใคร ประกอบกับห้องเรียนที่ครูเพ็ญเลือกอยู่ชั้นที่ 2 แยกส่วนออกไปต่างหากจาก
 ห้องอื่น ลักษณะนิสัยที่เก็บตัว ไม่แสดงความคิดเห็น ภาพที่สะท้อนจากครูเพ็ญและครูคนอื่น ดังนี้

“หนูชอบอยู่เงียบๆ ไม่ยุ่งกับใคร สงบดี เด็กก็ชอบ”

“..เคยมีคนถามเหมือนกันว่า..ข้างบนมีคนอยู่ด้วยหรือ..”

ครูเพ็ญ....สัมภาษณ์

“ห้องครูเพ็ญเงียบมาก เหมือนไม่มีคนอยู่ บางครั้งหนูยังนึกว่า

วันนี้เขามาริเปล่าเลย”

ครูมณี...ประชุมกลุ่ม

“ เคยมีคนมาที่โรงเรียนนี้แล้วถามว่า ข้างบนมีห้องเรียนด้วยหรือ
 มีคนอยู่ด้วยหรือ..”

ครูพัช...ประชุมกลุ่ม

การเข้าร่วมกิจกรรมการเล่าอัตชีวประวัติ เป็นการเปิดพื้นที่ในการ
 รับรู้ตนเองและรับรู้เรื่องราวของผู้อื่น เพื่อเปิดใจยอมรับความแตกต่างของแต่ละคน การเข้าร่วม
 สนทนา ฝึกการเป็นผู้ฟังโดยไม่ตัดสิน ช่วยให้ครูเพ็ญเริ่มมองเห็นผู้อื่นมากขึ้น เห็นทางในการ
 สื่อสารและสัมพันธ์กับผู้อื่น

“อยู่ที่นี้มา 8 ปี วันก่อนเดินในสถาบันมีอาจารย์ที่เดินผ่านกัน
ทุกวันถามว่า เราทำงานหน่วยไหน เราก็คิดว่า ต่อไปจะพยายาม
เข้าสังคมให้มากขึ้น หมายถึงออกมาหาคนอื่น พูดกับคนอื่นให้
มากขึ้น คิดว่า ถ้าเราเปิดตัวออกไป จะได้มีคนเห็นเรา และอาจ
เห็นมาถึงโรงเรียนด้วย”

ครูเพ็ญ...ประชุมกลุ่ม

“เดี๋ยวนี้ครูเพ็ญเค้าถามมากขึ้น อย่างจะเอาของเล็ก ๆ น้อยๆ ก็มา
ถามกับหนู หนูคิดว่า เขาคงหาเรื่องมาคุยด้วยมากกว่า ไม่งั้นก็
ไม่ได้คุยกันเลย”

ครูมณี...สัมภาษณ์

ครูมณี

2.1 บริบทห้องเรียนและคุณลักษณะของครู

ห้องเรียนชั้นอนุบาลปีที่ 3 อยู่บริเวณชั้น 1 เป็นห้องเรียนแรกที่ติดกับ
ห้องโถงทางเข้า เมื่อผู้วิจัยจยจจรตบริเวณหน้าอาคารเรียนได้ยินเสียงเด็ก ๆ จากห้องเรียนชั้น
อนุบาล 3 ดังออกมา จนเมื่อเดินเข้าไปที่ห้อง พบว่า มีนักเรียน 10 คน เป็นชาย 7 คน หญิง 3 คน
เด็กในห้องพูดคุยกันเสียงดัง แบบใช้เสียงตะโกนคุย การพูดกับครูก็เป็นลักษณะเช่นเดียวกัน และ
ครูมณีซึ่งเป็นครูประจำชั้นพูดกับเด็กด้วยเสียงที่ดัง โดยครูอยู่ที่จุดใดจุดหนึ่งของห้อง และใช้เสียง
สั่ง หรือบอกเด็ก เมื่อเด็กปฏิบัติกิจกรรมครูมณีเดินดูเด็กหรือนั่งทำงานอยู่ที่โต๊ะทำงานมุมห้อง
พร้อมกับพูดตลอดเวลา เช่น “ไปไหน...ทำไมไม่ทำแบบนี้ ครูบอกแล้วว่าอย่าไปยุ่งกับเขา อย่าวิ่ง.”

สภาพแวดล้อมในชั้นเรียนมีตู้ใส่ของเล่นสีสด เช่น สีชมพูบานเย็น ขนาดพอดี
ขอบหน้าต่าง วางรอบห้อง ยกเว้นบริเวณหน้าห้องที่เป็นกระดานดำ ในตู้มีสีของเล่นหลากหลาย
ชนิดวางอยู่อย่างกระจัดกระจาย มีบริเวณที่เป็นโต๊ะครู ครูประจำชั้นคือ ครูมณี บอกว่า เป็นบริเวณ
ที่เด็กห้ามยุ่ง เข้ามาไม่ได้ ครูเป็นผู้เลือกตำแหน่งการวางโต๊ะครูให้อยู่ตรงทางเข้าห้องเรียน เพื่อว่า
จะได้สามารถมองเห็นเด็กที่ผ่านเข้าออกได้ และเป็นตำแหน่งที่เด็กจะเห็นได้ชัด เมื่อผ่านเข้ามาก็
ต้องทำความเคารพ (ดังภาพที่ 6)

ภาพที่ 6 ภาพวาดห้องเรียนชั้นอนุบาลปีที่ 3

การดำเนินกิจกรรมในชั้นเรียนเป็นไปตามตารางกิจวัตรประจำวันโดยครูเป็นผู้บอกเด็ก และเด็กปฏิบัติตาม เด็กเก็บของเล่น และทำกิจวัตรต่างๆ ได้ด้วยตนเองอย่างรวดเร็ว เด็กในห้องเคลื่อนไหวอย่างรวดเร็ว และแข่งกันทำงานให้เสร็จก่อน ในขณะที่ทำงานมีเสียงดังในห้องตลอดเวลา ทั้งเสียงเด็กและเสียงครู

คุณลักษณะของครู

ครูมณี เพศหญิง อายุ 25 ปี รูปร่างอ้วน น้ำหนักประมาณ 80 กิโลกรัม สูงประมาณ 165 ซม. ผิวขาว ผอมยาว แต่งหน้าอ่อนๆ พูดจาห้วนๆ ไม่มีหางเสียง ทำงานเร็ว เคลื่อนไหวเร็ว ใจร้อน เมื่อมีใครมาพูดหรือต่อว่า จะเถียงกลับทันที ความใจร้อนของครูมณีทำให้ตนเองเกิดอุบัติเหตุบ่อยๆ เช่น เดินชนโต๊ะ ครูมณีตัดสินใจเร็ว เมื่อได้รับมอบหมายงานใดมา จะรีบทำให้เสร็จ โดยไม่คำนึงถึงคุณภาพของงานว่าจะออกมาเป็นอย่างไร มีความมั่นใจในตนเองสูง สิ่งต่างๆ ในชีวิตที่ทำมาครูมณีไม่เคยปรึกษาใคร คิดและตัดสินใจทำด้วยตนเองทั้งหมด

ครูมณีเกิดที่กรุงเทพฯ ช่วงชีวิตในวัยเด็กต้องย้ายที่อยู่บ่อยๆ เนื่องจากต้องตามคุณตาที่เป็นช่างรับเหมาก่อสร้างไปทำงาน บุคคลที่เลี้ยงครูมณีมาตั้งแต่เด็กจะเป็นคุณยาย จนกระทั่งอายุ 3 ขวบ แม่ก็รับมาอยู่กับพ่อเลี้ยงที่จังหวัดแห่งนี้ และเข้าเรียนที่โรงเรียนเทศบาลในตัวจังหวัด

ชีวิตส่วนตัวที่บ้าน ช่วงแรกต้องอยู่ร่วมบ้านกับย่าซึ่งในช่วงแรกครูมณีรู้สึกภูมิใจมาก ๆ แต่นานเข้าก็เปลี่ยนไป ครูมณีต้องทำงานบ้านหลายอย่างทั้งที่เป็นเด็กประถม จนกระทั่งจบระดับชั้นประถมศึกษา แม่ก็มีเงินเก็บสร้างบ้านเป็นของตัวเอง ครูมณีได้ช่วยแม่สร้างบ้านด้วยมือของตัวเองซึ่งเป็นความภูมิใจอย่างหนึ่งของครูมณี

ด้านการศึกษา ครูมณีนีสะท้อนภาพว่า ช่วงที่เรียนระดับชั้นประถมศึกษา มีความสุขมาก ๆ มีเพื่อนเยอะ ชอบเอาเงินซื้อขนมแจกเพื่อน จนขึ้นระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นได้ ย้ายไปเรียนที่โรงเรียนมัธยมประจำจังหวัด ชีวิตช่วงนี้มีความสุข สนุกกับการเรียน การเล่นกับเพื่อน และชอบการมาโรงเรียนมากกว่าอยู่บ้าน โดยเฉพาะเมื่อขึ้นระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย เริ่มหัดขี่รถจักรยานยนต์ และเริ่มขี่รถไปโรงเรียนเอง เริ่มไปไกลกว่าโรงเรียน ชีวิตอยู่บนถนน ไม่ค่อยได้คิดอะไร ส่วนใหญ่จะไม่ค่อยอยู่บ้านเพราะไปเข้าค่าย หรือออกต่างจังหวัด ทำกิจกรรมอยู่เสมอ รู้สึกว่า ตนเองเป็นอิสระจากครอบครัว

เมื่อเรียนจบระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย สอบเข้ามหาวิทยาลัยไม่ติด จึงมาสมัครเรียนที่สถาบันแห่งนี้ ในโปรแกรมวิชาการศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต โดยไม่รู้ว่า เรียนไปแล้วจะทำงานอะไร หรือสาขานี้เรียนเกี่ยวกับอะไร เมื่อเรียนไปในช่วงแรกมีความคิดอยากเป็นครู แต่บางครั้งก็ไม่อยาก จนเรียนไปเรื่อยๆ ก็เริ่มชอบ และมีผลการเรียนอยู่ในระดับที่ดี

ช่วงที่เรียนระดับอุดมศึกษา ครูมณีนีทำกิจกรรมมากมาย ทั้งเป็นรองประธานนักศึกษา และกิจกรรมของคณะ ทำให้รู้จักคนมากขึ้น เพื่อนมากขึ้น เมื่อไปฝึกสอนในชั้นปีที่ 4 ได้ไปฝึกสอนที่โรงเรียนในจังหวัดติดกับสถาบัน เนื่องจากครูพี่เลี้ยงมีหน้าที่รับผิดชอบมาก นอกเหนือจากงานในชั้นเรียน ครูมณีนีจึงต้องเรียนรู้ทุกอย่างด้วยตนเอง ซึ่งครูมณีนีเห็นว่า เป็นสิ่งที่ดี จะได้สอนสบายๆ เป็นกันเอง ไม่ต้องเกร็งเมื่อมีคนมาดูตนเองสอน ช่วงฝึกสอนรู้สึกว่าการเรียนนั้นมีความสุข บุคคลรอบๆ ข้างเป็นมิตร ตนเองก็ได้ทำงานอย่างเต็มที่ จนเรียนจบ เข้าทำงานครั้งแรกที่โรงเรียนต่างอำเภอในจังหวัด ประมาณ 2 เดือน ก็ย้ายมาทำงานที่โรงเรียนสวนบ้านแก้ว

ช่วงปีแรกของการทำงานที่โรงเรียนสวนบ้านแก้ว ครูมณีนีทำด้วยความสุขใจ และเต็มใจ มาโรงเรียนแต่เช้าและกลับเป็นคนสุดท้าย งานทุกอย่างเป็นไปได้อย่างดี จนเข้าปีที่สองของการทำงาน เริ่มรู้สึกท้อแท้ และอยากออกจากงาน เนื่องจากรู้สึกว่า ผู้บริหารไม่ชอบตนเอง โดนจับผิด รู้สึกว่าตนเองไม่มีความสุข ไม่อยากมาโรงเรียน

“ปีที่สองของการทำงานก็รู้สึกว่า ตัวเองสับสน ทำไมต้องเกิดขึ้นกับเรา ทำไมไม่เป็นคนอื่น เราคงยึดตัวเองว่า ทำงานตลอด ไม่ขาดตกบกพร่อง เป็นความคิดของเราว่า มันไม่ใช่ฉันนะ ต้องเป็นคนอื่นที่โดน เหมือนคาดไว้ว่า ตนเองต้องโดนชม พอไม่เป็นไปตามที่คิด ก็เลยผิดหวัง ช่วงนั้นเป็นทุกข์มาก ไม่อยากทำงาน ไม่มีความสุข”

ครูมณีนี...สัมภาษณ์

บุคลิกภาพของครูมณีที่ว่องไว กระฉับกระเฉง พุดตรง ห้วนๆ ใจร้อนทำอะไรด้วยตนเอง พึ่งพาตัวเองตลอดเวลา มั่นใจในตัวเอง ทำให้ครูมณีปฏิบัติกับคนรอบข้างอย่างไม่ได้คิดว่า คนนั้นจะรู้สึกอย่างไร

“..หนูเป็นคนที่ชอบเถียง ใครพูดอะไรก็เถียงไว้ก่อน กับแม่ยังเถียงเลย”

“เมื่อก่อนยังเคยว่า ครูเอื้อง เวลาที่เขามาลวงเกินในส่วนที่เป็นของหนู”

ครูมณี...สัมภาษณ์

“กับครูเพ็ญ ก่อนจะเข้ามาทำงานที่นี่ ภาพที่วาดไว้ แล้วมีคนบอก เขาเป็นหญิงไทย เรียบร้อย ก็คิดว่า น่าจะพึ่งพาได้ แต่อยู่ๆ ไปก็รู้ไม่ใช่เลย แล้วมีเรื่องกันด้วย ความรู้สึกหนูกับเขาติดลบเลย ยังไงก็ไม่ดี ก็เลยต่างคนต่างอยู่”

ครูมณี...สัมภาษณ์

“กับครูเอื้อง บางครั้งหนูก็คับข้องใจว่า ทำไมเป็นแบบนี้ ทำอะไรก็ไม่ได้ ทำไมเราต้องมาทำให้ ก็มีว่าให้บ้างเพราะเป็นเพื่อนกัน เคยจนเขาร้องไห้หนักแหละ”

ครูมณี...สัมภาษณ์

ครูมณีให้มุมมองความคิดของตนกับการเป็นครูว่า เป็นผู้ที่มีอำนาจ เพราะสามารถสั่งเด็กได้ ให้ทำอะไรเด็กก็ทำ สำหรับตนเองในชีวิตการเป็นครู ไม่เคยกังวลกับปัญหาที่เกี่ยวข้องกับเด็ก เช่น พฤติกรรม หรือการจัดการชั้นเรียน เพราะคิดว่า ตนเองจัดการได้หมด แต่เรื่องที่เกี่ยวข้อง คือ การทำงานเอกสาร หรืองานเขียนแผนการเรียน

เมื่อเกิดเหตุการณ์ในห้องเรียนที่ไม่เป็นไปตามความคาดหวังของตน ครูมณีใช้การสั่งการกับเด็กให้ปฏิบัติตาม ด้วยบุคลิกที่ขึงขัง พุดด้วยน้ำเสียงห้วนๆ ไม่มีหางเสียง และใช้การพูดสั่งตลอดเวลา

“เราเป็นครูนี้ มีอำนาจนะ มีมากด้วย เด็กจะฟังเรา เหมือนเด็กกลัวมากกว่า ต้องปฏิบัติต้องทำตาม”

“...ครูมีอำนาจมากนะ เวลาอยู่ในห้องถ้าเด็กชน เราข่มด้วยเสียงเขาก็หยุดแล้ว”

“..ไม่เคยกังวลกับเด็กเลย...เพราะไม่ว่ายังไง เราก็ออกคำสั่งกับเขาได้..”

ครูมณีสัมภาษณ์

ครูมณีสะท้อนภาพความเป็นครูและการสอนของตนเองว่า เป็นครูที่ชอบสั่งชอบบ่น แต่ไม่ทำ ไม่สนใจความต้องการของเด็ก ยึดเวลาและกิจกรรมที่ต้องสอนเป็นสำคัญ

“ เป็นครูโบราณมั่ง ที่เอาแต่สั่ง สั่งให้เด็กทำโน่นทำนี่ โดยตัวเองไม่ต้องลงมือทำกับเด็ก”

“ จะเป็นคนขี้ตลอด คอยนั่งมองเด็กตลอด เหมือนเรามีโต๊ะตำแหน่งของเรา เขาก็นั่งอยู่ตรงนั้น เหนียงอยู่แค่มุมนั้น บางครั้งกิจกรรมเคลื่อนไหวเรายังนั่งโต๊ะแล้วเคาะจังหวะ บางครั้งไม่นั่งโต๊ะก็นั่งหน้าห้อง แต่จะไม่เคลื่อนไหวไปกับเด็ก”

ครูมณีที่โรงเรียน

“ตอนสอนไม่เคยเห็นเด็กอย่างละเอียด จำชื่อเด็กในห้องยังไม่ได้หมดเลย ไม่ละเอียด”

“ เวลาสอนเหมือนว่า ทำให้ครบกิจกรรม ตามที่เราได้เขียนไว้ เราจะทำอะไรจะไม่กังวล ไม่กังวลเกี่ยวกับเด็ก จะกังวลเกี่ยวกับงานตัวเอง พวกแผนอะไรแบบนี้ บางครั้งต้องทำสื่อ จะกังวลพวกนี้มากกว่า..”

“ตอนมาสอนใหม่ๆ ส่วนใหญ่หนูจะมองแต่นาฬิกาอะ...เมื่อไรจะหมดเวลาเมื่อไรจะกลับบ้าน ถ้าเวลาหมดก็ต้องหมด ถ้าเด็กยังไม่เสร็จก็ต้องเปลี่ยนกิจกรรม ไม่ค่อยสนใจหรอกว่า เด็กจะแบบว่ายังทำไม่ได้ เด็กยังต้องการอยู่ แต่ต้องมองว่า มันหมดแล้วก็คือหมดวันๆ ไม่ทำอะไรนั่งมองแต่นาฬิกา..”

ครูมณีที่โรงเรียน

2.2 การปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติ

เมื่อครูมณีเข้าร่วมกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นเป็นระยะเวลา 1 ปีการศึกษา ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลผลการเรียนรู้ที่เกิดขึ้น ประทับกับครูสะท้อนผลการเรียนรู้ของตนเอง คือ การปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติ ดังนี้

2.2.1 การปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติต่อเด็ก

ก) การคลายการยึดตัวเอง

ภาพความเป็นครูที่ครูมณีสะท้อนออกมาในช่วงแรกของการวิจัย คือ การมีอำนาจ เพราะสามารถสั่งเด็กได้ สะท้อนสู่การปฏิบัติที่ใช้การสั่งการกับเด็กให้ปฏิบัติตามด้วยบุคลิกที่ขึงขัง พูดด้วยน้ำเสียงห้วนๆ ไม่มีหางเสียง และใช้การพูดสั่งตลอดเวลา

“เราเป็นครูนี้ มีอำนาจนะ มีมากด้วย เด็กจะฟังเรา เหมือนเด็กกลัวมากกว่า ต้องปฏิบัติต้องทำตาม”

“...ครูมีอำนาจมากนะ เวลาอยู่ในห้องถ้าเด็กชน เราชมด้วยเสียง เขาก็หยุดแล้ว”

“..ไม่เคยกังวลกับเด็กเลย...เพราะไม่ว่ายังไง เราก็ออกคำสั่งกับเขาได้..”

ครูมณีสัมภาษณ์

นอกจากนั้น ยังสะท้อนให้เห็นจากการจัดชั้นเรียน ตำแหน่งการวางโต๊ะครูที่จะต้องเป็นส่วนสำคัญของห้อง อยู่ในตำแหน่งที่มองเห็นเด็กได้ชัดเจน และให้ความน่าเกรงขามเมื่อเด็กเข้ามาสู่ห้องเรียน และเป็นพื้นที่ส่วนที่เด็กไม่สามารถเข้ามาได้ การนำตุ๊กตาของเล่นเข้ามาไว้รอบห้อง เพื่อเก็บวัสดุอุปกรณ์ และของเล่น การ “เอา” สิ่งต่างๆ เข้าให้ตัวเอง ส่วนที่เป็นของตัวเองอย่างมาก โดยคิดว่า ต้องมีมาก ๆ จึงจะดี

การฝึกสติ รู้ตัวกำกับกระทำของตนเองอย่างสม่ำเสมอของครูมณี ผ่านงานจัดดอกไม้ และการฝึกสมาธิในช่วงเช้าก่อนเริ่มทำงาน ประกอบการเฝ้าสังเกตดูแลเด็กในชั้นเรียน ด้วยใจใคร่ครวญ เฝ้ามองอย่างลึกซึ้ง ช่วยพัฒนาความละเอียดอ่อนของประสาทสัมผัส การรับรู้ของครูมณีมากขึ้น และการได้ทบทวนบันทึกการเรียนรู้ของตนทุกวัน ครูมณีเห็นตนเองและสะท้อนสิ่งที่เห็น ดังนี้

“..เมื่อก่อนจะสนใจกับกิจกรรมมากกว่า ไม่ค่อยสนใจว่าเด็กชอบหรือเปล่า ไม่สนใจความรู้สึกเขา ไม่สนใจว่า เขาพอหรือยัง อะไรที่เป็นตัวเด็กของเด็กจะไม่ค่อยสนใจหรอก ก็ฉันจะเป็นแบบนี้ บางครั้งเด็กเถียงก็ไม่สนใจ ก็ครูจะสั่งแบบนี้ละ..”

“...อย่างเด็กระบายสี เขาระบายพอแล้ว เราเห็นงานเขา เราก็ให้เขาไประบายเพิ่ม เขาตอบกลับมาว่าต้องการระบายอยู่แค่นี้... ต้องการวันแค่นี้...เราก็บอกว่า ไม่สีฟ้ามันต้องเต็ม ระบายให้เนียนให้เรียบ เพื่อคนอื่นจะได้มองภาพนี้ว่าสวย ประมาณนี้...”

ครูมณี...สัมภาษณ์

ครูมณีปรับเปลี่ยนการปฏิบัติของตนเองจากเดิม สังเกตได้จากการขึ้นห้องเรียนใหม่ ที่ครูมณีนำตุ๊กตาต่างๆ ออกจากห้องมากขึ้น โดยให้เหตุผลว่า เด็กจะได้มีพื้นที่ทำงานและเล่น ส่วนโต๊ะครูก็ย้ายเข้าไปไว้ที่มุมด้านใน โดยตนขอพื้นที่ส่วนตัวไว้บ้างเล็กน้อยที่ไม่เป็นจุดเด่นมากนัก

“ตอนนี้หนูเริ่มมองเห็นเด็กมากขึ้น จำเด็กได้ทุกคน คนไหนเป็นแบบไหน เด็กอยากทำงานแบบไหน ต้องการอะไร หนูจะถาม ถ้าเขาอยากทำ ก็ให้ทำ เด็กก็กล้าเสนอความคิดเห็นมากขึ้น เดียวก็มาบอกว่า จะเป็นคนทำโน่นทำนี่ ไม่ต้องสั่งแล้ว เขาไปมาก”

ครูมณี....สัมภาษณ์

นอกจากนั้น กิจกรรมการเล่าอัตชีวประวัติของตนเองต่อกลุ่ม เป็นการสะท้อนประสบการณ์ในช่วงชีวิตหนึ่งของครู ความชัดเจน ตั้งมั่น การใคร่ครวญและการฟังเรื่องราวของผู้อื่น พร้อมกับใจที่ฟังเรื่องราวของตนเองอย่างลึกซึ้ง เป็นการเปิดใจมองเห็นและรับรู้ประสบการณ์ชีวิตของตนเองและผู้อื่น ทำให้ครูมณีเห็นภาพของตัวเองชัดเจน เป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติของตนเองกับเด็กคนหนึ่งในอดีตที่สะท้อนให้เห็นการใช้อำนาจตามความต้องการของตนเองอย่างชัดเจน เมื่อเกิดสถานการณ์ที่ไม่เป็นไปตามที่หวัง ดังเรื่องราวที่ครูมณีได้ทำโทษเด็กคนหนึ่ง

“เรื่องน้องไวกิ่ง เขาไม่ได้อยู่ห้องหนูหรอก เขาเป็นคนที่ไม่ฟังใคร เราก็ไม่ได้มีหน้าที่รับผิดชอบเขา แต่วันหนึ่ง เขาหนีออกไปตีกลอง หนูเห็นแล้วหนูทนไม่ได้ หนูตามจิกกับลากมาเลย นักศึกษาก็เห็นแล้วก็เอาไม้บรรทัดตีที่มือ ไม่ถามเขาด้วยว่า ไปเพราะอะไร ไปยังไร ก็ตีเลย แต่ไม่ตีเด็กอีกคนที่ไปด้วย เพราะการต้านของเขา หนูโมโหเขามากเลย ฟาดไปเต็มแรงเลย ไวกิ่งก็น้ำตาหล่น....เขาก็ไปเล่าให้พ่อแม่ฟังอีกสักเดือนสองเดือน ไวกิ่งก็ไม่อยู่ที่โรงเรียนแล้ว ย้ายไปอยู่โรงเรียนอื่น...พ่อแม่เขาก็ไม่ได้มาพูดอะไรกับเรา ไม่ได้คุยกันเลย แต่มีญาติเขามาบอกว่า เพราะครูมณีไปตีเขา เขาเลยย้ายโรงเรียนไปกลางเทอม”

ครูมณีที่โรงเรียน

ครูมณีสะท้อนว่า สิ่งที่ตนปฏิบัติไปตอนนั้นด้วยอารมณ์ และคิดว่าตนเองเป็นครู ต้องสามารถสั่งสอนเด็กได้ ผู้ปกครองและเด็กควรจะยอมรับ ในช่วงเวลาที่เกิดเหตุการณ์นั้น ครูมณีเล่าว่า ไม่ได้รู้สึกอะไร แค่ขบขันว่า ทำไมเรื่องแค่นี้ผู้ปกครองยอมรับไม่ได้ ไม่ได้รู้สึกว่าเป็นตัวเองทำอะไรผิด แต่เมื่อตนเองเปิดใจเล่าเรื่องนี้ กลับเป็นเรื่องที่ตนติดค้างอยู่ในใจมานาน เกิดความคับข้องใจ และคิดว่า เป็นทุกข์ที่ตนต้องแบกรับไว้ เมื่อได้เปิดใจกับกลุ่ม ความทุกข์ที่แบกรับไว้ก็จางคลายลง

..”รู้สึกใจหาย..เป็นความรู้สึกแบบนี้มากกว่า ใจด้วย..”
 “ความรู้สึกนี้...ตอนนี้ก็ยังไม่หาย....แต่มันเบากว่าเดิม”
 “...ย้อนไปคิดถึงแวตตาที่เขามองเรา เหมือนแค้นเหมือนกันนะ”
 “ถ้าย้อนไปได้ ตอนนั้นที่ทำโทษ จะบอกเด็กก่อนว่า ทำเพราะอะไร
 หรือถามเด็กก่อนว่า ทำไมทำอย่างนั้น คงจะไม่ตีทัณฑ์”

ครูมณี ...ที่โรงเรียน

การคลายการยึดตนเองของครูมณีทำให้ครูมองเห็นเด็กตามจริง และพบความต้องการของเด็กมากขึ้น ส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนการปฏิบัติที่ครูมีต่อเด็ก

“..ตอนนี้เริ่มมองเห็นเด็กมากขึ้น เริ่มเจาะเป็นบุคคล เมื่อก่อน
 ยังไงก็มองเห็นเป็นเด็กโดยรวมๆ ก็คือเด็ก ทุกคนแค่เป็นเด็กเป็น
 กลุ่มเป็นก้อน ตอนนี้องออกกว่า เด็กคนนี้เป็นแบบนี้..”

ครูมณี...สัมภาษณ์

“..ตอนนี้ เริ่มให้เวลาช่วงเช้าในห้องมากขึ้น เมื่อก่อนมาถึงวาง
 กระเป๋าแล้ว ก็ต้องออกไปคุยกับเพื่อน แต่เดี๋ยวนี้ไม่แล้ว จะทำ
 กิจกรรม จัดดอกไม้ อยากรู้อยากเห็น อยากรู้อยากเห็น บางครั้งก็
 ชวนเด็กจัดของ”

ครูมณี...สัมภาษณ์

“ห้องครูมณีเขาเงียบลงมากแทบไม่ได้ยินเสียงเลย เด็กเขาจะรู้ว่า
 ถึงเวลาทำอะไรแล้ว บางครั้งเตือนครูได้ด้วย”

“ครูมณีเขาทำอะไรซ้ำ ๆ ตามเวลา สม่่าเสมอ เด็กจะรู้เวลาที่
 เดียวนี้ไม่ค่อยเห็นสิ่งเด็กแล้ว เด็กทำได้เอง”

ครูพั๊ด..ประชุมกลุ่ม

ภาพของครูมณีที่ผู้วิจัยสังเกตเห็นได้ภายหลังการจัดกระบวนการ คือ ครูมณีชักชวนเด็กทำกิจกรรม ทำงานร่วมกับเด็ก โดยตนเองลงมือทำกิจกรรมด้วย เช่น เก็บดอกไม้ มาจัดห้อง เย็บตุ๊กตาในขณะที่เด็กเล่นมุมตุ๊กตา บัณฑิตทำโมบายแต่งห้อง เป็นต้น เมื่อครูมณีเริ่ม หยิบงานมานั่งทำร่วมกับเด็ก สังเกตว่า เด็กจะเข้ามานั่งใกล้ๆ แล้วถามว่า ครูทำอะไร พร้อมกับขอ ทำด้วย บรรยากาศของห้อง เยียบลงอย่างมาก ภาพที่มองเข้าไป จะเห็นครูทำงานพร้อม ๆ กับเด็ก ทำงาน

ข) คำถาม-ความโกรธ

ครูมณีสะท้อนตนเองว่า มักเกิดคำถามว่า “ทำไม” กับเด็กอยู่เสมอ โดยเฉพาะเมื่อเกิดความไม่พอใจ หรือเด็กไม่เป็นไปตามที่ตนหวังไว้ จนเมื่อผ่านกระบวนการเป็นผู้เฝ้าสังเกต และพิจารณาตนเอง การทำงานของสมองในการคิด ทำให้เกิดการตั้งคำถาม และการใช้ความพยายามในการหาคำตอบที่เป็นความรู้นอกตัว วนเวียนความคิดของตนเองเช่นนี้เรื่อยไปไม่สิ้นสุด ครูมณียังได้สะท้อนอารมณ์ของตนเองที่เกิดขึ้น ในภาพของความโกรธ ซึ่งแสดงถึงลักษณะของครูมณีที่เป็นคนที่ใช้พลังทางกาย และสมองในการรับรู้สิ่งที่เข้ามากระทบ

การฝึกสมาธิภาวนาอย่างสม่ำเสมอ ฝึกจิตที่มีสมาธิเป็นดังการเปิดประตูเชื่อมเข้าสู่ความรู้ในตัวเอง หรือรับรู้ด้วยใจ การรู้ที่จะรู้ได้เมื่อรู้ตัวทั่วพร้อมเท่านั้น ซึ่งเกิดได้ผ่านจิตที่ใสสะอาด ว่าง และปล่อยวาง เกิดคำตอบที่ชัดเจน เหมือนไม่เคยรู้สึกว่ามีปัญหาแต่อย่างใด ซึ่งครูมณีสะท้อนภาพถึงการรับรู้ด้วยใจของตนเอง ว่า

“..เมื่อก่อนนี่ถึงเด็กแล้วจะนี่ถึงคำว่าโกรธของตัวเอง อารมณ์โกรธของตัวเอง ส่วนใหญ่เป็นด้านลบ..เหมือนกับว่า ไม่ถูกใจเรา ทำให้เรามีคำถามเกิดขึ้นมากมายว่า ทำไมทำแบบนี้ แบบนั้น วันหนึ่งๆ กับเด็ก 14 คนคนละ 3-4 คำถามแล้ว โห มันรบกวนใจเรามาก”

“ตอนนี้เรารู้สึกว่า อก้ยได้ หรือปล่อยวางได้ คำถามก็ยังมีนะ แต่ก็หายไปเอง ไม่ได้ไปวนเวียนกับมันมากนัก”

ครูมณี...สัมภาษณ์

“..เมื่อก่อนใคร ๆ ก็บอก..น้องภูมิคือชน วิ่งไม่หยุด แต่พอมาสังเกตจริงๆไม่ใช่เลย เขาไม่ใช่ปัญหาของห้องเลย เขาไม่ได้ไปไหนหรอก ในที่สุดแล้วเขาเป็นคนเดียวที่มองตามครู เขาจะถามครูจะไปแล้วหรือ จะกลับแล้วหรือ “

ครูมณี...สัมภาษณ์

ค) การเห็นตนเองผ่านเด็ก

บุคลิก ลักษณะ และพฤติกรรมของตนเองที่ครูมณีมองไว้ คิดเร็ว ทำเร็ว กายเคลื่อนไหว แต่ใจไม่รับรู้ การปฏิบัติเช่นนี้อย่างสม่ำเสมอจนเกิดความเคยชิน รวมทั้งการใช้เสียงดัง การใช้คำสั่ง เป็นสิ่งที่ครูมณีไม่เคยเห็น ไม่รู้ตนเอง จนเมื่อผ่านการฝึกสติ กำหนดการรู้ตัวของตนกำกับกระทำ จากการได้รับคำถามให้หยุดทบทวนตนเองอย่างสม่ำเสมอ ครูมณีสะท้อนภาพตนเองว่า

“เมื่อก่อนไม่รู้ว่าเป็นยังไง เพื่อนๆ บอกว่า หนูชอบบัน ชอบ สั้ง ก็รู้สึกว่ามัน จนนในห้องมีหน้าต่างที่ถอดมุ้งลวดออกไปเพราะว่า มันขาด หนูกลัวเด็กจะเข้าไปเล่นใกล้หน้าต่างนั้น กลัวเด็กปีนด้วย ก็บอกเด็กวันหนึ่งหลาย ๆ ครั้งว่า อย่าเข้าไปนะ วันนั้นเด็กเล่น กันอยู่ในห้อง น้องบอมเดินไปเกาะขอบหน้าต่าง หนูยังไม่ได้พูด อะไรเลย แต่เห็นแล้วละ เด็กคนนั้นก็พูดขึ้นมาว่า อย่าเข้าไปเล่น ตรงนั้น เดี่ยวก็ตกลงไปหรอก ออกมา บอกแล้วไง หนูอึ้งเลย นั้น มันคำพูดของหนูชัดๆ เด็กพูดได้เหมือนมากๆ ทั้งน้ำเสียงแล้วก็ ท่าทาง น้องบอมก็เชื่อ แล้วก็เดินออกมา”

“หนูเลยเห็นเลยว่า ทุกที่เราพูดแบบนี้ ทำท่าแบบนี้หรือ เด็กเขา เห็น แล้วก็จำมาทำ ต่อไปก็เลยต้องระวังกิริยา แล้วก็คำพูดมากขึ้น เดี่ยวเด็กจำไปทำอีก..”

ครูมณี...สัมภาษณ์

2.2.2 การปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติต่อตนเอง

ก) การรู้ตัว-รู้เท่าทันอารมณ์

ภาพของครูมณีที่ผู้วิจัยสังเกตในช่วงแรกของการวิจัย พบว่า ครูมณีเป็นคนใจร้อน ทำอะไรเร็ว มักหงุดหงิดและไม่พอใจกับการกระทำของผู้อื่นอยู่เสมอเมื่อสิ่งนั้น ไม่เป็นไปตามที่ตนเองคาดหวังไว้ และมักมีการโต้เถียงกับกับผู้อื่นเสมอ ซึ่งครูมณีก็สะท้อนภาพ ตนเองออกมาเช่นกัน

“..หนูเป็นคนที่ชอบเถียง ใครพูดอะไรก็เถียงไว้ก่อน กับแม่ยังเถียงเลย”

“เมื่อก่อนยังเคยว่า ครูเอื้อง เวลาที่เขามาลวงเกินในสิ่งที่ เป็นของหนู ..”

ครูมณี...สัมภาษณ์

ภาพของครูมณีในสถานการณ์ที่ผู้บริหารตักเตือนเรื่องการใช้เสียงดังกับเด็ก เนื่องจากผู้ปกครองแจ้งมา ครูมณีถามกลับทันทีว่า ใครเป็นคนบอก ไม่ได้ทำ ไม่เคยทำ จึงมีการกล่าวตักเตือนกันอีกต่อมา

“ครูมณีเขาใจร้อน ว่าหรือบอกอะไรก็เถียงทันที แต่ให้ทำอะไรก็ทำทันทีเหมือนกัน งานจะออกมาดีรีเปล่า เป็นอีกเรื่อง”

ผู้บริหาร .สัมภาษณ์

ประกอบกับความคิดที่ยึดตนเอง ครุมนิมองว่า ตนเองทำดี และทำถูกต้องเสมอ มั่นใจในการกระทำของตนเอง เมื่อมีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้นจะตัดสินใจด้วยตนเอง โดยไม่ปรึกษาผู้อื่น เมื่อมีเหตุการณ์ที่ไม่เป็นไปตามที่คิดจึงเกิดความคับข้องใจ และผิดหวัง

“ปีที่สองของการทำงานก็รู้สึกได้ว่า ตัวเองสับสน ทำไมต้องเกิดขึ้นกับเรา ทำไมไม่เป็นคนอื่น เราคงยึดตัวเองว่า ทำงานตลอด ไม่ขาดตกบกพร่อง เป็นความคิดของเราว่า มันไม่ใช่ฉันนะ ต้องเป็นคนอื่นที่โดน เหมือนคาดไว้ว่า ตนเองต้องโดนชม พอไม่เป็นไปตามที่คิด ก็เลยผิดหวัง ช่วงนั้นเป็นทุกข์มาก ไม่อยากทำงาน ไม่มีความสุข”

ครุมนิ...สัมภาษณ์

เมื่อเข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้ครุมนิได้มีช่วงเวลาของการใคร่ครวญ หยุดคิด ทำใจตนเองให้ว่าง นิ่ง และสงบมากขึ้น สะท้อนตนเอง พร้อมกับทบทวนถึงคำสอนที่ได้รับมา การปฏิบัติก็เริ่มเปลี่ยนไปจากเดิม ครุมนิรู้ถึงสิ่งที่มากระทบ การกระเทือนในอารมณ์ของตน สามารถหยุดการกระแทกออกไปได้

“จำได้ที่ไปธรรมสถาน ที่แม่ชีสอน เรื่องการกระทบกระเทือน กระแทก ตอนนี้อนุก็รู้ได้นะตอนมี เรื่องมากกระทบใจ ใจก็ยังกระเทือนนะ แต่ยั้งไว้ ฐู เลย์ไม่กระทบกลับ แต่ก็ยังกระเทือน ยังรู้สึก ยังเสียใจ แต่ไม่กระทบ หรือว่ากลับไปแรงๆ แบบแต่ก่อนหยุดได้ทัน”

ครุมนิ...สัมภาษณ์

“เมื่อวานหนูอ่านหนังสือเล่มหนึ่ง เขาว่า เราวางมืดแล้ว ท่านละวางรียัง หนูคิดได้ทันทีเลย หนูมัวโกรธคนที่มาว่าอยู่ ยิ่งโกรธก็ยิ่งเจ็บเหมือนเราหยิบมืดที่เขาวางไว้มาทิ่มแทงตัวเองไปเรื่อย แค่วางลงชะก็จบแล้ว”

ครุมนิ...ประชุมกลุ่ม

“ตอนนี้จะพูดอะไรจะคิดก่อนว่า ควรพูดหรือไม่ควร ถ้าเป็นเมื่อก่อนสวนกลับทันทีละ”

“วันก่อนโดนผู้บริหารเดินมาต่อว่าถึงห้อง หนูก็นิ่งเฉย ฟังจนจบเหมือนงง งง ครูที่นั่งอยู่ด้วยยังบอกเลย คิดว่าจะมีมวยซะแล้ว พอเขาเดินกลับมาใหม่ หนูก็เตรียมรับฟัง ฟังที่เขาพูด แล้วมันก็จบ”

“ตอนนี้เรารู้ตัวเองแล้ว รู้ทันอารมณ์ตัวเอง ก็หยุดได้ทัน ทันรู้ว่าตัวเองโมโห เลยต้องหยุดไว้ก่อน”

क्रमणी...संभाषण

“ถ้าตอนนี้ย้อนไปได้ เวลาทำโทษเด็กจะถามเขาก่อน คงจะไม่ทันที่ตอนนั้นอารมณ์มันพาไป”

क्रमणी...संभाषण

2.2.3 การปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติต่อผู้อื่น

ก) สัมพันธภาพ

ภาพของความสัมพันธ์ของक्रमणीกับเพื่อนร่วมงานบางคนเป็นไปในทางลบ มีเรื่องขัดแย้งกันโดยक्रमणीสะท้อนภาพว่า ตนเองไม่ต้องพึ่งพาใคร ประกอบกับมีสถานการณ์ที่เกิดความไม่เข้าใจ การยึดมั่นในประสบการณ์เดิมที่รู้มา และक्रमणीคิดว่า ตนเองโดนละเมิดความเป็นส่วนตัว จึงเกิดความไม่พอใจ ทำให้เกิดความรู้สึกต่อเพื่อนร่วมงานบางคนในแง่ลบ

“กับครูเพ็ญ ก่อนจะเข้ามาทำงานที่นี่ ภาพที่วาดไว้ แล้วมีคนบอก เขาเป็นหญิงไทย เรียบร้อย ก็คิดว่า น่าจะพึ่งพาได้ แต่อยู่ๆ ไปก็รู้ไม่ใช่เลย แล้วมีเรื่องผิดใจกันด้วย ความรู้สึกหนูกับเขาติดลบเลย ยังไงก็ไม่ดี ก็เลยต่างคนต่างอยู่”

क्रमणी...संभाषण

“กับครูเอื้อง บางครั้งหนูก็คับข้องใจว่า ทำไมเป็นแบบนี้ ทำอะไรก็ไม่ได้ ทำไมเราต้องมาทำให้ ก็มีว่าให้บ้างเพราะเป็นเพื่อนกัน เคยจนครูเอื้องร้องไห้นั้นแหละ”

क्रमणी...संभाषण

“ครูพัชชอบมาเล่าเรื่องโน้นเรื่องนี้ให้ฟัง บางครั้งหนูก็รำคาญทำงานไม่ได้เลย หนูว่า เขาอยากให้หนูเข้าข้าง ตอนนั้นหนูกับรับฟังได้ ฟังอย่างเดียวเฉยๆเขาก็ไป เหมือนว่า เขาสบายใจที่ได้เล่า..”

क्रमणी...संभाषण

เมื่อผ่านกระบวนการสนทนากลุ่มอย่างเปิดใจ การฟังเรื่องราวของเพื่อนอย่างลึกซึ้ง เป็นการเปิดที่ว่างในใจของครู การหยุดฟังด้วยใจอย่างไม่ตัดสิน เปิดใจยอมรับประสบการณ์ใหม่ เรื่องราวชีวิตของบุคคลอื่นที่ผ่านเข้ามา ช่วยให้क्रमणीเข้าใจเพื่อนรอบข้างมากขึ้น มุมมองความคิดของक्रमणीที่มีต่อเพื่อนร่วมงานก็เปลี่ยนไป

“กับครูเพ็ญ ตอนนี้นู๋ก็เข้าใจเค้ามากขึ้นนะ เข้าใจว่า เขาก็มีเหตุผลของเขา เขาผ่านชีวิตมามาก ก็ต้องดิ้นรนเป็นธรรมดา แต่ไม่เมตตานะ ออกจะเวทนามากกว่า ”

ครูมณี...สัมภาษณ์

2.3 การปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติของกลุ่ม

2.3.1 การเรียนรู้ร่วมกัน

การปรับเปลี่ยนของครูแต่ละคน สะท้อนลงสู่การปรับเปลี่ยนชุมชนโรงเรียน แม้จะเป็นเพียงร่องรอยของช่วงเวลาอันสั้น แต่ก็ได้แสดงถึงความตระหนัก และความสัมพันธ์ของการเรียนรู้ร่วมกัน

ภาพของกลุ่มชุมชนในโรงเรียนสวนบ้านแก้วที่ผู้วิจัยพบในช่วงศึกษาสภาพบริบทนั้น ครูและบุคลากรมีลักษณะ “ต่างตนต่างอยู่” ไม่สนใจซึ่งกันและกัน ปัญหาที่เกิดขึ้นในชั้นเรียนของใคร ครูประจำชั้นเป็นผู้หาทางแก้ปัญหาเอง ในบางครั้งมีเรื่องให้กระทบกระทั่งกันบ้าง แต่ไม่รุนแรง กิจกรรมของโรงเรียนที่ต้องทำร่วมกัน เช่น งานวันสำคัญ ครูแต่ละระดับชั้นจะจัดในส่วนที่เป็นของตัวเอง แบ่งหน้าที่รับผิดชอบ และขาดการช่วยเหลือเมื่อเกิดปัญหา

ในส่วนที่เป็นความสัมพันธ์กับผู้บริหาร มีลักษณะสั่งการจากเบื้องบน ครูปฏิบัติตามโดยไม่แสดงความคิดเห็น แม้ตนเองจะไม่พอใจก็ตาม

เมื่อเข้าร่วมการจัดกระบวนการเรียนรู้ การได้ลงปฏิบัติการศึกษาเด็ก ร่วมกัน ครูช่วยกันมองเด็ก การช่วยกันให้ภาพเด็กที่ชัดขึ้น รวมทั้งกิจกรรมที่ให้ครูได้ใช้ชีวิตอยู่ ร่วมกัน ในการเดินทาง และเข้าปฏิบัติธรรม ช่วยให้ครูตระหนักถึงปัญหาของผู้อื่น เกิดจิตที่เอื้ออาทร อยากร่วมช่วยเหลือ โดยกลุ่มครูร่วมหาวิธีการจัดการเรียนการสอนที่จะพัฒนาการเรียนรู้ของเด็ก ในการให้เด็กได้อยู่ร่วมกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน กลุ่มครูจึงร่วมจัดชั้นเรียนแบบคละอายุ โดยรวมเด็กทั้ง 3 ระดับชั้นเป็นห้องเดียวกัน เป็นเวลา 2 เดือน ครูทุกคนแบ่งงานการเรียนการสอน และการดูแลเด็ก ร่วมกันปรึกษาปัญหาที่เกิดขึ้น และหาหนทางแก้ไขร่วมกัน โดยไม่แบ่งแยกว่าเป็นห้องใคร แม้ครูบางคนจะมีความคับข้องใจในการต้องมาอยู่ร่วมกับผู้อื่น และมองว่า เป็นการเพิ่มปัญหา แต่ก็ยินยอมที่จะสละความสุข ของตัวเองลง แต่เมื่อได้มาอยู่ร่วมกันแล้ว ความเอื้ออาทร ความใส่ใจ ความช่วยเหลือที่ครูแต่ละคนร่วมกันแสดงออกมา ทำให้ช่วงเวลาของการเรียนรู้มีความหมาย

“หนูรู้สึกว่ เราต้องรับผิดชอบมากขึ้น คนอื่นต้องคอยช่วยเหลือตลอด อย่างน้อยเราต้องช่วยตัวเองบ้าง คนอื่นทำได้ เราก็ต้องทำได้”

ครูเอื้อง...ประชุมกลุ่ม

“บางครั้งก็รำคาญ บางคนก็ไม่ถูกใจ แล้วมาใช้ห้องเรียนของหนู ครูบางคนก็เกี้ยวว่า เป็นห้องของเรา เราต้องดูแล เช่น ทำความสะอาด เก็บของเล่น แต่หนูว่าอยู่ด้วยกันก็ต้องช่วยกัน แต่เขาไม่ทำก็ไม่ใช่ไร หนูก็ทำไป ถือว่าได้ฝึกการอยู่กับคนอื่น”

ครูมณี...ประชุมกลุ่ม

นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นภาพปฏิสัมพันธ์ระหว่างเด็กด้วยกันชัดเจน จากความสัมพันธ์ที่ห่างเหินระหว่างห้อง เช่นเดียวกับที่ครูเป็น เด็กร่วมมีปฏิสัมพันธ์กันมากขึ้น มีภาพของการช่วยเหลือระหว่างพี่กับน้อง และความไว้วางใจกันมากขึ้น

“แรก ๆ หนูไม่ชอบเท่าไร ห้องหนูก็ได้อยู่แล้ว เด็กในห้องก็ไม่ชอบ อยากกลับห้อง บ่นว่าทำไมต้องดูแลน้องด้วย แต่พอเขาเห็นพี่ ๆ อนุบาล 3 ช่วยดูแลน้องอนุบาล 1 ดีมาก เขาก็อยากทำตาม หนูก็คิดว่า เด็กเราก็ควรช่วยน้องได้ด้วย”

ครูเพ็ญ...ประชุมกลุ่ม

“ที่เห็นได้ชัดคือ เด็กดีขึ้นมาก ๆ พี่ก็ช่วยน้องถึงจะลืมไปบ้างแต่ก็เตือนตัวเองได้ กลับมาหาน้อง น้องก็รอพี่เชื่อพี่”

ครูมณี...สัมภาษณ์

“เด็กปรับตัวได้เร็วกว่าครูอีกนะ รู้เวลา รู้วินัยได้ดี”

ครูพัช...ประชุมกลุ่ม

การเรียนรู้ร่วมกันยังแสดงให้เห็นภาพของเด็กที่สะท้อนให้เห็นตัวครูได้อย่างชัดเจน เด็กระดับชั้นอนุบาลปีที่ 1 ของครูเอื้อง มีลักษณะวิ่งตลอดเวลา ไม่อยู่นิ่ง เมื่อเข้าไปในห้อง ดูราวกับว่า มีเด็กเล็ก ๆ เต็มห้องไปหมด ส่วนเด็กระดับชั้นอนุบาลปีที่ 2 ของครูเพ็ญ มองแทบไม่เห็น บางครั้งผู้วิจัยสังเกตว่า เด็กระดับชั้นอนุบาลปีที่ 2 หายไปไหน มาโรงเรียนรีเปล่า เด็กนั่งทำงานเงียบ ๆ ตามมุมห้อง ไม่มีเสียง ไม่ค่อยมีปฏิสัมพันธ์กับเด็กคนอื่นนัก ส่วนเด็กระดับชั้นอนุบาลปีที่ 3 ของห้องครูมณี เป็นเด็กที่เป็นพี่โตสุดในชั้นเรียน มีพลังมาก เสียงดัง แม้จะพูดกันแบบปกติ ก็เสียงดังเต็มห้อง ทำกิจกรรมโดยใช้แรงมาก เช่น เก็บถาดอาหารโยนลงถึงเสียงดัง วิ่งเสียงดัง ทำงานทุกอย่างใช้เสียงประกอบ

ภาพเหล่านี้เป็นเหมือนกระจกสะท้อนช่วยให้ครูได้เห็นตัวเอง และได้เรียนรู้เพื่อนครูด้วยกัน ผ่านภาพของเด็ก

“หนูเข้าห้องมา ก็มองว่า วันนี้เด็กห้องครูเพ็ญมารีเปล่า พอเรียก เด็กก็ขานรับ มาครบ แต่แทบไม่รู้สึกละเลย เขาเงียบๆ เหมือนครูละ”

“เด็กห้องหนูเสียงดังมาก บางวันมาไม่ครบนะ ไม่ถึง 10 คน แต่มีเสียง

ราวกับว่า มีเด็กสัก 30 คนในห้อง เห็นชัดเลย ต่างกับเด็กห้องครูเพ็ญที่
เงียบๆ เด็กคงเหมือนครูเขาล่ะ หนูก็เสียงดัง”

ครูมณี...สัมภาษณ์

2.3.2 ความกล้า

ในการจัดกิจกรรมร่วมกันนี้ กลุ่มครูได้นำเสนอผู้บริหาร พร้อมทั้งแสดงความมั่นใจให้ผู้บริหารได้เห็นประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นกับเด็กและครู ซึ่งผู้บริหารได้เปิดโอกาสให้ดำเนินการได้ เป็นความกล้าที่จะเปลี่ยนออกจากกรอบเดิมที่อยู่ภายใต้การบังคับบัญชา และรอรับคำสั่งตลอดมา ความกล้าที่จะแสดงความคิดของครูช่วยให้เกิดความเข้าใจในระหว่างผู้บริหารกับครูมากขึ้น

“ครูเขามาเสนอ ผมก็ให้เขาลองดู เขาคิดเอง เลือกเองว่าจะทำยังไง”

ผู้บริหาร...สัมภาษณ์

“หนูมาคิดดู พอเราพูดออกไป ก็ไม่เห็นท่านว่าอะไร ก็ฟังดี แล้วก็ให้คำแนะนำด้วย”

ครูมณี...สัมภาษณ์

“จริงๆ ท่านก็ฟังนะ เพียงแต่เราคงไม่พูด ไม่คุยกัน มองเห็นแต่เรื่องไม่ได้เวลาโดนว่า พอได้พูดได้คุย ก็รู้สึกดีหน่อย”

ครูเอื้อง...สัมภาษณ์

สรุปผลการวิจัย : การปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติของครูปฐมวัย

1. การปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติของครูปฐมวัย

ผู้วิจัยวิเคราะห์การปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติของครูกรณีศึกษาทั้ง 3 คน ด้วยการวิเคราะห์บุคลิกภาพที่สอดคล้องกับลักษณะและความถนัดในการเรียนรู้ เพื่อให้ทราบความแตกต่างของครูทั้ง 3 คน ในขั้นต้น พบว่า ครูกรณีศึกษาทั้ง 3 คน มีลักษณะของการเรียนรู้ที่แตกต่างกัน เป็น 3 แบบ ส่งผลให้มีการปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติที่ต่างกัน ดังนี้

แบบที่ 1 ครูเอื้อง มีลักษณะของคนที่ถนัดใช้ความรู้สึก และอารมณ์ ไรต่อความรู้สึกละเอียดอ่อน สนใจความรู้สึกของตนเองและผู้อื่นมากอ่อนไหว จนคล้ายกับอ่อนแอในบางครั้ง พื้นอารมณ์คือความกังวลต่อสิ่งรอบข้างอย่างชัดเจน จนบางครั้งขาดความกล้า ไม่มั่นใจในตนเอง กิจกรรมการเรียนรู้ตามกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่ช่วยให้ครูเอื้องพัฒนาภายในตนได้ดี และส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติ คือ กิจกรรมการเรียนรู้ที่พัฒนาสุนทรียะทางอารมณ์ เช่น งานศิลปะ ครูเอื้องรักความงาม สร้างสรรค์ความงามรอบๆ ตัวเสมอ เช่น ภาพวาดในสมุดบันทึกการเรียนรู้ การฝึกระบายสีน้ำเพื่อทำงานกับอารมณ์ตนเอง การจัดดอกไม้ การปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติของครูเอื้อง มีลักษณะของการปรับเปลี่ยนเมื่อใจตนเองสอดคล้อง

พอดีกับความรู้อื่นที่เกิดขึ้น เกิดขึ้นโดยผู้คิดขึ้นมาจากใจ โดยไม่รู้ตัว ในภาวะที่ใจนิ่ง ใส พอดี เช่น การถ่ายทอดคำพูดเป็นกลอน และพบการปรับเปลี่ยนมุมมองที่มีต่อเด็ก และต่อตนเอง

แบบที่ 2 ครูเพ็ญมีลักษณะของคนที่ยึดมั่นกับความคิดของตนเอง ทัศนคติพลังความคิด ชอบคิดวิเคราะห์ อยู่กับความคิดของตนเองเป็นหลัก จนสร้างเป็นกรอบความคิดของชีวิตขึ้น และพื้นอารมณ์คือ ความกลัว กลัวความไม่มั่นคง กลัวการเปลี่ยนแปลง กลัวถูกจำกัด ด้วยกรอบที่คนอื่นสร้างขึ้น กลัวการคุกคามเรียกร้องจากสังคมรอบตัว กรอบที่ครูเพ็ญสร้างขึ้นมาเป็นสิ่งปิดกั้นการเปิดใจรับรู้ตนเองและผู้อื่น ลักษณะของครูเพ็ญยากต่อการปรับเปลี่ยนเป็นอย่างมากจากผลการวิจัย พบว่า ครูเพ็ญปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติต่อตนเองน้อยมาก และไม่พบการปรับเปลี่ยนในด้านอื่น คือ ต่อเด็ก และต่อผู้อื่น ร่องรอยข้อมูลการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นของครูเพ็ญ เป็นเพียงรอยทางนำสู่การเปลี่ยนแปลง ซึ่งต้องใช้เวลานานกว่านี้ ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า การสร้างให้เกิดการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงในกลุ่มครูลักษณะเช่นนี้ ผู้วิจัยต้องเปิดประตูเข้าสู่หัวใจของครูแบบนี้ให้ได้ สร้างความไว้วางใจเพื่อให้เกิดการยอมรับ และสื่อให้เห็นถึงประโยชน์ของการพัฒนาที่จะเกิดขึ้น รวมทั้งการเป็นแบบอย่างของการเรียนรู้ เพื่อให้ครูเกิดศรัทธาขึ้น ซึ่งทั้งหมดเป็นสิ่งที่ต้องใช้ระยะเวลา

แบบที่ 3 ครูมณี มีลักษณะของคนที่เป็นนักปฏิบัติ ทัศนคติใช้การเรียนรู้ผ่านกายรับรู้โลกรอบตัวผ่านประสาทสัมผัสร่างกาย มีปฏิกิริยาต่อสิ่งต่างๆ รวดเร็ว โดยไม่ผ่านการคิด หรือการกระทำเร็วกว่าความคิด เห็นได้ชัดถึงลักษณะการเคลื่อนไหว ของครูมณีที่สะดุดบ่อยๆ หรือ เช่น เมื่อเดินมาถึงโต๊ะแล้วไม่รู้ว่าตนเองจะทำอะไร เป็นนักปฏิบัติ เน้นการทำมากๆ โดยไม่สนใจผลที่เกิดขึ้น หรือขาดการใช้ใจกำกับการทำงานของตน มีพื้นอารมณ์คือ ความโกรธ กิจกรรมการเรียนรู้ตามกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่ช่วยให้ครูมณีพัฒนาภายในตนได้ดี และส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติ คือ กิจกรรมที่ปฏิบัติผ่านกาย เช่น โยคะ งานปั้น ซึ่งช่วยฝึกสติ กำกับการกระทำของตนเองอย่างสม่ำเสมอ รวมทั้งกิจกรรมกลุ่ม ที่มีผู้ร่วมเรียนรู้กระตุ้นเตือนให้ได้หยุดคิด ตระหนัก ฝึกการเฝ้าดูใจของตนเอง และหยุดทบทวนตนเองอย่างสม่ำเสมอ ผ่านการตั้งคำถาม การเล่าประสบการณ์ สะท้อนความรู้สึกของตนเอง การปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติของครูมณี มีลักษณะของปรับเปลี่ยนที่ชัดเจน เมื่อตนเองเกิดความตระหนัก รับรู้การกระทำและอารมณ์ของตน เช่น เมื่อครูมณีได้ทบทวน หยุดคิดถึงสิ่งประสบการณ์เดิมที่ผ่านมา และมองเห็นความผิดพลาดที่เคยเกิดขึ้น ทำให้เกิดมุมมองและการปฏิบัติใหม่ที่มีต่อเด็ก ต่อตนเอง และต่อผู้อื่น

2. การปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติของกลุ่ม

การปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติของครูซึ่งถือเป็นการปรับเปลี่ยนในระดับตัวบุคคล นำไปสู่การปรับเปลี่ยนในระดับชุมชน คือ สังคมในโรงเรียน พลังของการปรับเปลี่ยนของครู เสริมพลังการปรับเปลี่ยนให้กับชุมชนด้วย เนื่องจากการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นอาศัย

ความเป็นกัลยาณมิตร ร่วมมือ ร่วมใจ การตระหนักถึงปัญหาของตนเอง ที่เชื่อมโยงกับผู้อื่น การลดความเป็นตัวตนของตนเองลง ทำให้มองเห็นผู้อื่นมากขึ้น เกิดจิตที่เอื้ออาทร อยากช่วยเหลือ เกิดความกล้า และหาหนทางแก้ปัญหาร่วมกัน ภาพของครูกรณีศึกษาในช่วงก่อนเข้าร่วมกระบวนการ มีลักษณะของ “ต่างคนต่างอยู่” หลังกระบวนการจัดการเรียนรู้ พบว่า การปรับเปลี่ยนของครู ที่เชื่อมดงกับกลุ่ม พบว่า ครูใช้เวลากับกลุ่มมากขึ้น มีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เรียนรู้ร่วมกัน เกิดภาพของความเอื้อเพื่อ ช่วยเหลือ ร่วมมือแก้ปัญหามากขึ้น การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูกับครู สะท้อนสู่การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างเด็กด้วยกัน คือ เด็กแต่ละระดับชั้น เกิดความเอื้ออาทร ช่วยเหลือ แบ่งปันกันมากขึ้น การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นให้ความหมายของ การเป็นหนึ่งเดียว ระหว่างเราและสิ่งอื่น ผู้อื่น ภาพสะท้อนของตนเองที่ครูพบ เป็นภาพสะท้อนของชุมชนที่ตนเองเป็นสมาชิกอยู่

การปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติของครู เริ่มจากการมองเห็นตนเอง รับรู้เห็น อารมณ์ การกระทำของตน ผ่านการมองเด็ก สิ่งที่เห็นกระทบใจ ทำให้ครูตระหนักถึงสิ่งที่เห็น เหล่านี้ กรอบที่เคยยึดอยู่ก็คลายลง ลดการยึดมั่นถือมั่น ลดความเป็นตัวตน มุมมองและการปฏิบัติที่มีต่อเด็กและผู้อื่นก็เปลี่ยนไปจากเดิม นอกจากนี้การเปลี่ยนตนเองของครูยังนำสู่การเปลี่ยนของกลุ่มที่ครูเป็นสมาชิกอยู่ด้วย

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 6

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง การพัฒนากระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญ เพื่อปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติของครูการศึกษาปฐมวัย มีลักษณะเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพแบบมีการแทรกแซง (intervention) มีสาระดังต่อไปนี้

คำถามการวิจัย การศึกษาในครั้งนี้ มีคำถามการวิจัย 2 ข้อ ได้แก่ 1.กระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญสำหรับครูการศึกษาปฐมวัยมีลักษณะอย่างไร มีองค์ประกอบและขั้นตอนในการดำเนินการอย่างไร 2.กระบวนการจัดการเรียนรู้ที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนมุมมอง และการปฏิบัติของครูปฐมวัยหรือไม่ อย่างไร และในลักษณะใด

วัตถุประสงค์การวิจัย มีดังนี้ 1. เพื่อพัฒนากระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญสำหรับครูการศึกษาปฐมวัย 2. เพื่อศึกษาผลการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงของครูที่เข้าร่วมกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้น ในด้านการปรับเปลี่ยนมุมมอง และการปฏิบัติใน 3 ด้าน คือ ต่อเด็ก ต่อตนเอง และต่อผู้อื่น

ผู้เข้าร่วมการวิจัย โรงเรียนกรณีศึกษาที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นโรงเรียนที่ผู้บริหารให้การสนับสนุนในการเข้าร่วมการวิจัย เป็นโรงเรียนอนุบาลขนาดเล็ก เปิดสอนระดับชั้นอนุบาลปีที่ 1 ถึง 3 ผู้เข้าร่วมในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย 1.ครูชั้นอนุบาลปีที่1-3 ในโรงเรียนกรณีศึกษา จำนวน 3 คน 2.ผู้วิจัยมีบทบาทเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการจัดกระบวนการเรียนรู้

วิธีการดำเนินการวิจัย การดำเนินการวิจัยแบ่งออกเป็น 2 ระยะ ดังต่อไปนี้ ระยะที่ 1 การพัฒนากระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญ ระยะที่ 2 การสรุปและนำเสนอผลการวิจัย

ระยะที่ 1 การพัฒนากระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญ ประกอบด้วย

ช่วงที่ 1 การพัฒนาต้นแบบกระบวนการจัดการเรียนรู้ ประกอบด้วย

- 1.1 การทบทวนองค์ความรู้ โดยการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่ศึกษา เพื่อการออกแบบการวิจัยที่เหมาะสม และปูพื้นความรู้ในเชิงทฤษฎีและการปฏิบัติ

1.2 การพัฒนาและตรวจสอบความสามารถของผู้วิจัย ด้วยการมีประสบการณ์ตรงในการฝึกปฏิบัติกิจกรรมการศึกษาเด็กอย่างใด่ครวญ และปฏิบัติการพัฒนาภายในตนเองผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย

ช่วงที่ 2 การทดลองใช้ต้นแบบกระบวนการจัดการเรียนรู้

ประกอบด้วย

2.1 การกำหนดครูผู้เข้าร่วมวิจัย และการสร้างความสัมพันธ์กับครูกรณีศึกษา ผู้วิจัยคัดเลือกครูที่เข้าร่วมการวิจัย โดยการกำหนดคุณสมบัติของครูระดับชั้นอนุบาลที่มีประสบการณ์ในการทำงานกับเด็ก มีความตั้งใจ และเต็มใจที่จะพัฒนาตนเอง จากโรงเรียนอนุบาลขนาดเล็กที่ผู้บริหารให้การสนับสนุน จำนวน 3 คน และสร้างความสัมพันธ์ในแนวราบกับครูผู้เข้าร่วมการวิจัย โดยการสนทนาแนวทางดังนี้ สื่อความปรารถนาดีและความเอื้ออาทรจากใจ เปิดเผยตนเอง รับรู้ประโยชน์และเป้าหมายร่วมกันจริยธรรมและจรรยาบรรณในการวิจัย และความกลมกลืนกับสนาม

2.2 การศึกษาข้อมูลพื้นฐานของสถานศึกษาและครูกรณีศึกษา ผู้วิจัยดำเนินการไปพร้อมกับการสร้างความสัมพันธ์กับครู โดยผู้วิจัยศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับสภาพทั่วไป ได้แก่ สภาพทั่วไปของสถานศึกษา บริบทของสภาพการทำงานของครูผู้ร่วมงาน ผู้บริหาร สภาพแวดล้อม ผู้เรียน คุณลักษณะของครูและบุคลากร โดยการศึกษาประวัติของครูจากการเก็บข้อมูลเอกสาร การสังเกตพฤติกรรม และการสัมภาษณ์

2.3 การดำเนินการตามต้นแบบกระบวนการจัดการเรียนรู้ ผู้วิจัยดำเนินกิจกรรมตามกระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างใด่ครวญ ดังนี้ การเปิดใจยอมรับ การพัฒนาภายในตนเอง การศึกษาเด็ก และการสะท้อนการเรียนรู้

2.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลการเรียนรู้ที่เกิดขึ้น โดยเก็บข้อมูลไปพร้อมกับการจัดการเรียนรู้ โดยวิธีการหลักที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participant observation) และการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (informal interview)

ช่วงที่ 3 การวิเคราะห์และปรับกระบวนการ

3.1 การวิเคราะห์ข้อมูลจากการเรียนรู้ที่เกิดขึ้น ผู้วิจัยได้ตรวจสอบ วิเคราะห์ข้อมูล เป็นระยะเวลาตลอดการดำเนินการโดยวิเคราะห์ข้อมูลควบคู่กับการเก็บรวบรวมข้อมูล และตรวจสอบความน่าเชื่อถือได้ของข้อมูลจากหลากหลายวิธีการ คือ การตรวจสอบกับคนใน การตรวจสอบแบบสามเส้าด้านวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล และการตรวจสอบเป็นระยะตลอดการเก็บข้อมูล

3.2 การประเมินผลการทดลองใช้ต้นแบบกระบวนการจัดการเรียนรู้ ผู้วิจัยประเมินผลใน 2 ส่วน คือ 1) กระบวนการจัดการเรียนรู้ ประเมินด้วยวิธีการตั้งคำถามเพื่อให้ครูได้ทบทวนตัวเอง และการดำเนินการตามกระบวนการจัดการเรียนรู้แต่ละส่วน โดยเก็บข้อมูลจากการสังเกตของผู้วิจัย บันทึกการเรียนรู้และการสัมภาษณ์ครู ทำการประเมินและวิเคราะห์การดำเนินการและความพึงพอใจ และ 2) การปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติของครู เริ่มจากการวิเคราะห์บุคลิกภาพที่สอดคล้องกับลักษณะและความถนัดในการเรียนรู้ และประเมินจากข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับมุมมองและการปฏิบัติของครูก่อนและหลังกระบวนการจัดการเรียนรู้ โดยประเมินจากการสังเกตพฤติกรรมของผู้วิจัย การสัมภาษณ์ครูและบุคคลที่เกี่ยวข้อง ในด้านที่เกี่ยวข้องกับการปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติของครูที่มีต่อเด็ก ตนเอง และผู้อื่น

3.3 การปรับกระบวนการจัดการเรียนรู้ ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับการดำเนินการตามกระบวนการจัดการเรียนรู้ในทุกช่วงเวลาที่เกิดการดำเนินการ พร้อมการปรับกระบวนการจัดการเรียนรู้ในส่วนต่าง ๆ ให้เหมาะสม และสอดคล้องกับลักษณะการเรียนรู้ของครูแต่ละคน โดยปรับในส่วนของความรู้พื้นฐาน ยุทธศาสตร์ที่ใช้ในกระบวนการจัดการเรียนรู้ และขั้นตอนการดำเนินการกระบวนการจัดการเรียนรู้

ระยะที่ 2 การสรุปและนำเสนอผลการวิจัย ประกอบด้วย

2.1 การรวบรวม วิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลตามประเด็นคำถามวิจัย โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา ดังนี้ 1) ข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้ในแต่ละช่วงเวลา ได้นำมาวิเคราะห์เพื่อใช้เป็นฐานในการพัฒนากระบวนการจัดการเรียนรู้สำหรับครู และสร้างให้เกิดพัฒนาการและการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงตามสภาพของครูที่มีความแตกต่างกัน 2) ข้อมูลการเปลี่ยนแปลงของครูแต่ละคน ผู้วิจัยใช้การจัดระบบของข้อมูลด้วยวิธีการแบบนิรนัยและอุปนัย ดังนี้

ผู้วิจัยสังเคราะห์ข้อสรุปย่อยๆ เข้าด้วยกัน และสร้างเป็นบทสรุปองค์ความรู้ที่ได้จากการทำวิจัยตามวิธีการแบบอุปนัย (Inductive) ซึ่งผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ตรวจสอบซ้ำเพื่อยืนยันผลสรุปจากการวิจัย และนำเสนอข้อมูลในลักษณะเชิงพรรณนา

2.2 การนำเสนอผลการวิจัย ผู้วิจัยนำเสนอกระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างไร้ครวญ (ฉบับสมบูรณ์) และการปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติของครู

สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยที่ได้ ตอบคำถามการวิจัยทั้ง 2 ข้อ ดังนี้

1. คำถามวิจัยข้อที่หนึ่ง “กระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็ก อยางใดครุครูสำหรับครูการศึกษาปฐมวัยมีลักษณะอย่างไร มีองค์ประกอบและขั้นตอนในการ ดำเนินการอย่างไร”

กระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็ก อยางใดครุครู เป็น การ ดำเนินการ จัด ประสพ การ ณ์ การ เรียน รู้ ตาม แนว คืด การ ศึกษา อยาง ใด ครุ ครู และ การ เรียน รู้ เพื่อ การ เปลี่ยน แปลง โดย บูรณาการ แนว คืด ทั้ง สอง เข้า สู่วิธี การ ทำงาน ของ ครู คืด การ ศึกษา เด็ก เพื่อให้ ครู ได้ ปรับ เปลี่ยน มุม มมอง และ การ ปฏิบัติ ของ ตนเอง เป็น กระบวนการ ที่ เกี่ยว ข้อง กับ การ เรียน รู้ ภายใน ตน ของ ครู ทำให้ ครู รู้ ตัวเอง รู้ เท่า ทัณฑ์ ปัจจุบัน มี สติ มี ยุทธ ศาสตร์ ใน การ จัด กระบวนการ เรียน รู้ 2 ยุทธ ศาสตร์ คืด ยุทธ ศาสตร์ การ ปฏิบัติ ร่วม กัน ใน สถาน การ ณ์ จริง และ ยุทธ ศาสตร์ การ เสริม พลัง ให้ กับ ครู แต่ละ แบบ และมี ขั้นตอน ใน การ ดำเนิน กระบวนการ จัด การ เรียน รู้ 4 ขั้นตอน คืด 1) การ เปิด ใจ ยอมรับ 2) การ พัฒนา ภายใน ตนเอง 3) การ ศึกษา เด็ก และ 4) การ สะ ท่อน การ เรียน รู้

2. คำถามวิจัยข้อที่สอง “กระบวนการจัดการเรียนรู้ที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นส่งผลต่อ การปรับเปลี่ยมุมมอง และการปฏิบัติของครูปฐมวัยหรือไม่ อยางไร และในลักษณะใด”

จาก ผลการ ใช้ กระบวนการ จัด การ เรียน รู้ กับ ครู ตรี ศึก ษา 3 คน เมื่อ วิเคราะห์ บุคลิก ภาพ ที่ สอด คล้อง กับ ลักษณะ และ ความ ถนัด ใน การ เรียน รู้ เพื่อให้ ทราบ ความ แตก ต่าง ของ ครู ทั้ง 3 คน ใน ขั้น ต้น พบ ว่า ครู ตรี ศึก ษา ทั้ง 3 คน มี ลักษณะ ของ การ เรียน รู้ ที่ แตก ต่าง กัน เป็น 3 แบบ ส่งผล ให้ มี การ ปรับ เปลี่ยน มุม มมอง และ การ ปฏิบัติ ที่ ต่าง กัน ดังนี้

ครู แบบ ที่ 1 มี ลักษณะ ของ คน ที่ ถนัด ใช้ ความ รู้ สึก และ อารมณ์ กิจกรรม ของ กระบวนการ จัด การ เรียน รู้ ที่ ช่วย ให้ ครู พัฒนา ภายใน ตน ได้ ดี และ ส่งผล ต่อ การ ปรับ เปลี่ยน มุม มมอง และ การ ปฏิบัติ คืด กิจกรรม การ เรียน รู้ ที่ พัฒนา สุน ทริ ยะ ทาง อารมณ์ เช่น งาน ศิลปะ มี ลักษณะ ของ ปรับ เปลี่ยน มุม มมอง และ การ ปฏิบัติ เมื่อ ใจ สอด คล้อง พอดี กับ ความ รู้ ที่ เกิด ขึ้น เกิด ขึ้น โดย ผุด ขึ้น มา จาก ใจ โดย ไม่ รู้ ตัว และ พบ การ ปรับ เปลี่ยน มุม มมอง ที่ มี ต่อ เด็ก และ ต่อ ตนเอง

ครู แบบ ที่ 2 มี ลักษณะ ของ คน ที่ ยึด มั่น กับ ความ คืด ของ ตนเอง ชอบ คืด วิเคราะห์ อยู่ กับ ความ คืด ของ ตนเอง เป็น หลัก จน สร้าง เป็น กรอบ ความ คืด ของ ชีวิต ขึ้น มี ลักษณะ ยาก ต่อ การ ปรับ เปลี่ยน พบ การ ปรับ เปลี่ยน มุม มมอง และ การ ปฏิบัติ ต่อ ตนเอง และ ไม่ พบ การ ปรับ เปลี่ยน ใน ด้าน อื่น ๆ คืด ต่อ เด็ก และ ต่อ ผู้ อื่น

ครู แบบ ที่ 3 มี ลักษณะ ของ คน ที่ เป็น นัก ปฏิบัติ ถนัด ใช้ การ เรียน รู้ ผ่าน ภาย มี ปฏิกริยา ต่อ สิ่ง ต่าง ๆ รวด เร็ว โดย ไม่ ผ่าน การ คืด กิจกรรม ของ กระบวนการ จัด การ เรียน รู้ ที่ ช่วย ให้ ครู เกิด การ พัฒนา ภายใน ตน ได้ ดี และ ส่งผล ต่อ การ ปรับ เปลี่ยน มุม มมอง และ การ ปฏิบัติ คืด กิจกรรม ที่

ปฏิบัติผ่านกาย เช่น โยคะ งานปั้น รวมทั้งกิจกรรมกลุ่ม การเล่าเรื่อง ที่มีผู้ร่วมเรียนรู้กระตุ้นเตือนให้ได้หยุดคิด ตระหนัก ผีกการเฝ้าดูใจของตนเอง และหยุดทบทวนตนเองอย่างสม่ำเสมอ การปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติของครูแบบนี้มีลักษณะของการปรับเปลี่ยนที่ชัดเจน เมื่อเกิดความตระหนัก รับรู้การกระทำและอารมณ์ของตน ทำให้เกิดมุมมองและการปฏิบัติใหม่ที่มีต่อเด็ก ต่อตนเอง และต่อผู้อื่น

อภิปรายผลการวิจัย

1. กระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญ

1.1 กระบวนการจัดการเรียนรู้ที่พัฒนาขึ้น เกิดจากฐานความรู้ขององค์ความรู้ทางทฤษฎี คือ การศึกษาอย่างใคร่ครวญ ซึ่งเป็นแนวคิดการพัฒนาด้านในของคน คือ การพัฒนาจิตวิญญาณ การนำสู่การพัฒนาวิชาชีพครู จึงต้องเชื่อมโยงกับความรู้ เกี่ยวกับชีวิตการทำงาน คือ การศึกษาเด็ก เป็นงานที่ครูใช้ในการฝึกฝนตนเอง เพื่อให้เข้าใจตนเอง เข้าใจเด็ก เข้าใจธรรมชาติของชีวิต เป็นการฝึกปฏิบัติธรรมในชีวิตจริง สะท้อนความจริงที่ว่า ความรู้ที่เรียนโดยเอาตำราเป็นตัวตั้ง โดยไม่เอาสถานการณ์จริงของชีวิตเป็นตัวตั้ง ไม่มีพลังพอที่จะทำให้มนุษย์เข้าใจ

สถานการณ์ความเป็นจริงที่ซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทำให้ไม่สามารถเผชิญกับสถานการณ์ความเป็นจริงฯได้ (ประเวศ วะสี, 2550 : 12) การเรียนรู้จากเรื่องราวของชีวิตเชื่อมโยงกับวงจรการทำงานในชีวิตของครู เป็นการทำงานกับทุกส่วนของชีวิตที่เกี่ยวข้อง ทั้งความรู้ วิชาชีพ และจิตวิญญาณ ครูต้องใคร่ครวญอย่างสม่ำเสมอ ขณะทั้งปฏิสัมพันธ์กับเด็กในและนอกเวลาสอน

1.2 กระบวนการจัดการเรียนรู้ที่พัฒนาขึ้น เป็นการพัฒนาภายในตนของครู การพัฒนาภายในตนเอง ช่วยให้ครู รับรู้ ตระหนักรู้ ในความคิด ความรู้สึก ที่เกิดขึ้นในตนเองอย่างแจ่มชัด ตามความเป็นจริง ช่วยให้คลายการยึดมั่นถือมั่น ลดตัวตนลง และมองเห็นเด็กมากขึ้น เป็นลักษณะของการเรียนรู้ที่ทำให้ครูรู้ความจริงว่าเราไม่ได้เป็นศูนย์กลางของสรรพสิ่งจะทำให้คลายจากความยึดมั่นในตัวตน การคลายความยึดมั่นในตัวตนคือความดี ที่เรียกว่า พัฒนาการทางจิตวิญญาณ คือการคลายความยึดมั่นในตัวตน ความยึดมั่นในตัวตนยิ่งน้อยเท่าไร จิตวิญญาณยิ่งสูงขึ้น จิตที่ออกจากความคับแคบในตัวตนไปอยู่กับความดีไปอยู่ที่คุณค่า ทำให้ผู้เรียนบรรลุความดีได้ (ประเวศ วะสี, 2547 : 11-15) การเปิดพื้นที่ให้ครูสังเกตตนเอง มองเห็นสิ่งที่ตนเป็น ผ่านกิจกรรมต่างๆ ได้แก่ การสนทนากลุ่ม บันทึกการเรียนรู้ ช่วยให้ครูเห็นเหตุปัจจัยเงื่อนไขชีวิตที่สร้างเราขึ้นมาบนโลกนี้ ซึ่งมีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา แต่เราจะยึดมั่นในหลายส่วนของบุคลิกนั้นว่า เป็นตัวเรา ของเรา เรียกว่า “ความยึดมั่นถือมั่น” (อุปาทาน) ซึ่งทำให้เราติดเกาะ การรู้จักตนเองโดยใช้หลักธรรมก็เพื่อเห็น แล้วยอมรับ และศึกษาเกาะที่กักขังเราแต่ละคนอยู่เป็นประจำ เมื่อเห็นแล้ว เราก็สามารถเจาะลึกลงไปยังโครงสร้างของมันเพื่อที่จะเริ่มทำลายเกาะนั้น เป็นการศึกษารู้จักตนเองในระดับลึก เพื่อจะหลุดจากกรอบที่ว่า เราเป็นอย่างไร

ถึงแม้ว่ามันยังคงมีอิทธิพลต่อเราไปตลอดชีวิต แต่เราก็สามารถให้อิทธิพลนั้นเป็นไปในทางที่ดี ลดส่วนที่ไม่ดี และในที่สุดคือ ไม่ทุกข์ไปกับมัน (สันติกโรภิกขุ, 2548 :12-14)

1.3 ความหลากหลายของกิจกรรมในกระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิด การศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญ ซึ่งเป็นกระบวนการพัฒนาครูผ่านการใคร่ครวญกับการทำงานกับ เด็ก ได้เสนอกิจกรรมการใคร่ครวญที่หลากหลาย เช่น การจัดดอกไม้ โยคะ ปฏิบัติสมาธิ ครู สามารถเลือกกิจกรรมตามความถนัดของตน และนำไปฝึกตนเองได้ในในชีวิตประจำวัน โดย กิจกรรมที่จัดนั้นไม่ได้จำกัดว่า ต้องเป็นวิถีปฏิบัติทางพุทธศาสนาเท่านั้น แม้แนวคิดหลักจะมาจาก พุทธศาสนา แต่การปฏิบัติการใคร่ครวญจัดได้หลากหลาย แม้แต่ในศาสนาอื่นๆ การใคร่ครวญเป็น ภูมิปัญญาของมนุษยชาติ โดยไม่แบ่งแยกศาสนา เช่น การปฏิบัติสมาธิมาจากพุทธศาสนา โยคะ จากศาสนาฮินดู การอธิษฐานในคริสต์ศาสนา การระลึกในศาสนาฮิว (Hart, 2003)

1.4 การดำเนินกระบวนการจัดการเรียนรู้

การเลือกสรรกิจกรรมที่เหมาะสมกับความแตกต่างของครู กิจกรรมใน กระบวนการนี้ได้ช่วยให้ครูได้เปิดการรับรู้ของตนเอง มองเห็น รับรู้ตนเองชัดขึ้น เข้าใจความ แตกต่างของตนเอง ดังนั้นการเลือกสรรสาระและกิจกรรมที่ใช้ในกระบวนการจึงมีความแตกต่าง กัน คือ ครูที่ถนัดใช้ความรู้สึก และอารมณ์ กิจกรรมการเรียนรู้ที่ช่วยให้ครูแบบนี้พัฒนาภายในตน ได้ คือ กิจกรรมการเรียนรู้ที่พัฒนาสุนทรียะทางอารมณ์ เช่น งานศิลปะ ครูที่ยึดมั่นกับความคิดของ ตน การทบทวนตนเองและเขียนบันทึกการเรียนรู้ ในแต่ละวัน เปิดพื้นที่ให้ครูแสดงความคิด เรื่องราวในบันทึกสามารถเป็นส่วนที่ครูได้แสดงมุมมอง ความคิด ความรู้สึก ผ่านการสะท้อนการ กระทำและความรู้สึกของตนเองที่มีต่อเหตุการณ์ที่ผ่านไปในแต่ละวัน เป็นการชำระสิ่งคั่งค้างในใจ ที่ครูยึดอยู่ได้ เพื่อการเริ่มต้นใหม่กับเด็กและตนเองในวันต่อไป ส่วนครูที่เป็นนักปฏิบัติ การใช้ กิจกรรมที่ปฏิบัติผ่านกาย เช่น โยคะ งานปั้น ช่วยฝึกสติกำกับกับการกระทำของตนเอง รวมทั้ง กิจกรรมกลุ่ม การเล่าเรื่องหรือประสบการณ์ที่กระทบใจ ช่วยกระตุ้นความรู้สึกในใจของครูแบบนี้ ให้สะท้อนได้ (ดูรายละเอียดเรื่องราวในภาคผนวก ข.) ดังนั้นการรู้จักและเข้าใจความแตกต่างของ ครูแต่ละคน ช่วยในการเลือกสรรกิจกรรมและสาระที่เหมาะสมกับครูแต่ละแบบได้

1.5 ระยะเวลาการดำเนินกระบวนการจัดการเรียนรู้

การดำเนินกระบวนการจัดการเรียนรู้ใช้ระยะเวลา 1 ปี 6 เดือน เป็น กระบวนการที่เป็นนามธรรมสูง การปรับเปลี่ยนที่เกิดขึ้นเป็นเรื่องของภายในซึ่งเป็นนามธรรม ซึ่ง ต้องอาศัยการปรับเปลี่ยนภายในตน ก่อนการปรับพฤติกรรมภายนอก จึงทำให้วัดและสังเกตผลที่ เกิดขึ้นทางพฤติกรรมได้ยาก ต้องอาศัยเวลาใคร่ครวญและสังสมการเรียนรู้นาน กระบวนการนี้ เป็นการเรียนรู้ที่ต่อเนื่อง อาศัยการฝึกฝนอย่างสม่ำเสมอ เข้มข้น จนผลงานเข้าเป็นส่วนหนึ่งของวิถี

ชีวิตทั้งการทำงาน และการดำรงชีวิตส่วนตัว ดังนั้นกระบวนการนี้จึงได้ออกแบบให้สัมพันธ์กับ วงจรชีวิตการทำงานของครู เช่น การออกแบบตามการทำงานช่วงเปิด-ปิด ภาคการศึกษา

1.6 ผู้จัดกระบวนการจัดการเรียนรู้ฯ

ผู้จัดกระบวนการจัดการเรียนรู้ในกระบวนการนี้มีบทบาทหลัก คือ เป็นผู้อำนวยความสะดวก (facilitator) นอกจากนี้ยังเป็นผู้มีบทบาทการเป็นผู้นำในการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่าง จำเป็นต้องสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นกับผู้เรียน ประกอบกับกระบวนการนี้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อในความรู้ที่อยู่เหนือการคิดเหตุผล ปัญญาญาณ การก้าวข้ามพ้นความรู้ที่ยึดติดความรู้ภายนอก เป็นการเรียนรู้ที่นำสู่ความรู้ในตัวเอง ที่ต้องรู้ได้ด้วยใจเพียงเท่านั้น ดังนั้นผู้จัดกระบวนการที่จะนำพาผู้เรียนเรียนรู้ไปได้ ต้องมีประสบการณ์การฝึกฝน พัฒนาภายในตน และร่วมเรียนรู้ไปพร้อมกับผู้เรียน จึงจะก่อให้เกิดความยั่งยืน ขยายชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่มีอุดมคติร่วมกันได้

2. การปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติของครู

2.1 การปรับเปลี่ยนมุมมองต่อเด็ก

การปรับเปลี่ยนมุมมองที่ครูมีต่อเด็ก เมื่อครูมองเห็นเด็กต่างจากเดิมที่เคยเห็น เป็นการเห็นด้วยใจที่ใคร่ครวญ ปราศจากอคติ ภาพเดิม สิ่งที่เคยเป็นปัญหาก็หมดไป การเปลี่ยนที่เกิดขึ้น เกิดจากครูเปลี่ยนตนเอง จึงเห็นเด็กเปลี่ยนไปจากเดิม

“..เมื่อก่อนใคร ๆ ก็บอก..น้องภูมิคือชน วิ่งไม่หยุด แต่พอมาสังเกตจริงๆ ไม่ใช่เลย เขาไม่ใช่ปัญหาของห้องเลย เขาไม่ได้ไปไหนหรอก ในที่สุดแล้ว เขาเป็นคนเดียวที่มองตามครู เขาจะถามครูจะไปแล้วหรือ จะกลับแล้วหรือ “

ครูมณี...สัมภาษณ์

การเห็นเด็กของครูด้วยใจที่นิ่ง ไส้เพียงพอ เป็นการเห็นที่ต่างจากเดิม การมองที่เปลี่ยนไปของครู ทำให้มองเห็นเด็กต่างไปจากเดิม เป็นการเห็นเด็กด้วยปัญญาญาณ เกิดขึ้นเมื่อมีการรู้ตัวทั่วพร้อมผ่านจิตที่ใสสะอาด ว่าง และปล่อยวาง จึงได้มาซึ่งคำตอบที่บริสุทธิ์ผุดผ่อง โดยที่มันไม่เคยรู้สึกว่ามีปัญหาแต่อย่างใด (ไอโซ่, 2548)

2.2 การรู้จักตัวเอง

การเห็นและรู้จักตนเองเป็นประตูเปิดสู่การเห็นและเข้าใจผู้อื่น กระบวนการจัดการเรียนรู้จัดกิจกรรมการเล่าอัตชีวประวัติของตนเองต่อกลุ่ม ให้ครูการสะท้อนประสบการณ์ในช่วงชีวิตหนึ่งของครู ความจดจ่อ ตั้งมั่น การใคร่ครวญและการฟังเรื่องราวของผู้อื่น พร้อมกับใจที่ฟังเรื่องราวของตนเองอย่างลึกซึ้ง เป็นการเปิดใจมองเห็นและรับรู้ประสบการณ์ชีวิตของตนเองและผู้อื่น ทำให้ครูเห็นภาพของตัวเองชัดเจน การเฝ้าสังเกตความคิด เป็นการฝึกฝนภายในชั้น

พื้นฐาน ซึ่งเมื่อรับรู้อย่างไม่ลำเอียงจะช่วยให้เป็นอิสระจากสิ่งที่ทำจนเป็นนิสัย จะเริ่มมองเห็นความคิดของการเป็น “สิ่งที่ฉันคิด” มากกว่าจะเป็น “ตัวตนที่แท้จริงของฉัน” เพราะเริ่มมีบางส่วนของความรู้สึกตัวของเราที่ถอยห่างออกมาและทำหน้าที่เฝ้าดูกระแสความคิดของเราได้ เมื่อการใส่ใจของเราอยู่กับตัว “ผู้สังเกตการณ์” ก็จะสามารถมองเห็นชัดเจนขึ้นว่า ตัวเราจริงๆ เป็นอย่างไร และถ้าหมั่นฝึกฝน เฝ้ามองอย่างสม่ำเสมอ ตัวผู้สังเกตการณ์นี้ก็จะเป็นตัวตนที่แท้จริงของเรา แทนที่จะเป็นความคิดหรือความรู้สึกแบบเดิมที่เคยเป็น การสังเกตตนเองได้ตามจริงเป็นสิ่งสำคัญยิ่งในการรับรู้ลักษณะของตนเอง เพราะเราจำเป็นต้องรู้ความรู้สึกนึกคิดที่เรายึดติด เกิดความเป็นอิสระจากอคติหรือความรู้สึกนึกคิดที่เคยมี (เฮเลน พาล์มเมอร์, 2548 : 16-18) ศาสตร์ของนพลักษณ์นี้มี ความลึกซึ้ง ให้ความละเอียดและชัดเจนของคนทั้ง 9 ลักษณะที่แตกต่างกัน การศึกษาและเฝ้าสังเกตตนเองอย่างสม่ำเสมอช่วยให้ความเข้าใจในลักษณะทั้งหมดนั้นชัดเจนขึ้น แต่ต้องอาศัยเวลาและความเพียรของผู้ฝึกเป็นสำคัญ ในงานวิจัยนี้ได้นำทางการศึกษามายบางส่วน เป็นการพัฒนาการรู้จักและเข้าใจตนเองครูในขั้นต้น คือ สามารถจัดลักษณะของครูได้ตามกลุ่มใหญ่ 3 กลุ่ม จึงเป็นจุดที่น่าสนใจและควรมีการศึกษาต่อยอดความรู้เพื่อให้ผู้เรียนสามารถระบุลักษณะได้ละเอียดมากขึ้น

ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้

1. กระบวนการจัดการเรียนรู้นี้เป็นแนวทางในการพัฒนาภายในตนเองสำหรับครู มีลักษณะที่เฉพาะกับการเรียนรู้สำหรับครูที่มีความแตกต่างกัน ทั้งสภาพบริบท สังคม วัฒนธรรม และคุณลักษณะเฉพาะของแต่ละบุคคล ดังนั้นการนำการจัดการกระบวนการเรียนรู้ไปใช้จึงควรมีการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับบริบทของครูที่ต่างกันไป

2. กระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างไร้ควรจะเป็นกระบวนการที่ใช้เวลาต่อเนื่องยาวนาน เนื่องจากเป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับมุมมองความคิด ความเชื่อ และกรอบประสบการณ์เดิมของครู เป็นกระบวนการที่ต้องใช้เวลาให้ครูได้พัฒนาตนเอง เพื่อให้ก้าวข้ามพ้นกรอบเหล่านั้น ต้องการความเพียร วินัย และการฝึกฝนตนเองอย่างสม่ำเสมอ แต่จากสภาพการณ์จริงของการจัดการอบรมพัฒนาครู มีการจัดอบรมในช่วงเวลาอันสั้น ขาดความต่อเนื่อง หนทางหนึ่งในการนำกระบวนการจัดการเรียนรู้ไปใช้ให้เกิดผล คือ การบรรจุเข้าเป็นวิชาหนึ่งของหลักสูตรการพัฒนานักศึกษาสายครู โดยเป็นวิชาที่เน้นการปฏิบัติภาวนามากกว่าการเน้นองค์ความรู้ (ทฤษฎี) ดังเช่นมหาวิทยาลัยนาโรปะได้บรรจุวิชาการสังเกตอย่างใคร่ครวญ (contemplative observation) เข้าเป็นส่วนหนึ่งของโปรแกรมการพัฒนาคูรูปฐมวัย

ข้อเสนอแนะในการวิจัย

1. เดิมการวิจัยส่วนใหญ่มุ่งศึกษาความรู้ภายนอกตัวซึ่งเป็นวัตถุวิสัย ซึ่งคำตอบที่ได้ยังไม่ตอบคำถามของชีวิตอย่างครบถ้วน ซึ่งในชีวิตยังมีมิติในด้านความรู้ภายในตนเอง ทั้งการเข้าใจตนเอง การลดตัวตน การวิจัยแนวนี้ เป็นการวิจัยที่ก่อให้เกิดความรู้ในตัวเอง ทั้งของผู้วิจัยและผู้เข้าร่วมการวิจัย เพื่อให้เกิดการก้าวข้ามพ้นตัวตน ข้อจำกัด และกรอบที่ตนเองยึดถืออยู่ เกิดการสร้างจิตสำนึกใหม่ให้กับตนเอง และสังคม ควรมีการขยายขอบเขตของการศึกษาให้เพิ่มขึ้น เพื่อให้การพัฒนาคนเป็นองค์รวมอย่างแท้จริง จึงควรมีการค้นหา และพัฒนาความรู้ภายในตนในมิติอื่นๆ ต่อไป รวมทั้งค้นหาวิธีวิจัยที่เอื้อต่อการศึกษาค้นคว้าด้านนี้เพิ่มขึ้น

2. การวิจัยนี้มุ่งนำเสนอกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่ประกอบด้วยกิจกรรมการใคร่ครวญที่หลากหลาย และเอื้อต่อความแตกต่างของบุคคล ซึ่งยังมีรายละเอียดของกิจกรรมที่น่าสนใจ และศึกษาติดตามผลของกิจกรรมต่างๆ ได้อีกมากมาย จึงควรมีการศึกษาติดตามผลที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมนั้นๆ ในมิติทางวิทยาศาสตร์ ได้แก่ การวัดคลื่นสมองที่เกิดขึ้นระหว่างการใคร่ครวญ ผลกระทบที่เกิดขึ้นขึ้นทางกายภาพ เช่น จังหวะการเต้นของหัวใจ การเชื่อมโยงที่เพิ่มขึ้นของสมองกับหัวใจ (Hart, 2003)

3. การพัฒนากระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญนี้เกิดขึ้นจากการศึกษาสภาพของโรงเรียนและครูที่เกิดขึ้นจริง เพื่อให้ได้ข้อมูลมาใช้ในการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนให้มีความเหมาะสมกับคุณลักษณะที่ศึกษาทั้ง 3 คน ที่มีลักษณะเฉพาะของแต่ละคน ดังนั้นจึงควรมีการทำวิจัยเพิ่มเติมเพื่อพัฒนาการจัดการเรียนรู้อตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญให้มีความเหมาะสมกับคุณลักษณะอื่นๆ ที่แตกต่างออกไป ที่มีอยู่ในสภาพจริง

4. การพัฒนาภายใน “จิต” ของครูเป็นสิ่งสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการใช้ชีวิต และการทำงานครูที่สะท้อนลงสู่การปฏิบัติกับเด็กโดยตรง ดังนั้นจึงควรมีการศึกษาค้นคว้าเพื่อช่วยให้ นิสิตนักศึกษาครูที่กำลังศึกษาในคณะครุศาสตร์ ศึกษาศาสตร์ หรือในสถาบันการพัฒนาคูอื่นๆ ได้เรียนรู้และพัฒนาองค์ความรู้ภายในตนเอง เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาวิชาชีพ และการดำเนินชีวิตตลอดไป

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กระทรวงศึกษาธิการ. 2546. หลักสูตรการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2546. กรุงเทพฯ :

โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

จันทร์เพ็ญ ชูประภาวรรณ (ม.ป.ป.) การก่อรูปจิตวิญญาณเด็ก. มองเด็กและครอบครัวไทยผ่าน

โครงการวิจัยเด็กระยะยาว. การประชุมวิชาการประจำปี โครงการวิจัยระยะยาวในเด็กไทย
ครั้งที่ 3 : (ม.ป.ท.).

ชาย โพรธิศา. 2547. ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง

แอนด์พับลิชชิ่ง.

ทอมสัน, บี จอห์น; คาน, ทิม; มาเซเดอ, มิลเดรด; โอลฟิลด์, ลิน; คีเกลอ, มิเชล

และมิกแฮน, โรแลน. 2546. เด็กตามธรรมชาติ 1 คู่มือดูแลและเสริมสร้างศักยภาพเด็ก
ในเจ็ดปีแรก. แปลโดย วิศิษฐ์ วังวิญญู. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สวนเงินมีมา.

ประมวล เพ็งจันทร์. 2550. เดินสู่อิสรภาพ. กรุงเทพฯ : บริษัท ตาตา พับลิเคชั่น จำกัด.

ประเวศ วะสี. 2550. ระบบการเรียนรู้ใหม่ไปให้พ้นวิกฤติแห่งยุคสมัย. กรุงเทพฯ :

บริษัท โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮ้าส์ จำกัด.

ประเวศ วะสี. 2549. จิตตปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล. ใน มติชนรายวัน

(15 กรกฎาคม).

ประเวศ วะสี. 2547. ธรรมชาติของสรรพสิ่ง การเข้าถึงความจริงทั้งหมด. กรุงเทพฯ :

สำนักพิมพ์ร่วมด้วยช่วยกัน.

เรนนี่ บารอน และอลิซาเบท เวเกิล. 2549. มองคนด้วยมุมมองใหม่ เปลี่ยนใจให้เป็นสุข เอ็นเนียแกรม :

คนเก้าแบบ. แปลโดย วาจาสิทธิ์ ลอเสวีวานิช. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง.

ลัดดา เหมาะสุวรรณ และคณะวิจัย. 2547. เด็กปฐมวัยของเรา เก่ง ดี มีสุข หรือไหน.

เอกสารประกอบการประชุมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง “การพัฒนาเด็กปฐมวัยอย่างเป็น
องค์รวม” 7-8 เมษายน 2547. (อัดสำเนา)

วิจักขณ์ พานิช. 2547. การเรียนรู้ด้วยใจอย่างใคร่ครวญ. ใน มติชนรายวัน (20 พฤศจิกายน).

- วิจักขณ์ พานิช. 2549. สัมผัสแห่งการตื่นรู้ : กิเลส สงบ และหัวใจในจิตตปัญญาศึกษา [Online]. แหล่งที่มา : http://www.semsikkha.org/review/index.php?option=com_content&task=view&id=214&Itemid=44 [25 ม.ค. 2550].
- สันติกโรภิกขุ. 2542. นพลักษณ์เล่มเล็ก คู่มือเข้าถึงตน. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิ โกลมศิริมทอง.
- สุภาวงศ์ จันทวานิช. 2545. วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- โสฬส ศิริไธย. 2548. David Bohm On Dialogue : วิธีการสนทนาแบบมนุษย์สัมผัสมนุษย์และการเปลี่ยนวิธีคิดด้วยการฟังอย่างลึกซึ้ง. กรุงเทพฯ : สำนักงานทรานส์ทิม เครือข่ายการวิจัยบูรณาการลุ่มน้ำท่าจีน-แม่กลอง
- อภิภา ปรัชญพททธิ. 2547. การพัฒนาคนอาจารย์โดยการส่งเสริมการคิดไตร่ตรองเชิงวิพากษ์ : มุมมองของนักทฤษฎีเชิงวิพากษ์และยุคหลังสมัยใหม่. วารสารครุศาสตร์. 32 (มีนาคม-มิถุนายน) : 49-67.
- อลิซาเบท เวเกิล. 2549. เกิดมาต่างกัน เลี้ยงดูฉันอย่างไร. แปลโดย วาจาสิทธิ์ ลอเสรีวานิช. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกลมศิริมทอง.
- ไอโซ. 2548. Intuition ปัญญาญาณ. แปลโดย ประพนธ์ ผาสุกยี่ด. กรุงเทพฯ : บริษัท ไยใหม่ ศรีเอทีพี กรุ๊ป จำกัด
- เฮเลน พาล์มเมอร์ . 2548. เอ็นเนียแกรม ศาสตร์เพื่อความเข้าใจตนเองและผู้อื่น. แปลโดย วาจาสิทธิ์ ลอเสรีวานิช. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกลมศิริมทอง.

ภาษาอังกฤษ

- Apt,B. 2003. Transformational learning and qualitative evaluation. [online]. Available from: <http://www.indiana.edu/~1506/transeval.html>.
- Berger, J.G. 2003. A summary of the constructive-developmental theory of Robert Kegan, (Mimeographed).
- Bergsgaard, Mike and Ellis, Monica. 2002. Inward : The Journey toward authenticity through self-observing. Journal of Educational Thought. 36 (1) : 53-68.
- Boucoulalas, Marcie. 1993. Consciousness and learning : new and renewed approaches. In Sharan B. Merriam, An Update on Adult Learning Theory,

- pp. 57-69. San Francisco : Jossey-Bass Publishers.
- Braud,W., and Anderson,R. 1998. Transpersonal research methods for the social sciences: honoring human experience. California: Sage.
- Brown, R.C . 1993. Buddhist-inspired early childhood education at Naropa University [Online]. Available from : <http://www.naropa.edu/spirited/brownessay3.html>. [2005,February 14]
- Brown, R.C . 1993. Listen to a child cry [Online]. Available from : <http://www.naropa.edu/spirited/brownessay3.html>. [2005,February 14]
- Brown, R.C. 1999. The teacher as contemplative observer. Educational Leadership. 56(4). 70-73.
- Clark, M.C.1993. Transformative learning. In Merriam, S.B. (ed), An Update on Adult Learning Theory. San Francisco : Jossey-Bass.
- Cranton, Patricia. 2002. Teaching for transformation. New Direction for Adult and Continuing Education. 93 : 63 – 71.
- Cranton, Patricia & King Kathleen P. 2003. Transformative learning as a professional development Goal. New Direction for Adult and Continuing Education. 98 : 31-37.
- Day, Kimila Crosby. 1999. Student teaching : a process of transformation for preservice special educators and their university mentor. Ph.D. dissertation, University of Georgia.
- Freire, P. 1973. Education for critical consciousness. New York : Seabury.
- Gallagher, C.J. 1997. 'Drama-in-education : adult teaching and learning for change in understanding and practice. Ph.D. dissertation, University of Wisconsin.
- Hamil, Daniel James. 2002. Transcendent transformation : transformational adult and learning through transcendent encounters. Ed.D. dissertation, Northern Illinois University.
- Hansen, C., and Gueulette, D. G. 1988. Psychotechnology as instructional technology : systems for a deliberate change of consciousness. Educational Communication

- and Technology Journal. 36(4) : 231-242.
- Hart, Tobin. 2003. Opening the contemplative mind in the classroom. Journal of Transformative Education. 1 (x) : 1-19.
- Imel, Susan. 1998. Transformative learning in adulthood [Online] Available from : http://www.ericfacility.net/databases/ERIC_Digests/ed423426.html. [2003,September 8]
- John, Miller. 1994. The contemplative practitioner : meditation in education and the Professions.. Wesport : Bergin & Garvey.
- Martin, Arlene. 1998. Transformative dimensions of mentoring : a study of early childhood teachers' perceptions. Ed.D. dissertation, Columbia University Teachers College.
- Maxfield, D.G. 1990. Learning with the whole mind. In R.M.Smith and Associates, Learning to Learn Across the Life Span. San Francisco : Jossey-Bass.
- Mezirow, Jack. 1991. Transformative dimensions of adult learning. San Francisco : Jossey-Bass.
- Mezirow, Jack. 1995. Emancipatory learning and social action. Paper Presented at Social Action and Emancipatory Learning Seminar, School of Adult Education, UTS.
- Mezirow, Jack. 1997. Transformative learning : theory to practice. New Direction for Adult and Continuing Education. 74 : 5 -12.
- Mezirow, Jack., and Associates. 2000. Learning as transformation. San Francisco : Jossey-Bass.
- Saavedra, E.R. 1995. Teacher Transformation : creating text and contexts in study group. Ph.D. dissertation, University of Arizona.
- Smith, Beverly Jean. 1999. Transformative professional development : discovering teachers' concepts of politicized classroom practice. Ed.D. dissertation, Harvard University.

Solloway, Sharon Gayle. 1999. Teachers as contemplative practitioners : presence, meditation, and mindfulness as a classroom practice. Ph. D. dissertation, Oklahoma State University.

Taylor, Edward W. 1998. The theory and practice of transformative learning : a critical review. Ohio : ERIC Clearinghouse on Adult, Career, and Vocational Education Center on Education and Training for Employment. : 47 – 60

Taylor,K., Marienau,C., and Fiddler,M. 2000. Developing adult learners. San Francisco,CA: Jossey-Bass.

Vanosdall, Frederick Paul. 2004. Transformative pedagogy through heuristic inquiry : lessons for professional development. Ed D. dissertation, Arizona State University.

Wacks, V.Q. 1987. A case for self-transcendence as a purpose of adult education. Adult Education Quarterly. 38 : 46-55.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ก

ตัวอย่างบันทึกการเรียนรู้และการศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญของคุณครู

เรื่องราวการเรียนรู้ของคุณครูคนหนึ่ง ซึ่งเริ่มกระบวนการพัฒนาภายในตนเองผ่านกิจกรรมต่างๆ ตามช่วงเวลา จนนำสู่การศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญ

บันทึกการเรียนรู้ของคุณครูอื่น

สิงหาคม พ.ศ. 2545

วันนี้ฝึกการลากเส้น การลากเส้นมีหลากหลายเส้นทาง ในขณะที่เรลาก เราก็จะกระยะให้พอดี เช่น ไม่ใกล้เกินไป ใกล้เกินไป เปรียบได้กับทางหลายทางระหว่างเรากับคนอื่น ๆ ที่เราต้องพบเจอ เราจะต้องกระยะชีวิตว่า ความห่างและความพอดีอยู่ที่ไหน เส้นที่เป็นเส้นคลื่น เปรียบเหมือนการหายใจเข้า-ออกของเรา เพราะขณะลากเส้นการลากขึ้นลงจังหวะจะพอดีกับการหายใจของเรา จากกิจกรรมลากเส้นทั้งหมดนี้ ทำให้คิดได้ว่า การใช้ชีวิตของเรา เราได้อยู่กับปัจจุบันอย่างสมดุลหรือไม่ ทางสายกลางที่เราคาดหวังควรเป็นอย่างไร และการที่เรามีใจจดจ่อกับสิ่งที่ทำ เราจะรู้สึกว่าง่าย และบางอย่างยากเราจึงต้องพยายามขึ้น แต่ในความจริงที่ดูไม่ยาก เรากลับไม่ได้เรียนรู้จากมันเลย เรามัวแต่วิ่งตามหาของยาก มองข้ามของง่ายที่อยู่กับเรา เช่น ลมหายใจ เราน่าจะคิดว่า เราจะใช้ประโยชน์จากสิ่งที่มีอยู่ได้อย่างไร ซึ่งในสิ่งง่ายนั้นกลับมีความยากแฝงอยู่ เชื่อมโยงไปถึงการจัดการศึกษาสำหรับเด็ก เราต้องการสิ่งที่ยากซับซ้อนหรือไม่ สิ่งที่เราทำให้เด็กบรรลุเป้าหมายของการศึกษา เราเข้าใจความหมายของการศึกษาอย่างแท้จริงหรือยัง

ในเรื่องของชีวิตและสติ ชีวิตของเราทุกปัจจุบัน ถ้าเราเข้าใจว่า ได้อะไรมา แล้วเรามีเป้าหมายที่ชัดเจน มีสติ จะทำให้เราทำทุกอย่างอย่างปราณีตไปหมด ซึ่งสิ่งต่าง ๆ ที่เราทำเหล่านั้นจะแสดงออกมาในชั้นเรียนที่เราสอนด้วย

สัญลักษณ์ หรือรูปแบบต่างๆ ที่เราพบในชีวิต และในวัฒนธรรมของเรา ซึ่งบางอย่างเคยเห็นหรือปฏิบัติบ่อย ๆ แต่ไม่เคยคิดถึงความหมายที่แฝงอยู่ในนั้น สิ่งต่างๆ เหล่านั้นแสดงให้เห็นถึง “สิ่งที่เชื่อมโยงกับชีวิต” การจัดการศึกษาเราพยายามจัดสิ่งต่าง ๆ ที่เราคิดว่าเหมาะสมให้กับผู้เรียน แต่จริง ๆ แล้วเราเข้าใจวิถีของเขาจริง ๆ หรือไม่ ข้าพเจ้าคิดว่า การที่เราจะสอนเด็กหรือใคร เราควรทำความเข้าใจ มองเห็นสิ่งที่ตัวตนของเขาจริง ๆ

การศึกษาเรื่องพัฒนาของมนุษย์ การพัฒนาการทางด้านร่างกายของเราจะเจริญเติบโตขึ้นในช่วง 18 ปีแรก และจะเริ่มคงที่ในช่วงภาวะความเป็นผู้ใหญ่ จนเริ่มเสื่อมลงในช่วง 55 ปีเป็นต้นไป ซึ่งตรงข้ามกับลักษณะทางจิตวิญญาณของคนเรา ซึ่งจะเติบโตขึ้นเรื่อย ๆ จากภาวะของ

ความไม่รู้ตัว แล้วเริ่มพัฒนาความคิดที่เป็นอิสระในช่วงวัยรุ่น จนเริ่มปรับตัวเพื่อหาความพอดีระหว่างตนเองกับสิ่งแวดล้อม และปรับตัวเองได้ และในช่วงวัย 50 ปี จะเป็นช่วงในการพัฒนาจิตวิญญาณของตนเอง การทำงานของตนจะคำนึงถึงการยังประโยชน์ให้กับโลกต่อไป

ข้าพเจ้าเกิดความคิดว่า พัฒนาการด้านร่างกาย เป็นสิ่งที่เราบังคับหรือพัฒนาด้วยตนเอง ไม่ได้ทั้งหมด ในวัฏจักรของโลก ร่างกายจะเกิดความเสื่อมไปเรื่อย ๆ ซึ่งถือว่าเป็นกฎของธรรมชาติ แต่ในด้านจิตใจซึ่งพัฒนาการจะเจริญขึ้นเรื่อย ๆ เราสามารถพัฒนาตนเองได้โดยไม่ต้องรอให้ถึงช่วงท้ายของชีวิต เราสามารถพัฒนาจิตใจของตนเองได้ถ้าเรารู้จักตัวเอง เข้าใจตนเอง และตั้งเป้าหมายในชีวิตของเราว่าเราจะทำอะไรต่อไป

กันยายน พ.ศ. 2545

การศึกษาเด็กที่เราเลือก และเราควรรู้ว่า เราต้องการรู้อะไรเกี่ยวกับเด็กคนนี้ ในขณะที่เรามองเด็ก ให้เรามองดูตัวเราเองด้วย (contemplative observation) การรู้ของเราควรเป็นการรู้ที่ออกมาจากใจ ไม่ใช่ออกมาจากการคิด เพราะการคิดนั้นอาจเป็นส่วนที่บดบังความจริงได้ ดังนั้นเราจะต้องทำงานกับใจของตนเอง เราถึงจะได้คำตอบ

“เมื่อต้องเลือกเด็กที่จะทำการศึกษา ข้าพเจ้าคิดไม่ออกว่า จะเลือกใคร เพราะการทำงานของตัวเองตอนนี้ไม่มีเด็กแวดล้อมอยู่เลย จนวันหนึ่งพี่ชายที่อยู่ทางใต้โทรมาหาและบอกว่า “ลูกไม่ยอมคว่ำ” ซึ่งหลานอายุได้ 5 เดือนแล้ว ข้าพเจ้าเริ่มกังวลมากขึ้น จนได้ลงไปดูหลานที่บ้าน พร้อมกับอุปกรณ์ทดสอบพัฒนาการ แต่เมื่อไปเห็น วินาทีนั้นก็รู้เลยว่า เด็กผิดปกติ แบบทดสอบที่เอามาคงไม่ต้องใช้แล้ว...ข้าพเจ้าจึงตัดสินใจที่จะศึกษาเด็กคือ หลานของตัวเอง เมื่อกลับมากรุงเทพฯ ทุกคืนก่อนนอน ข้าพเจ้ามองภาพหลาน รู้สึกว่า เหมือนมองตัวเองและพี่ชายในวัยเด็ก เด็กคนนี้เหมือนเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาแล้วทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกว่า ไม่ได้อยู่คนเดียวบนโลกเมื่อก่อนข้าพเจ้ากับพี่ชายไม่รู้สึกลูกพันกัน ต่างคนต่างอยู่ แต่เมื่อมีหลาน ข้าพเจ้ารู้สึกว่า จริงๆ แล้ว เรายังมีอีกคนอยู่ใกล้ๆ ...การศึกษาลานได้เปลี่ยนมุมมองในชีวิตของข้าพเจ้าไป ข้าพเจ้ามองเห็นสายสัมพันธ์บาง ๆ ในชีวิตของตัวเอง มองเห็นบุคคลในครอบครัวคนเดียวของตัวเอง ทำให้ข้าพเจ้าอยากรักษาและเชื่อมโยงสายใยนั้นให้มากขึ้น...”

“วิธีการที่ข้าพเจ้าตั้งใจจะใช้ศึกษาคือ การมองดูภาพหลานก่อนนอนทุกคืน คิดถึงเขา ตั้งใจให้ภาพของหลานประทับอยู่ในใจ โดยที่ไม่ต้องคิดอย่างอื่น ข้าพเจ้ายอมรับว่า วิธีการนี้ข้าพเจ้าไม่เคยทำมาก่อน และเป็นวิธีที่

ยากจริง ๆ ในขณะที่ในสมองของเรามีเรื่องที่ต้องคิดอยู่มากมาย ใจเราต้องนิ่งพอ ในช่วงแรก นาน 2-3 เดือน ข้าพเจ้ายอมรับว่า ไม่ได้อะไรเลย กับการปฏิบัติเช่นนี้ พร้อมกับเกิดความกังวลใจว่า จะเอางานอะไรไปส่ง แต่ข้าพเจ้าพยายามที่จะไม่คิดอะไรมาก บางครั้งคิดถึงหลานแล้วคิดอะไรออก (สิ่งที่เคยเห็น) ก็บันทึกไว้ เมื่อกลับมาอ่านอ่านก็รู้ว่าไม่ใช่ ฉีกทิ้งไปก็หลายครั้ง จนกระทั่งวันหนึ่ง ซึ่งบอกไม่ได้ว่าวันไหน อยู่ ๆ ข้าพเจ้าก็คิดถึงภาพหลานขึ้นมาในใจ ในวันนั้นข้าพเจ้าสามารถเขียนเรื่องราวของหลาน สิ่งทีคิดออกมาได้ เป็นสิ่งที่ออกมาจากใจจริง ๆ ซึ่งในกระบวนการหาความรู้ที่ข้าพเจ้าดำเนินไปนั้น สิ่งที่ต้องการรู้เกิดขึ้นมาอย่างไรก็บอกไม่ได้เช่นกัน”

กิจกรรมค้นหาความหมายของชีวิต เริ่มตั้งแต่ ช่วงเช้าจากการจัดบรรยากาศของห้องเรียน ภาพที่ที่ผู้เลือกมาแสดง การร้องเพลง การเคลื่อนไหวร่างกายตามจินตนาการ ความคิดในช่วงเวลาต่าง ๆ การทบทวนความจำในช่วงแรกของชีวิต ในช่วงบ่าย การเคลื่อนไหวโดยใช้ความรู้สึกของคนในช่วงวัยที่ต่างกัน การวาดภาพบุคคลที่มีความสำคัญกับเราพร้อมการเล่าความรู้สึก การใช้สีน้ำ แสดงความรู้สึกและสีสันในชีวิต และสรุปด้วยการมองเมล็ดข้าวซึ่งเราจะมองเห็นสิ่งต่าง ๆ มากมายในเมล็ดข้าวเมล็ดเดียวนั้น

กิจกรรมที่ทำทั้งหมด ทำให้ข้าพเจ้าได้มองตัวเอง การสังเกตตนเองทั้งความรู้สึก ความนึกคิด ซึ่งบางอย่างข้าพเจ้าไม่เคยคิดถึง นอกจากนั้นยังเป็นการทบทวนความทรงจำ ซึ่งข้าพเจ้าคิดว่า ได้เลือนหายไป แต่จริง ๆ แล้วความทรงจำไม่ว่าอยู่ลึกแค่ไหนในจิตใต้สำนึกของเรา แต่ความทรงจำนั้นก็ยังคงอยู่

กิจกรรมที่ทำเป็นการฝึกการสังเกตด้วยการรับรู้ของเราเอง ซึ่งในบทบาทของการทำงานกับเด็ก เมื่อเราสังเกตอย่างละเอียดและลึกซึ้ง จะพบว่า หลายสิ่งหลายอย่างที่เด็กทำ เกิดจากรอยประทับ ซึ่งเราคงบอกไม่ได้ว่า เกิดตั้งแต่เมื่อไร เป็นส่วนที่เราต้องทำความเข้าใจ และสิ่งเหล่านี้จะเป็นแนวทางให้เรารู้ที่มาของปัญหา และการช่วยเหลือต่อไป

การร่วมกิจกรรม “ครอบครัวแห่งสติ” ที่เสถียรธรรมสถาน การสะท้อนความคิด

การปฏิบัติตนอย่างมีสติในทุกขณะ การเป็นผู้มีปัญญามีใช่เป็นเพียงผู้มีความรู้ แต่ควรมีสติ เข้าใจตนเอง ความรู้สึกของตนเอง ความจริงสูงสุดอยู่ที่จิตของเราเอง เราจะพบความจริงถ้าเราเอาจิตของเรารับรู้ และคุณธรรมเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องอยู่ในชีวิตอย่างแยกไม่ได้ ดังตัวอย่างว่า การที่เราสอนเด็กให้เกิดการแข่งขัน สิ่งนั้นก็คือการเบียดเบียน ถ้าเราเข้าใจได้ว่า ในชีวิตนี้ไม่มีอะไรที่เป็นของเรา แม้แต่ลมหายใจ เราก็จะเข้าใจชีวิตมากขึ้น และการแข่งขันที่ดีคือ การแข่งกับตัวเอง การดับกิเลสที่เกิดขึ้นในใจของเราเอง

การดู VDO “บ้านดิน” เป็นการแสดงถึงการรวมพลังของกลุ่มคน มิใช่เป็นการสร้างบ้านขึ้นมาเท่านั้น ยังเป็นการสร้างการรวมใจของกลุ่มคน สร้างสติของคนด้วย นอกจากนี้ทุกขณะในการทำงานยังแสดงถึงสัจธรรมหลาย ๆ อย่าง เช่น การเตรียมดินเมื่อดินยังไม่แห้งก็ยังไม่สามารถก่อบ้านได้ เปรียบได้กับเด็กเมื่อยังไม่พร้อมก็ยังไม่ควรยึดเยียดสิ่งใดให้ และการทำงานเมื่อเรารู้สึกลึกซึ้ง เราก็จะมีความสุข และสามารถทำงานนั้นได้เป็นเวลานาน (มีสมาธิ)

การไปที่เสถียรธรรมสถานพบว่า การพัฒนาเด็กไม่สามารถทำได้ด้วยคนเพียงคนเดียว ต้องมีความร่วมมือกันหลายฝ่าย ทั้งผู้ปกครองและคนในชุมชน ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่มีความตั้งใจเดียวกัน และเสถียรธรรมสถานเป็นตัวอย่างของกลุ่มคนที่มีความตั้งใจแบบเดียวกันในการทำงานเพื่อเด็ก

สรุปการเรียนรู้

งานสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากต่อข้าพเจ้า คือ การศึกษาเด็ก ซึ่งเป็นหลานของตนเอง นอกจากจะทำให้ข้าพเจ้าได้พบความหมายของชีวิต ที่ดูเหมือนจะซุกซ่อนอยู่ใต้จิตสำนึกลึก ๆ แล้ว ยังมีผลในการเปลี่ยนมุมมองของข้าพเจ้าในการปฏิบัติเรื่องอื่น ๆ ด้วย เช่น การทำงาน ซึ่งข้าพเจ้าไม่ได้ทำงานกับเด็กโดยตรง แต่ทำงานกับผู้ที่จะเป็นผู้พัฒนาเด็กต่อไปในอนาคต การมองนักศึกษาที่ข้าพเจ้าสอนก็ต่างไป จากการสอนที่บางครั้งเหมือนเป็นหน้าที่ที่ทำให้จบไป ข้าพเจ้าใส่ใจมากขึ้น ทั้งการมีเมตตา ปรารถนาดีต่อนักศึกษา รวมถึงความตั้งใจของตนเองที่จะปฏิบัติสิ่งเหล่านี้ต่อไป ซึ่งถือเป็นการพัฒนาจิตวิญญาณของตนเอง และจะส่งผลต่อความตั้งใจในการพัฒนาส่วนรวมซึ่งข้าพเจ้าเป็นเพียงจุดเล็ก ๆ ในสังคม

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ข

ตัวอย่างสื่อที่ใช้ประกอบกระบวนการจัดการเรียนรู้

1. เรื่องราวที่ใช้ในการเล่าเรื่อง

ครูกับนักเรียน

คุณครูทอมป์สันโกหกนักเรียนชั้น ป. 5 ของครูทั้งชั้นตั้งแต่วันแรกเลย คุณครูบอกว่าครูรักเด็ก ๆ เท่ากันหมดเลย แต่นั่นก็เป็นไปไม่ได้ เพราะว่ามีเด็กตัวเล็กๆ ท่าทางขี้เกียจคนหนึ่ง ชื่อ เท็ดดี สตีลคอร์ด ครูทอมป์สันได้จับตาดูเท็ดดีมาปี่นึ่ง และสังเกตว่าเขาไม่ค่อยเล่นดี ๆ กับเด็กคนอื่นเท่าไหร่ว่า เสื้อผ้าของเขาสกปรกและตัวเหม็นอยู่ตลอดเวลาด้วย และบางทีเท็ดดีก็เกเร ถึงขั้นที่ว่าครูทอมป์สันสนุกกับการตรวจงานของเท็ดดี ด้วยหมึกสีแดง กากบาทไปหน้า ๆ และใส่ตัว F ตัวใหญ่ ๆ ลงไปบนหัวกระดาษ โรงเรียนที่คุณครูทอมป์สันสอน คุณครูต้องทบทวนประวัติของเด็กแต่ละคน และครูก็ไม่ยอมตรวจประวัติของเท็ดดีจนกระทั่งเหลือแพ้มสุดท้าย แต่เมื่อคุณครูตรวจเพิ่มเข้า ครูทอมป์สันก็แปลกใจใหญ่ เมื่อพบว่าครูชั้น ป. 1 ของเท็ดดีเขียนว่า "น้องเท็ดดีเป็นเด็กที่ฉลาดและร่าเริง ทำงานเรียบร้อย มารยาทดี เป็นเด็กที่น่ารักมากที่สุดทีเดียว"

คุณครูที่สอนเท็ดดีตอน ป. 2 เขียนว่า "เท็ดดีเป็นเด็กที่เรียนเก่งมาก เพื่อน ๆ ชอบกันทุกคน แต่กำลังมีปัญหา เพราะแม่ของเท็ดดีกำลังป่วยหนักและชีวิตที่บ้านต้องลำบากมากแน่ ๆ"

คุณครูที่สอนเท็ดดีตอน ป. 3 เขียนว่า "เขาเสียใจมากที่เสียแม่ไป เขาพยายามเต็มที่แล้ว แต่คุณพ่อก็ไม่ค่อยให้ความรัก ความสนใจเขาเท่าไหร่ว่า และชีวิตที่บ้านเขาต้องส่งผลกระทบต่อเขาแน่ ๆ ถ้าไม่มีคนยื่นมือเข้ามาช่วยเหลือ"

คุณครูที่สอนเท็ดดีตอน ป. 4 เขียนว่า "เท็ดดีไม่ยอมเข้าสังคมและไม่ค่อยสนใจการเรียนเท่าที่ควร ไม่ค่อยมีเพื่อน และหลับในห้องเรียน"

ตอนนี้ คุณครูทอมป์สันรู้ถึงปัญหาแล้ว และอธิบาย ในการกระทำของตนเองมาก

ครูรู้สึกแย่งยิ่งกว่าเดิมอีก เมื่อนักเรียนในห้องซื้อของขวัญวันคริสต์มาสมาให้ ห่อในกระดาษสีสด ๆ พร้อมผูกโบว์อย่างดี ยกเว้นแต่ของเท็ดดี ของขวัญของเท็ดดีถูกห่ออย่างหยาบ ๆ ในกระดาษลูกฟูกหนา ๆ ที่ได้มาจากถุงใส่กับข้าว ครูทอมป์สันกัดฟันเปิดกล่องของเท็ดดีดูกลางกองของขวัญอื่น ๆ เด็กบางคนเริ่มหัวเราะ เมื่อเห็นว่าเท็ดดีให้กำไลลูกบิดที่ไม่ครบเส้น และขวดน้ำหอมที่เหลือน้ำอยู่ก้นขวดแก่ครู แต่ครูก็เอ่ยขึ้นว่ากำไลเส้นนั้นสวยเพียงใด แล้วสวมมันไว้ที่ข้อมือ และฉีดน้ำหอมไปบนข้อมือด้วย วันนั้นเท็ดดี สตีลคอร์ด อยู่เย็นให้นานพอที่จะพูดว่า "ครูทอมป์สันครับ วันนี้ครูตัวหอมเหมือนที่แม่ผมเคยหอมเลยครับ" หลังจากที่นักเรียนทุกคนกลับบ้าน ครูทอมป์สัน ก็ร้องไห้อย่างนั้นเป็นชั่วโมง วันนั้นเอง **คุณครูเลิกสอนหนังสือ เลิกสอนการเขียน และเลิกสอนเลขคณิต คุณครูเริ่มสอนเด็ก ๆ แทน**

คุณครูทอมบีสันเอาใจใส่เท็ดดีเป็นพิเศษ เมื่อครูพยายามช่วยเขา จิตใจของเขาก็กลับมามีชีวิตชีวาอีกครั้ง ยิ่งครูให้กำลังใจเท็ดดีเท่าไร เขาก็ยิ่งตอบรับเร็วขึ้นเท่านั้น ภายในสิ้นปีนั้น เท็ดดีได้กลายเป็นเด็กที่ฉลาดที่สุดในห้อง และแม้ว่าคุณครูจะบอกว่าครูรักเด็กทุกคนเท่ากัน เท็ดดีก็ได้กลายเป็น "ศิษย์โปรด" ของครูไปแล้ว

หนึ่งปีต่อมา คุณครูพบจดหมายอยู่ใต้ประตู จดหมายนั้นมาจากเท็ดดี บอกครูว่าคุณครูยังเป็นครูที่ดีที่สุดที่เขาเคยมี

หกปีต่อมาครูก็ได้จดหมายจากเท็ดดีอีก บอกว่าเขาเรียนจบ ม.ปลายแล้ว ได้ที่สามในทั้งระดับ และคุณครูยังคงเป็นครูที่ดีที่สุดที่เขาเคยเจอมาในชีวิต

สี่ปีหลังจากนั้น คุณครูก็ได้จดหมายอีก บอกว่าแม้ว่า ชีวิตเขาจะลำบากบ้าง เขาก็ไม่ได้เลิกเรียนหนังสือ และจะจบปริญญาตรีในเร็วๆ นี้ด้วยเกียรตินิยม อันดับหนึ่ง (เหรียญทอง)

จากนั้นสี่ปีผ่านไปแต่จดหมายอีกฉบับหนึ่งก็มาถึง คราวนี้เขาบอกว่าหลังจากที่เขาได้รับปริญญาตรีแล้วเขาตัดสินใจที่จะเรียนต่ออีกนิด จดหมายนั้นอธิบายว่าคุณครูยังเป็นครูคนที่ดีที่สุดที่เขาเคยมี แต่ตอนนี้ชื่อของเขายาวขึ้นอีกหน่อย จดหมายนั้นลงชื่อว่า นพ. ทีโอดอร์ เอฟ สตีลสตาร์ต

เรื่องยังไม่จบแค่นี้ ในฤดูใบไม้ผลิปีนั้นก็ยังมียจดหมายมาอีกฉบับ เท็ดดีบอกว่า เขาได้เจอสาวคนหนึ่งและก็จะแต่งงานกัน เขาบอกว่าพ่อของเขาได้เสียไปเมื่อสองสามปีก่อนและ เขาสงสัยว่าคุณครูทอมบีสัน จะตกลงมานั่งในที่นั่งสำหรับ พ่อเจ้าบ่าวในงานแต่งงานหรือไม่ แนนอนที่สุด ครูทอมบีสันก็มา และทนายสิว่าเกิดอะไรขึ้น คุณครูใส่ก๊าไลซ์มือเส้นนั้น เส้นที่มีลูกบิดหายไปหลายเม็ด และฉีดยาน้ำหอมที่เท็ดดีจำได้ว่าแม่เขาเคยฉีดตอนที่ฉลองเทศกาลคริสต์มาสครั้งสุดท้ายด้วยกัน ครูกับศิษย์กอดกันกลมเลย และคุณหมอเท็ดก็กระซิบในหูคุณครูทอมบีสันว่า **"ขอบคุณมากนะครับคุณครูที่เชื่อในตัวผม ขอบคุณมากที่ทำให้ผมรู้สึกว่าคุณครูสำคัญและแสดงให้เห็นว่าผมสามารถที่จะเปลี่ยนแปลง สิ่งต่างๆ ได้"**

ครูทอมบีสันกระซิบตอบพร้อมน้ำตานองหน้าว่า "หมอเท็ด เธอเข้าใจผิดแล้วแหละ เธอต่างหากที่สอนครูว่า **ครูสามารถเปลี่ยนแปลงสิ่งต่างๆ ได้ ครูไม่รู้จักการสอนจนกระทั่งครูได้พบ ได้รู้จักเธอนั้นแหละ"**

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2. หนังสือและเอกสารประกอบ

2.1 หนังสือและเอกสารประกอบการฝึกสติ

- 1) เหตุสมควรโกรธไม่มีในโลก โดย พระอาจารย์มิตซูโอะ คเวสโก
- 2) แม่เมตตาให้ศัตรู โดย พระปิยโสภณ
- 3) สภาวิกา : นิตยสารเพื่อชีวิตที่งดงามละเป็นอิสระ โดย เสถียรธรรมสถาน

2.2 ความรู้เกี่ยวกับเด็กและการศึกษา

- 1) เด็กจะเป็นผู้สร้างโลกในอนาคต โดย พุทธทาสภิกขุ
- 2) การเลี้ยงลูก โดย พระอาจารย์ชยสาโร
- 3) โรงเรียนได้ร่มไม้ โดย รพินทรนารถ สุภากร
- 4) แห่งความเข้าใจชีวิตและการศึกษาที่แท้ โดย กฤษณมูรติ แปลโดย ไสริศ

โพธิ์แก้ว

หมายเหตุ : หนังสือและเอกสารที่จัดให้ครูอ่านประกอบในกระบวนการจัดกระบวนการเรียนรู้ เป็นหนังสือเล่มเล็ก ขนาดจำนวนหน้าไม่มาก ถ้าเป็นหนังสือที่มีจำนวนหน้ามาก มีเนื้อหายาว ได้คัดบางส่วนของหนังสือออกมาเป็นเอกสารขนาดสั้น

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาวหทัย อนุสรราชกิจ เกิดวันที่ 23 มกราคม พ.ศ.2514 ภูมิลำเนาอยู่จังหวัด กรุงเทพมหานคร สำเร็จการศึกษาปริญญาครุศาสตรบัณฑิต สาขาการศึกษาปฐมวัย เมื่อปีการศึกษา 2535 และ สำเร็จการศึกษาปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการศึกษาปฐมวัย ในปีการศึกษา 2539 ตามลำดับ จากคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และปีการศึกษา2545 เข้าศึกษาใน หลักสูตรปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปัจจุบันรับราชการในตำแหน่งอาจารย์ประจำโปรแกรมวิชาการศึกษาปฐมวัย คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี จังหวัดจันทบุรี

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย